

לוח ארץ ישראל

שמושי וספרותי

לשנת התרנ"ח

בלוית תמונות וציורים פתוחי עץ

נערך ע"י

אברהם משה לונץ

עורך ה"ירושלים"

שנה שלישית

מעה"ק ירושלם תוכב"א

תרנ"ז

בדפוס והוצאת העורך.

HM24: Af 582

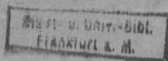
(f 4800)

Bd 3

קביעות השנה הזאת היא בש"ה ופשוטה. ימיה
שנ"ה ושבתותיה נ.

שנת ט"ז למחזור קמן של רצ"ח ללבנה, ושנה ב' למחזור
גדול של ר"ג לחמה. והיא שנה ב' לשמטה לדעת
הגאונים ז"ל ולמנהג אנשי ארץ ישראל יצ"ו ושנת
אלף ותתכ"ח לחרבן בית קדשנו

358/2480

ת כ ז ה ע נ י נ י ם :

ח ל ק ה ש מ ו ש י .

- לוח לבני שלשת הדתות, בלוי מנהגי אחינו בארה"ק
ומקרי הימים של כל חדש. 14 — 3
לוח קורות ארה"ק מכניסת הארץ עד ימינו אלה. 17 — 15
ימי השוק בארץ ישראל 18
סדרי הפוסט והתלגראף 21 — 18
המדה, המשקל וערכי המטבעות 24 — 21
ערי הארץ, המושבות ומספר יושביהן 30 — 25
הפחה וצירי הממשלות 32 — 31

ח ל ק ה ס פ ר ו ת .

- מסביב לעיר: מגרש הרוסים, גן העיר, בית החולים
של הצרפתים, השער החדש, הכנסת ארחים של הצרפתים,
באור הכתוב "ואמר יושב האי הזה", השכונות גיסן בק
ואשל אברהם. שער שכס, מערת צדקיהו, מערת ירמיהו,
באור הכתוב "יושבת העמק וצור המשור", ברכת אסכאמ,
שער האריות, כנסית הדומינוקאנים, קברי המלכים או
מערת כלבא שבווע: ההצר החצונה והפנימית, אולם המערה
ותאיו, הכוכין והאצטבאות — באור השמות "גולל ודופק".
חלקת שמעון הצדיק, המערה, תפלה לשלום הנדיב, עברית
עברית (שיר ילדים), מערת סנהדרי קטנה, האולם, התאים
וכוכיהם, בתי שמעון הצדיק. שכונת נחלת שמעון, ברכה
עתיקה, הר שפך הדשא או תל אפר-בורית. — עם שתי תמונות 58 3
ירושלם החדשה : השקפה, שמות השכונות והפרוורים,
מקומם, אופן זמן התיסדותם ומספר יושביהם 71 — 59
הלבנון : תכונתו, מזגו ושבעו: נהרותיו ומעלותיו, אדויו
ועציו, תכונת יושביו הדרוזים והמורניטים וקורותיהם.

- 96 — 72 תרגם ש. פ. רוזן. (בלוית תמונת ארזי הלכנון)
- זמרת הארץ : א) הספרים שנדפסו במשך השנה,
 ב) רשימת ספרים שנדפסו מכבר, ג) תוכנית שלשה
 כתבי יד עתיקים 107 — 96
- תולדות הרב אישתורי הפרחי הראשון כחוקרי ארה"ק:
 מבוא, ארצו ומולדתו, כשרונותיו חנוכו ומוריו, תכונותיו
 ומדותיו, קורותיו ודברי ימיו, דרכיו בחבור ספרו "כפתור
 ופרח", שאר ספריו 130 — 108
- ההתגליות החדשות במחקרי הארץ במשך שלשת
 השנים החולפות : שרידי החומה העתיקה, שני שערים
 עתיקים, מדרגות רחבות, רחוב מרוצף, שריד מגדל קטן,
 כתובת רומית; אבני מוזאיק רבים, ברכה ישנה, מפת
 מוזאיק נפלאה, טעם אמתי להשם "שער העמודים".
- מאת האדרכל Dr. C. Schick 134 — 130
- החפצים אשר יצאו ונכנסו דרך חוה יפו 136 — 135
- שמות הכפרים במחוז ירושלים, תכונתם ושרידי
 עתיקותיהם עם הערות 142 — 137
- שיירת המכבים בירושלים, מאת דוד ילין 149 — 143
- חדשות וזכרונות : ירושלים, חברת עולי רגל, בית לחם,
 חוראן, בארות, קיראק, איפא נמצאים כלי ביהמ"ק 152 — 149
- מהמושבות: ראשון לציון, ואדי-חנן פתח תקוה, רחובות,
 זכרון יעקב, חודירא, ראש פגה; יסוד המעלה, גולן, בני
 יהודה, הרשף, יריחו, משמר הירדן 157 — 153
- השנה : המצב בכלל, פעולות הממשלה ובית מועצות
 העיר, התרחבות העיר, מצב החנוך, גדול כתי החסד,
 מלאכה וחרשת, חנוך, טבריא, יפו, צפת, קדמת רעיון
 הישוב ועבודת האדמה. 168 — 157
- הודעות כתי החסד, החנוך, המלאכה, המסחר והחרשת. ב — לך

תשרי תש"א 1315. September 1897 תרנ"ה

מוזל יום ח' ז' שעות כ' דקים

לעברי	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל	
1	א' ררה"ש	2	ב' דרה"ש	3	ג' דרה"ש	4	ה' דרה"ש	5	ו' דרה"ש	6	ז' דרה"ש	7	ח' דרה"ש	8	ט' דרה"ש	9	י' דרה"ש	10	יא' דרה"ש	11	יב' דרה"ש	12	יג' דרה"ש	13	יד' דרה"ש	14	טו' דרה"ש	15	טז' דרה"ש	16	יז' דרה"ש
17	יח' דרה"ש	18	יט' דרה"ש	19	כ' דרה"ש	20	כא' דרה"ש	21	כב' דרה"ש	22	כג' דרה"ש	23	כד' דרה"ש	24	כה' דרה"ש	25	כו' דרה"ש	26	כז' דרה"ש	27	כח' דרה"ש	28	כט' דרה"ש	29	ל' דרה"ש	30	א' דרה"ש	31	ב' דרה"ש	32	ג' דרה"ש

מנהגי

בליל א' דר"ה מוקדקים לאכול כל המינים הנזכרים בחלמוד (כריחות ד' ו' ע"ה) אשר שמויהם ירמוזו צרכה והללחה, צהכ"כ לעד הספרדים חוקעין לי קולות קודם התפלה מפני המעונות והמניקות שלא ילעזרו לחכות צאכלה עד אחר קריאת, והוא מנהג קדום, ביום א' דר"ה יחלקו אלל צהכ"כ של הספרדים זיתים כבוסים או עוזרים לצרכה שהחיו צליל צ'. צערי אר"ה ק אשר אין צהם ימים ונהרות, אומרים השליך אלל הצורות אשר לא חמו מהם המים, וצלמה נוהגים הספרדים ואנשי מעשה לעלות על בגות צהים או על ראש המגדל העתיק אשר צקלה העיר אשר מומנו רואים את ים כנרת, צו"ג, הספרדים אין מעטירין דרש ו צמחה, עיובים (וכן בע"ה) הספרדים אומרים מוזמר לחוד, בכל ימי חג הסוכות קוראים צחורה רק סדר מוסף היום הזה, וכן צמחה מוסף יאמרו רק סדר היום (יען ספיקא דיומא אינו נוהג מה) ואח הסדר הזה צמחו קוראים לכל ח' מהדי קוראים, — בשבת הוה"מ (או ציום ראשון חס מל צמחה) קוראים צמחי כנסיות אשכנזים — מרזים אחר ההלל, מגלה קהלה צעמזים וצניגון וצמילה כהונה על קצף צברם על מקרא מגילה ושהמיו, ואחריה קדש שלם, צחור"מ (וכן צחור"מ) לא ייחו ספילין, בליל הו"מ נוהגים הספרדים לחקוע צשופר צמור אומיה כל ספר מההיללים, יש"ת הספרדים נוהגים לעשות סדר ההקפות גם צמחה וצמול"ת, — עד סוף חרש תשרי אין אומרים חמנון.

זכרונות
ב' בו הרינת גדליהו בן אחיקם ושביית ישוב היהודים ממצפה.
ה' בו מתו ב' איש מישראל ונחבש ר' עקיבא.
כ"ה בו פטירת שמעון הצדיק, והולכים להשתטח על קברו.

מוזלזל ליל ג' ח' שעות ל"ד דקים

יום לשבוע	יום לחודש	יום לשנה	לעברי	יום לשבוע	יום לחודש	יום לשנה	לעברי
11	30	20	ה' 16	27	15	5	ב' דר"ס
12	31	21	ו' 17	28	16	6	ה' 2
13	1	22	ז' 18	29	17	7	ו' 3
14	2	23	ח' 19	30	18	8	ז' 4
15	3	24	ט' 20	31	19	9	ח' 5
16	4	25	י' 21	1	20	10	ט' 6
17	5	26	יא' 22	2	21	11	י' 7
18	6	27	יב' 23	3	22	12	יא' 8
19	7	28	יג' 24	4	23	13	יב' 9
20	8	29	יד' 25	5	24	14	יג' 10
21	9	1	טו' 26	6	25	15	יד' 11
22	10	2	טז' 27	7	26	16	טו' 12
23	11	3	יז' 28	8	27	17	טז' 13
24	12	4	יח' 29	9	28	18	יז' 14
25	13	5	יט' 30	10	29	19	יח' 15

מנהגים

הכהנים מו"ס בכל יום בשחרית, וציוס שיש צו מוסף גם צמוקה, צמחניות גם צמחה, אומרים ח"כ ועוסק הקשרה בכל יום אחרי כלות השפלה, ציוס שאין צהס קה"ה אומרים צברו וכו' אחרי כלות תפלה שחרית וציוס החול גם אחרי חפער, צמלה ערציה אין אומרים צילאוי"ח רק מיד אחר השכיבנו אומרים ח"ק, הספרדים מקדימין להחפלה תפלה ערצים צליל שנה ובוורין תפלתן לפני שקיעה החמה, צליל ש"ק אין אומרים ושמור אחר צרכס השכיבנו, וכן ח"א פסוקי הנועדים ויוסס הנוראים, אין מקדשין על פסוק לא צלילי שצחות ולא צלילי הנועדים, צביהכ"כ, כנועס כל צהפי"א אשכנזים פרושים קוראים לת השפלה, צביאים כחוצים על קלף.

אם עבר זמן רבועה שניה (100 שנה) וכל ירדו בשמים יחשילו היסודים להשענות כד"ה, ושומע: עדת הקשרים ילכו מחלל. לאחר ויכריוז, שכל השענה צריך יהיה, וגם יתר דיני השעניות ותקיעת שופר נהגין ע"פ הסדר הנזכר בתלמוד.

זכרונות

זכרונות ד' [וי] בו עזרו עיני צדקיהו וישתחו בניו לעיניו.
ה' בו [התפלה] שרפו הישמעאלים את בהמ"א אשר לעדת האשכנזים
ובני העדה הזאת נאלצו לברוח מהעיר.
י"א בו יום פטירת אמנו רחל לפי המסורה. ואז ילכו הרבה מיושבי
ירושלם להשתטח ולהתפלל על קברה.
כ"ג בו תקנו את החומה הפנימית [סורג] של העזרה. [ביומיהונתן] החשמונאי
כ"ה בג' לכד יוחנן הנזקק את מבצר שמרון ויהרסו עד היסוד.

December 1897 .1315 שַׁעֲבָאן

מבת

מולדו ליל וי יי שעות ג' דקים

לעברית			לעברית			לעברית		
יום	חודש	שנה	יום	חודש	שנה	יום	חודש	שנה
10	29	21	16	ב	26	14	6	1
11	30	22	17	ג	27	15	7	2
12	31	23	18	ד	28	16	8	3
13	1	24	19	ה	29	17	9	4
14	2	25	20	ו	30	18	10	5
15	3	26	21	ז	31	19	11	6
16	4	27	22	ח	1	20	12	7
17	5	28	23	ט	2	21	13	8
18	6	29	24	י	3	22	14	9
19	7	1	25	יא	4	23	15	10
20	8	2	26	יב	5	24	16	11
21	9	3	27	יג	6	25	17	12
22	10	4	28	יד	7	26	18	13
23	11	5	29	טו	8	27	19	14
				טז	9	28	20	15

מנהגים

בכ"ד זו מדליקין בכל צחי הכנסיות אשר בארצה'ק ומנורות של שמן
זית רצות ומזכירין את נשמות המתים אשר נחו בהרעש אשר היה בו ציוס
בשנת התקל"ז בעה"ק לשם ח"ן.

זכרונות

ח' בו נכתבה התורה יונת בימי חלמי המלך.

מ' [י'] בו מת עזרא הסופר ונחמ' בן חבליא.

"בו סטד מלך בבל על ירושלם.

כיד בו [תקציו] רעש גדול החריב כמעט את העיר צפה כלה ואנשים
למאות נהרגו.

בין בו [ה"א כ"ח] מטירת הרמב"ם.

תרנ"ח

Januar 1898. 1315 ראמאדאן

שבת

מולדו יום ז' יי שעות מ"ז דקים

לעברי	ספ	ספ	ספ	לעברי	ספ	ספ	ספ	לעברי
1	ב	כ"ח	6	24	12	נ	16	8
2	ג	7	7	25	13	ד	17	9
3	ד	8	8	26	14	ה	18	10
4	ה	9	9	27	15	ו	19	11
5	ו	10	10	28	16	ז	20	12
6	ז	11	11	29	17	ח	21	13
7	א	כא	12	30	18	ב	22	14
8	ב	8	13	31	19	ג	23	15
9	ג	9	14	1	20	ד	24	16
10	ד	10	15	2	21	ה	25	17
11	ה	11	16	3	22	ו	26	18
12	ו	12	17	4	23	ז	27	19
13	ז	כשלח	18	5	24	ח	28	20
14	א	14	19	6	25	ב	29	21
15	ב	ר"ה לאילנות	20	7	26	ג	30	22

מנהגים

בחמשה עשר בו ילמדו הספרדים ציטצותיהם כמעט כל הלילה, ויהדו לזכור מכל מיני פירות הנמלאים צעיר, ולפני חכילה כל פרי ואחריה ילמדו למודים ציטצות מלוקטים תחניך משנה חסד וגם יחפלו ויסורו חפלות וצמורים מיוחדים. (הלימודים והחפלות נקבלים בקובץ אחד בשם "פרי עץ הדב"). צה"כ אשכנזים-פרושים אומרים פידע שחרית של ארבע פרשיות אחד מזרח הש"ץ ושל מוסף אין אומרים כלל.

זכרונות

ב' בו מת אלכסנדר ינאי המלך (הורדוס).
ה' (ח') בו מתו חזקנים שהיו בימי יהושע.
י' זו (תקמ"ב) פטירת הרב המקובל כמנהיג שלום ירעבי ראש חכמי הקבלה בירושלם.
כ"א בו (תמ"ט) פטירת הרב מהר"ם גלאנטי ז"ל.
כ"ב בו בוטלה גזרת המלך קאיוס [קאליגולוס] להעמיד פסל תמונתו בבית המקדש (ע"י מיתתו).
כ"ג בו נתקבצו כל ישראל ללחום עם שבט בנימין (על דבר פלגש בנבעדה).
כ"ד בו בוטלה ממשלת אנטיוכוס.

מוולדו ליל צי י"א טעגס ל"א דקיס

לעבר'י	ה'ת	ה'ש	ה'פ	לעבר'י	ה'ת	ה'ש	ה'פ	לעבר'י	ה'ת	ה'ש	ה'פ
1	ד	ב' דר"ס	6	11	23	ה	16	21	26	10	ה'ת
2	ה		7	12	24	ו	17	22	27	11	ה'ת
3	ו		8	13	25	ז	18	23	28	12	ה'ת
4	ז	תרומה הסקקה	9	14	26	א	19	24	1	13	ה'ת
5	א		10	15	27	ב	20	25	2	14	ה'ת
6	ב		11	16	28	ג	21	26	3	15	ה'ת
7	ג	März	12	17	1	ד	22	27	4	16	ה'ת
8	ד		13	18	2	ה	23	28	5	17	ה'ת
9	ה		14	19	3	ו	24	29	6	18	ה'ת
10	ו		15	20	4	ז	25	1	7	19	ה'ת
11	ז	תצוה זכור	16	21	5	א	26	2	8	20	ה'ת
12	א		17	22	6	ב	27	3	9	21	ה'ת
13	ב	חגיגה אקחר	18	23	7	ג	28	4	10	22	ה'ת
14	ג	פורים צח"ל	19	24	8	ד	29	5	11	23	ה'ת
15	ד	פורים צירושלי וששן	20	25	9	ה	16	6	12	24	ה'ת

מנהגים

זי צו צהרצס ישיצות וצתי ודרשס ילמודו כל הלילת, וכוני לפת
 ילכו צו ציוס על קצר רשצ"י אשר צכפר מירון ללמוד ולהחפכל.
 צעה"ק לפת עצריא וצברון קוראין את המגילה צי"ד וצט"ו וצחאחרון
 צלח צרכה.
 אין אומרים קרובן צפורים.
 כשחל פורים צצח (צירושלס) אז נוהגים המהדרין לשלוח ונות
 לשכניהם צצח (כי כן מהגיב הרלצ"ח זל"ה"ה צישצו על כסא הרצנות צה.
 ולוצסיס צגדי צח ציוס הסיסי (י"ד) וגס ציוס הרלשון (ע"י)

זכרונות

- א' בו סמירת משה רבנו ע"ה.
- ב' בו ציוס [מפלת] טרינוס.
- ג' בו הנצחון על שר הצבא נקנור בימי יהודה המכבי (יום נקנור).
- ט"ז בו החלו לבנות חומת ירושלם השלישית סביב העיר החדשה היא כצעיחא.
- כ' בו נס ירידת הנשמים בימי חוני המענל.
- כ"ח בו בטול גזירת ורדיפת המלך אדריאנוס.

מואלד ליל די ט"ו דקיס חשעב ראשונה

לעבר'י	ה'ת	ה'ש	ה'ת	לעבר'י	ה'ת	ה'ש	ה'ת	לעבר'י
1	ה'	כ"ח	6	24	12	ו'	16	ב' דפסח (בחור'ל)
2	ו'		7	25	13	ז'	17	ג' דחוס"מ שה"ס
3	ז'	ויקרא	8	26	14	א'	18	ד' דחוס"מ
4	א'		9	27	15	ב'	19	ה' דחוס"מ
5	ב'		10	28	16	ג'	20	ו' דחוס"מ
6	ג'		11	29	17	ד'	21	ז' ש"פ אפריל
7	ד'		12	30	18	ה'	22	ח' אש"פ (בחור'ל)
8	ה'		13	31	19	ו'	23	ט' ח"ס (בחור'ל)
9	ו'	April	14	1	20	ז'	24	י' שמיני ומזבח
10	ז'	צו שבת הגדול	15	2	21	א'	25	
11	א'		16	3	22	ב'	26	
12	ב'		17	4	23	ג'	27	
13	ג'		18	5	24	ד'	28	
14	ד'	ער"פ חערית צבורים	19	6	25	ה'	29	ער"פ
15	ה'	א' דפסח ת"צ	20	7	26	ו'	30	אדר"ה

מנהגים

הנהגות יאסו שלש מלות מלוה יחסיים שמורים צערצ פסק אחר חלות וק חשבים יעסקו צבל מלכות האסיה והם מלוצשים בגדי יו"ע ואזורים הלל צו ציום אחר חלות ילכו יושבי העיר אלל כותל המערבי להחלל חסלה ונחה ולאחר קדר הקרצה קרצן פסק. ליל ח' של פסק חומרים צבל צהכ"ב אחרי ש"ע הלל שלם צצרכה חסלה וקוף. אין חומרים מערבית ולא פיוע צפסקה וצשאר חומעים. צהפלה ותערב וכו' חומר חסון ושם נעבדך וכו' לפני ותחזינה וחסיים בא"י המחשליצ (וכן צצרכה שים שלום ושלום רב צר"ה ועש"ה וי"כ חסי"עין המבך את עמו וכו') לצלי לשנות מועצעת הצרכה הנסוגה. צצבת חוס"מ אז ציום הראשון והז' שחלים צצבת קורחים שיר השירים צמגילה כחוצה על קלף ומצרכין על וקרא מגילה ושהחיות כנוי אלל סוכות. הקספרדים האוכלים קענית צפסקה. צכ"ז חרז לא יאכלו יען פעם אחד צדקו את הארז כ"פ ולצקוף נאלץ צו חסה אחת. ושמן שונעמין (סחס) המון העם יאכלוהו, והחכמים ידליקו צו אצל לא יאכלוהו. צצציעי של פסק יחאספו הקספרדים לצככ"ב כשתי שעות קודם חור היום וישירו כל השירות הנמלאות צככצו הקדש וצאחרונה שירת הים.

זכרונות

א' בו הוקם המשכן ומחו בני אהרן.
ו' בו מתה מרים ונחלקה הבאר.
י' בו עברו בני ישראל את הירדן ויחנו בגלגל.
י"ב בו [שלמה] נסטר הר"ר יוסף קארו [מחבר הש"ע].
כ"ב בו [שמיה] נסטר הר"ר משה מטראני [המב"ט].
כ"ז בו מת יהושע בן נון.

מוולדו יום ה' נ"ט דקיס משה ראשונה

ל' עברי'	ה'	ס'	פ'	ל' עברי'	ה'	ס'	פ'
1	ז	1	6	16	א	23	11
2	א	2	7	17	ב	24	12
3	ב	3	8	18	ג	25	13
4	ג	4	9	19	ד	26	14
5	ד	5	10	20	ה	27	15
6	ה	6	11	21	ו	28	16
7	ו	7	12	22	ז	29	17
8	ז	8	13	23	ח	30	18
9	א	9	14	24	ט	1	19
10	ב	10	15	25	י	2	20
11	ג	11	16	26	יא	3	21
12	ד	12	17	27	יב	4	22
13	ה	13	18	28	יג	5	23
14	ו	14	19	29	יד	6	24
15	ז	15	20	30	טו	7	25

מנהגים

בעצריא נהגים לקפור ספירת העומר אחרי עבור שעה ורציע מהלילה. גם הספרדים המוקדמים להחפול ערב שבת עם שקיעת החמה, צימי הספירה לא יתפללו עד לזאת הכוכבים, לזמן יוכלו וייד אחרי ש"ע לקפור ספירת העומר, וזין קבלת שבת לערצית יאמרו פזמונים שונים וביחוד הפזמון הנודע "זר יוסף".

צליל י"ד (פסח שני) תעשה הדלקה והלולא בעצריא על קבר רמזה"כ, וזו ציוס ח"א תחנון (ולא סליחות של תש"צ ואין מחנין) צכל ערי ארש"ק. צליל ל"ג בעומר יחוגו יושגי לפח חת חג הלולא דרש"י על קצרו אשר צכפר נירון, ואנשים לאלפים תקלות חקיא ואסריקא יעלו להחג הזה. יושגי ירושלם ילכו צו ציוס להשתטח ולהחפול על קבר שמעון הצדיק, ונהם יתנועעו ויתעלסו חת העלים העומדים בהחלקה הזאת. כ"ח צו ילכו הרצה מיושגי ירושלם להשתטח על קבר שמואל הכצית אשר צהכפר נביא סאמאל וילינו שם הלילה, ולמחרתו יתפללו שנית.

זכרונות

א' בו פטירת הר"י בירב [ראב"ד בעה"ק צפת].
 ז' בו חנוכה חומת ירושלם ע"י נהמיה.
 י"ב בו מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ד'.
 כ"ב בו נרשו החשמונאים [שמעון] את הסורים ממצודת אק דא וילכדוה.
 כ"ז בו הוסר מס הכתר אשר שם המלך דימיטריוס השני על ארץ יהודה [בימי שמעון החשמונאי].
 כ"ח [כ"ט] בו פטירת שמואל הנביא ע"ה.

מוֹלְדוֹ לֵיל ז' טַעַם אִי וּמ"ג דָּקִים

ל' עברי'	ה' ת'	ה' ת'	ל' עברי'	ה' ת'	ה' ת'	ל' עברי'
16 ב	21	25	6	10	22	א' רחש חדש
17 ג	22	26	7	11	23	ב' 2
18 ד	23	27	8	12	24	ג' ימי הבבלה
19 ה	24	28	9	13	25	ד' 4
20 ו	25	29	10	14	26	ה' 5 ערב שבועות
21 ז	26	30	11	15	27	ו' 6 א' דשבועות
22 ח	27	31	12	16	28	ז' 7 ב' ד'ש. ב' ד'ש. נשא
23 ט	28	1	13	17	29	ח' 8 אסרו הג' (בחור'ל)
24 י	29	2	14	18	30	ט' 9
25 יא	30	3	15	19	31	י' 10
26 יב	1	4	16	20	1	יא' 11 Juni
27 יג	2	5	17	21	2	יב' 12
28 יד	3	6	18	22	3	יג' 13
29 טו	4	7	19	23	4	יד' 14 נשא ב' ד'ש. בח'על'
30 טז	5	8	20	24	5	טו' 15

מנהגי

בשבעות קורין צנח' כנסיות אשכנזים-פרושים מגלת רות בצרכת על מקרא נאכלה ושהסכינו כנז'.
 בלמח קורין צנח'כ"ג האר"י (אשר לעדת הקפרדים) בקסר חורה המיוחסת להר"י אבוהצ (ואשר רק שלש פעמים צנח' יקראו זה) וכל המאכלים צנח'כ"ג יעלו לחורה.
 הקפרדים יושבי ירושלים ילכו להסתכל על קצרי מלכי בית דוד בליון. ולמחרתו (יום ז' סיון) ילכו להשתטח על קצר שמוען הלדיק ועל שאר קצרי הלדיקים אשר בצניעותו ואחינו האשכנזים ילכו ביום הזה להשתטח על קצרי מלכי בית דוד.
 כל שבעת ימי השבועות שאחר הסג' אין אומרים תחנון ויודים.

זכרונות

מ"ז (ט"ז) בו גירש יוחנן הורקנוס את יושבי בית שאן ועמק יזרעאל ויוספחן לארץ יהודה.
 י"ז בו לבד שמעון חשמונאי את מבצר בית צור ויגרש את היונים ממנו.
 כ"ג בו בטלו הביכורים מלעלות לירושלם בימי ירבעם בן נבט.
 כ"ה בו נהרגו רשב"י ור' ישמעאל ור' חנינה סגן הכהנים.
 כ"ז בו נשרף ר' חנינה בן תרדיון וספר תורה עמו.

תמוז

ספר 1316. Juni 1898

תרנ"ח

מואלדו יום ח' ז' שעות כ"ז דק"ס

לעברי'					לעברי'					לעברי'																			
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
1	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל	
2	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל		
3	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל			
4	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל				
5	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל					
6	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל						
7	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל							
8	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל								
9	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל									
10	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל										
11	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל											
12	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל												
13	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל													
14	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל														
15	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל															
16	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																
17	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																	
18	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																		
19	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																			
20	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																				
21	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																					
22	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל																						
23	כה	כו	כז	כח	כט	ל																							
24	כו	כז	כח	כט	ל																								
25	כז	כח	כט	ל																									
26	כח	כט	ל																										
27	כט	ל																											
28	ל																												
29																													
30																													

מנהגים

משענה עשר בחמור עד השעה באז יאמרו בכל צחי כנסיות וצחי
 מדרשות אשר בארץ"ק קדר תיקון חלות בלבד והרבה מאסיונו יושגי ירושלם
 ילכו לוור החפלות והקיות האלה לפני כוחל המערצי.

זכרונות ט"ו בו [חק"ט] פטירת הר"ר חיים י' עטר [בעל אור החיים].
 י"ז בו הופקעה העיר בשגיה.

מולדו ליל ג' ג' שעות י"א דקים

לעבר	ה'ת	ה'ש	ה'ת	לעבר	ה'ת	ה'ש	ה'ת
ד' 1	כ"ח	6	8	ה' 16	ז	21	23
ה' 2		7	9	ו' 17		22	24
ו' 3		8	10	ז' 18	עקב	23	25
ז' 4	דברים סזן	9	11	ח' 19		24	26
ח' 5		10	12	ט' 20		25	27
ט' 6		11	13	י' 21		26	28
י' 7		12	14	יא' 22		27	29
יא' 8		13	15	יב' 23		28	30
יב' 9	ת"ב, א' ותתכ"ט	14	16	יג' 24		29	1
יג' 10	להורבן	15	17	יד' 25	ראה ומצ"ח Abryc	30	2
יד' 11	ואתחנן יחזק	16	18	טו' 26		1	3
טו' 12		17	19	טז' 27		2	4
טז' 13	August	18	20	יז' 28		3	5
יז' 14		19	21	יח' 29	ער"ח יוכ"ק	4	6
יח' 15	תשעה עשר באב	20	22	יט' 30	א' דראש חדש	5	

מנהגים

ציל השעה באב קוראים צדקי כנסיות אשכנזים-פרושים אגלה איכה צמגלה ונזכרים על מקרא אגלה. צבהכ"י הספרדים אחרי קריאת אגלה איכה יכזו כל הנרות והחזן יעורר את העם למקד צהזכירו את ערך מאורע היום ומנין השנה לחורבן בית ונלז אחינו צשנה הזאת. צחלות הלילה ילכו הרבה מאחינו אשכנזים לפני כותל המערבי וס' יאמרו "הקון הלוח" והקון שלש ששמוצות. ציום השעה באב צצקר יפרשו צבהכ"י הספרדים פרוכה שחורה על הצומה וגם הס"ח אשר צו יקראו היום עטוף צומעיל שחור וצאמלע צבהכ"י העמוד קערת חרס אלאה אשר וכל אחד ונכצדי וסכני העדה יקח מעט אשר וישים על מלחן. הסערה "חאקף חסיפס" ונחורגות צשפה אישפאניול צחוספה ספורים ורעיונות מעוררי צכי נגמרא ומדרש והסון והקפל יאמרו אותה צניגון סקוק צסוק. מולאי שנה נחמו יחוגו יושבי חיפה שמהה והלולא צהצים אשר מעל המערה (צראש הר הכרמל) אשר לפי המסורה נעמן צה אליהו צצרחו מפני אחאצ. כי צו יעשו צכל צבהכ"י הספרדים החרה נזכרים קללות וקצלות מציפה.

זכרונות

א' בו מת אהרן הכהן. ט' בו נהרב בהמ"ק בראשונה ובשניה ונלבדה ביתר. ט"ו בו יו"ט לאומי קרבן עצים. ומחולות בימי הבית. ובו נתנו הרומי ביתר לקבורה. ט"ז בוסטירת היטר משה מונטיפיורי. ובכל בהכ"נ אשר בארה"ק יזכירו נשמתו. י"ח בו בבח נר מערבי בימי אהו.

אלול

רביע תאני 1316. August 1898

תרנ"ח

מוולד יום די גי שעות ג"ס דקיס

לעבריי			לעבריי			לעבריי		
ה'ת	ה'ש	ה'ק	ה'ת	ה'ש	ה'ק	ה'ת	ה'ש	ה'ק
1	ו	ז	19	7	6	1	ו	ז
2	ז	ח	20	8	7	2	ז	ח
3	א	ב	21	9	8	3	א	ב
4	ב	ג	22	10	9	4	ב	ג
5	ג	ד	23	11	10	5	ג	ד
6	ד	ה	24	12	11	6	ד	ה
7	ה	ו	25	13	12	7	ה	ו
8	ו	ז	26	14	13	8	ו	ז
9	ז	ח	27	15	14	9	ז	ח
10	ח	ט	28	16	15	10	ח	ט
11	ט	י	29	17	16	11	ט	י
12	י	יא	30	18	17	12	י	יא
13	יא	יב	31	19	18	13	יא	יב
14	יב	יג	1	20	19	14	יב	יג
15	יג	יד	2	21	20	15	יג	יד
16	יד	טו					יד	טו

מנה גים

צכל יוני החדש הזה ילכו יושגי ירושלם להספיל על כל קברי
הצדיקים וביחוד על קבר רחל אמנו. ולכן פחות הצית הצנוי על קברה
כל יוני החדש הזה. ויושגי שאר ערי ארה"ק הולכים להספיל על קברי
הקדושים אשר צקצבותיהם.

זכרונות

ז' [י"ז] בו מתו מוציאי דבת הארץ.

" " בו הנובת הומת ירושלם בימי החשמונאים.

" " בו קדשו את החומה השלישית סביב העיר החדשה.

ט' בו ('הוד' לב"ע) נתיסר ושוב ירושלם האחרון ע"י הרמב"ן.

י"ז בו' גורשו הרומאים מיהודה וירושלם [בהמלחמה האחרונה עם הרומאים].

כ"ב בו גורשו ההילונים מירושלם.

לוח קורות ארצה.

2023	יציאת אברהם לארץ כנען
2443	יציאת מצרים ומתן תורה
2489	כניסת ישראל לארץ
2882	מלכות שאול
2884	מלכות דוד בחברון
2924	ישיבת שלמה על כסאו
2935	השלמת בנין הבית
2964	קריעת מלכות ישראל לשתיים
3187	גלות בני גד ובני ראובן
3205	גלות שומרון
3213	מסלת סנחריב
3327	גלות יהויכין
3338	חירבן הבית הראשון וקץ מלכות יהודה
3390	עולי גולה הראשונים עם זרובבל ויהושע
3413	עולי גולה השניים עם עזרא
3427	חוקק חומת העיר ע"י נחמיה
3592	ביות ביהמ"ק ע"י אנטיוכוס עסיפאנוס
3594	ביאת ארץ ישראל תחת יד אנטיוכוס
3594	התעוררות רוח נבורה בלב ההשמונאי מתתיהו בן יוחנן
3596	גם חנוכה
3601	מות יהודה המכבי
3609	יונתן נתמנה לכהן גדול
3618	מות יונתן וכהונת שמעון אחיו
3626	כהונת יוחנן הורקנוס בכהונה גדולה
3682	מלכות שלומית אלכסנדרה
3698	ביאת סומפסיוס לירושלם והתחששות מלכות רומא על ישראל
3702	עויבת רבים מיושבי יהודה והתיישבם במדינת חינא איי יון ואסיה הקטנה
3706	ביות קראסיוס שר צבא רומא את ביהמ"ק
3713	השבת המלוכה ליהודה ע"י יוליוס קיסר
3723	לכידת ירושלם ע"י הורדוס וישיבתו על כסא המלוכה
3749	בנין הבית ע"י הורדוס

3757	מות הורדוס
3767	ביאת ארץ יהודה תחת סקודת נציב רומא
3775	הפרעות בישראל להגלי עריצות נציב רומא
3790	נשיאות רבן גמליאל הזקן
3797	עלית אנריס הראשון למלוכה
3799	גזירת העמדת צלם בהיכל ע"י קאליגולא קיסר רומא
3801	הפדת הצלם בהשתדלות אנריס
3805	מנית הורדוס אחי אנריס לנשיא ביהודה
3827	לכידת ארץ הגליל ע"י אספסינוס
3830	חורבן הבית השני על ידי טיטוס
3858	טריאנוס לחץ את ישראל עד כי מרדו בו
3882	מלחמת בר כוכבא את הרומאים
3890	לכידת ירושלם ע"י בר כוכבא
3895	הרבן ביתר
3895	קץ ממשלת בר כוכבא והשבתת שם ירושלם ע"י הצורר אדריאן
3898	נתינת חקים טובים לישראל מאת המלך אנטונינוס סיוס
3920	העתקת הנשיאות מאויסא לטבריא
3979	סדר המשנה ע"י ר' יהודה הנשיא
4000	מות ר' יהודה הנשיא והתמנות ר' גמליאל בנו
4070	קביעות סדר עבוד השנים
4189	קץ הנשיאות בסקודת המלך טהעאדאזיוס!
4376	לכידת ארה"ק וסוריא על ידי לזורוס השני מלך פרס
4396	לכידת ירושלם, דמשק ואנטוכיא מאת הערביים
4859	לכידת ירושלם על ידי נוסעי הצלב הראשונים
4947	נצחון סלחא-אדיין (אצל חטון) וכבישת ארה"ק
4971	עלית 300 מרגני צרפת ובריטניה להאחו בארה"ק ולהגדיל ישובה
5020	לכידת סוריא וארץ ישראל על ידי הטונגליוס אשר ע"י נשבת הישוב מירושלם
5027	התיסדות ישוב ירושלם מחדש ע"י הרמב"ן
5250	התיסדות ישוב צפת מחדש
5252	הזקק ישוב ע"י ירושלם ע"י טורשי ספרד
5266	בנין חומת ירושלם הנוכחית ע"י השולטאן סאליס
5300	שולטאן סליטאן בנה חומת עז"ק טבריא
5320	התישבות היהודים מחדש בטבריא ויסוד ישיבה ללמוד תורה
5346	הביהכ"נ האחד אשר בירושלם נסגר ע"י ראש כנסת המושלמים
5388	דיוסה גוראה ליהודי ירושלם ע"י איבן סרוך מושל העיר
5420	הריסות טבריא
5450	הזקק ישוב האשכנזים בירושלם ע"י עלית ר"י החסיד
5481	שרפת ביהכ"נ האשכנזים ופלטת בני העדה הזאת מהעיר
5502	בנין טבריא מחדש והתחדשות ישוב היהודים בהשתדלות הר"ח אבולסיא
5518	רעש גדול ההריב עיה"ק צפת כולה
5572	מנסה גדולה בכל ארץ הגליל

- 5572 התחדשות ישוב האשכנזים האחרון בירושלם ע"י תלמידי הגר"א
5592 לכידת סוריא וארץ ישראל ע"י מחמד עלי פחת מצרים
הדרוזים והפלחים מדרו בהמשלה וירדפו וישללו את היהודים יושבי צפת
טבריא וחברון
5594 ביהכ"נ וחצר האשכנזים אשר בירושלם הושב לידם בפקודת פחת מצרים
5596 רעש גדול ההריב כמעט את עיר צפת כלה [כ"ד טבת]
5597 החישובות הקינוול הראשון לממשלת בריטניא בע"ק ירושלם
5599 ארץ ישראל וסוריא שבו תחת ממשלת השולטאן יר"ה
5600 הקמת הדפוס הראשון בירושלם ע"י ר"י ב"ק
5601 בנין בית החולים של שרי בית ראמהשילד
5614 התיסדות בית הספר "עליוע הערץ פאן לעמעל"
5615 רית אבן היסוד לבתי "משכנות שאננים" (הבתים הראשונים אשר נבנו מחוץ
לעיר, ע"י השר מונטיפיורי מעובדן יהודה מורא)
5616 בנין בית הכנסת הגדול של האשכנזים "בית יעקב" בהורבת ריה"ח
5624 התיסדות בית הספר לבנות "עוועלין די ראמהשילד"
5624 התיסדות בית הספר לעבודת האדמה באחוזות "מקד" ישראל אשר להברת
כ"ח אצל יפו
5630 בנין בית הכנסת "תפארת ישראל" לעדת החסידים
5632 הכתים הראשונים שנבנו מחוץ לעיר מאת יושבי ירושלם בעצמם כתשלומים
לפרקים [היא חברת מאה שערים].
5635 קנות אדמת יפתח תקוה" לראשונה ע"י בני ירושלם
5639 התיסדות בית היתומים לנדיבי אשכנז בירושלם
5639 התיסדות בה"ס "התורה והמלאכה" לחברת כ"ח בירושלם
5642 התיסדות המושבה "ראשון לציון"
5642 התיסדות המושבה "זכרון יעקב". [מלפנים סמרין]
5642 התיסדות המושבה "ראש פנה"
5643 התיסדות המושבות "יסוד המעלה" ו"מוזבת בתיא" (היא עקרון)
5643 ביאת המושבות תחת חסות הנדיב
5644 התיסדות המושבה גדרה ע"י החלוצים בני כיל"ו
5646 ישוב היהודים מחדש בעזה
5648 התיסדות המושבה "משמר הירדן"
5649 התחדשות ישוב רמלה
5649 התיסדות בה"ס בצפת ע"י הנדיב
5650 עלית השיירה הראשונה מבני רומ' לארה"ק
5651 התיסדות המושבה "רחובות"
5652 התיסדות המושבה "חדרה"
5652 מסילת הבזל מיסו לירושלם
5655 ראשית יסוד המושבות בנולן

ימי השוק בארץ ישראל.

גֹּזֵה (עֹזֵה) בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
גִּינִין (עֵין גִּנִּים) בֵּין שָׁכֵם וּמְבִירָא. בְּכָל יוֹם הַשְּׁלִישִׁי.
חֶבְרוֹן בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
חִפָּה בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
יְרוּשָׁלַם בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי. שוֹק לְבַהֲמוֹת (בַּמָּקוֹם בְּרַכַּת
שְׁלֹמֹן).

יֶפֶן בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
לֹד בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי. שוֹק לְבַהֲמוֹת אֲשֶׁר בּו יוֹבְאוּ מִלְכָּד
פְּרִים וּפְרוֹת כְּבָשִׁים וְעֹזִים, גַּם גַּמְלִים וְחֲמֹזִים, סוּסִים וּפֹרָדִים,
וּפְרִים וּפְרוֹת רְבוֹת מֵאֵד (וּבְהֵם גַּם מִבְּאֵרוֹת) יוֹבְאוּ בְּכָל יוֹם הַשּׁוֹק.
מִגִּדֹל (מִגְדֹל) בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי. בּו יוֹבְאוּ מִלְכָּד בַּהֲמוֹת גִּסּוֹת
וְדִקּוֹת, גַּם בַּגְדִים וְזָלִים, וְהוּא אֶחָד הַשּׁוֹקִים הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים בָּאָרֶץ.
עֵכּו בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
צֶפֶת בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי. שוֹק לְתַבּוּאוֹת, (יוֹם הַשּׁוֹק הַזֶּה
נִזְכָּר עוֹד בְּמִכְתָּב הַנוֹסֵעַ הָאֱלִמּוֹנִי מִשְׁנַת רפ"ב הַנִּדְפָס בְּסוֹף
סֵפֶר שִׁבְחֵי יְרוּשָׁלַם).

רַמְלָה בְּכָל יוֹם הָרְבִיעִי רַק לְבַהֲמוֹת.
שָׁכֵם (נֶבְלֹס) בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי.
שׁוֹק אֶלְחָאן סְמוֹךְ לְמִבְרִיה בְּכָל יוֹם הַשָּׁשִׁי. גַּם הַשּׁוֹק
הַזֶּה הוּא אֶחָד מֵהַשּׁוֹקִים הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ. וּמִלְכָּד כָּל
מִינֵי בַהֲמוֹת יוֹבְאוּ בּו גַּם בַּגְדִים וְשָׂאֵר חֲפָצִים.

סְדְרֵי הַפּוֹסֵט וְהַתְּלַבֵּרָה.

שְׁנֵי בְתֵי פְקוּדוֹת פּוֹסֵט בְּעִירָנוּ; הַשּׁוֹרְקִית וְהָאוֹסְמִרִית;
וּבְשְׁנֵיהֶם נוֹהָג כָּל חֻקֵּי הַפּוֹסֵט הַכְּלָלִי וּסְדְרֵיו.
מֵחִיר כָּל מִכְתָּב בְּמִשְׁקָל 15 גֵרָם — I גְּרוֹשׁ סָאָה, וּבְעֵד

הכתבתו (ריקומאנדאטיאן) ג"כ 1 גרוש, ומחיר הכרטיס 20 פרוטות, בעד דברים נדפסים ודוגמאות, כל 50 גרם — 10 פרוטות סאה. ומחיר מכתב מערי החוף לערי החוף אשר בפנים הארץ 20 פרוטות (רק ע"י הפוסט הטורקי).

מכל ארצות אירופא (מלבד רוסיא), אמריקא ומצרים וערי החוף בתוגרמא יכולים לשלוח ע"י הפוסט האוסטרי, שטר המהאה של הפוסט עד סך 1200 פראנק, והוא ישולם בבית פקודת הפוסט הנזכר, וכן יקבל הפוסט האוסטרי כסף עד הסך הנז' להגיעו להמקומות הנזכרים. אולם השולח לחו"ל מכתב כסף (כטוח על הסך המונח בו), לא ישולח המכתב לידי בעליו; רק ישאר בבית סוכנת האניות ביפו, ואך אחרי אשר ישלח בעל המכתב כחזרה את ההודעה, חתומה בחתימת ידו כי קבל את הכסף, אז יומסר הכסף לידי בא כחו ביפו, ועי"ז יעלה על מכתבים כאלו הוצאה מעמה. וכן לא יקבל הפוסט מפה מכתבי כסף בטוחים, ומשלחיהם נאלצים לשלחם לאחד הסוכנים ביפו; והוא ימסרם לבית הפוסט, והדין הזה נוהג גם במשלוח והכאת פוסטפקטים אולם הפוסט הטורקי תביא ותשלח מפה צרורות כסף לכל ערי הארץ. הפוסט תלך מפה בימים קבועים בשבוע, לאמר, יום אחד קודם יציאת האניה מיפו.

מפה ליפו, ומיפו לירושלם וכן לכל הערים והכפרים אשר על תחנות מסלת הברזל ילך הפוסט הטורקי בכל יום, ומחיר כל מכתב 1 גרוש סאה. לעזה תלך דרך יפו; וליתר ערי ארה"ק אך פעם אחת בשבוע.

שני בתי פקודת הפוסט פתוחים בכל יום לקבל מכתבים ולמסור המכתבים שכאו לבעליהם.

(ובמדת הבנין וחקרקע יהשבו את האמה 75 סנטימטרא.)

באע — ארבע אמות — 2, 72 מר.

מיל — אלף באע — 2, 72 קילמ.

פרסח (פרסה) — שלשה מיל — 8, 16 קילמ.

בריד — ארבע פרסח — 32, 64 "

דונם — 1600 אמות מרובעות.

פראן (חרישת צמד בקר ביום) — 734 ממר מרובעות.

תמניה ⁽¹⁾ (שמינית) 2, 25 ליטר

רבעיה (רביעית) — שתי שמיניות — 4, 50 "

מד ⁽²⁾ (מדה) — ארבע רביעיות 18 "

כילה ⁽³⁾ (כלי) — שתי מדות 36 "

שנכול — 3 כירה 108 "

ערארא — 12 כילה 432 "

למדת שמן הזית — 81 אוקיה. — 19, 46 ליטר } ג'רה
למדת שמן שומשמן — 65 אוקיה — 15, 62 ליטר }

ערכי המטבעות.

בארץ ישראל וכן בכל ארץ תוגרמה תעבורנה מלבד

מטבעות המדינה, גם מטבעות זהב וכסף של שאר הארצות

וביחוד מטבעות צרפת, אנגליא ורוסיא.

[1] בהמדה הזאת ימדו על הרוב בני הכפרים את תבואותיהם במכרם בכמות מעטה, והיא תקרא נס, בשם "סאה"

[2] המדה הזאת נהוגה בשוק התבואה אשר בהערים, ובירושלם העלה בית מועצות העיר לפני שנות מספר את מדתה לארבעה ועשרים ליטר (8 רוטל) וכן מדתה עד היום הזה.

[3] בהמדה הזאת ימדו על הרוב בני הכפרים אשר בסביבות עירנו את תבואותיהם במכרם אותם להסוחרים.

מטבעות המדינה הם :

פרה (1) (פרחה) — $\frac{1}{4}$ קופ' — $\frac{1}{2}$ סנטים.

משליק.

20 פרה כסף.

גרוש (פיאסטר) כסף — 40 פרה.

2 גרוש כסף (2).

בשליק, (כסף סגים), וממנו נמצא גם חצאים.

מגירי (3) וממנו נמצא גם חצאים ורביעים.

לירא זהב, וגם ממנו נמצא חצאים ורביעים.

2 לירא	} מעט על מחירם.
2 $\frac{1}{2}$ לירא	
5 לירא	

שלושה אלה יקרי המציאות בשוק, ורק אצל השולחנים ימצאו, והמבקש אותם יאליץ להעלות מעט על מחירם.

והנה מפת סבות שינות עלה בשוק המסחר ערך המטבעות האלה על הערך הטבוע עליהם, וגם הערך הזה איננו שווה בכל ערי הארץ; ושלושה ערכים ראשיים להמטבעות בארצנו :

א) הערך הטבוע מאת הממשלה (ובערך הזה יקבלו בנתי פקודת הממשלה⁽⁴⁾, הפוסט, המלגרה ומסילת הברזל) והוא נקרא "סאח" לאמר "שלם".

ב) ערך הנהוג בבארות, ירושלם וערי הגליל.

ג) ערך הנהוג ביפו וסביבותיה ושני ערכים האלה נקראים "שורק" לאמר לא-שלם. לכן הננו נותנים פה

(1) כעת חדל להיות לה מהלכים והיא יקרת המציאות.

(2) שלושה המטבעות האחרונות יקרי המציאות הם ולכן עלה מחירם מעט.

(3) על שם השולחן "עבר אלמגיד".

(4) גם הערך הזה איננו קבוע, ויש בתי פקודת מכס ומס (ובכללם גם בית

פקודת הפוסט הטורקית והבית הטאבאק דניא) אשר יקבלו את המגירי רק בסך

19 גרוש [1 גרוש פחות מהטבוע עליו]. וכן יש בתי פקודה אשר יקבלו את הלירא

בסך 105 גרוש [5 גרוש יותר מהטבוע עליו] הכללפי ערך עלית וירידת הנהג.

לוח מיוחד לשלשת הערכים הראשים של ממבעות מדינתנו
וממבעות ושמורות של שאר הארצות. את הערך הראשון סמנו
באות א, ואת השני באות ב, והשלישי באות ג.

ג	ב	א	
14	12	10	מטליק
3 20	3	2 20	בשליק
26	23	20	מגיד
141	124	100	לירא טורקית
6	5 10		פראנק צרפת (1)
5 30	5		" יון ושוייץ
4 25	4		" בולגריא ורומאניא
124	109	90	נפוליון זהב (20 פראנק)
3	2 25		20 קופ' כסף
16 20	13 25		רובל כסף
124	109	90	5 רובל זהב ($1\frac{1}{2}$ אמפריאל)
147	130		20 מארק זהב
12	10		פלורין כסף
7 20	6 20		שיללינג כסף
7 20	6 20		רופיה (הודו הבריטית)
156	137	115	לירא שמרלינג
147	136 10	109	5 דולר זהב (אמריקא)
25	22		1 דולאר כסף "
17	14 20		נייר רובל
37	33		5 מרק "
12 20	11 10		פלורין "
30 20	27 10		" דולר (אמריקא)

(1) המחליפים את כספם בערי החוץ לא יקחו דק פראנקים צרפתים.

ערי הארץ ומספר יושביהן⁽¹⁾.

ארץ ישראל אשר בעבר הירדן מערבה נחלקת במצבה המדיני לשלשת ערי פלך (פאשאליק). והן: ירושלם, עכו ושכם. שתי האחרונות עומדות תחת פקודת עיר-החבל (וואליאט) דמשק. אולם ירושלם עומדת תחת פקודת הממשלה הראשית אשר בעיר הכירה. ובעבר הירדן מזרחה יש רק עיר פלך אחת היא העיר קיראק (קיר מואב).

ערי המחוז⁽²⁾ (קאימקאמליק) ושאר הערים אשר בפלך ירושלם.

ירושלם (אל-קודש). מספר יושביה 45420. בו: יהודים 28112 (מהם: אשכנזים 15074, ספרדים 7900, מערבים 2420, גורזים 670, בוכארים 530, תמנים 1288, פרסים 230). מושלימים 8560. נוצרים 8748 (מהם: ארמנים 695, יונים 4625, כושים 105, סורים 23, פרוטסטנטים 645, קתולים 2530, קופטים 125). חברון (אלחליל)⁽³⁾ עיר המחוז. מספר יושביה 14295. בו: יהודים 1429 (מהם: ספרדים 810, אשכנזים 619). מושלימים 12800. נוצרים 26.

יפו עיר המחוז. מספר יושביה 17713. בו: יהודים 2970 (מהם: ספרדים 1210, אשכנזים 1760). מושלימים 11630. נוצרים

(1) בהלוח הזה הוספנו ושנינו רק הענינים אשר נתחדשו ונשתנו במשך השנה. — אולם בכל המש או עשר שנים נאסוף מחדש ספירות מדויקות מכל הערים והמושבות הנזכרות בהלוח הזה.

(2) בערי המחוז יושב ממלא מקום סחה (קאימקאם) ובהערים הקטנות יושב מנהיג (מודיר).

(3) "האהוב" על שם אביהם אבינו הקבור בה. אשר המחמדים ותארוהו בשם "הליל אללא" (אהוב די).

3113. (מהם ארמנים 159. אישכנזים בני ההכל 490. יונים 1560.
למינים 639. מורוניטים 210. קופטים 55).

עזה (אלגאזה) עיר המחוז. מספר יושביה 17675. בו :
75 נפשות מאחינו (אשר נתאחזו בה מחדש זה כשנים עשר
שנה). 460 נוצרים והנותרים כולם מושלימים.

בית לחם מושב מנהל (מודיר). מספר יושביה 6647.
בו : נוצרים 6627 (מהם קמולים 3880. יונים 1910. ארמנים 810,
פרוטסטנטים 27). מושלימים 20. (שלשה יהודים, אחד רופא ושני
אומנים יושבים בימי החול כגפם ובשבתות ויו"ט יושבו ירושלימה).
בית ג'אלה (גלה) מושב מנהל. מספר יושביה 3060 כולם
נוצרים בני אמונות שונות.

רמלה מושב מנהל. מספר יושביה 9611. בו : יהודים
166. מושלימים 8350. נוצרים 1095 (מהם יונים 880. פרוטסטנטים 45).
לוד מושב מנהל. מספר יושביה 7675. בו : מושלימים
5450. נוצרים 2225 (מהם יונים 2180. פרוטסטנטים 45).
יריחו מושב פקיד צבא (אגא). בה יושבים כשמונים
משפחות מושלימים, ומשפחות אחדות נוצרים, וחמש משפחות
יהודים (17 נפש) העובדות בחכירה את אדמת השולטן יר"ה.
ושני חנונים יהודים יושבים שם בלי בני ביתם.

ערי המחוז ושאר הערים אשר בפלך עכו.

עכו (עיר מבצר). מספר יושביה 10565. בו : יהודים 215
(כלם ספרדים). מושלימים 7100. נוצרים 3250.
חיפה עיר המחוז. מספר יושביה 7800. בו : יהודים 810
(מהם ספרדים 650. אישכנזים 160). מושלימים 3250. נוצרים 3740.
צידון (צידה) עיר המחוז. מספר יושביה 12270. בו :
יהודים 780. מושלימים 8300. נוצרים (בני אמונות שונות) 3160.

מבריא (מאכאריא) עיר המחוז. מספר יושביה 6050. כו :
יהודים 3200 (מהם ספרדים 1620. אשכנזים 1580). מושלימים
1500. נוצרים 350.

צפת (סאפֶד) עיר המחוז. מספר יושביה 12820. כו :
יהודים 6620 (מהם אשכנזים 4500. ספרדים 2120). מושלימים
5100. נוצרים 1100.

נצרה עיר המחוז. מספר יושביה 9500. כו : מושלימים 3000
נוצרים (בני אמונות שונות) 6500.

יהודים אין בה כלל. ולפני ארבע שנים הושיבה חברת
"למען ציון" בה, יהודי אחד חייט בעל משפחה גדולה
וחפצה היה להושיב בה עוד מספר יהודים, ויושבי
העיר הראו להיהודי פנים מסבירות; אך האיש הזה
מת אחרי זמן מה ועי' זנת במל הישוב.

ג'ינין (עין גנים) עיר המחוז. מספר יושביה 3220 כולם מושלימים.
באשאן (בית שאן) מושב פקיד ראשי של נכסי השולטאן
יר"ה (ג'יפֶמליק), כפר קטן, ובה יושבים כשלוש עשרה יהודים
ספרדים מיושבי צפת:

טאנטור (דאר). בה משפחות אחדות מושלימים. ושתי
משפחות מאחינו יושבות באחוזת הנדיב.

שיף-עמר (היא שפרעם מושב הסנהדרין). מספר יושביה
2470. בהם מושלימים, נוצרים ודרוזים, ושלוש עשרה משפחות
מאחינו היושבים בה מזמן קדום מאד. מהם עיבדי אדמה ומהם
עוסקים באומנות ומסחר.

פקעין. כפר קטן ובו יושבים מלבד מושלימים גם כעשרים
משפחות אכרים יהודים עוד מזמן קדום מאד.

ערי המחוז אשר בפלך שכם.

שכם (נאכלום). מספר יושביה 21110. בו : יהודים 120.
נוצרים 670. שמרונים 110. והנותרים כלם מושלימים.
תל-כרם עיר המחוז.

בעבר הירדן מזרחיה.

עיר הפלך קיראק (קיר מואב). מספר יושביה 4150. החלק
הרביעי מהם נוצרים; ובעת יושבים בה ששה יהודים אומנים
(כלי בני ביתם).

סאלט (ראמות-גלעד) עיר המחוז. מספר יושביה 3500.
החלק החמישי מהם נוצרים. זכה יושב יהודי אחד עם בני ביתו
והוא סוכן אוצר הממשלה (ומחזיק אצלו שו"ב).
מידבא מושב מנהל. בה יושבים כמאתים משפחות נוצרים
יונים ורומים. ולכל אחת מהם כנסיה ובית ספר.

המושבות ומספר יושביהן ושטח אדמתן.

בסביבות יפו.

ראשון-לציון (עיונא) תחת חסות הנדיב הנודע. מספר
יושביה 380 נפש. שטח אדמתה הוא 6600 דונאם.

מזכרת בתיא היא עקרון (עקר) תחת חסות הנדיב. מספר
יושביה 149. שטח אדמתה הוא 4090 דונם.

פתח-תקוה (אמלכש) בשליש מיושביה תחת חסות הנדיב.
מספר יושביה 648. שטח אדמתה הוא 13850 דונאם.

גדרה (קמרא). מספר יושביה 96. שטח אדמתה הוא 3000 דונאם.

ואדי-חגין תחת חסות חברת "חיים"¹. מספר יושביה 117.
שטח אדמתה הוא 1550 דונאם.

[1] חברת ישראל יסוד מושבות אשר יסד הכארנן משה-דוד הודש ו"ל.

קסמיניא נקנתה מאת הנדיב. ובשנה הזאת הושיבה
בה חברת הו"ץ משפחות מהפועלים. מספר יושביה 118 שמה
אדמתה 5624 דונם.

החובות (דוראן) כמחצית ממנה שייכת לחברת "מנוחה
ונחלה". מספר יושביה 135. שמה אדמתה הוא 10500 דונאם.
ארצות; כעשרה רגעים מתחנת דיר-עכאן במסילת הברזל
"פירושלם. נקנתה מאת יהודי בולגריה, ולע"ע יושבות בה שבע
משפחות. שמה אדמתה 7000 דונאם.

מתולה (כשיש שעות מצפת) נוסדה מאת הנדיב. מספר
יושביה 135 נפש. שמה אדמתה הוא 13000 דונם.
בסביבות חיפה.

זכרון יעקב ובנותיה אס-אלג'מאל ושווייא תחת חסות
הנדיב. מספר יושביה 570. שמה אדמתה הוא 16000 דונאם.
חודרה מספר יושביה 172.
בסביבות צפת.

ראש-פנה תחת חסות הנדיב. מספר יושביה 315. שמה
אדמתה הוא 3333 דונאם.
יסוד המעלה תחת חסות הנדיב. מספר יושביה 95. שמה
אדמתה הוא 4400 דונאם (בערך).

משמר הירדן תחת חסות חיים. מספר יושביה 72. שמה
אדמתה הוא 2220 דונאם.
זיתון שייכת להנדיב ונעבדת ע"י פועלים שכירי יום.
בעבר הירדן מזרחיה.

גולן בבשן (ג'ולאן) שמה אדמתה כשבעים אלף דונאם.
אדמת בוסטוס. אדמת בוטימא. שמה אדמתן 25000 דונם.
בשלת האחויות הגדולות האלה החלו כבר לעסוק
בגמיעות.

אחרית.

מקוה ישראל(אצל יפו) ביה"ס לעבודת האדמה אשר לחברת
כ"ח: שטח אדמתה הוא 2780 דונאם (בערך).
בן בית השלחין של השר מונטיפיורי ז"ל. כעת שיין
לחברת כ"ח.

יהוד. כשתי שעות מפתח תקוה: נוסד בראשונה למקום
בתי מעון למושבת פתח תקוה וכעת עוזב מאין יושב.
בן בית השלחין (ביארא) מיוחד לאתרוגים בכפר חמון
אצל טבריא, אחוזת כולל ווארשא בירושלם.
מוצא (קולוניא) בה נתאחו 4 משפחות.
בן בית השלחין(ביארא)אצל יפו, למשפחת פעלמאן ממעוריש
האחוזות אשר עוד לא נתישבו ולא נעבדו.
רמה (נבי סמואל).

כפר סבא הוא כפר "אנטיפטארם" (כשלוש שעות מ"פ)
שטח אדמתה הוא 7500 דונאם.
סענירא שטח אדמתה כעשרת אלפים דונאם.
אדמת חברת "בני יהודה" אשר בצפת. בעבר ים כנרת מזרחה.

מחיר הובלת סחורה במסדה"ב יפו-ירושלם.

(א) אורז, קמח, תפ"א, נייר, צבע, גולמי בגדים, י"ג וי"ש, נאוו, דגים ודג"מ
עורות, עצי נפרית, סמי רפואה, כלי כתיבה, רעפים, צוקער, קאווע. 57 גרו' כל טאן(1000ק').
(ב) כלי חרס, פארצלעאן, עצי בנין ועוד. 75 גרוש כל טאן.
(ג) סהעי, כלי זכוכית, חפצי בית, ספרים, דיו, צעלניק, כלי זכוכית, מזנוות,
מורי שעות, כובעים, מכונות ועוד. 106 גרוש כל טאן.
(ד) כלי בית, מטאטאים, מסנרות. 212 כל טאן.

המחיר הזה הוא מתחנת יפו לתחנת ירושלם. ובעד פריקה ושעונה ומאניטאציה
משלמים עוד 30, 10 בעד כל טאן. שכר הובלה מהבית להתחנה ומהתחנה להבית
17 גרוש כל טאן. ובעד חבילות הכבדות יותר מן 200 קילא, 27 גרוש כל טאן.
ובירושלם משלמים בעד הבאת החפצים להעיר פנימה ולהשכונות הרחוקות מחוצה לה
עוד 5 ג' בעד כל טאן. המינעמום הוא 50 קילא. ובעד הודעת ההובלה 4, 1 גרוש.

יום הולדת הדר מלכנו הרהמן
השולמן האדיר והמנצה (אל גאזי)

ע ב ד א ל ח מ י ד כ א נ

הוא יום הששה עשר לירח שעבן של
שנת תר"ב (1842). ויחל בשנתנו זאת
ביום אחד עשר בטבת.

יום עלותו על כסא מלכותו הוא יום התשעה
עשר לירח אויגסט (לחשבון הישן) שנת תרל"ז
(1876). ויחל בשנתנו זאת ביום י"ג אלול.

הפחה וצירי הממשלות בירושלם. וסגני הצירים
ביפו, חיפה וצפת.

Son excellence IBRAHIM HAKKI PACHA	: פחת עירנו
CISCHCINI cons.	: אוסטריא
G. C. MINA cons.	: אטליא
E. S. WALLAS cons.	: אמריקא
von TISCHENDORF cons.	: אשכנז
J. DIKSON cons.	: בריטניה
VACANT	: יזן
F. J. de SALAS cons.	: ספרד
Sitton v. c.	: פרם
(אחינו)	

— לב —

CHARLES LEDOULX cons. gen.	:	צרפת
S. ARSENIOW cons gen.	:	רוסא

י פ ו

J. PASCAL cons.	:	אוסטריא
ALONZO ag. cons.	:	אטליא
E. HARDEGG ag cons.	:	אמריקא
SCHMIDT v. cons.	:	אשכנז
H. AMZALAG ag. cons. (אחינו)	:	בריטניה
VACANT	:	יון
HASSAN cons.	:	פרס
FORMER v. cons.	:	צרפת
N. STRÉBULAIEW v. cons.	:	רוסא

חיפה.

G. SKOPINOWITSCH v. cons.	:	אוסטריא
F. BERTRAND v. cons.	:	אטליא
G. SCHUHMACHER v. cons.	:	אמריקא
KELLER v. cons.	:	אשכנז
G. SCHMIDT c.	:	בריטניה
GERMAN v. cons.	:	הולאנד
VACANT	:	יון
G. SKOPINOWITSCH cons. (הנו')	:	ספרד
F. BERTRAND c. (הנו')	:	צרפת
S. CHURI ag. cons.	:	רוסא

צ פ ת.

MIKLOSEWITZ ag cons.	:	אוסטריא
A. COHEN Adsami ag. cons. (אחינו)	:	פרס
I. M. ABU ag. cons. (אחינו)	:	צרפת

חלק הספרות

מסביב לעיר.

ב.

תזכו לשנים רבות—אמרנו בדרכנו על מפתן בית אבי־יעקב—
שולמית, עזריהו וגם נדב הקטן אתכם! וקול דרישת שלום
וצלצול נשיקות מלא את כל חלל החדר.

מתי באתם ומדוע לא הודעתם לנו מקודם דבר בואכם?
זה עתה באנו בעגלתנו, ובמכוון לא הודענו לכם את דבר
בואנו, לבלי תטריחו לצאת לקראתנו לקבל פנינו, וגם למען
הרעישכם בשמחה פתאומית. אך בטרם כל הנני להציג לפניכם
את שמשון שכננו אשר גלוח אתנו; ולחודיעך כי מטרת עליתנו
הפעם, היא לגמור את הסבוב אשר סבבנו את ירושלם בחוה־מ
פסח לפני שלש שנים וחצי. ושמשון מיודענו גם הוא עלה רק
למען סבב את העיר. כי מאד התפעלה נפשו לשמוע מאתנו
את כל אשר ראינו והתבוננו בסבובנו אתך את כל פאת דרום
ומזרח העיר.

ואנכי אשר עמדתי בהרגעים האלה בפינת הכית לבלי
הפריע את ענג ושמחת הנאהבים והנעימים האלה בהפגישה
הראשונה, נגשתי ואשט את ידי להרסה ואבי־יעקב,
ואחרי דרישת שלום הנהוגה, אמרתי: אדוני! פעמים רבות
הייתי בירושלם, ופעם או־פעמים סבבתי את העיר, ובכל זאת לא
נודע לי אף החצי מאשר שמעתי מפי שולמית ועזריהו שכני,
אשר אתה אדוני הואלת לסבב את העיר עמם יחד להראותם את
כל שירידי זכרונותנו ולבאר להם את תכונת ושמות המקומות

אשר עברו בהם ולהעירם על קדמוניותם ותולדותם. ולכן אמרתי
אעלה גם אנכי עמם ירושלימה ואלוה לחברתכם בסבוב החלק
השני של העיר. ואח"כ ישיבו עזריהו ושולמית לסבב עמי את
הסבוב הראשון אשר סבבת עמכם.

הלא אתה אדוני הנך שמשון לבית טוב-עלם אשר עלית
עם החלוצים הראשונים להתאחז בארצנו, ואת תנופת ירך הקשה
הראית לשכניכם אשר באו להרע לכם, והיית למגן ומחסה
להמתאחזים בהימים הראשונים . . .

כן, כן; — אמרה שולמית — שמשון זה הכה זשוק על
על ירך את פלשתי דורנו אשר חשבו את אחינו הבאים מארץ
הצפון לילדימות באחיהם תושבי וילדי הארץ; ויתנפלו בפעם
בפעם לשלל שלל, ולגזול את מנוחת ושלום בני המושבה
בהימים הראשונים.

אם כן נבואה גזרקה מפי דוריו — אמרה הדסה — בקראם
את שמו שמשון.

גם חז"ל אמרו שמא גרים — הוסיף אכ"י-עקב — חכברו
ושבו, כי בטח הנבם עיפים מעמל הדרך, ומיד נשתה טהע כי
זה עתה הרתיח המיחם.

אנחנו לא ניעה ולא ניגע מנסיעת יום אחד, מורגלים
הננו לנסוע ולרכוב בכל יום ויום, ושלטול המסע לא יחשב
אצלנו כלל לעמל. אך בכ"ז נמלא אחרי הצעתך זאת, נשתה
נישנה ונשלש, כי גם אנחנו האכרים והכורמים מורגלים בהמשקה
הטוב הזה המרגיע את רוח האדם ומזכנו — אמר עזריהו.

ומי יודע — מלאה שולמית אחרי דברי בעלה — אם לא
יבא יום אשר יהי לנו גם טהע שלנו, לאמר מתוצאות אדמתנו.
המשרתת העמידה את המיחם על השולחן והיא והדסה
בחרו לצקת כוסות טהע.

נדב בא הנה — אמר אבי־יעקב להילד אשר קפץ בנתיב
מעל ברכיו ויאהז בזנב החתול ויסחכחו אחת הנה ואחת הנה —
ואתן לך דבר טוב.

מה תתן לי ? — שאל הילד בגשתו —

שקדים וצמוקים אתן לך.

שקדים וצמוקים יש לי די בכיסי, וגם לכם הכאנו שק מלא.
פושק שפתיים — גערה שולמית בבנה -- אך איך איפא
עלי ? — אמרה בפנותה לבעלה — מדוע לא הביא עוד את
האמתחת ?

בטח יביאה מיד אחרי אשר יתן מספא וישקה את הסוסים;
כי אנכי הראיתי לו מרחוק את הבית.

בהילד הזה רואה הגני סמני תכונה והריצות — אמר
אבי־יעקב בלקחו שנית את נדב על ברכיו — והאזיר הצח
והמכריא שבחמויבות פועל הרבה על התפתחותו. אבריו וכל יצוריו
גדולים וחזקים לפי ערך שנותיו; ועיניו תפיקנה שכל ואמץ.

כמעט שכחנו לשאול מה שלום יעקב בנכם — אמר עזריהו —
אשר הנעים לנו במאד את סבובנו הראשון; אנחנו לא קבלנו ממנו
מכתב זה ארבעה חדשים.

שלומו טוב, ובכל מכתביו לא ימנע מלדרוש בשלומכם ושלום
כל מכיריו, ובירת צרפת עם כל חמודותיה ותענוגיה לא השכיחו
מלבנו את זכרון ירושלם עיר מולדתו. והוא עם יתר חביריו בני
ציון, יתאמצו למעת את החבה לארצ"ק וישוכה על תלמי לבב
בני הנעורים, וגם בישבם על נהר הסיין יעלו את ירושלם על ראש
שמחתם ושירי ציון ישמע בפיהם כפעם בפעם.

וגם שרה בתכם — אמרה שולמית — גדלה והתפתחה במאד,
וכמח גדלו ורחבו גם ידיעותיה בלמודים.

ומתי יצאתם מהמושבה ואיך ערב לכם הדרך? — שאלה הדסה.

מראשון-לציון יצאנו היום בבקר, והמסע הי' נעים במאד. הי' יפה וצה, קרני השמש לא להטו בתקף ככהימים הקודמים וגם עוד שתי עגלות עולי רגלים עלו אתנו ירושלימה. ולזכר חג האסיף סככנו את עגלותינו בענפי עצי גפן, וזית, קאליפטוס ועוד, ובדרך שרנו שירי ציון. והילדים, וגם נדב הקטן עמם, צהלו פזון, כרכרו וימחאו כף, עד כי באמת הרגשנו מעין הענג של העליה לרגל בימי הבית.

היודע נדב כבר להביע את כל הגות רוחו בשפתנו?—הוסיפה הדסה לשאול—

הוא הוגה ומפספס את כל הגות רוחו — ענתה שולמית — וגם ימציא וירכיב בעצמו לפעמים שמות משובשים להחפצים אשר לא ידע שטם; כדרך כל הילדים בני גילו המדברים שפה חיה:

”מפי עוללים ויונקים יסדת עוז” אמר המשורר, ואולי נוכל באמת לקבל מלים אחדים מהשמות אשר ימציאו לנו העוללים והיונקים האלה לשמות הכלים והחפצים החסרים לנו בשפתנו הקדושה — אמר עזריהו בשחוק קל על שפתיו — האם פה האדון אבונדב?—נשמע קול פלח ערבי מאחורי הדלת — מסיכום בלקיר (ערככם בטוב) — אמר הפלח בבואו — ויורד את האמתחת מעל כתפו.

מאית מסא (מאה ערב—בטוב).
כן, פה, בא פנימה — ענה עזריהו —
שב על הכסא אשר אצלך — אמרה הדסה — ותשתה כוס קהה.

תוכלי לתת לו גם כוס מהע — אמר אבי-יעקב — כי הפלחים העובדים בהמושכות למדו כבר לשתות מהע, וגם לחם, וזתים כבושים ונבינה תן לו כי גם הם מכניסי אורחים גדולים הם.

וגם הברויים אשר ישללו ויפשיטו את בגדי ההלך, יתנו לאכול ולשתות ממכרי מאכלם להאיש אשר יבא ללון בצל קורתם.
בְּתֵר כֶּבֶד (רבה מוכתך) — אמר הפלך בשומו ידו על חזהו ועל מצחו. — מה יש לי למחר לעשות אדוני אבורנדב ?
זאת נודיעך מחר בבקר.

הערבי הזה — אמר עזריהו — הוא בן בית־דגן הסמוכה למושב־בתנו, ומראשית התיסדות המושבה; הנהו עובד אצלנו בתור שכיר יום, ואחיו יעבדו גם את אדמתו. וכשנה הזאת לקחתי אותו אני לעבודת הסוסים ושאר העבודות הקשות, והנני מרוצה ממנו מאד. ארוחת הערב מוכנת — אמרה הדסה — באו נא אל חדר האכל. ארוחת הערב הזה מוכנת עוד מהבוקר — אמר עזריהו — ובדברו מהר לפתח את אמתחתו ויוציא ממנה שלשה בקבוקים יין וקוניאק; חמאה, גבינה לחה ויבשה, ויעריכם על השלחן. כל הערוך על השלחן תוצאות אדמתנו הוא — אמרה שולמית. — בעד היין והקוניאק הטוב, עלינו להודות להנדיב הנודע אשר הכין את היקב המהולל. אך החמאה והגבינה חבצו ונבנו ידי. וכל מביני דבר אשר טעמו אותן הביעו תהלתן; ואקוה כי ינעם גם לחככם.

אכל מה אעשה עם הארוחה אשר הכינתי אני? — אמרה הדסה כמתאוננת —

אין דבר — אמר עזריהו — אותה תחלק לעניים. ובערב הזה נתענג באכילת תוצאות אדמתנו כאשר התענגנו על פרי תוצאות הארץ אשר הנשת לפנינו בשובנו מסבובנו הראשון. החמאה והגבינה טובה מאד, רק עלינו להניח חלק מהן להסעודה העראית אשר נאכל מחר בישבנו לנוח במשך עת הסבוב. אכלו לרויה כנפשכם שבעכם — אמר עזריהו — כי אנכי הנחתי מראש באמתחתי תכריך מיוחד ליום המחרת.

מתי נחל למחר את סבובנו ? ואיזה חלק מהעיר נסובי
ומה המה הדברים אשר נתבונן עליהם ?
אנחנו נוכל לצאת מפה מיד אחרי הצהרים, ונסבב ראשונה
חלק מפאת מערב, וכל פאת צפון, וחלק מפאת מזרח של חומת
העיר, עדי בואנו אל "שער האריות" אשר שם פסקנו את הסבוב
הראשון, ומשם נלך להתבונן על מערות הקברים העתיקות ושאר
זכרונות קדומים אשר על דרך שכם.

אנחנו הגברים — אמרתי אנכי — נתענג בהליכה כזאת;
אך בעד שולמית והדסה טוב יהי לקחת שני חמורים.

רק חמור אחד נקח לנו; ועליו נרכב אנכי והדסה ונדב
אתנו, חליפותי כי גם אנחנו נאהב את ההליכה יותר מההרכיבה.
אתה נדב בני לא תוכל בעצמך לרכב על חמור ? הלא לכם
יש חמור — שאל אבי־יעקב —

לנו לא יש חמור, לנו יש אתון, לשמשון יש חמור;
שני עגלי דמעות של שמחה והתפלאות נראו בכבות
עיני אבי־יעקב בצאת המלה הזאת מפי הילד וימהר לחבקו
בזרועותיו וישקוה על מצחו ויאמר : ראו נא מה גדול ועצום כח
למוד שפת עבר בתור שפת־אם לילדי המושבות. אנכי גם
אנכי ידעתי כי אין לכם חמור; ובכ"ז מאשר כי בהלשון אשר
הגנו מדברים אין שם מיוחד למין הנקבה של החמור, לכן
גם בעת דברי עברית לא דקדקתי בלשוני, והנה בא הילד הקטן
הזה ויסטר על פי . . . — אמרתי ליושבי המושבות, יען לנו
העירונים כבד הדבר לע"ע, על כי רוב האמהות וילדיהן אינן
יודעות עוד לדבר עברית, והיה אם משפחה אחת תתאמץ ללמד
את ילדיה לדבר רק עברית; לא יוכלו הילדים האלה להתרועע
ולהשתעשע את יתר הילדים אשר בגילם. והדבר הזה, מלבד
אשר קשה הוא במאד להילדים וגם להחורים, הנה יוכל עוד

היות כי הדבר הזה יעצור עוד את התפתחות כח הילדים וכשרונם. —
לא כן לכם בני המושבות, אשר הרבה משפחות כבר הנהיגו
בבתיהן את הדבור העברי, לכם קל הדבר במאד, וראוי ונכון למלאותו.

אך איפא הדבש אשר הבאנו אתנו — שאלה שולמית —

כן, כן, שכחתי להוציא מאמתחתי את הדבש. ויקם מעל

השלחן, וכרגע הביא שני בקבוקים מלאים דבש.

הדבש הזה דבש תפוחי זהב הוא; ומלבד אשר הוא טוב

בטעמו וריחו, גם עינו כעין הזהב.

דבש תפוחי זהב — שאלה הדסה — מחכרין יביאו כפעם

בפעם דבש תאניז ודבש ענבים, והוא איננו טוב מאד.

שגית יקירתי, לא מיין תפוחי זהב מרוסקים או מבושלים

דבש התאנים והענבים הנהו. הדבש הזה דבש דבורים הוא, רק נעשה

בעת אשר הנצו עצי תפוחי הזהב, והדבורים אכלו את נצניהם

ופרחיהם, והדבש אשר יבינו אז, נפלא מאד בטעמו; ריחו ומראהו;

ואותו לקחנו מאחד משכננו העוסק בנדול דבורים זה שנים אחדות.

ואת הדבש הזה הבאנו לך למנחה לאפות ולבשל בולממתקי החג.

תן לי דבש — צעק נדב — אני אוהב דבש.

לך אתן דבש ולך יאות לתת — אמר אבי יעקב — כי דבש

וחלב תחת לשונך, אך לא הרבה לבלי יכולע לך.

לרגלי שיחותנו בקדמת הישוב — אמרה הדסה — לא

ספרתם לנו עוד מאומה משלומכם ומצבכם הפרטי. הואילו נא

להודיענו את מצבכם בפרוטרוט.

מצבנו טוב, וכאשר כתכנו לכם, הביאו לנו כרמינו ענבים

בכמות לא מעטה ומעט מהם יבשנו לצמוקים לצרכינו, וגם עצי

השקדים הביאו לנו פרי ישוב למין; והצמוקים והשקדים טובים

כאשר תוכחו עוד מעט. ובשנה הבאה אוכל לשלח לך אתרוג

יפה לחג הסכות, כי עצי האתרוג אשר נטעתי, יגדלו וישגשו

יפה, ובשנה הבאה יצאו משנות ערלה.

ובנן הירק אשר לנו — מלאה שולמית אחרי דברי בעלה —
הננו זורעים תפוחי אדמה וכל מיני ירקות. מהראשונים מכרנו
הרבה, ומהאחרונים הננו זורעים רק לצרכי הבית. בצים יש לנו
די לכל השנה. וזה כשלשה חדשים ילדה אחת משרותנו עגלה
יפה-דפיה. ועתה יש לנו די חלב לאכל ולשתות וגם לעשית
חמאה וגבינה לכלכלת הבית, אך יש עתות בשנה אשר חלב
הפרות יהי די רק לאכילה ולשתיה. לא לעשות חמאה וגבינה.
ולכן בעת רבוי החלב, הננו מיכשים גבינות למען יהי לנו גבינה
די על כל השנה.

ומדוע לא תעסקו גם בגדול עופות כהאכרים מבני העמים
— שאלה הדסה — למצער לצרככם לכל ימות השנה ?

במושבתנו אשר אין בה זרע וחריש וקציר, ורק עצי פרי
נמועים בה, עלינו לקנות מזון בעד העופות אשר נגדל, ולכן תהי
החוצאה יתרה על השבח אם נגדלם במדה מרובה. רק זה מקרוב
החילונו לגדל יונים, וכאשר יפרו וירבו, ימלאו לנו הם את
מקום בשר התרנגולים.

והעבודה לא תכבד עליך במאד אחותי יקירתי ?

העבודה איננה כבדה במאד, ביחוד להאישה האוהבת אותה.
הלא תדעו כי לא אנכי ולא בעלי הורגלנו בעבודות כאלה,
ויודע אנכי בטח כי לוא הביא המקרה אותנו לעבודה כזאת
בארץ נכריה לנו, אז בלי ספק החלפנוה בעסק אחר אשר היכלת
כידו להביא גם עשר לבעלי. אך פה בארץ הזאת אשר כל
מדרך קף רגל, כל מעוף עין וכל הגה אשר תקשכנה אזנינו, יעלה
על זכרוננו את הימים הטובים אשר בהם ישבו אבותינו איש תחת
גפנו ואיש תחת תאנתו. וכל העבודות והמעשים יזכירו לנו את
הספורים החביבים אשר למדנו בחבה בימי ילדותנו בכתבי הקדש —

פה תקל ותנעם העבודה עלינו כמאד; ואיש איש מאתנו יעשה את העבודה המוטלת עליו בחפץ וחבה: עזריהו יצא בבקר השכם לעבודת הכרם, ואנכי אחליב בעצמי את פרותי, וגם בעת אשר היתה לי משרתת קטנה מבנות הכפר צר יפין הסמוך לנו; גם אז לא נתתיה לחלב את הפרות, רק אנכי בעצמי עשיתי את המלאכה הזאת, מאשר כי הערביים בהתרשלותם לא יוציאו את כל החלב מכחלי הפרות, וכידי אכין את החמאה והחלב, אנכש ואמדל את גן הירק, ולעת ערב כשוב עזריהו מהכרם, נשב בגן הפרחים הקטן אשר לפני ביתנו, ורוח הצח הנושב מפאתי ים, ישיב וינעים את נפשותינו, ולפעמים נתעלם בחברת שכנינו הטובים גם בשמחות ושירים. והגנו שמחים ומרוצים בחלקנו באופן היותר נעלה.

עזריהו העמיד על השלחן קערות מלאות שקדים וצמוקים; ויצק כוסות יין לכלנו. ואבי־עקב הרים את כוסו בראשונה ויאמר: נישא נא כוס ישועות ונקרא לד' לשלום החלוצים הראשונים אשר בדמי לבכם יסדו את הישוב, ולשלום והצלחת כל האכרים והכורמים אשר בארצנו, ולחיי ואשר כל תומכי הישוב ומחזיקיו בכל מקום שהם.

אמן, כן יתן ה'—ענינו כלנו, וגם נדב הקטן אתנו, ברגש—אנכי הולך ללון בבית אחר ממידעי—אמרתי אנכי—ולמחר מיד אחר הצהרים אבא הנה להלוות לחברתכם. לא אחר הצהרים, כי אם בצהרים, ורק באופן זה נקתך אתנו אם תבטיחנו לאכול אתנו את ארוחת הצהרים. נכון הנני למלאות הפצך גברתי, חיו בטוב.

* *
*

הפעם נשמאלה—אמר אבי־יעקב אחרי צאתנו אל הרחוב—
ונעלה על "דרך יפו" ונסוב את גן העיר עד בואנו אל "שער
החדש" ומשם נחל לסבב את חומת העיר.

אך הלא אנחנו סבבנו את העיר בפעם החולפת רק עד
שער יפו, ומדוע לא יחל סבבנו ממנו — שאלה שולמית —
כל אורך החומה משער יפו עד השער החדש; מכחין וגם
מבפנים, מוקף זה זמן רב בבתים וחנויות, ולכן לא נוכל להתכונן
על החלק הזה של החומה — השיבה הדסה —

מה גדול ונהדר המגרש הזה של הרוסים המוקף בחומה
גבוהה, הוא נקנה עוד בשנת תר"כ, כאשר עלה הנסיך קוסטאנמין
אחי הקיסר אלכסנדר השני לתור את ארה"ק. הוא מכיל 75585
מֶטֶר מרובעות, ובו בנויים בתי אורחים גדולים ונהדרים, בית
קונסולאט, בית חולים גדול וכנסיה יפה; ועוד יש בו כר נרחב
לבנינים רבים, וכל עולי רגלים הרוסים אשר מספרם יעלה גם
בשנה בינונית לחמשת אלפים, ימצאו בו מקלט. ומלבד המגרש
הזה בנו בקרבתו לפני שנים מספר עוד בנין יפה ונהדר מאד.
וגם בבית לחם, בית־ג'ולה, חברון, יריחו ועוד, בנו בתי מקלט
וספר גדולים.

והגן הזה אשר החלו לכונונו בעלותי ירושלימה בפעם הראשונה
— אמרה שולמית — הוא כעת באמת גן נחמד מרהיב עין.
אך את אחותי לא ראית את המקום הזה בטרם החל בית
מועצות העיר להפכו לגן, ואנחנו זוכרים עוד כי המקום הזה הי'
מרכז לגמלים וחמורים אשר באו העירה, ומלא זבל ודומן;
האם פתוח הוא כל היום?

כן, הוא פתוח יום יום לפני כל יושבי העיר וגם כעת נוכל
לעבר בו לדרכנו.

ראו איך פרחים רבים הריחו כבר את ריח הסתיו ויורידו

לארץ ראשם — אמרה שולמית —

פה על הספסל הזה ישבנו יחד בליל התאורה לשמוע את
נעם מנגינות מנגני הצבא אשר עמדו בהמוכה הזאת אשר ממולנו
— אמרה שרה — וגם בכל יום הראשון ויום הששי ישמעו פה
מנגני הצבא את מנגינותם. רק אנכי לא אוכל להתענג על נעם
קולם, כי ביום הששי עלי לעזר לאמי בהכנת השבת, וביום
הראשון אשוב מבית הספר לעת ערב.

נפנה שנית לשמאלנו — אמר אבי־יעקב בצאתנו מהגן —
הבית הנהדר הזה אשר לשמאלנו הוא בית החולים של
הצרפתים. הוא נוסד עוד בשנת 1855 ובו 32 ממות.

הנה "השער החדש". השער הזה נחצב בחומת העיר לבקשת
כנסית הצרפתים אשר בנתה פה בית ארחים גדול למען יוכלו הארחים
ללכת ישר לבתי כנסיותיהם ומקלטם אשר בפנים העיר; הקרובים
אליו. ועד היום לא נעשו לו דלתות כלכל יתר השערים, וגם שמו
הרשום נשאר באב אלשידיד (שער החדש).

והבית הגדול והנהדר הזה בעל ארבע קומות אשר לשמאלנו,
הוא בית האורחים לשיירת הצרפתים הגדולה אשר תבוא בכל שנה
אחרי חג פסחם, ובו מקום בעד שלש מאות אורחים. וכאשר
עיניכם תחזינה, עוד לא נגמרה מלאכתו, ומיסדיו חושבים עוד
להגדילו ולהאדירו. כי גם מספר בני השיירה הצרפתית יגדל
משנה לשנה.

מפה נוכל לסבב את החומה, אך כאשר עיניכם תחזינה,
בחלק הזה של החומה עד שער שכם אין כל שריד עתיק. וכאשר
אחשוב, לא יארכו הימים וגם חלק ממנו יוקף בבנינים כחלק
החומה שלפניו, כי הקרקעות הסמוכות להחומה אצל השער הזה,
הם אחוזות כנסית הקתולים, וכמח תכנה עליהם בתי מקלט וכדומה.
אך בכל מקום אשר נביט — אמרתי אנכי בהעיפי שנית

עיני על בניני הצרפתים והרוסים — נראה בתים גדולים ונהדרים רק לבני הנכר. ולנו אין אף בית אחד גדול ונהדר אשר יהי קנין הכלל. ומכל הכסף הרב הנשלח לירושלם, לא נבנה אף הכנסת ארחים אחד גדול ויפה אשר יהי לתפארת לבני עמנו.

דברך כנים — ענה אבי יעקב — אך עלינו להתחקות על סבת הדבר. ולדעתי תלוי זה רק בהעדר "חפץ ראית וסיור ארה"ק" אשר לבני עמנו. מכל האמות והלשונות יעלו המונים המונים שנה שנה לבקר את הארץ הקדושה. מהם יעלו עליה דתית כמרכית העולים מהרוסים, הצרפתים, היוונים והארמנים, ומהם יעלו עליה של תענוג ומדע כהאנגלים, האמריקאנים, האשכנזים ועוד. ובארבעת ירחי הסיור הומה עירנו מסיירים שונים אנשים ונשים מכל הארצות והלשונות. ולכן השתדלו אנשי הרוח של כל כנסיה וכנסיה לכונן בעד העולים עליה דתית, בתי ארחים ובתי מקלט אם בחנם או בשכר מצער. הנה למשל הכנסת-ארחים הצרפתי הזה נבנה זה מקרוב מאחד מאצילי צרפת אשר הוקדש לכומר, בראותו כי החלו הקתולים אשר בארץ צרפת לעלות ולבקר את המקומות הקדושים אשר בארה"ק, ומספרם ירב משנה לשנה. ואת כל ההוצאה הרבה של הבנין הזה התאמץ לאסוף מעשירי ארץ צרפת וגדיביה, ולא נגע בכסף הקדשים הנשלח לירושלם להחזקת הכנסיות והכומרים ותמיכת העניים היושבים בה משנות דור. — אך מאחינו אין עולה ואין מבקר. לפני שלש שנים באה בפעם הראשונה חבורה קטנה מאחינו בני רוס'ס, ואז חשכנו כי החבורה הזאת אשר שבעה רצון מאד ממסעה, תסול מסלה לחבורות ושיירות גדולות מאחינו לעלות שנה שנה לארץ אבותינו. אך עד היום היתה היא הראשונה וגם האחרונה¹.

¹ בשנה זאת עלתה שיירת יהודים אנגלים (בעלת עשרים איש) לבקר את

ארה"ק.

האמנם לאחינו בני רוס כבדה לע"ע הירידה לחוף יפו; אך לאחינו
האנגלים, האמריקנים, האשכנזים ושאר הארצות; אין כל חק
אשר יפריע אותם מלהעלות לארז"ק. ואחינו אלה מורגלים הם
לנסוע עתות ידועות בשנה לתור ולבקר ארצות רחוקות, וככ"ז לא
יעלו לבקר את ארז"ק. ובהדבר הטוב הזה לא יחקו את בני
העמים שכניהם. — ועתה היפלא איפא כי אין לנו בתי הכנסת
ארחים גדולים ונהדרים כלשאר העמים? הלא גם בית הכנסת
ארחים האחד היפה והמסודר אשר בפנים העיר בעד אחינו מארץ
אשכנז; אוסטריא והולאנד; גם הוא ריק רוב ימות השנה מאין אדם.
דברך צודקים ונכוחים מאד — אמרנו כלנו כאחד — בהדבר
הזה עלינו להתודות ולאמר "בושנו מכל עם".

ובכ"ז — הוסיף אבי"עקב — רחשנו לנו גם אנחנו בזמן
האחרון בתים גדולים ויפים כבית הספר של "חברת כל ישראל
חברים", בית החולים של שרי בית ראטהשילד, בית היתומים
הגוסד מנדיבי אשכנז ועוד.

סביבות ירושלם בהצד הזה הוא כלו מישור — אמרתי אנכי —
כן, פה יתפשט מישור גדול ורחב ידים. והצד הזה צד
הצפון הוא האחד אשר איננו מוקף בעמקים עמוקים. ולדעת
אזורים ממבארי כתבי הקדש נקראה ירושלם בפי הנביא ישעיהו
(כ' ו') בשם "אי" על כי משלשת רוחותיה מוקפת היא בעמקים
עמוקים כאשר דאיתם בעיניכם. וגם בשפת צרפת תסמן
מלת "אי" לא רק יבשה אשר בלב ימים; כי אם גם כל חלקת
אדמה המוגבלת בגבול טבעי, כעמקים, הרים ומדבריות.

הנה כבשים ועזים רבים — צעק נדב הקטן — כאשר ראיתי
בלוד בנסעי אתך הפעם.

פה שוק לבהמה דקה, אך השוק לבהמות גסות,
סוסים וחמורים, הוא כעת למטה משער יפו במקום ברכת שולטאן
או ברכת התחתונה.

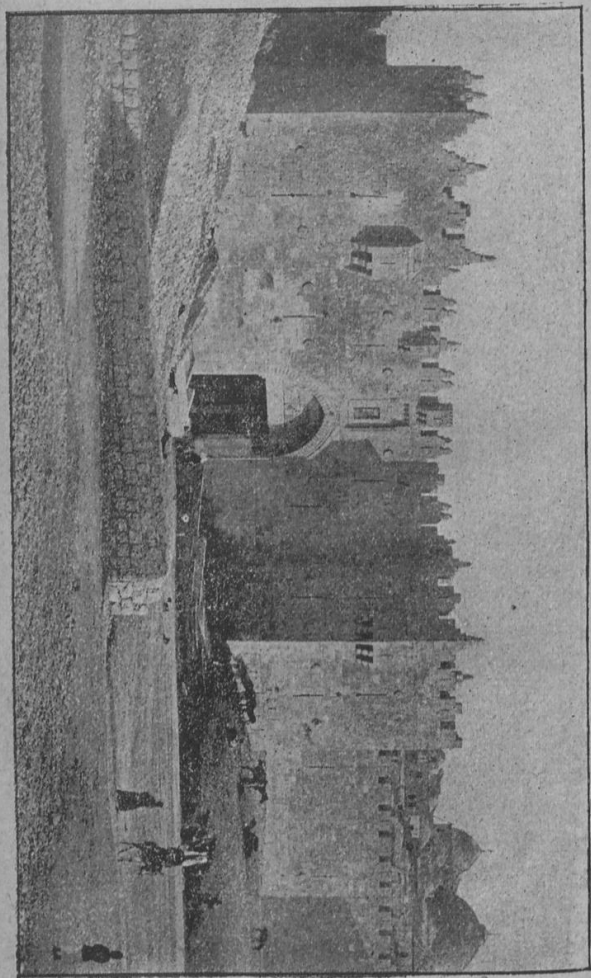
והצענים אשר ישבו לפני שער יפו — אמרה הדסה —
נאלצו כעת אחרי אשר נבנו שם בנינים גדולים ויפים, להעתיק
את אהליהם להמקום הזה.

ושכונות הבתים האלה אשר לשני עברי השביל אשר
לשמאלנו, למי הם ומה שמותן — שאלתי אנכי —

השכונה הגדולה אשר משמאל הדרך נבנתה כמרבית
השכונות או החכרות אשר מחוץ לעיר אשר נוסדו מיחידים
שנתחברו לחברה והתחייבו לשלם סכום קצוב לשנה עד אשר
תגמר החברה לכנות את מספר בתיה. אולם מאשר כי לא כל
חברי החברה הזאת יכלו לשלם את הסכום הקצוב, לכן לא יכלה
לגמור את מספר בתיה, ורבים מחבריה טכרו את חלק
הקרקע שלהם לאחרים, עד כי כעת יושבים בהשכונה הזאת, מלבד
בני אשכנזים מיסדיה, גם משפחות רבות בני ארם צובא, בבל ופרס,
אשר קנו להם רצועות אדמה ויבנו להם בתים קטנים ודלים
למעונם, בתי אבן, עץ וחמר ופח, וגם ביהכ"ג בנו להם, ולפי
הנראה ה' במקום הזה בימי קדם ישוב גדול, כי בכל מקום אשר
חפרו, מצאו בורות רבים וגם גתות ובתי בד קטנים. השכונה
הזאת נקראה בראשונה בשם עברי יקריה גאמנה, ככל
השכונות אשר בנו אחינו מחוץ לחומת העיר, אך לא זכתה כי
ישאר לה שמה זה, מאשר כי מיסדה ה' אחד ממנהלי הכוללים
ועסקן בצרכי צבור ושמו מפורסם בעיר, ולכן גודעה רק בשם
"בתי נסין בק". — והשכונה הקטנה אשר מימין השביל נבנתה כלה
מאת אחינו הגורגסתנים, והיא תקרא בשם "אשל אברהם".

הנה "שער שכם", כאשר יקראוהו אחינו, או "שער דמשק"
כאשר יקראוהו הלועזים, על כי הדרך ממול השעה, אשר לשמאלנו
הולכת לשכם ולדמשק, ובערבית יקראו לו "באב אלעמוד" לאמר

המבט מן המצודה אל העיר

שער העמודים, ע"ש עמודי האבן הקטנים העומדים על השער ומשני עבריו¹).

והגיא הזה — הוסיף אבי־יעקב לאמר ברדתנו אל העמק הנמוך אשר לפני השער — הוא גיא המירופיון הנודע בספרי יוסף בן מתתיהו הכהן, אשר את קצהו ראינו בסבובנו הראשון. הוא יחל פה ויעבר את כל רחב העיר, ובסופו מחוצה לה מתאחד עם גיא בן הנום.

השער הזה יפה מאד — מלאה הדסה אחרי דברי בעלה — ועד לפני שנים אחדות באורק נכחו פחות העיר וסגניה. וגם כל נסיכי ורוזני אירופא, אך דרכו באו העירה, הדרך הזאת אשר אנו הולכים עליה לאורך החומה טובה וסלולה היא, לא כהדרכים אשר בפאת דרום ומזרח העיר — אמרה שולמית —

היא נסללה — אמר אבי־יעקב — זה שנות מספר, והיא הולכת על פני הר הזתים; ומשם תעבר הירדנה. ואם כן איפא — אמרה שולמית — עלינו להאציל זמן ללכת יחד במרכבה עד הירדן וים המלח למען התכונן על כל חבל הארץ הזה המלא שרידי קדמוניות וזכרונות על כל מדרך כף רגל. הנה המערה הנקראת בפי המסורה "מערת צדקיהו" — אמר אבי־יעקב ברמזו בידו על דלת ברזל קטן הנראה בקיר החומה — וגם השליח אשר שלחתי היום כבקר להביא את המפתח מבית מעצות העיר, עומד ומחכה עלינו, נעלה נא איפא על הגל הזבל הזה. ומה היא באמת המערה הזאת ? — שאלתי אנכי בעמדנו אצל פתח המערה —

¹ טעם נכון ואמתי להשם "שער העמודים" של השער הזה נתלה בהשנה הזאת (ראה מאמר "חדשות וזכרונות").

את זאת אבאר לכם בצאתנו ממנה !
עלי ! אתה שב פה ושים עינך על נדב ועל החמור
—אמרה שולמית—

ואבי־יעקב הוציא מצלחת בגדו נרות ועץ גפרית וידליקם
ויתן לכל אחד מאתנו. ואחרי כן הוציא פקעת חומים גדולה
ויקשור את קצה כדלת המערה, ואת הפקעת אחז בידו, והוא
הלך לפנינו ואנחנו אחריו צעד בצעד.

אנחנו הולכים כעת מתחת לרובע העיר הנקרא כעת בשם
בִּאפ־חֶמָא ובפי הקדמונים בשם בִּצְעִיתָא. וכאשר עיניכם תחזינה,
יגיע גבה המערה בהשכיל אשר הננו הולכים בו, יותר מקומת איש.
אך משני צדדינו יש מקומות אשר לא נוכל לעמד בקומה זקופה.
והעמודים או פלחי הסלע העומדים פה ושם, מהם—שאל עזריהו—
אותם הניחו החוצבים במכוון בכל מרחק ידוע להחזיק את
תקרת המערה.

הנה מים דולפים עלינו —אמרה הדסה—
כן, כן, אין דבר, המים האלה דולפים תמיד מעט מעט מאחד
הבורות אשר בפנים העיר מעל לראשנו. והמים דולפים זה רבות
בשנים, ועוד רבות בשנים ידלפו, וסלע ההר לא נמח ולא ימח
על ידם מאומה.

אך מה המה החורים הגדולים במקומות שונים בכותלי
המערה —שאלתי אנכי—

בהם תקעו החוצבים יתדות ברזל, למען הבקיע את
החק הסלע אשר רצו להסיע. וראו כי על הרוב אצל החורים
העמוקים והצרים האלה, ימצאו עוד חורים קטנים שמוחים אשר
כותליהם חשכו משחר, והם המקומות אשר בהם הציבו חוצבי
המערה את מנורותיהם הקטנות למען יוכלו לעשות מלאכתם.
נשובה נא איפא —אמרה הדסה במששה את הפקעת

אשר ביד בעלה — כי כבר הלכנו שמה רב מהמערה; ומפחד הנני ללכת הלאה.

אל תפחדי ואל תיראי, אנכי הייתי בהמערה הזאת זה פעמים אחדות; ולוא הייתי לבדי כי אז לא השתמשתי כלל בהפקעת, כי בנר ועצי גפרית טובים, נוכל ללכת בה עד קצה מבלי כל מגור, ובעוד שלשה דקים נבוא עד קצהו ואז תוכלי להתפאר כי באת עד קצה המערה, אשר לדעת ההמון אין קץ לגדלה ומשתרעת היא עד ירחו.

וכמה אורך המערה הזאת באמת — שאלנו כלנו — אורך המערה הזאת הוא רק 192 מטר, ורק מאשר כי בימים מקדם פחדו לבא בה ולמדדה; לכן חשבו כי גדולה היא במאה. הנה קצה המערה — אמר אבי־יעקב בהניפו את גרו — כן, כן, — אמרנו כלנו בהתפלאות — הנה קצה המערה. אנחנו עומדים כעת מתחת לחצי רוחב רובע באב־חשא — אמר אבי־יעקב — ועתה לפני צאתנו מהמערה הנה לכם עט עפרת כתבו לכם איש איש מכם את שמו על הכותל באותיות עבריות גדולות, למען יהי לזכרון להבאים אחרינו; כי גם אחרים מאחינו הרהיבו עוז בנפשם לבא עד קצה המערה הגדולה הזאת. אנחנו עשינו כדבריו, ובהטותנו את הנר להכותל, ראינו כי חלק גדול ממנו מכוסה בשמות שונים מכתבי יד שונים.

עתה נשוב לדרכינו, לנו אתם לפני ואחוזו בהחוש המתוח ולא תכשלו, ואנכי אלך אחריכם לכרכהו. וברגעים אחדים עמדו רגלינו מחוץ לפתח המערה.

מלבד אשר ראינו בעינינו את קצה המערה הזאת — אמר אבי־יעקב — לא תוכל המסרה, אשר תקרא אותו בשם "מערת צדקיהו", לעמוד בפני הבקרת, כי בהכתובים בירמיהו (ל"ט ד'נ"ב ז') המספרים את דבר בריחת המלך צדקיהו, כתוב מפורש

כִּי צִדְקִיהוּ וְאִנְשֵׁיוּ בָּרָחוּ דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחוֹמוֹתִים אֲשֶׁר עַל בֵּן הַמֶּלֶךְ.
וְאֵגֶדֶת הַזֶּה לְתַסְפֵּר כִּי בָּרָחוּ דֶּרֶךְ מַעֲרָה אֲשֶׁר הִשְׁתַּרְעָה עַד עֲרֹבוֹת
יְרִיחוֹ. אֲךָ שַׁעַר בֵּין הַחוֹמוֹתִים וּבֶן הַמֶּלֶךְ הָיָה בְּדָרוֹם הָעִיר בִּקְצֵה
הָעֶפֶל וְהִתְחַלֵּת נִיא בֶן הַנֶּגֶם כְּאֲשֶׁר הִרְאִיתֶכֶם בְּסִבּוּבֵנוּ הָרְאִישׁוֹן.
וְגַם הַמַּסּוּרָה הַזֹּאת אֵינָנָה זָקֵנָה כְּמֵאדָּה, וְהִיא נִזְכֶּרֶת רַק כְּהֵמָאָה
הָרִאשׁוֹנָה לְהֵאֱלָף־הָהוּא. אוֹלַם בְּכִי עֵתִיקֶת יָמִים הִיא הַמַּעֲרָה הַזֹּאת. וְעַל
דְּבַרֵּת הַחוֹקְרִים מוֹצֵאָה עוֹד מִיָּמֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי; וְהִיא רַק מַחֲצֵב אֲבָנִים
גְּדוֹל אֲשֶׁר מִמֶּנָּה הִסִּיעוּ אֲבָנִים לִבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְחוֹמַת הָעִיר.
וְאֲחִינוּ אֲשֶׁר לֹא הִרְחִיבוּ עוֹז בְּנַפְשָׁם לָבוֹא עַד קֵצָה, חֲשָׁבוּ כִּי
גְּדוֹלָה הִיא כְּמֵאֹד וְהִיא הִיא הַמַּעֲרָה אֲשֶׁר דִּרְכָּה בְּרַח צִדְקִיהוּ וְאִנְשָׁיו.
וְאִךְ יִקְרָאוּ הָעֲרָבִים יְלִידֵי הָאָרֶץ לְהַמַּעֲרָה הַזֹּאת — שְׂאֵלָה
שׁוֹלְמִית --

הָעֲרָבִים יִקְרָאוּ לָהּ שֵׁם מוֹזֵד מְאֹד אֲשֶׁר אֵינָלוּ כָּל מַעַם וּמִקּוֹרָהּ הוּא
”מַעֲרַת הַפְּשָׁתִים” (מַרְבֵּת אֶלְפֶּת־נִין), וְכַהֲשֵׁם הַזֶּה יִקְרָאוּהָ כָּל הַתְּרִים.
אֲךָ אוֹלִי — הוֹסִיף אֲבִי־עֶקֶב לֵאמֹר אַחֲרֵי הַתְּכַוִּנּוֹת קֵלָה —
נִקְרָאָה בְּשֵׁם הַזֶּה, עַל כִּי לְפִי דַעַתְם הִשְׁתַּרְעָה מִתַּחַת לְהָעִיר עַד
”שׁוֹק הַפְּשָׁתִים” אֲשֶׁר לְפָנַי אֲמַצַּע אוֹרֶךְ מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ, אֲמַתִּי;
כְּאֲשֶׁר אֲמַרְתִּי לָכֶם, לֹא תִשְׁתַּרַּע אַף עַד הָרְחוֹב אֲשֶׁר לְפָנַי מְקוֹם
הַמִּקְדָּשׁ. וְעַתָּה קוֹמָה וּנְלַכְהָ וּנְתַבּוֹנֶן עַל מַעֲרָה אַחֶרֶת עֵתִיקֶת
יָמִים אֲשֶׁר לְשִׁמְאֵל הַדֶּרֶךְ.

שִׁבְנִי לְהַדְרִיךְ וְאַחֲרֵי צַעֲדִים מִסְפָּר נִכְנַסְנוּ בְּמִשְׁעוֹל צָר.
הַמַּעֲרָה אֲשֶׁר כְּהֵבִית הַזֶּה — אֲמַר אֲבִי־עֶקֶב בְּרִמּוֹז עַל
הַבַּיִת הָעוֹמֵד בְּסוֹף הַמִּשְׁעוֹל — תִּקְרָא בְּשֵׁם ”מַעֲרַת יְרִמְיָהוּ”. וְאִם
כִּי אֵין כָּל מַטָּשׁ כְּהַמּוֹסְרָה הַזֹּאת, בְּכִי לֹא יִנִּיחַ בַּעַל הַבַּיִת לְשׁוֹם
אִישׁ לָבוֹא אֶל תּוֹכָהּ מִכְּלִי שֶׁכֶּר שֶׁל רִבְעָה אוֹ חֲצִי פֶּרָאֲנֶק לְכָל
אִישׁ, הַכֹּל לְפִי הַכֶּרֶת פָּנֵי הַמְּבַקְרִים וּמִסְפָּרָם. אֲךָ מֵהַתּוֹשָׁבִים
יִקְבַּל מִתַּת קֵל.

ואבי־יעקב דפק בהדלת הקמן של הבית וכרגע נפתחה
מאחד מבני הבית, והוא הלך לפנינו להראותנו את המערות.
ראשונה באנו לחצר קמן אשר בו עומדים עצים
אחרים, וממנה באנו למערה אחת גדולה אשר ארכה ⁴⁰ ורחבה
³⁵ צעדים. פני כל הקרקע מלא אבני מחצב קטנים אשר מזה נוכל
לשער כי המערה הזאת איננה רק מחצב אבנים גדול. באמצעיתה
יש עמוד סלע חזק ונורא העולה מקרקע המערה עד הכפה, אשר
אותו הניחו החוצבים בטכוון למען החזק את תקרתה. וממולה
יש חדר קטן ובו קברו מליכנו הגיד לנו כי הוא קבר שולמן אבראהים.
מחצר הזה עלינו לחצר אחר, וממנו ירדנו בשבע מעלות למערה
אחרת הנשענת גם היא על עמוד העגול בתחתיתו ומרובע בראשו.
אצל מבוא המערה יש בור גדול אשר כפתו נשענת ג"כ על
עמוד חזק ויפה, וגם מעלות לרדת יש בו. ועל דברת המסורה
הוא הבור אשר בו הורידו את הנביא ירמיהו.

מלאכת הכור הזה יפה במאד — אמרתי אנכי — והוא הדבר
היותר יפה ונפלא בכל העתיקות שבהחצר הזאת.

אנכי הנני פה הפעם הראשונה — אמרה הדסה אחרי צאתנו
מפתח החצר — ובכ"ז לא עשו המערות האלה עלי כל רושם, ולבני
התפעלה הרבה יותר להמלאכה הגסה והפשוטה של המערה הקדמת.
כן, — עניתי אנכי ושולמית כאחד — במערת צדקיהו, אף
אם המסרה בדויה היא והיא איננה עתיקת ימים כל כך, בכל זאת
רואים הננו בה את כח האדם ועצמו, וכי גם בטרם המציא לו שכלו
מכונות; היתה לאל ידו להבקיע צורים גם מתחת לארץ ולהוציא
מבטן האדמה סלעים ואבנים גדולים ונוראים למען בנות לו חומה
ומבצר להגן על עצמיותו. אולם בהמערה הזאת אין אנו רואים
לא כח ולא מלאכת מחשבת, ולכן הואל נא למצער לבאר לנו
את ערך וקדמת המסרה.

המסרה הזאת היא רק ילדת המאה החמש עשרה למספר הנוצרים, ואיננה נזכרת בשום ספר או מכתב מסע מהספרים ומכתבי המסע אשר חוברו ונשלחו מאחינו בארה"ק, ורק הנוסע הקראי שמואל בן דוד אשר חי' בארה"ק בשנת ת"א, מביא את המסרה הזאת, והוא מוסיף כי פה קבור הנביא ישעיהו, ואין כל ספק כי גם הוא קבל את המסרה הזאת מאת הנוצרים. הבישו נא וראו איך בהמקום הזה יגיע סלע ההר כמעט עד קצה החומה, ורק נדבכי אבן אחדים בנויים עליו.

מפה והלאה בנויה החומה במקומות אחדים על סלע ההר — אמר אבי־יעקב — וגם אדמת המישור המשתרע פה, אדמת צור וסלע היא. ובזה נבין את מליצת הנביא ירמיהו בכנותו את ירושלם בשם "יושבת העמק צור המשור" (ירמיהו כ"א י"ג), לאמר יושבת העמק ע"ש העמקים המקיפים אותה מפאת מזרח, דרום ומערב, וצור המשור ע"ש המשור מאדמת צור המשתרע לצפונה.

הנה עוד מערה — אמרתי אנכי ברמזי בידי על מערה פתוחה הסמוכה לחומת העיר —

לא מערה היא זאת — ענה אבי־יעקב — רק כור עמוק אשר חלק מתקרתו נפל זה זמן רב, ועד לפני שני חדשים חי' בו מים. הוא משתרע לפי הנראה רק מהדרך עד החומה, אך מעולם לא יכלו למדודו על נכון, מפני החלאה והעפר הצבור בו. ומלאכת בנינו תעיד כי איננו חדש, ולמצער מימי הבינים מוצאו.

דרך השער הזה — אמרה הדסה ברמזה על שער קטן חסר הדלתות — לא נכנסתי מעולם וגם שמו לא אדע.

השער הזה חי' סגור זמן רב, ורק לפני שנים מספר נפתח לבקשת המושלמים יושבי רובע באב־חטא אשר בקרבתו. התרים יקראו לו "שער הורדוס", ושמו הרשום הוא "באב אלזאהרא", ורבים מהתרים תרגמוהו במעות "שער הפרחים". אך ההוראה האמיתית

של השם הזה הוא "שער המשמר".

ואיפא ילך השביל הקטן הזה אשר לשמאלנו—שאלתי אנכי—
השביל הזה הולך לכפר אַנְתָּא הרוחק אך כשעה מעירנו
והוא ענתות בארץ בנימין עיר מולדת הנביא ירמיהו. ואחדים
מהסוחרים בחמים שמורים לפסח יביאו ממנו את המיהם. — ואת
הנכעה אשר למזרח השביל הזה, הושבים החוקרים החדשים לגבעת
סקופוס אשר עליה חנה מיטוס ולגיונותיו בהצותם על ירושלם.
הצד הזה של החומה — אמר עזריהו כגשתו אל קצה רחב
הדרך למען יוכל להתכונן על כל ארך החומה — יפה מאד. מגדליו
הרבים וסלע ההר הבולט במקומות אחרים, והמשור היפה אשר
מסביבו וכפות בתי התפלה אשר בפנים העיר המתנשאים מעליו,
'תנו לו דמות חומה בצורה הוד ויופי.

והמגדל הזה אשר בקרן צפונית מזרחית החומה יקרא
"בורג' לאקלאק", אשר הוראתו "מגדל החסידות", ובמח כרוכה
איזה הנדה ומסורה בהשם הזה, ולפי הנראה הנהו יותר עתיק
מבנין החומה הנכחית. ועתה נעלה נא על התל הנמוך הזה, ונסבב
את חלק הצפון של חומת המזרח גם כה לא נראה שרידי החומה
העתיקה כבחלקה הדרומי; אך גם פה יגיע לפעמים סלע ההר עד
גובה גדבכים אחרים ממנה.

להברכה הזאת — אמר אבי־יעקב בעברנו על פני ברכה
קטנה המוקפת חומה נמוכה — יקראו הנוצרים פְּרֶכֶת סַט' מְרִים על שם
קבר מרים אם מחוקק דת נצרות אשר ברגלי הר הזתים ממולנו.
והישמעאלים יקראו לה פְּרֶכֶת אֶסְפָּאט ע"ש "שער האריות"
הנקרא בערבית "באב אלסכאט", וגם יקראו לה עין התגין. ארך
הברכה הזאת ²⁹, רחבה ²⁸ ועמקה ⁴ מטר. ובמקצעותיה ישנם חורים
אשר נכחם יבאו אליה מי הגשמים מכל הסביבה. וגם שרידי
מדרגות נראים עוד כה. ודרך החור אשר בקרן מערבית דרומית

ילכו מימיה להמרחץ הנקרא ג"כ "חמאם סמ' מרים"
ומלאכתה תעיד עליה כי חדשה היא, ומימי הכינים מוצאה.
הנה הדרך המוביל ל"שער האריות" — אמרה שולמית —
אשר בה עלינו על הר המוריה בסוכבנו הראשון.

ועתה — מלא אבי־יעקב אחרי דבריה — הנה גמרנו לסבב
את העיר מסביב חומתה הנוכחית, וגם את המקום מסביב
לעיר, אשר עליו עמדה חומת העיר בימי הבית. נרד כעת בהדרך
הזה עד מסלת המלך אשר למטה בעמק, ושם ננוח מעט.

כאשר אחזה — אמר אבי־יעקב — הנה המאירי
מיודעי יורד מהר הזתים, והאיש הזה מצוין באהבתו לציון. הוא בא
אך לתור את ארה"ק, וככ"ז הוא יושב בה זה שבועות מספר
ולא יוכל להפריד ממנה, ולכן נחכה עד אשר יגיע אלינו ונלך יחד
דרך המסלה הזאת עד הדרך ההולך שכמה לתור את המערות.
מאין תבא אדוני המאירי — שאל אבי־יעקב אותו אחרי
ההצגה הנהוגה —

אנכי בקרתי היום את בתי אחינו התימנים אשר בצלע
הר הזתים, ויצאתי משם בלב נשכר ופחי נפש, וכמעט אאור את
השעה אשר עלה בלבי ללכת לבקרם.

חרות לי דברך אדוני — אמר עזריהו — גם אנחנו בקרנו
את הבתים האלה לפני שלש שנים ונצטערנו אמנם על ענים
ודלותם, אך דרכי חייהם ותומתם עשו רושם טוב בלבנו.

ענים ודלותם! אכל לוא ראיתם את אשר עיני ראו — ענה
המאירי ופניו הפיקו להבים — כי אז לא נצטערתם מדלותם ולא
התענגתם על תומתם.

ומה ראו עיניך — שאל אבי־יעקב בתמהון — האם הללו את
המועד בעשית מלאכה האסורה, או חפצים גנובים מצאת אצלם?
לא ולא, דברים כאלה לא היו מרגיזים כלל את רוחי, כי

דברים כאלה רואים הננו לראבון לבבנו בכל העמים ובכל הארצות, אנחנו בני תמותה כמוהם. אך דבר מכוּעַר הרבה יתר ראיתי — ענה המאירי וכל יצורי גוו רעדו מכעס והתרנשות — באתי להבית הראשון שבהשכונה

הבית הזה הי' סגור בעת אשר בקרנו אנחנו את השכונה הזאת — שמע עזריהו את דבריו —

ראיתי והנה על מצע קרוע הפרוש מעל מחצלת בלויה, יושב איש זקן אשר שערות ראשו וקנו כבר נהפכו ללכן; לחייו שפו מרוזן; יושב והונה בהספר אשר בידו. ובהפנה השניה שבהחרר הקטן הזה יושבת לעומתו אשתו אשר חזות פניה תעיד עליה כי צעירה היא ממנו לימים. דרשתי בשלומי והוא בקשני לשבת אצלו על המצע הקרוע, ומפני כבודו נענתי לו ואשב אצלו ואשאלהו לשלומי ומצבו, וברגע הזה נפתחה הדלת ואשה אחת צעירה לימים באה הביתה ובידה כירה קשנה ועליה קדרה רותחת. ותחל להעריך את התבשיל.

בתך זאת — אמרתי אל הזקן — תעזור לכם לפי הנראה לכלכל את שבתכם.

לא בתי היא זאת, בני ובנותי כבר גדלו והיו לאנשים לבדם. אך אשתי היא, אשתי השניה אשר לקחתיה זה כשנה. מה תכענה שפתיך — אמרתי בקפצי מטקומי — אתה זקן עני אשר לא תוכל עוד להביא שרף ביתך לאשתך הראשונה. לקחת לך אשה אחרת עליה !

ולכן — ענני הזקן בקר רוח — לקחתיה לי למען תלך היא להרויח בהימים אשר אנכי לא אוכל עוד להביא שרף בתי.

המעשה הזה ודברי הזקן האלה הרעישו כל כך את עשתנותי ומורשי לבבי עד כי לא שמת י עוד לבי לראות את יתר הכתים אשר בהשכונה. ואמחר לשוב העירה, ומאד אשמה

כי פגשתי אתכם הנה למען אוכל לספר לכם את המקרה
הנורא הזה וירוח לי.

ומי יודע — אמרו הדסה ושולמית בשחוק — אם לא תחפצו
גם אתם לקחת לכם עוד אשה אחרת עלינו אחרי אשר נזקן.
אל תדאגו מאומה; כי מלמד מה שאחד מגדולי ארץ אשכנז
עוד לפני שבע מאות שנה הבין את הרעה הצפויה בעקב הדבר
הזה ויגדר בעדנו בני האשכנזים לקחת אשה שניה, הנה לפי
צרכי החיים בעת הנוכחית, במאד נשמח כאשר נוכל לכלכל בית
ואשה אחת . . .

הנני רואה — אמר המאירי — כי הנכם מדברים על המקרה
הזה בשחוק וקלות ראש, אבל לבי יתר ממקומו להמעשה הזה.
אבל הרבע נא ידידי, — ענה אבי־עקב — האמנם כי לקחת
שתי נשים עון פלילי וגם חרפה היא לבני עמנו הארופיים,
אך בני עמנו בארץ הקדם לא קבלו עליהם את אסור לקחת שתי
נשים המותר על פי התורה. ואצל כל עמי ארץ הקדם אין כל חק
האוסר לקחת נשים רבות. ואם בעינינו הדבר הזה הוא באמת חרפה
ותועבה, אך הם אינם רואים בזה אף עברה היותר קלה לא נגד
דת תורה"ק ולא נגד הנימוס, וביחוד אם אשתו הראשונה הרשתו.
הנך אומר כי הדבר הזה מותר ע"פ התורה, הדבר הזה לא
נעלם גם ממני, אבל גם בדבר המותר ע"פ התורה עלינו לראות
כי לא נהי' לבזו בעיני העמים שכנינו; ועלינו לאסור מפני חלול
השם, וכבר אמרו חז"ל לא חרבה ירושלם אלא מפני שהעמידו
דבריהם על דין תורה, ולכן לא אתן דמי לי עד אשר האיש הזה
יגרש את אשתו השניה.

ובמה אפא כחך גדול — שאלתי אנכי — הלא כאשר שמעתי
לא תוכל להכריחני לזה לא בדיני ישראל ולא בדיני הממשלה יר"ה.
להכריחני לא אוכל; אבל אנכי העתתני דברי עליו;

ויבטיחני כי אם אך אתן על ידו את דמי כתובתה, יגרשנה. ולכן
מטהר הנני העירה לספר את המאורע הזה למיודעי ולקבץ מהם
את חכסף הדרוש.

ואנכי אהי הראשון אשר לא אתן על ידך אף גרה אחת
להדבר הזה — אמר אבי־יעקב —

ומדוע? למצער, הלא מוטלת עלינו החובה למעט את
חלול שם ישראל ככל אשר נוכל.

מרוב התרגשותך והתפעלותך לא התבוננת לחפצך — השיב
אבי־יעקב — הנך אומר לקבץ כסף ולחת להאיש למען שלם
לאשתו השניה דמי כתובתה ולשלחה בגט פטורין, אבל מי יערב
לך ערובה כי אחרי צאתך מפה, לא ישוב לקחת אשה אחרת
על אשתו הראשונה, או עוד יותר טוב; אחרי עבור שלשה חדשים
יחזיר את גרושתו ויבדמי כתובתה אשר תקבץ מאתנו, יתענגו המה
באהבה ותענוגים חדשים מספר.

שחוק חזק פרץ מפי כלנו. והמאירי פשט את מצחו וגם
על שפתיו נראה צחוק על הערמה הפשוטה אשר לא עלה בלבו כלל.
ומה איפא נוכל לעשות למען מעט לקיחת שתי נשים
בין אחינו בארץ הקדם — שאל המאירי אחרי רגעים אחדים —
אם במנוחה ומתינות תדבר; נכון הנני לכאר לפניך כי
אין הדבר כ"כ נורא כמו שאתה חושב. דע כי אין לנו כל צורך
למעט את דבר לקיחת שתי נשים, יען כי מעצמו הוא הולך ומתמעט.
יודע אנכי כי בעיר קדשנו ירושלם אשר בה יושבים עדות גדולות
ושונות מאחינו בארץ־הקדם; ישנם אך־כחמשה אנשים אשר לקחו להם
שתי נשים, וכולם בסבת העדר בנים להאשה הראשונה, כי גם
אחינו בארץ הקדם אשר לא קבלו עליהם את חרם רגמ"ה, ככ"ז
נהגו עוד מזמן קדום לכתוב בשמור הכתובה "כי לא יוכל לקחת
אשה אחרת עליה מבלי רשותה ורצונה הגמור". וכאשר שמעתי, גם

בשאר ערי ארץ הקדם לקחת שתי נשים חזון בלתי נפרדן הוא במאד, ולא אפון כי לא יארכו הימים והמנהג הזה כליל יחלף. ומעט מעט ילמדו גם אחינו אלה להוקיר את ערך האשה בחיי המשפחה ולהשוותה אליהם בכל הזכויות אשר להם ורכושם.

גם כשכונתנו — אמרה הדסה — יש איש אחד אשר לא היו לו בנים מאשתו הראשונה ולמען לא ישלחנה בנש פטורין, הרשתה לו לקחת אשה אחרת עליה, והשניה הביאה לו בנים ובנות. ומה מאד אתפלא, בראותי בעברי על בית האיש הזה, כי שתי הנשים חיות בשלוה ורעות כשתי אחיות, והראשונה תחשב כגברת הבית, והיא תאמץ על ברכיה את בני ובנות צרתה בחבה וענג. צדקת ממני — ענה המאירי — אנכי בתור איש אירופי נרעשתי והתרגנתי יותר מדי להמקרה הזה, ודנתי את האנשים האלה לפי השקפותי ותכונותי, לכן נחדל לדבר מזה. אנא פניכם מועדות ללכת כעת?

אנחנו נלך כעת לראות את קברי המלכים, מערת שמעון הצדיק והמטרה הסמוכה לה.

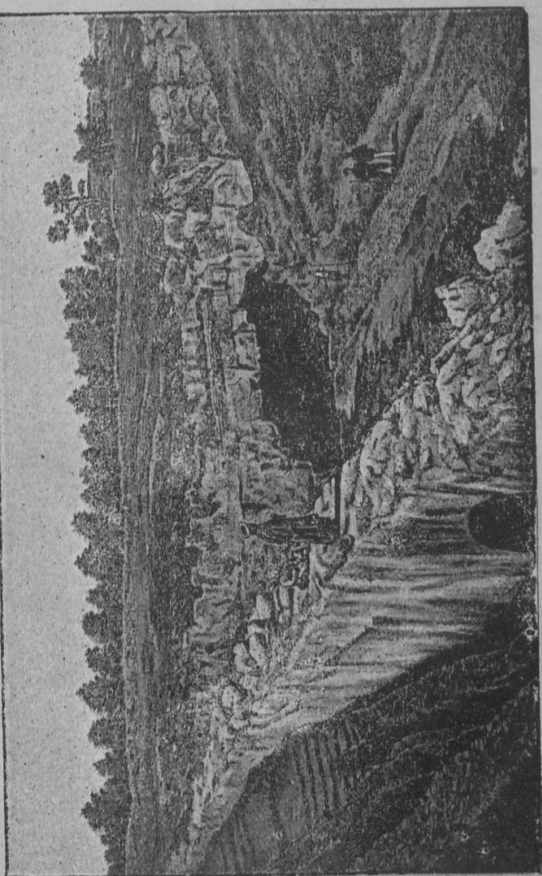
אם כי אנכי ראיתי כבר את המקומות האלה, בכ"ז אלוה גם אנכי לחברתכם, כי חפצי להתבונן עליהם עוד הפעם מרם עוזבי את עיר קדשנו ולשמוע גם את חות דעתך על אדותן.

חברתך תנעם לנו במאד — ענינו כלנו בפני רצון — ולמי החלקה הזאת המוקפת חומה גבוהה ויפה — שאלתי אנכי אחרי לכתנו רגעים אחדים בחדר העולה שכמה —

מחצוניותו של הבנין תוכלו בטח לשפוט, כי לא לנו הוא; והוא אהזות כנסית הדומיניקאנים, ופה עמד לפי המסרה, בחמאה השישית למספר הנוצרים, כנסית סט. סטעפאן;

היתנו לכל איש לבא ולהתבונן עליו? בן אם תחפצו נוכל להכנס בו, אך כל דבר עתיק אין

קברי הנביאים או פסח חמא שנת

בו, מלבד פלחי עמודי אבן קטנים וגדולים אשר מצאו בעת חפירת יסודותיו, ועמודי אבן כאלה נפגש בעיר וחוצה לה על כל מדרך כף רגל, ולכן נוכל ללכת הלאה לדרכנו.

אחרי חמשה רגעים נכנסנו במשעיל אשר לימין הדרך, ואחרי חמשים צעדים עמדו רגלינו לפני שער "קברי המלכים". מעל השער תלוי שֵׁלֶט אשר עליו כתוב בשפת צרפתית ועברית: "כל החפץ לבקר את קברי המלכים בלי תשלום יבוא ככל יום ויום מזריחת השמש עד שקיעתו", דפקנו על הדלת והשוער מחר לפתחה. ולעינינו נגלה חצר גדול החצוב בעמק סלע ההר, וחמש ועשרים מעלות חצובות על פני כל רחבו.

ראו נא כי בהמעלה הזאת האחת עשרה חצוב חריץ אשר דרכו ילכו מי המעלות העליונות להמרוכ החצוב בקיר הימני ובחלק מהקיר אשר ממולנו עדי הגיעם לברכה החצובה בסלע הקיר. וגם פה בהמעלה האחת ועשרים יש חריץ המוביל את מי הגשמים היוורדים על העשר מעלות התחתונות, דרך המרוכ החצוב על פני כל הכותל הימני, להברכה החצובה בו.

הברכה הזאת החצובה בהקיר אשר ממול השער גדולה יותר מהקודמת, ועמוד אבן מרובע סומך את תקרתה, ולה שני פתחים, ובמעלות נרד אל תוכן לשאב מימיהן. אך בכלות ימי הגשמים תמלאנה הברכות עד שפתן, ומימיהן קרים, געימים וזכים כעין הברכה.

רוחב החצר מהמעלה התחתונה עד האצטבא הנמוכה הסוככת את שני הקירות אשר בהן חצובות הברכות, הוא כעשרים צעדים, והאצטבא רחבה חמשה צעדים.

אחרי אשר התכוננו על החצר, המדרגות וברכותיו; נכנסנו דרך פתח רחב 2.75 מטר החצוב בכותל השמאלי של החצר אשר עביו גם כן 2.75 מטר, לחצר פנימית החצובה גם היא

בסלע ההר. בשלש מעלות שמוחות ירדנו בה והיא יותר גדולה מהראשונה, וארך כל אחת מצלעותיה הוא 27 מטר.

שתי החצירות האלה החצובות בסלע ההר בעמק 8, 50 מטר — אמרתי אנכי — יפות וגהדרות במאד, ומלאכתן תפליא את עין כל רואה, ורק מלכים ורוזנים יכלו לחצוב חצרות ומערות כאלה.

אבל הלא כל יושבי עירנו יקראו להמקום הזה "מערת כלבא שבועי" — שאלה הדסה —

את זאת אבאר לכם בצאתנו מהמערה. כעת נעלה בשלשת המעלות האלה אל עזרת המערה החצובה בקיר השמאלי של החצר. הביטו נא וראו — אמרה הדסה — כי בסלע הקיר מעל העזרה פתוחים אשכולות ענבים, כפות תמרים ושלשה טבעות, ומסביבם זר של פטורי ציצים ופרחים מעשי ידי אמן.

כן, כן — אמרנו כלנו כאשר העיפנו את מבטנו מול הקיר הזה — אך הפתוחים אשר כהצד השמאלי של הסלע כבר נמחקו ונמשטשו מידי הזמן. ולעומת זה הפתוחים אשר בצד ימין הסלע עוד נראים ביפים והדרם.

והכעין¹ ואשכולות הענבים האלה נחרתו — הוסיפה הדסה לאמר — לדעת אחינו יושבי עירנו לסימן הנדיבות והכנסת הארחים אשר היתה כלב כלבא שבוע בעל המערה הזאת.

אבל ראו נא — אמרה שולמית — את פלחי העמודים וכתרותיהם והאבנים המקוצעות והמפותחות העומדות בצדדי העזרה. פלחי העמודים האלה הם שרידי שני עמודים גדולים ויפים אשר עליהם נשענה תקרת העזרה הזאת בימים מקדם — אמר

¹ ברכות ל"ח: עשאם כעבון חייבת וכו'. והוראתה להם עגול העשו כעין טבעתי וכן הוא בשפת ערבית.

אבי־יעקב. — אך העזרה הזאת 12 מטר ורחבה 20, 5 מטר. ודרך ארבע מדרגות אשר לשמאלה נרד למבוא המערה. ועתה עלינו להדליק את נרותינו — הוסיף לאמר אחרי רדתנו אל המבוא — ודרך הפתח הזה אשר לשמאלנו נבוא אל המערה. אך הזהרו נא להרכין ראשיכם כי גובה הפתח הוא רק 80 ורחבו 78 סנטימטר, ולכו אחד אחד אחרי.

ונבוא ראשונה לחדר מרובע הגבוה כשתי קומות, וארך כל אחת מקירותיו 6 מטר.

החדר המרווח הזה — אמר אבי־יעקב — הוא אולם ארמון הקברים הזה. וראו נא כי מסביב לכותליו נמצאים אצטבאות או ספסלי אבן, ומעל האצטבאות נמצאים ארבעה פתחים להחדרים אשר מסביביו. שנים בקיר הדרומי מטול הפתח, אחד בקיר המערבי אשר לימינו ואחד בקצה קיר הצפוני. — נכנס נא ראשונה דרך הפתח אשר בקצה השמאלי בהקיר שממולנו. — עלינו על האצטבא ודרך פתח הגבוה כקומת איש, ירדנו בשתי מעלות לחדר מרובע אשר גבהו כמעט כגובה האולם, וארך כל אחת מקירותיו 50, 3 מטר. ראו נא — אמר אבי־יעקב אחרי אשר נכנסנו כלנו בהחדר הזה — כי בשני רוחות החדר יש שלשה חורים עמוקים חצובים בקיר. והם הם הקברים אשר בהם הונחו גוויות המתים; והם נקראים בדברי חז"ל בשם "כוכין" ועומק כל אחד מהם שני מטר. אך התבוננו כי בהתחלת הכוכין משוך מעט לפנים, הוקצעו עובי הכותלים למען יתחבר עמהם היטב מכסה הכוכין.

אך הלא החורים האלה ריקים הם? — אמרתי בהניפי את הנר שבידי אל תוך הכוך פנימה — ואיה איפא הם הארוגות או למצער גוויות המתים האלה אשר דאגו בחייהם לחצוב להם קברים חזקים ונפלאים כאלה?

העמל והכסף הרב אשר בזבזה המשפחה הזאת למען

חצוב לה קברים אשר בהם ינחו עצמות בניה בשלום על משכבותם
הועילה לה אמנם משך שנות אלפים. גם בכל ימי המלחמות
והמריכות הרבות אשר עברו בישרי עירנו, שכנו נפש האלה
פה בשלום, ואיש לא ידע מהם או לא אבה לנגע בהם ולהרגיזם
ממנוחתם. אך בהדר הזהר דור התשוקה לחקירת קדמוניות, לא
הועילה להמשפחה הזאת כל עמלה וכספה וזהבה. ולפני שלשים
שנה חפר אחד התרים הצרפתים בהמערה הזאת ויוציא ממנה
את כל הארונות והעתיקות אשר מצא, ואת העצמות והעפר
השליך כדומן על פני החצר.

ומה הם שלשת האצטבאות אשר בשלשת קירות החדר
—שאלתי אנכי—האם יצאו המתים מכוניהם לשבת ולנוח עליהם?
האצטבאות האלה נעשו כאמת לשכיבה ומנוחה בעד
המתים בטרם הוכאו לחדרי כלאם או כוכיהם; כי עוד בימי
הבית השני ידעו כי אין כל סימן מובהק להמיתה; וכי ישמיתה
מדומה, ולכן נהגו כי לא יורידו את גוית המת מיד אחרי מיתתו
להכוך, רק ישכיבוהו ראשונה שלשה ימים על האצטבא, וקרוביו
יבאו יום יום לפקדו ולראות אולי נראו בו סימני חיים,
ורק אחרי שכבו שלשה ימים על האצטבא וסמני רקבון נראו
בבשרו; אז הכנסוהו אל הכוך, ואת פתח הכוך סתמו באבן. והמנהג
הזה נזכר גם בתלמוד באמרו (שמחות פ"ח) "פוקדין על המתים".
מה מאד השכילו חכמינו בהנהיגם את המנהג הזה —אמר
המאירי— ומה מאד נואלנו אנחנו במהרגנו לקבר את הנפטר מיד
אחרי צאת נשמתו וגם אם לפתע פתאום גוע וימת, ולפעמים
גם מבלי שאול את פי הרופא.

אך הביטו וראו —אמר אביייעקב בהמותו את נרו לתוך
הכוך— כי הכוך השלישי הזה שכנותל השמאלי הנהו יותר רחב
מהכובים הקודמים לו, ובאמצע קרקעיתו עובר חריץ, ולדעתי נעשה

החריק הזה להשקיע בו את הזיו אשר בשולי הארון למען
לא יצא ממקומו. ועוד יותר נפלא לראות כי בהקיר הימני של
הבך הזה חצוב אתיק קטן אשר בו נוכל להפנס ולעמד שחוח.
כן, כן — אמרנו כלנו — ואנכי אנסה לבא אל תוכו.
האתיק הזה — אמרתי בצאתי מהבך — הנהו רבוע וטלאכתו

יפה מאד. אך למה נחצב האתיק כזה בתוך כוך של מת?
לדעת אל נכון תעודת האתיק הזה לא נוכל — אמר אבי —
יעקב — אך שער אשער כי בו הושמו הכלים המיוחדים
של המת ככלי קרב, תכשיטיו ועוד.

וגם הבך האמצעי בהקיר שממול הפתח הוא יותר רחב וגם
בו יש חריק להשקיע את בליטת הארון — אמרה שולמית —
עתה — אמר אבי — יעקב — נרד בארבע מדרגות לחדר פנימי
המשתרע מתחת להאולם.

לכן גבירותי — אמר המאירי אשר הקדים לרדת אליו —
תכבד הירידה בו, כי כניסתו נמוכה, ואולי טוב יהי כי תמתינו
עלינו עד אשר נעלה מהחדר הזה.

לא; לא — אמרו הדסה ושולמית כאחת — גם אנחנו נחפץ
ותאיה לראות ולהתכונן על כל חדרי המערה הזאת.

ואם כן איסא — אמר המאירי — הרכינו את ראשכן עוד
יותר ותנו לי ירכן ואעזור לכן ברדתכן למען לא תכשלו.

בהחדר הזה — אמר אבי — יעקב כאשר נכנסנו כלנו — יש
כאשר עיניכם תחזינה שלשה אצטבאות לשלשת רוחותיו, אך
כל כוך אין בו, וכנראה הוכן לחצוב בו כוכין בעת הצורך.

להחדר החצון הזה וכן לכל החדרים — אמר אבי — יעקב בצאתנו
ממנו — היו דלתות אבן חלקות ויפות. והתכוננו וראו כי בהמקצוע
השמאלי של המשקוף העליון והתחתון, יש חור עגול, ובהחורים
האלה הוקבעו יתדות הדלת למען יוכלו לסגרה ולפתחה.

שבנו לאולם ומטנו נכנסנו בהחדר השני שבהקיר הזה.
החדר הזה הוא ג"כ רבוע, וארך כל אחד מקירותיו הוא 4 מטר. בו
נמצאים ארבע אצטבאות לארבעת רוחותיו. בכותל שממול הפתח
הצובים ג' כוכין הדומים כתבניתם ומדתם להכוכים הנזכרים, וכשנים
מהם יש בקרקעיתם חריץ לשקיעת בליטת הארון, ובהקיר הימני
הצובים ג"כ שלשה כוכים בעלי חריצים.

אך התבוננו נא — אמר אבי־יעקב כהמותו את נרו לשני
כוכים הראשונים — כי גם בהם נמצאים אתיקים קטנים, רק הם
אינם הצובים בצדדיהם, כ"א בסופם בעמק ההר. ואותם נוכל לראות
מפה היטב. ותעודתם לדעת אחת היא עם האתיקים אשר ראינו
בהחדר הקודם.

גם בהחדר הזה — הוסיף אבי־יעקב לאמר — יש מבוא
לחדר פנימי המשתרע מתחת לאולם; אך גם פה עלינו להרכין
ראשנו ולרדת בזהירות יתרה.

החדר הזה — אמרנו כלנו — דומה בכל להחדר התחתון
אשר בהחדר הראשון. וגם בו נמצאים שלשה אצטבאות, וכל
כך אין בו.

שני פלחי אבן הדק והחלק הזה המונחים פה אצל הפתח
— אמר אבי־יעקב בצאתנו מהחדר הזה — המה שירידי אחת הדלתות
אשר אמרתי לכם, וראו כי בהצד הזה של האבן חרות עוד
פתוחים כאשר הננו עושים היום בדלתות העץ לפיותן.
מעל האצטבא אשר בהאולם הלכנו להפתח אשר בחדר
השלישי הדומה ג"כ בגדלו וגבהו להחדרים הקודמים.

החדר הזה הוא היותר נפלא בכל חדרי המערה. ראו כי
בשלשת רוחותיו ישנם שלשה אצטבאות ומעל כל אחת מהאצטבאות
יש שני כוכים וביניהם תא. הכוך הראשון שבהקיר השמאלי הוא
בעל חריץ, והכוך השני הוא ג"כ מחורץ, אך בסופו בעמק ההר יש

אתיק קטן ונמוך, כאשר ראינו בהכוכים שבהדר השני. עתה נעלה על האצטבא ונכנס בהתא החצוב ב י ן שני הכוכים. התא הזה צה, ולשני צדדיו יש שתי אצטבאות גבוהות. ובסופו, לאמר בהכותל שממול הפתח, יש אצטבא הרחבה יתר משתי האצטבאות שמיני צדדיו. וחציה הפנימית נכנסת תוך עובי הכותל, עד כי היא תוכל להשתמש גם לאצטבא וגם לכך.

ומה המה החורים הקטנים, הרחבים מתחתיתם ומתקצרים למעלה, החצובים מעל האצטבאות — שאלה שולמית —

החורים הקטנים האלה — השיב אבי־יעקב — נעשו להעמיד בהם מנורות חרס קטנות.

ואנכי קניתי מאחד הסוחרים בעתיקות — אמר המאירי — מנורת חרס עתיקה אשר בה מקום לפתיל אחד; ובאמת מכוון המקום הזה להעמדת מנורה כזאת.

הכך הראשון שבהקיר שממול הפתח הוא מחורץ, ובצדו השמאלי אתיק. התא אשר אחר הכך הזה דומה להקודם, רק מעל האצטבאות אין מקום להעמדת מנורות. והכך שאחריו חרוץ באמצעיתו ובסופו אתיק קטן.

ומלאכת הקיר אשר לשמאלנו — אמר אבי־יעקב — נפלאה היא ממלאכת יתר קירותיו. ראו כי בהכך הראשון ממנו אין חריץ, ובסופו יש אתיק קטן. והכך השני אשר מעבר להתא הוא מחורץ ובעל אתיק קטן בסופו. עתה נכנס בהתא אשר באמצעיתו. האצטבאות אשר לשלשת צדדיו דומים להאצטבאות אשר בתאים הקודמים. ומעליהם יש מקום להעמדת המנורות. אך ראו כי מתחת להאצטבא הרחבה אשר בסופו יש מבוא לחדר פנימי. ואם תרכינו את ראשיכם במאד תוכלו להכנס בו. כי בהחדר הפנימי נוכל לעמוד בקומה זקופה.

כפפנו את ראשנו כאגמון ועברנו דרך מבוא אשר הוא כעין

פרוזדור וממנו ירדנו במעלות לחדר קטן אשר בו יכולנו לעמוד בקומה זקופה.

בהחדר הזה יש רק שתי אצטבאות — הוסיף אבי־יעקב — וכל כוך אין בו. ולכן נסה התייר די סולצי לחצוב מעט בקרקעיתו כאשר תראו; ומה הוצרכו פה פלחי אבן. אך אל תשכחו כעת בצאתנו מהחדר התחתון הזה להרכין ראשיכם שנית בעברכם דרך הפרוזדור.

יצאנו מהחדר הזה להתא וממנו להחדר ונשב לאולם.

עתה יש לנו רק לראות את החדר הרביעי הזה, וגם בו עלינו לרדת בזהירות ומתינות, כי פתחו גמוך מאד ובמדרגה אחת נרד בו. בהחדר הזה — אמר אבי־יעקב אחרי אשר נכנסנו כלנו — יש ג"כ ארבע אצטבאות מסביב לארבע כותליו, אך הם משונות מהאצטבאות שבהחדרים הקודמים, כי הם גבוהות רק כמפחים, ואינן נשענות לכותלי החדר; רק בעין מרוב מפסיק בין הכותלים ובינן. ויובל היות כי האצטבאות האלה הם במוים לקברים החצובים בקרקע ההר.

עלינו להאולם ונתבונן עוד הפעם על יופי וכבוד מלאכתו. ראו נא — אמר אבי־יעקב — כי עובי הכותל המפסיק בין האולם וחדריו הוא 60 סנטימטר, ועובי הכותל החצון הוא 1.20 מטר. וראו כי הר הסלע אשר בו חצוב המערה איננה אבן גיר כ"א אבן קשה. שכנו להאולם וממנו להעזרה אשר לפניו ונשב לנוח מעט. ומאין באה הנה האבן העגולה אשר תכניתה באבן הרחיים העומדת במקצוע אצל פתח המערה — שאל עזריהו —

האבן הזאת לא נפלה ולא נתגלגלה הנה, רק פה מקומה. וזאתה הפצתי להראותכם, כי היא דלת המערה. גשו נא וראו בי בהקרקע לפני הפתח חצוב בעין מרוב שמוח אשר רחבה 0.40 מטר כרוחב האבן הזאת, ובו גלגלו או משכו את האבן לסתם

את פתח המערה. ולמען לא תשוב האבן מעצמה אחורנית, נתנו כבדה האחת אבן כבדה לעצור בעדה. — ויש שנחנו לסגור את פתח המערה באבן שמוחה וגם אותה סמכו למטה באבן כבדה. והשריד הזה שריד יקר הוא מאד בחקירת קדמוניות, כי על ידו נגלה לנו ההוראה האמיתית של השמות "גולל ודופק" הנזכרים פעמים רבות בדברי חז"ל, אשר רבותינו מפרשי התלמוד נתקשו בביאורם ויפרשום באופנים שונים; אך אין אחד בהם אשר על ידו יתישבו כל המקומות בדברי חז"ל המזכירים את השמות "גולל ודופק". ואם תחפצו נכון הנני לבארו לפניכם את הוראתם החדשה. אך מראש אגיד לכם כי לא לי הוא הביאור הזה כי אם לאחד מידירי¹. חפץ נחפץ במאד לשמוע את הבאור החדש הזה — אמרנו אנכי, המאירי ועזריהו —

רש"י והרמב"ם יפרשו כי הגולל הוא "כסוי הארון", אך את הפירוש הזה סתרו בעלי התוספות ממקומות אחדים בתלמוד; ולכן מפרש רת"ם כי הגולל הוא "המצבה" שמקימים על הקבר, אך גם על הפירוש הזה השיג הר"י ממקומות אחרים בתלמוד. אולם המקום היותר קשה להבין ע"פ כל הפרושים הנזכרים, הוא בתוספתא דאהלות, ששם יסופר "מעשה בבית דגן ביהודה, באחד שמת יערב פסח והלכו לקברו, ונכנסו ה' נשים וקשרו החבל בגולל, ומשכו ה' נשים מבחוץ ונכנסו הנשים לקברו והלכו ה' נשים ויעשו את פסחיהם לערב". כי לפי כל הפרושים הנזכרים יקשה: (א) הלא במרם הושם המת בארון, אין כסוי ארון ולא המצבה אשר הוכנה למענו, מטמאים, ולמה הוצרכו כי הנשים יקשרו את החבל בהגולל? (ב) הלא כסוי הארון או המצבה אינה כבדה

¹ ראה כאמר "טוב מראה עינים מהלך נפש" להרה"ג מר יחיאל מיכל פינס

בה"ד של"ם שנה ב' עמוד 162

במאד, ובנקל יכלו נשים אחדות לשאת אותה על כתפן ולהוציאה החוצה. ומדוע קשרו הנה רק את החבל, והאנשים אשר היו מבחוץ משכו אותה? (ג) מה מעם של השם גולל ומקורו? אולם באמת הגולל הוא רק האבן אשר בה סתמו את פתח מערת הקברים, ולכן נקרא גולל, על כי בימי חכמי המשנה נהגו לסתום את רוב המערות באבן עגולה ש גל לו אותו על פתחה כהאבן הזאת אשר לפנינו. ו"הדופק" הוא האבן הכבדה אשר הניחו בקצה האבן העגולה, או למטה מהאבן השמוחה לכלי תזוז ממקומה. ונקרא כן, על כי הוא ידפוק את ה"גולל" ודוחק אותו לבלי יזוז ממקומו: ומאשר כי הם דופני הקבר, מטמאים הם במגע ובאהל. ולכן הוצרכו כי הנשים תקשרנה בו את החבל. והחלשות האלו לא יכלו לזוז אבן גדולה כזאת ממקומה, ויאלצו האנשים אשר עמדו סחוץ למבוא המערה, למשכה מעל הפתח, למען תוכלנה הנשים לבא פנימה לקבר את המת. והשם "גולל" נשאר גם לאבני המערות שאינן עגולות. — וע"פ הכאור הזה יתישבו כל המקומות במשנה, תוספתא ותלמוד המדברים מדיני "גולל ודופק".

הביאור הזה טוב ונכון מאד — אמרנו שלשתנו — ובאמת רבותינו מפרשי התלמוד שהיו בחו"ל לא יכלו לדעת את ההוראה האמיתית של השם "גולל ודופק". ועל כגון זה אמר הקוהלת "טוב מראה עינים מחלך נפש".

אך התכווננו נא — הוסיף אבי'יעקב לאמר — כי מכוונני המערה הזאת אשר אבו כי לא יוכל איש זר לגשת אל המערה, לא הסתפקו בדופק גלוי אשר היבלת בידי כל איש להסיעו ממקומו כי לבם נבא להם כי ימי מהומות ומלחמות רבות יבאו על הארץ הזאת, ולכן המציאו להסתיר את הדופק מעין כל רואה לכלי יוכלו להזיזו ולמשוך את הגולל ממקומו, ולכן הצבו פה לשמאל הפתח עוד מבוא קטן, ודרך המבוא הזה הכניסו את הדופק וישימוהו תחת

הגולל, והמכניסו יצא מלמעלה דרך הארובה אשר להטבוא הקמן הזה, וראו כי גם הארובה הזאת הוקצעה ככותליה למען תכוסה היטב ועקבותיה לא יודעו.

אך ראו נא — אמר עזריהו — כי פה מעבר השני של המדרגות המובילות לפתח המערה; יש כעין ברכה עגולה קטנה, אשר עמקה כאמצעיתה כמעט כקומת איש וארך קומתה ^{2.40} מטר. ומלבד המדרגות היורדות לפתח המערה, יש עוד בתחתיתן מדרגה מיוחדת לרדת אליה. ומה נראה ברור כי היא נעשתה במכוון לתשמיש ידוע. התוכל לבאר לנו גם את תעודת הברכה הזאת?

מלבד הברכה הזאת — השיב אבי־יעקב — חצובה עוד בהחצר לימין מעלת העזרה, ברכה גדולה שמוחה הדומה בתבניתה לאגן נחושת גדול, רק לא כל הסלע חוצב ממנה ובאמצעה כולט חלק מהסלע מקוצע יפה ועגול ונראה כעין פן וכסיס. והנה החוקרים והתרים לא דברו דבר על אדות שתי הברכות האלה, וזקני עירנו אשר באזניהם צלצל הנדיבות והכנסת אורחים של כלבא שבו בעל המערה הזאת לפי מסרתנו, יצלו להם הגדה מעוררת שחוק, כי בהברכה הזאת אשר בחצר בית הקברות, העמידו משרתי כלבא שבו את הדודים הגדולים להכנת מאכלים בעד האורחים. אולם אנכי אחפוץ לשער כי המקום הזה הי' מיוחד להמקוננות, המטפחות והמחללים אשר נהגו אז להביא להלוית מת, כנודע למדי בכה"ק ובתלמוד, ופה על האבן הכולט אשר באמצעיתה עמדה המקוננת הראשית או בעל החליל, ועל שפתי הברכה ישבו כגורן כל המקוננות. ועל שתי האצטבעות החצובות בשני רוחות החצר, ישבו בני המשפחה, גואליהם ומכיריהם. — אולם בדבר הברכה העמוקה אשר אצל פתח המערה, אין לי לשער רק כי אותה מלאו מים לרחוץ או להדיח את גופת המת, כאשר ינהגו היום, ומעין זה נזכר במסכת שבת פכ"ג מ"ה.

המערה הזאת וחצרותיה נפלאה ונהדרה במאד, ומערה כזאת
לא ראינו עוד בסוכנו הראשון והנוכחי — אמרו עזריהו ושוֹלֵמִית —
אך נלכה נא אל הכרכה אשר בהחצר החצונה, כי עיפים וצמאים
אנחנו, — אמרה הדסה — ואת שרה בתי לכי ובקשי כוס מהשוער.
עתה — אמרנו כלנו אחרי אשר שתינו מימי הכרכה לרויה —
הואל נא לבאר לנו מי המה הקבורים בהמערה הזאת כאשר הבטחתנו.
מערת הקברים הזאת הם קברי הלני מלכת אֲדִיב ובני
משפחתה, אשר אחרי מותה הביאוה בניה להקבר בירושלם. ובאמת
המסורה הזאת אין כל ספק; כי הסופר יוסף בן מתתיהו הכהן יספר
גם הוא מחדר הקבר אשר חצבה לה הלני המלכה בחייה בצפון
ירושלם. וגם הירונימוס וכן כל הנוסעים אשר באו אחרי מוכרים
את המערה הזאת בשם "קבר הלני המלכה". והראשון כותב כי
בבואו לירושלם דרך שער שכם מצא בצד שמאל הדרך קבר
הלני המלכה ובני משפחתה, ובזמנו עמד עוד מגדל מעל חצר
המערה. ורק אחרים מהנוסעים חשבוה במעות לקברי מלכי יהודה,
וגם בערבית יקראו לה "קובר שאלאטין". והמסורה אשר תקראנה
בשם "מערת כלבא שבוע" איננה קדומה. וגם בעל ספר
"יחוס הצדיקים" אשר הי' בשלש מאות וחמשים שנה לפנינו, אשר
אסף בספרו את כל מסורת הקברים שראה ושמע, והזכיר את
מערת שמעון הצדיק אשר בקרבתה; לא הזכיר כלל את מערת
כלבא שבוע. וזוה נראה כי כימיו חשבו אחינו את המערה הזאת
למערת הלני המלכה. ורק במכתב הנוסע הקראי (משנת תמ"ו)
מוצאים אנחנו לראשונה את המסורה הזאת. ולכן אחשוב כי
ההמון ברא לו את המסורה הזאת לרגלי הציורים המפותחים מעל
תקרת העזרה.

אך לדעתי — הוסיף אבי־יעקב לאמר — תתאים המסורה
הצעירה הזאת בד בכר עם המסורה הקדומה אשר תקראנה בשם

"קברי המלכים", כי העשיר והנדיב הגדול הזה חי בסוף ימי הבית השני; וזאת נראה מפורש מדברי חז"ל כי השם "כלבא שבוע" לא הי' שמו הפרטי או שם משפחתו, רק שם כנוי או לוי, כי חז"ל בעצמם יאמרו (גיטין נ"ו א') "כי לכן נקרא שמו 'בן כלבא שבוע', לפי שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יוצא כשהוא שבע". — לכן אשער אני כי "כלבא שבוע" אשר שמו האמתי ויחוסו לא נודע לנו, הוא הוא אחד מבני או נ כ ד י הלני המלכה.

השערה נפלאה ויפה היא — אמרתי אנכי, עזריהו והמאירי כאחד — אבל היש לך איזה ראיות לקיומה וחזקה?
ראיות מוכיחות ונאמנות לחזקת ההשערה הזאת אין לי, אך סמך אחד קל לחזקה הנני מוצא בהתעוררת והחפץ להתקוממות נגד הרומאים אשר היתה כלב חתנו רבי עקיבא נגד דעת וחפץ יתר חבריו החכמים, ואחד מידידי החוקרים אשר בחז"ל חתר להסתיר את השערתו זאת מהאגדה המסופרת בירושלמי (תענית פ"ד ט"ב): מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה "... בן כלבא שבוע מן דכלב". בראשונה חשבתי גם אנכי לסוג אחר מהשערת מדברי הירושלמי האלה, אולם אחרי ההתבוננות האיתי כי דברי הירושלמי אלה הם חזק להשערתו זאת, כי הוא הי' מזרע גיורת, ולכן טרחו חז"ל למצא את המגלה הזאת המחברת את שלשלת יחוסו מצד אביו או מצד אמו, עם אחת המשפחות היותר עתיקות בישראל, אשר שם כנויו הרומז על עוצם נדיבותו, שלוב בשמה. האם הונחו המתים בארונות בטרם הושמו בכוכיהם — שאל המאירי —

במרבית המערות הושמו המתים ישר בכוכיהם מבלי כל ארונות. אולם במערת המלכים הזאת, הושמו רבים מהמתים לפי הנראה, בארונות אבן-שיש או עופרת, ואחרים מארונות האלה בא לידי התייר הצרפתי de Sauley אשר בא לחקור את

אֶרֶץ לִפְנֵי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיַּחְפּוּר אֶת כָּל חֲדָרֵי הַמַּעֲרָה הַזֹּאת
וּבֹכִיָּה וַיּוֹצִיא מֵהֶם אַרְבֹּנֹת רַבִּים וַיּוֹלִיכֵם פֶּאֲרִיזָה בִּיחָד עִם שֹׂאֵר
עֵתִיקוֹת וְאַנְנֹת מְלָאוֹת אֶפֶר גְּבוּיִת נִשְׂרָפוֹת. וּמֵאַנְנֹת הָאֵלֶּה
יִשְׁעַר הַחֹקֵר הֵנּוּ כִּי אַחֲרֵי הָרִיסָת יְרוּשָׁלַם מָמְנוּ אֲצִילֵי
הָרוּמָאִים אֶת אֶפֶר מֵתֵיהֶם בַּהַמַּעֲרָה הַזֹּאת.

וַאֲחִינוּ הַמַּכְבָּדִים וּמִקְדִּישִׁים אֶת הַמַּסּוּרָה הַזֹּאת לְרֹגְלֵי
הַמַּסּוּרָה הַנּוֹכְרָה; הִשְׁתַּדְּלוּ עַל יְדֵי מַמְשַׁלַּת הַמָּקוֹם אֲצִל הַמַּמְשַׁלָּה
הָרִאשִׁית אִשֶּׁר כְּעִיר הַכִּירָה לִהְיֶינָה אֶת הַתִּיר הַזֶּה מְלִפְתּוֹחַ אֶת
הַבּוֹכִים וּלְהוֹצִיא אֶת הָעֲצָמוֹת מֵהָאֲרֹנוֹת, וּבִיחֻד מְלִהוּצִיא אֶת
הָאֲרֹנוֹת וְאֶת הָעֵתִיקוֹת מֵאַרְץ אֲבוֹתֵינוּ לַחֹוֹל. אֲךָ עַד אִשֶּׁר הִגִּיעַ
תְּשׁוּבַת הַמַּמְשַׁלָּה לְהַפְרִיעוֹ מִטַּעֲשָׁהוּ וּלְקַחַת הָעֵתִיקוֹת מִיָּדוֹ, עֲזָבָה
אֲנִיתוֹ אֶת חוֹף יָפוֹ. וְאִזּוֹ כִּבְּאוֹ רַבִּים מֵאַחֲנוּ לְגַמּוֹל חֶסֶד עִם הַמֵּתִים
וַיִּלְקְטוּ אֶת הָעֲצָמוֹת אֲשֶׁר הִשְׁלִיךְ הַצִּרְפָּתִי עַל פְּנֵי הַחֲצֵר וַיִּקְבְּרוּם
בַּהֶעֱפֵר אֲשֶׁר הִי צִבּוֹר אִזּוֹ בְּאַחַת מֵחֲדָרֵי דַמַּעֲרָה.

וְלִמִּי הַמָּקוֹם הַזֶּה כַּעַת וּמִי בָנָה אֶת הַחוּמָה הַטְּקַפַּת אוֹתוֹ ?
הַמָּקוֹם הַזֶּה הִי אַחֲזַת אֶחָד הַיִּשְׁמַעְעָאִלִּים מִיּוֹשְׁבֵי הַכֶּפֶר
לְפָתָה הַסְמוּךְ לְעִירָנוּ, וְהוּא הָרִשָּׁה לְכָל אִישׁ לְבַקְרוֹ, לִכֵּן לֹא עָלָה
עַל לֵב אֲחִינוּ מַעֲוֹלָם לְהִשְׁתַּדְּלָ לְהִבְיָאוֹ בְּרִשּׁוֹתָם. אֲךָ לֹא רָאוּ אֶת
הַנּוֹלָד, וְלֹא חִשְׁשׁוּ פֶן יִקְדִּימָם אַחֲרָי, אִשֶּׁר לֹא יֵאָכֵל לְמַכְרוֹ בְּעַד
כָּל הַיּוֹם. — בִּשְׁנַת תִּרְמ"ט קָם הַמָּקוֹם הַזֶּה לְמַקְנָה לְמִשְׁפַּחַת
פִּרְיָא אֲשֶׁר בַּפֶּאֲרִיזָה, וּבִפְקֻדָּתָהּ בָּנָה צִיר מַמְשַׁלַּת צִרְפַּת פֶּה
אֶת הַחוּמָה אֲשֶׁר מַסְבִּיבָה וַיַּחַל לְחַפּוֹר וּלְהוֹצִיא אֶת הָעֶפֶר הָרַב
אֲשֶׁר הִי צִבּוֹר בַּהַחֲצֵר הַחֲצוֹנָה הַזֹּאת, וְאִזּוֹ רַק אִזּוֹ נִגְלָה הַמַּעֲלֹת
הָאֵלֶּה הַחֲצוֹבוֹת בַּסֵּלַע הָהָר, בְּגִדְלָן וּתְפִאָרֶתָן, וְגַם מֵהַחֲדָרִים הַפְּנִימִים
פָּנוּ אֶת כָּל הָעֶפֶר אֲשֶׁר הִי צִבּוֹר בָּהֶם וַעֲיִזּוֹ הוֹשְׁלָכוֹ עוֹד הַפֶּעַם
הָעֲצָמוֹת אֲשֶׁר קָבְרוּ אֲחִינוּ בַּהֶעֱפֵר הַצִּבּוֹר אַחֲרֵי חֲפִירוֹת הַחֹקֵר
דִּי סוֹלְצִי, וַיִּתְּאֲסְפוּ אֲחִינוּ שְׁנֵית וַיִּלְקְטוּם וַיִּקְבְּרוּם בְּכַבּוֹד בַּחֲחֻלְקָה

אשר אצל קבר שמעון הצדיק, אשר היא היתה אז כבר אחוזת העדה, ומשפחת פריא אשר חפצה כי המקום העתיק והנכבד הזה ישאר תמיד בצביונו ומצבו הנוכחי, מסרה בשנת תרמ"ג את המקום הזה במתנה לממשלת צרפת בתנאי כי יהי פתוח תמיד לכל איש, והממשלה משלמת את שכר השוער. — עתה נקומה ונלכה כי עוד רבות עלינו לראות בהסביבה הזאת.

בעלותנו על המעלה העליונה, הסכנו כלנו עוד הפעם את פנינו להתבונן על שתי החצרות היפות האלה אשר כמעט אין ערוך למלאכתן ויפין, ואשת השוער הגישה לנו פרחים יפים מהגן הקטן אשר אצל ביתה, ואנחנו נתנו לה מתת קל.

נפנה נא להשביל אשר לימיננו — אמר אבי־יעקב אחרי לכתנו הלאה בהדרך העולה שכמה — ודרכו נבא להחלקת קבר שמעון הצדיק". האבנים הצבורות לארך החלקה, הם סמני הגבול של החלקה הזאת הנמשכת מהלאה להבתים הכנוים בראש ההר, והיא עם כל עצי זיתיה הרבים, היא אחוזת עדת היהודים, מחציתה להספרדים ומחציתה להאשכנזים. — וכאשר אראה הנה השמש אשר בידו מפתח המערה עומד ומחכה עלינו.

החלקה הזאת והמערות אשר בה היו גם הם אחוזת אחד הישמעאלים מיושבי העיר, אשר החזיק את מערת שמעון הצדיק סגורה על מסגר כל ימות השנה. ורק ביום ליג בעומר, היום אשר בו נהנו כמעט כל יושבי העיר לבא ולהשתטח בהמערה הזאת, פתח אותה ויקבל מכל איש הנכנס להשתטח בה עשרים פרושות. ולמען פטר את המבקרים מהתשלום הזה, השתדלו ראשי עדתנו (וביחוד אחרי ראותם כי יש קונים וגואלים למערות עתיקות גם בחו"ל, וגם הנוצרים מתאמצים להביא תחת רשותם מערות הקברות של היהודים, ומערת כלבא שכוע יצאה כבר מרשות יושבי ירושלים).

לחביא את החלקה הזאת והמערות אשר בה לרשות העדה, ובה הטיבו לעשות⁽¹⁾.

דרך עצי זית המפוזרים על פני החלקה עברנו עד אשר באנו לפתח המערה החצובה בסלע הר נמוך. וזה צורתה: במעלות אחדות יורדים אליה, באמצעותו היא נחלקת בסורג כרזל, בהקיר המזרחי יש חלון, ובהקיר הצפוני יש בור אשר אליו יקוו מימי החלקה. אצל הכותל עומדים שולחנות וספסלי עץ, ובכפת הבית תלויות מנורות אחדות.

הציון הזה — אמר השמש ברמזו על אצטבא גבוה המסוידת בסיד לבן אשר בפאת מערבית דרומית הבית — הוא "ציון שמעון הצדיק", והציון אשר אצלו וכן הציון אשר ממולו הם קברי שנים מתלמידיו. ובדברנו מהר להוציא שמן זית מהארגז הקטן אשר אצל הציון השני וישפוך בהנדות העומדים מעל להציון ויתן פתיל דולק לכל אחד מאתנו להדליק את אחת מהנרות לעלוי נשמת הצדיק. והנה הנה העומד בפנת הציון — הוסיף השמש לאמר — "גר תמיד" הוא, ובכל יומים אבוא הנה להדליקה. ובהארון הקטן הזה הורד להציון שליכו רבים מהבאים, פתקאות אשר עליהם יכתבו את צרת נפשם ובקשותיהם.

ולמה הועמדו פה השלחנות והספסלים האלה — שאלנו את השמש — האם ביהמ"ד הוא המקום הזה?

בכל ערב ראש חדש יבאו פה אחדים מהחסידים ואנשי מעשה אשר בעירנו, וגם בכל עש"ק אחר הצות יבאו הנה הרבה

(1) פה מקום אתנו להעיר, לעורר ולהלהיב את ראשי עדתנו כי ילכו בדרך זו הלאה ויתאמצו לקנות גם את מערת הקברים הגדולה הרחוקה כחצי שעה מפה הנקראת בפי המסורה "מערת סנהדרין גדולה" לכלי תהי' גודלה כגודל מערת הגי' ומלאה אשר בצלע הר הזיתים, אשר קמה למקנה להארכימנדרים הרוסי, וכל עמל ראשי העדה פה ואצל הממשלה הראשית להוציאה מידו, לא הועילה למנו. העורך.

מהשכונות הסמוכות ללמוד ולהתפלל, ואז יודלקו כל הנרות הרבים העומדות לארך הציון וגם המנורות התלויות בכפת הבית. ואחד מכני עירנו הקדיש ביחוד ספר תורה להמקום הזה. ומי יתן כי בקרוב יבנה ביהמ"ד נשען להמערה, כי ביום ל"ג בעומר יעמדו המתפללים צפופים מאפס מקום, ולמען יוכלו גם הכהנים לבא ולהתפלל בו, ואז יביאו את הס"ת הנה.

ומלבד הימים האלה אשר בהם יבאו הבטלנים שבהחסידיים — אמר אבי־יעקב — ישנם שלשה ימים בשנה אשר בהם יבאו רבים מיושבי העיר להשתטח על הקבר הזה. הסירים מאחינו בארץ הקדם העולים לחוג את "הלולא דרשב"י" בצפת, יבקרו את המערה הזאת ביום אסרו חג של שבועות, ורבים מיושבי עירנו וביחוד הספרדים ילכו להשתטח על הקבר הזה ביום כ"ה תשרי אשר הוא יום פטירתו לפי המסופר במסכת יומא (ל"ט ב') אך היום המיוחד אשר בו ילכו כמעט כל יושבי עירנו לבקר את המקום הזה — הפריעה הדסה את דברי בעלה — הוא יום "ל"ג בעומר". היום הזה הנהו חג לאומי ליושבי ירושלם. ומעלות הבוקר עד שתי שעות כלילה הומה כל הדרך העולה משער שכם עד החלקה הזאת. מאנשים נשים ומתן החולכים הלך ושוב לקבר שמעון הצדיק. מהם ישובו לבתיהם מיד אחרי שפכם שיח על הקבר ושאר קברי הצדיקים אשר בסביבותיו, ומרביתם יבחרו להם מקום תחת אחד העצים הרעננים האלה. ובחברת בני משפחתם וקרוביהם יבלו כל היום בשמחות וגיל, וגם אהלים קטנים למטמר מאכל ומשקה להשיב נפש יערכו פה. וגם רבים מהמושלימים והנוצרים יבאו הנה לראות ולקחת חבל בהחג הלאומי הזה של היהודים, אישר פיהם יקבנו בשם "עַד אֵל יְהוּדִיָּא" (חג היהודיה), כי להמקום הזה יקראו "אל יהודיא".

וחשם הזה צודק במאד — מלא אבי־יעקב אחרי דבריה —

כי היהודיות אשר באמת אינן להם ימים ומקומות של תענוג ושעשועים
אחרים, מחזיקות במעוז החג הזה הרבה יתר מחגגברים. ותשתדלנה
לקימו בכל פרטיו ודקדוקיו, ובהשגה אשר יום ל"ג בעומר יחול ביום
החמישי או ביום הששי, וחלק גדול מהן לא תוכלנה ללכת אז
מפני מדרתן בצרכי השבת, אז יחוגו הנה את חג הלאומי הזה
ביום הראשון שאחריו, ואז יהי לנו שני "ל"ג בעומר ימים".

והסבה אשר הסבה את החג הזה — חוסיף אבי־יעקב
לאמר — היא קנאת יושבי ירושלם ביושבי צפת אשר יחוגו בו
ביום, חג גדול על קבר ר' שמעון בן יוחאי הנודע בשם "הלולא דרשב"י".
זה שנים מספר — אמר השמש — הנהיגו אנשי המעשה
שבחדת החסידים־האשכנזים לעשות כליל ל"ג בעומר הדלקה
אצל המערה הזאת, וגם באור ליום פטירתו תעשה הדלקה,
וההדלקה תמכר להמרבה במחירה, ומההכנסה הזאת תוקח ההוצאה
הנחוצה להדלקת המנורות.

והמסורה אשר תקרא את המערה הזאת בשם "קבר שמעון
הצדיק", עתיקת ימים היא — שאלנו כלנו —

המסורה הזאת נזכרת לראשונה במכתב הנוסע מפלורענץ
בשנת רמ"א, וברישימת הקברים שנדפסו אחריו, וגם בספר יחוס
הצדיקים, ובשנת תס"ח נדפס כבר באמשטרדם קונטרס מיוחד
הכולל למוד על קבר שמעון הצדיק. אך ראה זה פלא כי הר"ע
מברסלוצא אשר תאר במכתביו את הקברים שבהסביבה הזאת, לא
הזכיר את קבר שמעון הצדיק.

ולמי המה הכתים האלה העומדים בראש ההר — שאלתי אנכי —
את שלש עשרה הכתים האלה בנתה עדת הספרדים, ובהם
ישבו כל עניי הקהלות השונות אשר לה, שלש שנים חליפות חנם.
הנה מערת סנהדרי קמנה — אמר השמש בפתחו בהמפתח
אשר בידו דלת עץ מצופה פח —

יִרְדְּנוּ בַמַּעֲלוֹת אַחֲדוֹת לְאוֹלָם מְרֻבַּע אֲשֶׁר בּוֹ שְׁנֵי פִתְחִים, הָאֶחָד מִלְּפָנֵי פֶתַח הַמַּעֲרָה וְהַשֵּׁנִי לְשִׁמְאֵלֹו.

שְׁנֵי הַפִּתְחִים הָאֵלֶּה — אָמַר אֲבִי־יַעֲקֹב אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִדְלַקְנוּ אֶת נְרוֹתֵינוּ — מוֹלִיכִים לְשְׁנֵי אוֹלָמִים פְּנִימִיִּם. נִלְכָּה רִאשׁוֹנָה בַּהֲפֹתָח הַזֶּה אֲשֶׁר לְשִׁמְאֵלֹנוּ.

בְּאוֹלָם הַפְּנִימִי הַזֶּה אֵין כָּל קֶבֶר — הוֹסִיף אֲבִי־יַעֲקֹב לֵאמֹר — וְבוֹ שְׁלֹשָׁה פִתְחִים לְשִׁלְשַׁת חֲדָרֵי קְבָרִים. נִרְדַּר רִאשׁוֹנָה בַּחֲדָר אֲשֶׁר לְשִׁמְאֵלֹנוּ. בַּחֲדָר הַזֶּה יֵשׁ שְׁנֵי אֲצַטְבָּאוֹת וְשְׁנֵי כּוֹכָבִים, הָאֶחָד בַּהֲכוֹתֵל שִׁמְמוֹל הַפֶּתַח, וְהַשֵּׁנִי לִימִין הַכְּנִיסָה. אֵךְ רָאוּ זֶה חֲדָשׁ כִּי הַכּוֹכָבִים בַּחֲדָר הַזֶּה חֲצוּבִים מִתַּחַת לְהָאֲצַטְבָּעוֹת; הָאֶחָד בִּקְרֵן זוֹיֹת הַיָּמִינִי שֶׁל הָאֲצַטְבָּא וְהַשֵּׁנִי בְּאַמְצִיעִיתוֹ.

מִהֲחֲדָר הַזֶּה יֵצְאוּ וְנִכְנְסוּ לַחֲדָר הַשֵּׁנִי הַחֲצוּב בַּהֲכוֹתֵל שִׁמְמוֹל הַפֶּתַח. בּוֹ רָאִינוּ שְׁלֹשָׁה אֲצַטְבָּאוֹת לְשִׁלְשַׁת רוּחוֹתָיו וְשְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים. הַכּוֹךְ שֶׁל כּוֹתֵל הַיָּמִינִי הוּא גִ'כ מִתַּחַת לְהָאֲצַטְבָּא בִּקְרֵן זוֹיֹת, וְשְׁנֵי הַכּוֹכָבִים הָאֲחֵרִים הֵם מַעַל הָאֲצַטְבָּעוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵם חֲצוּבִים בַּמַּעֲרָה קְבָרֵי הַמַּלְכִּים. שִׁבְנוּ לְהָאוֹלָם הַפְּנִימִי וְנִכְנַס לַחֲדָר הַשְּׁלִישִׁי, בּוֹ רָאִינוּ רֶק שְׁנֵי אֲצַטְבָּאוֹת.

בַּחֲדָר הַזֶּה יֵשׁ מְבֹאָה לְחֵדֶר יוֹתֵר פְּנִימִי, וּבַמַּעֲלוֹת עָלִינוּ לִירֵדָה בּוֹ — אָמַר אֲבִי־יַעֲקֹב — לִכְן הִזְהָרָו לְהִרְכִּין רָאשֵׁיכֶם. בַּחֲדָר הַזֶּה יֵשׁ שְׁלֹשָׁה אֲצַטְבָּעוֹת לְשִׁלְשַׁת רוּחוֹתָיו, וּמִתַּחַת לְכָל אֶחָד בִּקְרֵן זוֹיֹת יֵשׁ כּוֹךְ.

שְׁנַיִם מִהַכּוֹכָבִים הָאֵלֶּה מְלֵאִים אֲכָנִים וְעַפָּר — אָמַר הַמַּאֲרִירִי — נִפְנָה אֶת הָאֲכָנִים מִעַט אוֹלֵי נְרָאָה אֶת הָאֲרוֹנוֹת אוֹ אֶת הַגּוֹיֹת, וְאוֹלֵי נִמְצָא אִיזָה דְּבַר עֵתִיק.

אֵךְ לַחֲנֹם יְהִי עִמְלָכֶם — אָמַר אֲבִי־יַעֲקֹב — הַתְּרִים וְהַנוֹסְעִים חֲפְשׁוּ כְּבֹר אֶת כָּל הַמַּעֲרֹת הָאֵלֶּה בְּנֵרוֹת חֲפֵשׁ מְחֻפָּשׁ, וּמִכָּל הַמַּעֲרֹת הַיְדוּעוֹת הוֹצִיאוּ כְּבֹר גַּם אֶת עֲצֻמוֹת הַמֵּתִים, וְאִי אִפְשָׁר

עוד לראות ולמצוא מאומה. והאכנים הממלאות את הכוך הושמו
רק מידי אחינו הבאים לבקדם בזמן האחרון.
שבנו שנית להאולם הפנימי, וממנו לאולם החצון, ונכנסם בהפתח
אשר ממול פתח המערה.

מלאכת החדרים האלה, אצטבאותיהם וכוכיהם היא גסה ופשוטה,
ואין לה דמיון כלל להחדרים שבמערת קברי המלכים — אמרנו כלנו
בשובנו מהאולם הפנימי של המערה — אך אין כל ספק כי
קדומה לימים היא ומימי הבית השני מוצאה.

בהמחלקה הזאת של האולם הפנימי יש שני פתחים לחדרי
קברים, אחד בהכותל הימני והשני בהכותל שממול הפתח — אמר
אבי־יעקב — וראו כי בהכותל אשר לשמאלנו יש חור גדול אשר
נכחו נוכל להזחיל למחלקת האולם הפנימי שכבר היינו בו. אך
לא נוכל לדעת אם חוצבי המערה החלו לעשות את הפתח הזה
ולא בצעו את מלאכתם, או החור הזה נעשה בזמן מאוחר מאשר כי
הפתח אשר דרכו נכנסו מקודם, הי' מכוסה בעפר ואכנים ולא
הי' נודע למבקרי המערה. — נכנס ראשינה בהדר אשר לימיננו. בו
יש שלשה אצטבאות, אך כל כוך אין בו, לא מתחת להאצטבא
ולא מלמעלה. וכן מראה הדר השני אשר בהכותל שממול הפתח
אשר בו נבוא כעת. אולם שני החדרים האלה עוד לא נפנו מהעפר
והאכנים אשר הוצבר על קרקעיתם במשך הזמן, ויוכל היות
כי כאשר נוציא את כל העפר הצבור בו, יגלה לנו
הכוכים אשר מתחת להאצטבאות, או אולי באמת לא נחצבו עוד
כוכין בשני החדרים האלה, והמה הוכנו לחצוב בהם כוכין בעת
הצורך, כאשר ראינו חדרים כאלה במערת קברי המלכים.
ומה הוא הדר הזה המוקף בקרשים — שאלנו כלנו את
השמש בשובנו אל האולם החיצון — אותו כמעט לא ראינו
בבואנו אל המערה.

בהחדר הזה נבנה לפני שנים מספר מקוה בעד אלה
החפצים למבול את עצמם במרם השתטחם על קברי הצדיקים.
היש ממש בהמסורה אשר תקראנה בשם "מערות סנהדרין"
קמנה — שאלנו כלנו אחרי צאתנו מהמערה —

הר"ע מברטנורא במכתביו משנת רמ"ח יקרא את המערה
הזאת בשם "מערות שבעים זקנים", ולדעת בעל "יחוס הצדיקים",
קבורים בה הנביאים חגי ומלאכי ועמהם הרבה מבני הנביאים, ובכלל
אחשוב אנכי כי דבר זה הוא מאד, כי חכמי הסנהדרין אשר
המשרה הזאת נמשכה בכל ימי הבית השני, ומספר חבריו נמלא
תמיד במות אחד מהם, יכרו למו מערה מיוחדת לקבריהם, והמסורה
הזאת היא רק מסורת החמיון וילידת הטאה הזאת. ורק
מאשר כי לפני המערה הזאת הלכו למערת הקברים הנקראת כפי
מסורה קדומה בשם "מערות סנהדרין גדולה"; (אשר באמת גם
עליה יש לערער) נקראה המערה הזאת בשם "מערות סנהדרין קמנה".
אולם מראה מערת של שמעון הצדיק — אמרנו כלנו
כאחד — תפליא אותנו במאד. אם כי לפי דבריך מסורתה קדומה
מאד ואין כל ערעור עליה. בכ"ז כמעט לא יוכל מבקרה להאמין
כי מערת קברים מימי הבית השני היא. ומראיתה דומה יותר
דב"ה כ"נ חדש, מאשר למערות קברים עתיקה.

פליאתכם צודקת מאד — אמר אבי"עקב — אולם דעו כי
מראיתה הנוכחי נתחדש רק לפני שנים אחדות. ומלפנים
היתה המערה הזאת נחלקת לשנים, ובמקום סורג הברזל הי' קיר
מסלע ההר, ודרך פתח קטן נכנסו להחדר הפנימי. ובמקום
האצטבאות הבנויים והמסוידים, הי' רק גלי אבנים; והמערה
החיצונה גם היא היתה נמוכה מבלי חלון ומבלי ספסלים ומגורות.
אך מאשר כי ביום ל"ג בעומר רבו המתפללים בפנים המערה ויעמדו
צופים ודחוקים במאד מבלי כל אור ואויר, החל אחד מיושבי

עירנו לפני שנים מספר לאסוף כסף פה ובחור'ל ויתקן תקונים
לפי דעתו וחשצו (מכלי שאול בעצת ראשי העיר וחכמיה).
ובתקוניו אלה הועיל אמנם הרבה להבאים להתפלל בה; אך על
ידם פשט מהמטרה הזאת את אדר היקר והזקנה אשר סכך עליה.
והמשתדל הזה הוא הוא אשר בנה את המקוה במערת סנהדרי
הקטנה והעמיד דלת בפתחה. ובהדבר האחרון הזה חטיב לעשות. —
עתה נעלה נא להתבונן על הבתים העומדים בראש ההר.
הבתים האלה אם כי הם קטנים; בכ"ז טובים ויפים הרבה
יותר מבתי התמנים העומדים בצלע הר הזיתים. כי בהכותלים
אשר מול הפתח כרוים חלונות, וקרקעיתה מרוצפת באבנים.
ההנכם מרוצים בישיבתכם פה — שאלנו את אחד מגרי
הבתים האלה —

מרוצים הננו במאד מאד, כי האויר פה טוב וזך, ומים
טובים יש לנו די על כל השנה. וגם ביהכ"נ קטן יש לנו פה
אשר בו נתפלל ערב ובקר וצהריים, ושבע ביום נברך וגודה
להנדיבים וראשי עדתנו אשר הואילו לבנותן, ומי יתן
וירבו נדיבי אחינו בחור'ל לבנות עוד בתים בהמקום הזה; כי כאשר
תראו יש פה עוד מקום רחב ידים לבנות בתים רבים, ואז יוכל
אחד מאתנו לכונן לו חנות קטנה ולהחזיק את התנור
אשר כבר נבנה, ולא נאלץ להביא כל דבר קטן מהעיר ולשאת
את בצקנו על שכמנו כיוצאי מצרים העירה לאפוח;.

הלא מפרתם כי נהוג ינהגו יושבי ירושלים — אמר עזריהו
וישולמית כאחד בדרתנו מן ההר — אחרי השתמחם על קברי הצדיקים
שבהחלקה הזאת, ישתמחו תחת העצים הרעננים לנוח ולשאוף רוח.
לכן נעשה נא גם אנחנו כמעשיהם ונשב לנוח מעט תחת אחד
העצים העבושים ולהשיב את נפשנו בהמטעמים המיוחדים אשר
הבאנו עמנו להסבוב.

צדקתם מאד — אמרנו כלנו — כי מלכד אשר הננו עיפים

מעמל הדרך והזחילה בחדרי המערות, נמלאו כל חדרי גוינו מהאור המעופש והאדים שבהמערות. ונחוץ לנו לשבת מעט תחת כפת השמים המהורים; לנוח ולשאוף אור צח ולשתות דבר מה. הנה שני עצים עבוסים וסבוכים יחד הגותנים צל גדול סביבותם, ועל גזעיהם נוכל לשבת כולנו — אמרה הדסה — ואת שרה הוריתי את נדב מעל החמור והושיבהו אצלך על שתי האבנים האלה. ותמהר לפרוש מפה לבנה בינות להעצים ותשם עליה ענות אחדות.

ועזריהו מהר ויוציא מהאמתחת התלויה על החמור בקבוק קוניאק ותכריך אשר עליו הי' כתוב "סבוב ירושלם" וישים על המפה. ואבי־עקב מהר גם הוא וביא מים זכים מהבור אשר במערת שמעון הצדיק, ואנחנו אכלנו ושתינו לתאבון.

אל תתמהו על מעוט המאכלים אשר הבאנו אתנו — אמרה הדסה — כי הלא רק סעודה עראית נוכל לאכול היום פה. אם כי אין לנו סוכה כשרה על פי הדין — אמרתי אנכי — בכל זאת זכר לסוכה יש לנו, וכמעט אאמין כי בתוך המושבה לפני בתינו הגנו יושבים, ומאשר כי לא נאכל הרבה, לכך נשתה למצער כוס שני ממי־הזהב האלה.

"קוניאק ראשון לציון" הוא כאמת נפלא במעמו וריחו. ורבים מרופאי עירנו מבכרים אותו גם בתור רפואה על קוניאק אירופא, כי הוא גקי במח משמן זיוף ותערובות, וכעת מרגיש הגני את פעולתו הטובה, כי הוא בא כשמן בעצמותי אשר נשברו ונדכאו ע"י זחילתנו בהחדרים, התאים והכוכים.

בעד הטעם והריח הטוב של הקוניאק ופעולתו הנפלאה עלינו להודות רק לכבוד הנדיב הגדול; אשר אין כסף נחשב אצלו בכל דבר הנוגע להשלמת היקב ותקוניו. ולכן נשיר גם אנחנו את השיר "תפלה לשלום הנדיב" אשר הושם בפי ילדותנו.

כן, כן—ענה אבי־יעקב, המאירי והדסה—שירו לנו משירי ציון.

א.

אֵלֶיךָ אָבִינוּ גִּפְרוֹשׁ אֶת כְּפִינוּ
מֵעֵמֶק לִבֵּנוּ לָךְ גִּתְפִּלָּה :
אָנָּה אֵל רַחוּם בָּרֶךְ יְלֻדוֹתֵנוּ
מִמַּחֲלָה וְאֶסּוֹן נֹא תִשְׁמְרֵה סֵלָה !

ב.

עַל דְּרֶךְ הַיִּשָּׁר כּוֹנֵן אֲשׁוּרֵינוּ
לְכָל יַמְעַדוֹ רַבְלֵינוּ וּלְכָל גִּפְלָה,
סוֹכֵךְ בְּאַבְרָתְךָ עַל מַהֲרֵנוּ
וְרוּחַ הַמְּשַׁחֵת בֶּל יִפְגַּע בָּהּ סֵלָה !

ג.

שָׁלַח נָא בְּרַבְרְתְּךָ עַל רֹאשׁ הַזֹּרֵינוּ
עַל מֵי מְנוּחֹת פְּעַמֵּיהֶם נִהְלָה
לְגַמּוֹל לָהֶם הֵן קָצְרָה יְדֵנוּ
בְּעַד עַמְלָם וְאַהֲבָתָם סֵלָה !

ד.

שְׁמֹר נָא לְנֶצַח הַקְּדִיב מוֹשִׁיעֵנוּ
בְּעַדוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ לָךְ גִּתְפִּלָּה :
הָאֲרִיךְ אֵל יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו לַעֲיִגֵינוּ
וְקֶרֶן כְּבוֹדוֹ תָרוּם וְתִגְבִּיהַ סֵלָה.
(יִמְ"ל שְׁלִיט)

הידר, הידר ! — קראו השומעים וימחאו כף בכל כחם —
השיר הזה טוב מאד — אמר המאירי — ונגינתו גם היא
נעימה ומתאמת להחפץ. והצפרים העפות מעל לראשינו, עזרו גם
הן לבסס ולהמתיק את נגינת השיר הזה בקולן הרך והנעים.
זכאילו שמיחו גם הן לשמוע במקום הזה שירי שמחה והתרנשות
במקום הקנות אשר רגילין הן לשמוע תמיד.

גם נדב שר איזה מלים מהשיר הזה — לחשה שרה באזני אמה —
ומדוע לא למדת אותו אחותי? "שיר ילדים" קמן — שאלה הדסה —
כי לפי דעתי יוכל כבר לשיר שיר קמן אם ילמדוהו, וגם קולו נעים.
אנכי יודע לשיר "עברית עברית" — קרא נדב —

כן — אמר עזריהו — נדב כבר יודע לשיר שיר קמן,
אך איננו מבטא עוד כראוי כל מליה, ועל השומע להטות את
אזנו היטב, וגם אז קשה להבין אחדים ממבטאיו.

אין דבר, אין דבר, רק ישיר נא לנו נדב את שירו, ולרגלי
האות אשר נתן עזריהו קם נדב על רגליו ויחל לשורר :

עֲבְרִית עֲבְרִית שְׁפָתֵינוּ¹,

בְּצִיּוֹן בְּצִיּוֹן הַמְּעֻשָּׁרֶת,

שִׁירַת צִיּוֹן שִׁירַתֵּנוּ

מָה הִיא נְהַדְרֶת.

מַה זְכוֹי

מַה זְכוֹי.

בַּנְּגִינִים בַּנְּגִינִים נְמַיִלָה

בְּצִיּוֹן בְּצִיּוֹן הַמְּעֻשָּׁרֶת,

(1) הוֹכֵר מֵאֵת הַחֹכֶם מִדְּשִׁנָּה יֵאָנָס ז"ל.

יָנִיעַ בְּפִינוּ נֹאכְלָה

מָה הִיא נְהַדְרָתָּ.

מַה וְכו'.

מַה וְכו'.

יָשִׁישׁוּ יָגִילוּ הַכִּנִּים

בְּצִיּוֹן בְּצִיּוֹן הַמַּעֲטָרָת.

בְּבֵית סֵפֶר יְפוֹ יְרוּשָׁלַּיִם

לְהוֹדֹד וּלְתַפְאֶרֶת.

מַה וְכו', מַה וְכו'.

טוב מאד, טוב מאד, — אמרו עזריהו, הדסה והמאירי, והאחרון
חטף את הילד בין זרועותיו וישקוהו על מצחו:—

הנה נפשנו אכלנו ושתינו, נקומה ונלכה — אמר עזריהו—
עתה—אמרה הדסה—נלכה לראות את "בכ"ג של שמעון הצדיק"
המקום הזה — אמר אבי־יעקב בבואנו למבוא גדול אשר
בעבר השני של החלקה— הוא רק מחצב אבנים; וכאשר תראה
גם קרקע המקום מלא אבנים קטנות אשר נסלו בעת החציבה,
וגם פה יש כעין עמוד חזק התומך את תקרתו. ובכ"ג
נסל, לפי הנראה, חלק מהתקרה בימים עברו. ושני קירותיו נמשכים
הרבה יותר מתקרתו.

אך בכ"ג יפה הוא מאד, קירותיו חלקים כמו לוא הוקצעו במעצד
— אמר עזריהו ושולמית— וראו כי שלשת כותליו למעלה משתי
קומות חצובים הרבה יתר בעומק ההר; עד כי נוכל ללכת על
החלק התחתון של הכותלים האלה.

כן — אמרנו כלנו — אין חקר באמת לכח וחכמת הקדמונים
בחציבת אבני ההרים.

זמדוע יקראו להמקום הזה "ביהכ"נ של שמעון הצדיק"
—שאלו הדסה ושולמית—

השם הזה איננו נכנס אפילו בנדר המסורות. ורק מאשר
כי הבאים ביום ל"ג בעומר להתפלל ולהשתטח על הקבר, נהגו
להתפלל תפלת מנחה בהמקום הזה הסתום משלשת הוחותיו, לכן
קראו לו ההמון "ביהכ"נ של שמעון הצדיק".

עתה נשובה בהשביל אשר באנו בו, לדרך שכם, ונבחר
אותה לרחבה, ודרך שביל קטן אשר לשמאלה נשוב הביתה.

ולמי הם הבתים האלה העומדים לשמאל הדרך—שאלתי אנכי—
בהבתים האלה יושבים בני ארם צובא ותימן אשר קנו להם
איש איש חלק באדמת המקום הזה מחברה אחת אשר קנתה חלקת
אדמה גדולה למכור חלקים ממנה בתשלומים למזירות, ותקרא את
שמה "נחלת שמעון" על שם קבר שמעון הצדיק אשר בקרבתה.
והקונים בנו להם בעצמם את בתיהם, וכאשר תראו, יש בהם בתים
טובים ומרווחים, ובהם בתים קטנים ודלים וגם בתי עץ ופח.

והברכה הזאת —הוסיף אביי—עקב לאמר בגשתנו לברכה
עתיקה מלאה עפר— היא כנראה אחת מהברכות אשר נעשו עוד
בימי הבית הראשון; ולפי הנראה הוליכה היא מימי כל הסביבה
דרך צנורות להברכות אשר בסנים העיר בצפון מקום המקדש.
אך הברכה הזאת הוא 60 מטר ורחבה 55 מטר. ולפי החפירות אשר
חפרו באחת ממקצעותיה, יגיע עומקה לחמשה מטר. ומאשר כי היא
נתמלאה עפר, לא נודעה עד היום למרבית התרים והנוסעים.
ורק כאשר קנו אחינו את החלקה הזאת שמו אליה לב וימדדוה.

עתה נשוב שנית לדרך המלך אשר באנו בה, ודרך
החלקה הנמוע עצי זית אשר לימיננו נשוב הביתה.

המקום הזה הוא היותר יפה ונחמד בסביבות עירנו, ומדאורו
תמיד כמראה יער ירוק, כי עצי הזית לא ינשרו את עליהם גם

בימי החורף — אמרה הדסה —

ובכ"ז — אמר אבי־יעקב — מאשר כי רחוק המקום הזה מהמקומות המיושבים שנסכיבות העיר, הנהו בודד ונעזב. ואך לעתים רחוקות נפגש פה אנשים הולכים לטייל ולשאוף רוח. בעוד אשר דרך יפו, אשר בה אין כל עץ וצמח וענן אבק יעלה ממנה הישמימה, מלאה בכל יום ויום לפנות ערב, ובפרט בחגים ומועדים, המונים המונים מכל יושבי העיר.

אך ביום ל"ג בעומר — אמרה הדסה — הומה המקום הזה מאדם, כי הרבה מהמושלמים אשר גם הן תקחנה חלק גדול בחגנו זה, תשבנה פה מבקר עד ערב, יתרועעו, יתעלסו ואף ימלטלו את עצמם במטלטלה אשר יתלו בהעצים, וקול שריקות וצפצוף של שמחה ימלאו את כל חלל המקום הזה. והי' הוא כפרוזדור לפני חלקת שמעון הצדיק.

התבוננו נא — אמר אבי־יעקב אחרי רגעים אחדים — על מראה עפר התל הזה אשר לימיננו וראו כי מראה דומה ממש לאפר. אנכי קרבתי אל התל ואפרר בידי מעט מעפרו, ואראה כי גם במשוש היד נרגש כעפרו שמנונית משהו כאשר נרגש באפר כירה.

גם כל צמח וכל עשב לא יגדל על התל הזה — אמרה שולמית — באיזה עמק יכלה מראה האפר מאדמת המקום הזה ? עד עמק ארבעים רגל, עפרו כמראה האפר, ומשם והלאה ישתנה למראה תכלת וחום.

ומה שם התל הזה, מוצאו וענינו ? ילידי הארץ יקראו לו "תל אלמסאבין" (תל בתי מלאכת הבורית) והמסורה תקראהו בשם יִהר שפך הדשן. ועד היום לא באו עוד החוקרים לדעה אחת. מהם מחזיקים עם המסורה כי פה שפכו את דשן הקרבתות; ומהם ינגדו להמסורה

וישערו כי התל הזה נצבר מאפר בתי מלאכת הבורית, ויחקור את דעתם כי נבעות כאלו נמצאות בסביבות ערים רבות אשר בהן לא הקריבו קרבנות מעולם.
אבל מדוע לא נסו לנתח את עפר המקום הזה בהפרדה כמית?
—שאל המאירי—

כבר נשלח דונמא מאדמת התל הזה להחקור המפורסם פרופיסור ליעביג במינכען לבחנה בהפרדה כמית, ותהי תשובתו כי נמצאים בה חלקים רבים מיסוד החי ואין גם שמץ מיסוד הצומח; וגם מעורבים בה חלקי עצמות ושיניים.
האם לא נמצא בדרו"ל איזה רמז למקום שפך הדשן?
והמסורה עתיקת ימים היא —שאלנו כלנו—

המסורה הזאת נודעה כבר בראשית האלף הנוכחי; והראשון בחוקרי ארה"ק הוא הרב אישתורי הפרחי בעל ספר "כפתור ופרח" (עמוד ע"ו) מזכירו בזה הלשון: "וכן מקובל בית הדשן לצפון ירושלם כמרוצת הסוס והוא תל קסן נמוך הרבה".
ולדעת רבנן (זכחים ק"ו ע"א) מקום שפך הדשן הי' בצפונה של ירושלם חוץ לשלש מחנות, וכן דעת ר' יוסי הגלילי וראב"י, רק להראשון צריך שיקדים שם דשן ולהאחרון צריך שיהי מקום משופך (מקום מדרון), רק דעת ר' אליעזר היא (זכחים ק"ה ע"ב), כי מקום שפך הדשן הי' במזרח העיר. וגם המסורה הזאת מובאת בספר הנז' (עמוד צ"ח) ובספר "אלה מסעי" להר"ט חאגיז בשם האר"י, ואמנם יוכל היות כי היו שני מקומות מיוחדים לשפך דשן הקרבנות, ואולי אחד לקרבנות צבור ואחד לקרבנות יחיד, האחד במזרח העיר ברגלי הר המוריה, והמקום הזה נישכח מאתנו, כי בהמקום הזה שפכו זה כחמשים שנה את כל עפר וזבל העיר, והשני הוא העקרי, והוא התל שהננו עומדים לפניו

ואם כן—אמר המאירי—אקח לי מעט מהעפר הזה למען יהי לי לזכרון בשווי הביתה.

וגם אנחנו נקח לנו מעט מעפרו—אמרתי אנכי ועזריהו—ונשבר בידינו חתיכות אדמה מנוכלת וקשה.

היטבתם לעשות—אמר אבי־יעקב—כלקחכם מעט מעפרו לזכרת. מי לא רחוק היום אישר לא יהי עוד כל זכר להתל הזה, יען זה שנות מספר יוקח עפרו לגכל בו את הסיד לכל בניני העיר.

*
* *

עתה נגמר ס ב ו ב נ ו כליל, לכן נכונן צעדינו לשוב מהר הביתה, כי כבר שקעה השמש.

אנכי הנני מרוצה במאד בסוכנו הנזכר. ותודתי נתונה לכם על העונג הרב אשר התענגתי בהמראות של היום הזה; רק אל תשכה עזריהו ידידי כי עליך לסבב עמי למחר צעד בצעד את הסבוב הראשון אשר הואיל אבי־יעקב ידידנו לסבב עמכם.

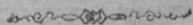
וגם אנכי נכון הנני להלוות לחברתכם—אמר המאירי—כי לפני הפרדי מעיר חמדתנו זאת, חפון אחפון לדעת ידיעה ברורה מהרריה, עמקיה נחליה, עינותיה ושרידי זכרונותיה, למען תהי תכונתה ותמונתה לנגד עיני תמיד.

בכל לב נכון הנני למלאות הבטחתי—אמר עזריהו—ומאד אשמח כי גם אתה אדוני המאירי תלווה אתנו.

חיו בשוכ! בשוכ תליג, להתראות. למחר בשעה השמינית בבוקר בהמלון.

ירושלם ברח האיתנים תרגיד

שמשון

ירושלם החדשה

ה ש ק פ ה

כאשר יבד הרמב"ן ז"ל את הישוב האחרון בירושלם (ה"א כ"ז)
החזיק באחת מהחורבות הרבות — אשר היו אז הפקר — שמצא
בהרחוב הנקרא עד היום "רחוב היהודים", ובה כונן גם ביהמ"נ.
וכמוכן כל הפלטים אשר נאספו לקול קריאתו ירושלימה, וגם אלה
אשר באו בהמאה ההיא אחריהם, נתישבו בהחורבה הזאת והחצרות
הסמוכות לה. בשנות מאות הבאות כאשר גדלה העדה והתרחבה,
השתרעה לפאת דרום ומזרח של הרחוב הזה עד בתי
הכנסיות של עדת הספרדים, ועד רחוב המידאן. ורק בסוף המאה
החולפת כאשר החלו גם אחינו בני ארץ רוס"ל לזאת לארצה, ו
התישבו גם בהרחובות אשר למערב רחוב היהודי עד סמוך לרובע
הארמנים, עד כי מעט מעט כללו רחובות יושבי היהודים רובע
מיחד הנודע עד היום בשם "רובע היהודים" (חארם אליהוד)
המשתרע על פני כל מורד הר ציון. — בהעשר השני של המאה
הזאת כאשר רבו העולים מארץ רוס"ל שנה שנה להתאחז בארצה, ו
הרחובות האחדים אשר בתוך הרובע הזה לא יכלו עוד לשאת
את כל הבאים, הרהיבו אחדים מהאשכנזים עוז בנפשם להעתיק
את מעונם מרחובות הרובע הזה, לצפון רובע היהודים להרחובות
אשר משמאל ל"שוק הירק". והרחובות האלה נקראים עד היום בפי
אחינו בשם "שוק חכרון", על כי הראשונים מהמתיישבים בהם היו
ילדי חכרון, ובה העתיקו את עצמם מעט מעט, לרגלי רבוי העולים,
לצפון העיר, עד לפני שער שכם. אפס מספר העולים מאחינו בכל
ארצות פוזריהם הלך הלך וגדול שנה שנה. ורוב האנשים החדשים,

אשר שפת הארץ היתה זרה להם. אבו וגם נאלצו לקחת להם
 בתי מעון בתוך רחוב היהודים. לרגלי הדבר הזה נרגש דוחק
 גדול בבתי מעון, וגם שבר הדירות עלה שנה שנה. — להעתיק את
 מעונם מחוץ לחומת העיר, לא יכול אז כלל לעלות על הדעת, מפני
 פחד גנבים ושוהדי ליל, וגם בתים מוכנים לא היו עוד. —
 השר משה מונטיפיורי בנה אמנם בשנת תר"כ עשרים בתים מחוץ
 לחומת העיר על דרך חברון. ובקושי עלה בידו להשיג עשרים
 משפחות (מחציתן מהספרדים ומחציתן מהאשכנזים) אשר רצו להאחו
 בהם. אך השכונה הזאת לא יכלה לסלול מסלה לשכונות אחרות,
 מאשר כי היא היתה מוקפת בחומה גבוהה, ומיסדה הכביח עוד
 לתמוך בידי מתאחזיה שנה שנה. אולם לכל יש זמן: בעשר
 שנים הבאות כאשר החלו בני העמים לבנות להם בתים אחדים
 על דרך יפו והרופים בנו את המגרש הגדול שלהם, אז הרהיבו
 אחדים מכני עדת המערבים לעשות את הצעד הראשון ולהעתיק
 את מעונם מחוץ לחומת העיר, ויבנו להם בתים אחדים הלאה
 מדרך יפו אצל "כרכת מאמילא". והשכונה הזאת אשר היא כעת
 הקטנה שבכל השכונות, פתחה פתח להשכונות הבאות אחריה.
 ובשנת תרכ"ח בא הרעיון בלב אחדים מאחינו האשכנזים לירי
 עיר קדשנו ותושביה, לקנות להם אחוזת נחלה על דרך יפו ולבנות
 להם בתי מעון. שבעה היו החלוצים הראשונים אשר התאזרו עוז
 לקנות להם נחלה מחוץ לחומת העיר, ואחרי אשר חלקו את נחלתם
 ביניהם, נתן איש איש מהם סך שנים עשר ליראזהב למען בנות
 בית אחד בחלק האיש אשר יזכה בגורל, והוא ישלם לחבריו את
 הכסף במשך שבע שנים. ובשנת תר"ל נבנה הבית הראשון ויקראו
 שם השכונה "נחלת שבעה", וכשנים הבאות בנו להם איש איש
 ממיסדיה את ביתו, והמה משכו אחריהם עוד מספר אנשים אשר
 קנו להם חלקת אדמה בהשכונה הזאת, ויבנו להם בתים.

בראשית התישכם הי' מצבם רע מאד, כי מיד עם הערב
שמש סוגרו כל שערי העיר, ומחוץ לחומה לא הי' אז לא הנות ולא
דופא ובית רפואות. אך מצבם זה לא ארך ימים רבים, כי
האורפיים אשר רבים מהם החלו לעלות ירושלימה, עזבו גם הם
את העיר. אשר בתיה צפופים ודחוקים יחד, ויכנו להם בתים מחוץ
לחומתה, ועי' הוצער הפחד מגנבים ושוודרי ליל. וגם את שער
יפו החלו לסגור רק אחרי עבור שתי שעות מהלילה, ואז החלו
גם אנשים יחידים מאחינו לבנות להם בתים על דרך יפו.

הבתים האחדים האלה לא יכלו להסיר את הדוחק ואת
העלאת שכר הדירות אשר התחזק בפנים העיר משנה לשנה,
לרגלי רבית יושביה והעליה המרובה. ובשנת תרל"ה עלה שכר
הבתים במדה הכבדה מנשוא, ותהי התרגשות אחינו האשכנזים
חזקה במאד. אז יסדו אחדים משובי עירנו חברה לבנין בתים מחוץ
לחומה באופן אשר גם אנשים בינונים יוכלו לרכוש להם במשך
זמן, בית קנוי לצמיתות, וע"פ הסדר הזה: מאה חברים יקובלו
בהחברה, וכל אחד ישלם, מלבד דמי הקרקע, סך עשרה ל"א,
בכל שנה משך עשר שנים. ומהאלף ל"א אשר יקובץ בכל שנה,
יבנו עשרה בתים, ובהם יזכו עשרה מהחברים ע"פ גורל, ובכלות
עשר שנים יגמרו כל בתי החברה. מספר חברי החברה נמלא מהר,
ולא רק העשירים והבינונים אשר היכולת בידם לתת בכל שנה
את הסכום האמור, כי אם גם עניים אשר לא הי' בידם כסף
מזומן לשלם את דמי הקרקע, באו בבריתם, וימכרו וימשכנו את
תכשיטיהם וישעבדו את זכותם בהחלוקה, רק למען פרק מעל
צווארם את עול שכירות הדירה המשתלמת במוקדם כמנהג
הארץ. וחבריה החליטו לקנות חלקת אדמה גדולה, לא על דרך
יפו, למען תהי' מחיר הקרקע יותר בזול; ומיד אחרי הוסדה, קנו
כברת ארץ גדולה, בהדרך אשר מעבר השני של מגרש הרוסים,

הנקרא כהיום כפי אחינו וגם כפי רבים שאינם כ"ב דרך מאה
שערים על שם החברה. ועוד כשנה זו החלו לחצוב בורות ולכנות
הבתים הראשונים. ומיד כאשר נגמרה בנינם, ובעליהם ישבו בהם
מבלי כל פחד ומנוח, שמחו יושבי ירושלם בשמחה גדולה, ועד מהרה
צצו חברות רבות, השונות באופני הבנינים ומקומם וסדרי התשלומים,
מהן בעד משפחות אמידות אשר חפצו לרכוש להם בתים יותר טובים
וויתר מרווחים ועל דרך פגומהן בעד משפחות עניות הנאלצות לכנות
למו בתים יותר קטנים ולרכוש בזמן יותר רחוק. וכל החברות
האלו נקראו כשמות עבריים. ובמהרה נתסדו בהן בתי כנסיות
וחנויות מאכל; מקולין ובתי רפואות. וירב גם מספר היחידים
בתים גדולים וארמנות מרווחים; עד כי במשך עשר שנים
נבנתה ירושלם חדשה מחוץ לחומת העיר. והממשלה
בראותה כי הישוב מחוץ להחומה על דרך יפו גדל במאד, חדלה
מלסגור כל הלילה את שער יפוגם בצהרים של יום השישי אשר אז
סוגרו על פי מנהג קדום כל השערים משך שעה אחת; למען לא
יעצרו היושבים מחוץ לחומת העיר ללכת דרכו. ואז החלו גם רבים
מאחינו היושבים בפנים העיר, אשר לא הי' לאל ידם לרכוש להם
בית באחת החברות, לעזוב את מעונם הצר והרחוק ולשכור להם
בית מרווח מחוצה לה.

מרבית החברות האלה גמרו לכנות את מספר בתיהם בהזמן
המוגבל. אולם החברה האחת אשר נוסדה בעד עניי העיר, לא
יכלה סוף סוף לבצע את זממה. מיסדיה עמלו ויתאמצו לכנות
שלישים בתים, אך לא יכלו לגמור את מספר הבתים אשר קצבו
מראש; כי חבריה לא יכלו להביא לאוצר החברה, למרות חפצם
והתאמצותם העזה, גם את הסך המצער של עשרה פראנק לחדש
כפי תקנותיה. ולכן נאלצו ראשיה לחדול מלכנות, ולמכור את

חלק הקרקע לחברות אחרות אשר קמו אחריה. וכאשר ראו העניים כי לא עלתה בידם להאציל מהכנסותיהם הקלות ואף חמש לירא לשנה (גם כתישלומים למנויות) לתשלומי בית אשר יזכו אחרי חמש עשרה שנים, התעוררו להציע לפני אחינו בחו"ל כי ילוו להם את הכסף הדרוש לבנין כל הבתים בפעם אחת. והמה יהיו בטוחים בכספם; כי עד אשר יגמרו החברים לשלם את מחיר הבתים, יהיו הבתים כתובים בערכאות הממשלה על שם המלוים. והזוכים ישלמו את מחיר הבתים במשך חמש עשר שנים, באופן כי בהשכר דירה אשר העני משלם בעד מעונו, יהי אחרי עבור חמש עשרה שנה, בעל ביתו. — אך מי יבאר לפני אחינו בחו"ל את ערך הדבר הזה; ותועלתו הרבה להמכת מצב עניי ירושלים, לעומת ההפסד הקל של רבית הכסף במשך הזמן, ומי יוציא הדבר לפעלו? אך עת לכל חפץ; בשנת תרל"ט בא הנה הרה"ח מהר"ם פינס בתור בא כח של "מכון מזכרת משה" בלאנדאן Sir Moses Montefiore Testimonial Found. ואחרי הוכחו כי ליסד מושבות לעבודת האדמה אין לאל ידי ועד המכון הזה, הציע כי הועד יוציא את חפץ עניי ירושלים הנו, לפעולות, והצעתו קמה ונהיתה, ובשנת תרמ"ג נוסדו על ידי המכון הזה שתי שכונות גדולות אחת לעדת אשכנזים ואחת לעדת הספרדים אשר שם השר משה מונטיפיורי שלוב בשמן. והזוכים בהם נכנסו מיד בהבתים, ובשכר הדירה (ועוד תוספת קטן) אשר שלמו לידי באי כה החברה פה, קמו ונחיו הבתים האלה להם לצמיתות. ומהכסף אשר הושב לידי המכון, בנה לפני שלש שנים עוד שכונה גדולה (לשתי העדות), בהחלקה הגדולה אשר קנה השר מונטיפיורי ז"ל בחייו, על דרך חברון. ודבר הבתים והשכונות הלך הלוך וגדול, ועמה גם החפץ וההשתדלות בלבב כל איש לרכוש לו בית באחת החברות או השכונות החדשות. ובעוד אשר בחרב הראשון להמאה הזאת, חפצו העולים החדשים

לגור רק בתוך רחוב היהודים, לקחו להם כעת בתים רק מחוץ לעיר מפני האויר הוז והבריא השורר בהם. וגם הספרדים אשר עמדו כמעט מנגד להרעיון והחפץ הזה, החלו להבין את ערכו ותועלתו. ועי' עלה שכר הדירה אשר מחוץ לעיר, על שכר הבתים אשר בפנים העיר.

ובשנת תרמ"ז פשט דבר בנין השכונות מעליו את צורת טובת הכלל וילבש צורה פשוטה של עסק ומסחר. כי כאשר ראו בעלי הכסף שכעירנו כי יש קונים לבתים בתשלומים למנויות, החלו הם ליסד חברות ולבנות שכונות ע"פ האופנים הנזכרים. והראשון שבהם הי' הבאנקיר פרוטיגה, ועל ידו נוסדו שתי שכונות אשר בתיהם נבנו בפעם אחת, האחת על דרך יפו בעלת שני חדרים, והשניה בעלת חדר אחד מהלאה לדרך חברון, למען יוכלו כל יושבי העיר הבינונים כהעניים לרכוש להם בית, וספרי המקנה של השכונות האלה נמכרו מהר. ומיד אחרי אשר נבנו הבתים הראשונים, עלה מחירם בסכום לא מצער. אחריו נסו גם אחדים מעשירי אחינו להתחבר יחד ולכונן חברות כאלה, וביחוד בשנות תרמ"ט תר"ן כאשר החלו אחינו בני ר"פ לעלות ירושלימה בהמוני וספרי המקנה של החברות עלו בשוק הסוחרים כשטרי מניות בשער הברזה בחו"ל. וגם החברות אשר מכרו רק רצועות קרקע די בנין בית לתשלומים קלים, מצאו גואלים וקונים. — אולם בשנת תרנ"א כאשר סגרה ממשלתנו יר"ה את שערי ארה"ק לפני אחינו בני ר"פ, הושם מעצור להרחבת בניני העיר. ואחדות מהחברות עמדו מלגמור את מספר בתיהן ומהן נתבטלו כליל¹). וערך מחיר הבתים ועמם ספרי המקנה, החלו לרדת אחורנית בה במדה אשר

¹ בין החברות האלה נוכל לחשוב חברת "שעפתיים" על דרך יפו הלאה מהדרך ההולכת לעין כרם אשר כל חלקיה נמכרו וגם בור חצוב בה.

עלה לפנים, עד כי אחדים מהסוחרים והקונים אבדו את כספם בענין רע—אפס היחידים אשר קנו למו ככרת ארץ, יבנו למו מעט מעט בתים לבדם. ולא רק בדרך יפו, כ"א גם בדרך שכס וחברון וגם במזרח העיר בצלע הר הזיתים. ואצל שכונת חברת "עזרת נדחים" נבנו בתים קטנים רבים ליחידים, עד כי כעת פתוחים כל שערי העיר כלילה כביום. ונתקיימה גבואת החוזה (זכר' ב' ח') פרות תשב ירושלם.

שמות השכונות והפרוורים, מקומם, אופן וזמן התיסדותם ומספר יושביהם.

על דרך יפו.

- (1) נחלת שבעה(ע"ש מספר מיסדיה) נוסדה מיחידים בש' תרכ"ט, והיא הראשונה בהשכונות. בעליה כעת אישכנזים וספרדים, ובה שני בתי כנסיות אחד לעדת אישכנזים ואחד לעדת הספרדים; ולהאחרונה יש גם ישיבה קטנה. מספר בתיה ⁽¹⁾ 160.
- (2) עזרת ישראל נוסדה מח' מסחר בשנת תרנ"א. מספר בתיה ⁽²⁾ 26.
- (3) אבן ישראל⁽²⁾ נוסדה מחברת הרחבת הבנינים בשנת תרל"ט. בה שני בתי כנסיות אחד לאישכנזים ואחד לספרדים. ולהאחרונה יש גם ישיבה. מספר בתיה ⁽³⁾ 126.
- (4) מחנה יהודה. נוסדה מהבאנקיר פרושיגער בשנת תרמ"ז. בה ביה"נ אחד לספרדים. מספר בתיה ⁽⁴⁾ 162.

(1) בחשם הזה חושבים הננו חדר אחד או שני חדרים ואולם לפניהם, אשר יתנו על הרוב משפחה אחת. והבתים בעלי שתי קומות או חדרים אחדים; חשכנזים לשנים.
(2) ע"ש ה"ג בתים כמין "אבן" אשר קצבו מיסדיה לבניהם.

- (5) בית יעקב¹ נוסדה מחברת הרחבת הבנינים, בשנת תר"מ.
בה ביהכ"נ. מספר בתיה 30.
- (6) אהל שלמה מחברת מסחר בשנת תרנ"א. מספר בתיה 45.
- (8) שערי ירושלם מחברת מסחר בשנת תרנ"א. מספר בתיה 40.
- (7) כרם שלמה מחברת מסחר בשנת תרנ"א. מספר בתיה 25.
- ס"ה 614
- (9) מחנה ישראל או שכונת המערבים (אצל "ברכת מאמילא")
נוסדה מיחידים בשנת תרכ"ח. וחלק ממנה אחוזות כולל
המערבים. בה ביהכ"נ. מספר בתיה 30.
- (10) סוכת שלום נוסדה מהכאנקיר פרומיגער בשנת תרמ"ט.
מספר בתיה 20.
- (11) משכנות ישראל נוסדה מחברת הרחבת הבנינים בשנת
תרל"ו. בה 3 בתי כנסיות. מספר בתיה 103.
- (12) שכונת התימנים² נוסדה בשנת תרמ"ה. בה ביהכ"נ. בתיה 13.
- (13) מזכרת משה (מונטיפיורי) לאשכנזים. נוסדה ממכון "מזכרת
משה" אשר בלאנדאן בשנת תרמ"ב. לשלם מחיר הכתים במשך
ט"ו שנים. בה ביהכ"נ ות"ת. וכאמצעה גן יפה. מספר בתיה 130.
- (14) אהל משה (מונטיפיורי) להספרדים. נוסדה ג"כ ממכון
"מזכרת משה" אשר בלאנדאן בשנת תרמ"ב. לשלם מחיר הכתים
במשך ט"ו שנים. בה ביהכ"נ. מספר בתיה 110.
- (15) זכרון טובי נוסדה מח' מסחר בשנת תר"ן. מספר בתיה 30.
- (16) נחלת ציון מחברת מסחר בשנת תרנ"ג. מספר בתיה 40.
- (17) שבת אחים נוסדה מחברת מסחר בשנת תרנ"ב אך החברה

[1] ע"ש השבעים בתים אשר היו בדעת מיסדה לבנות.

[2] השכונה הזאת נבנתה מגדיבי אחינו בלאנדאן בהשתדלות מר מרדכי אדלר
היו"ר ובה יושבים עניי התימנים שלש שנים חלופות. חנם.

- לא יכלה לגמור את מספר הבתים. מספר בתיה 6.
 (18) כנסת ישראל נוסדה מאת ועד כל הכוללים בשנת תרנ"ד
 לתת את בתיה לעניי כל קהלותיה על משך מספר שנים חנם,
 אך הועד לא בצע את אשר החל, בה ביהכ"נ. מספר בתיה 15.
 (19) נוה שלום. נוסדה בשנת תרנ"ו מבני פרס ותימן אשר רכשו
 למו רצועות אדמה מאת הבאנקיר פרוטיגה. מספר בתיה 13.
 (20) שבת צדק או שכונת בתי עץ¹ נוסדה מיחידים בשנת
 תר"ן. בה חמשה בתי כנסיות. מספר בתי 209.
 ס"ה 719.

לפנים מדרך יפו לצד ימין.

- (21) בית דוד² נוסדה בש' תרל"ז. בה יושבים עניי עדת אשכנזים
 שלש שנים חליפות חנם, ובה ביהכ"נ. מספר בתיה 10.
 (22) שערי צדק נוסדה מחברת מסחר בשנת תרמ"ט. בה ביהכ"נ
 לספרדים. מספר בתיה 31.
 (23) דמשק אליעזר או בתי כולל הוראדנא נוסדה בשנת
 תרנ"כ. בה ביהכ"נ. מספר בתיה 20.
 (24) אהלי שמחה³ או בתי פלטי רוס' נוסדה בשנת תרנ"ד
 מספר בתיה 16.
 (25) בית אברהם או בתי כולל ווילנא נוסדה מחברת הרחבת

[1] הם התימנים, הפרסים וכי' אשר נתאחו במגרש מוניסיפלי מבלי שאלת
 מי יורשו וראשי העדה. וכאשר נגרשה משם בחוקת היר, קנה למו ועד עדת הספרדים
 חלקת אדמה קטנה, והמה בנו להם בתים קטנים רעועים ודלים. מחמר, עץ וסח.
 [2] ע"ש המוסד מר דוד רייס מיאנאווא בפולין.

[3] ע"ש הנאון מוה"ר שמהה בונם סופר אב"ד דק"ק פרעסבורג, אשר בהשתדלותו
 נאסף הכסף בארץ אונגארן לטובת פלטי רוס' אשר בארה"ק, ומאשר כי הכסף אחר
 לבוא נבנו מהכסף הגו' הבתים האלה, ובהם יושבים עניי ארץ רוס' שלש שנים
 חליפות חנם.

הבנינים בשנת תרנ"ב; אך לא יכלה לבצע את מחשבתה.
מספר בתי'ה 132.)
בה ביהכ"נ.

ס"ה 109.

על דרך מאה שערים.

(26) עיר שלם נוסדה מחברת מסחר, אך לא נשאו כלה בידי
מספר בתי אחינו 15.

(27) מאה שערים⁽²⁾ נוסדה בשנת תרל"ה מהחברה הראשונה לבנות
בתים מחוץ לחומת העיר בתשלומים למנויות והיא כעת הגדולה
בכל השכונות. בה ה' בתי כנסיות, ת"ת וישיבה. מספר בתי'ה 300.

(28) בני משה נבנתה מעניי אשכנזים⁽³⁾ על הקרקע אשר קנה להם
ועד כל הכוללים. ואצלם נספחו בתים רבים ליחידים. בתי'ה 60.

(29) בית ישראל נוסדה מחברת הרחבת הבנינים בשנת תרמ"ה.
בה שני בתי כנסיות
מספר בתי'ה 160.

(30) שער הפנה מחברת מסחר בשנת תרמ"ח. מספר בתי'ה 40.

(31) מזכרת צבי⁽⁴⁾ לבני התמנים. בה ביהכ"נ. מספר בתי'ה 75.

(32) אהל יצחק או בתי האונגארים⁽⁵⁾ בה ביהכ"נ. נוסדה בשנת
מספר בתי'ה 18.
תרנ"ב.

[1] שמנה עשר מהם שייכים לכולל ווילנא וזאמוט, ובהם ישבו עניי הכולל הזה
שלוש שנים חלופות.

[2] ע"ש המאה בתים אשר קצבו מיסדי החברה לבנות, וגם מאשר כי נתיסדה לסדר
"ויזעזע וכו' וימצא מאה שערים".

[3] הם האשכנזים שנתאחו בכרם מונטיפיורי בלי רשות [בנו] למעלה עמוד 67
הערה 1, וכאשר נגרשו שם כחוקת הדין קנה לאו ועד עדת האשכנזים חלקת אדמה
והמה בנו להם בעצמם את הבתים.

[4] נוסדה מהשר באראן משה די הירש ז"ל לשלם את מחירם בתשלומים
הקלים מאד במשך ט"ו שנה. ובהבסף המקובץ יבנו בתים אחרים בעד עניי העדה הוואית.

הוא בנה רק שלשים בתים, והמה' בתים הנשארים נבנה אה"כ מהתישבים בעצמם:
[5] נוסדה מגדיבים אחדים באונגארן לטובת עניי בני ארצם אשר בירושלם
וביהוד מהגביר יצחק ראצקסדארסער באנטווערפן.

(33) בתי משה וויטעמבערג) נוסדה בשנת תרמ"ה. כה ב"הכ"נ.

מספר בתיה 39.

(34) דחבות ²) נוסדה מאת בני הכוכארים בשנת תרנ"ג. כה

שלשה בתי כנסיות, ת"ת וישיבה. מספר בתיה 179.

(35) אבן יהושע נוסדה מאחד מבעלי הקרקע בשנת תרנ"א, אך

לא עלה בידו לבצע את מחשבתו, ובהקרקע הנשארת

נבנתה השכונה הבאה. מספר בתיה 12.

(36) נחלת יעקב או בתי כולל ווארשא ³) נוסדה בשנת

תרנ"ז. מספר בתיה 50.

(37) אגודת שלמה (מילנר) נוסדה בשנת תרנ"ב מאחד

הסוחרים. מספר בתיה 31.

ס"ה 989.

על דרך הבריון.

(38) שכונת ג'אראת אלנאב ⁴) נוסדה בשנת תרנ"ה מיחידים

אשר קנו להם איש איש לבדו רצועות אדמה ויכנו להם בתים

קטנים ודלים למעונם. מספר בתיה 47.

(39) בתי משכנות שאננים בכרם משה ויהודית מונטיפיורי.

נוסדה מעובדן יהודה טורא בניו-אורלעאנס; בהשתדלות השר

משה מונטיפיורי, בשנת תר"כ, והיא השכונה הראשונה ב כ ל

[1] הכנסת השכונה ושאר בתי הקדוש המוסד למוסדי צדקה שונים אשר בארה"ק.

[2] השכונה הזאת היא היותר יפה ומרווחת שבכל השכונות, חוצותיה רחבים.

בתיה גדולים, ולכל בית יש גן, ומיסדיה אומרים לבנות בה ביה"כ גדול ויפה, מיד כאשר ישינו רשיון מהממשלה יר"ה.

[3] השכונה הזאת נבנתה בנדבת הנביר יעקב טאנינווארציל ז"ל מווארשא.

ובה ישבו עניי הכולל הזה שלש שנים חלופות הנם.

[4] מאשר כי היא נבנתה מיחידים, לכן אין לה שם מיוחד, ונקראה על שם

השכלה אשר בה נבנתה.

השכונות שנבנו מחוץ לעיר. כה שני בתי כנסיות אחד
לאשכנזים ואחד לספרדים. מספר בתי²⁶.

(40) ימין משה נבנתה בכרם משה ויהודית חנו'. נוסדה ממכון
מזכרת משה אשר בלאנדאן בשנת תרנ"ה, לשלם את מחיר
הבתים במשך עשר שנים. כה שני רחובות, האחד לאשכנזים
בשם רחוב נתן (ע"ש הר"ג מוה"ר נתן אדלר ז"ל) והשני
להספרדים בשם רחוב יהודית (ע"ש אשת השר מונטיפיורי).
כה שני בתי כנסיות. מספר בתי¹³⁰.

(41) בית יוסף נוסדה מהבאנקיר פרוטיגער, אך לא נשארה כולה
בידי אחינו. מספר בתי אחינו¹⁵.

ס"ה 218

על דרך שכם.

(42) בתי ניסן בק נוסדה מחברת הרחבת הכנינים בשנת תרל"ט.
אך החברה לא יכלה לגמור את כל מספר הבתים. ובהקרקע
הנשארת נוסדה שכונה מבני ארם צובא, בכל ופרס.
ויבנו להם בתים קטנים ורלים. כה ביהכ"נ. מספר בתי¹²⁰.

(43) אשל אברהם נוסדה מא' מאחינו הג'ורג'סטאנים. ונשען אליה
נבנו בתים רבים מבני העדה הזאת. כה ביהכ"נ. מספר בתי¹⁰⁰.

(44) בתי שמעון הצדיק נוסדה בשנת תר"ן מנדבות אשר נאספו
מאת א' משלוחי עדת הספרדים, ובה יושבים עניי כל הקהלות
של העדה הזאת ג' שנים חליפות. כה ביהכ"נ. מספר בתי¹³.

(45) נחלת שמעון¹ נוסדה מחברת מסחר בשנת תרנ"א אשר
מברה קרקע המקום ליחידים לשלם את מחירה למנויות, ואת
הבתים בנו הקונים בעצמם. מספר בתי²².

ס"ה 255

[1] על שם קבר שמעון הצדיק אשר ממולה.

בצלע הר הזיתים.

(46) בתי "עזרת נדחים" ¹) נוסדה בשנת תרמ"ט. בה יושבים עניי כל העדות השונות שלש שנים חנם. ואצל בתי החברה בנו להם יחידים בתים רבים. בה ביהכ"נ. מספר בתי החברה ⁶⁵, ומספר כל בתי השכונה הוא 130.

יהנה לפי המספרים האמורים אשר אספנו בהדיוק האפשרי, עלה מספר כל בתי השכונות והבתים הסמוכים להם לסך שלשת אלפים וארבע ושלשים. אך מספר המשפחות היושבות בהן, עולה מעט על מספרם. כי בבתים רבים אשר חשבנום לאחד, יושבות שתיים ולפעמים שלש משפחות עניות, יחד. — ומלבד השכונות האלה יש לאחינו מחוץ לעיר עוד כארבעים בתי חומה גדולים ונהדרים בעלי שתיים ושלש קומות — אשר בכל אחד מהם יש מקום למשפחות רבות — מלבד בתי חסד גדולים אשר נבנו או נקנו מאת נדיבי הו"ל, כבית החולים של שרי בית ראמשילד, בית הספר התורה והמלאכה אשר לחברת "כל ישראל חברים" (אשר לו לבד יש שלשה חצרות ובר נרחב מאד לפניהן ולאחריהן), בית הספר לכנות "עוועלין די ראטהשילד". בית היתומים הנוסד מנדיבי אישכנו ועוד.

¹) בהשכונה הזאת יש עשרה בתים אשר נבנו מנדבת השר משה די הרש ז"ל. ובתים אחרים בהשתדלות הרה"צ כמוהר"ר ארי' ד"ר סלפנדי ראביז. דק"ק דינקוביץ. והגליל, ועוד נדיבים אחרים.

הלבנון⁽¹⁾

תרגום ש. ס. רוזן ב"ראשון לציון.

שני חבלי ארץ ישנם בסוריה, אשר ביפי תכונתם יעלו על כל המקומות היפים בארץ הזאת. והם: הלבנון וים המלח. בשניהם נשתומם על שפוע קירות ההרים המתנשאים בשיא חסנם, נשתאה על העמקים והגאיות הכרוים בעמק ובשפוע זקוף, ובהתפעלות עזה נביט על הצבעים השונים אשר ישפכו קוי שמש הערבים על הגבעות הקרחים האלה. — ומה גדול השנוי ומה בולטת ההתנגדות בין שני חבלי ארץ האלה! ים המלח הוא ים המות, גיא צלמות ואבדון ומקום המארה, — והלבנון הוא מקום משכן החיים ומקור הברכה. ומאשר כי האדם שיש לו השגה מרושמת המבע, יחיש ויזכור באותה שעה גם את כל הנמצא באוצר זכרונותינו מהנוגע לדברי ימי המקום העתיק, לכן נגיש בכבוד ראש אל גדות ים המלח השאננים, ולהיפך, בשמחה ובפנים צהלים נחזיק במקל הנודדים, לעלות למרום ההרים האוירים, ומקום מולדת הגפן, ואשר זה אלפי שנים יעלו ויגדלו עליו ארזי אל. — מרום קצי ההר הזה, נקרות צוריו וחגיו סלעיו הנוראים והאיומים, מערותיו ומנהרותיו העמוקות, ואגמיו אשר בתחתיות הארץ, מעיני הזכים ונפלות מימיו, הדר ארזיו, תנובת כרמיו, זיתיו, אגוזיו ועוד, תפארת חורבות היכליו, ארמנותיו, בתי מקלמיו, אלפים ומאתים כפרים הנפזרים כמורדיו, שפעיו ועמקיו, דרכי וחיי יושביו בני הקדם האמתים שלא השתנו ולא הודפו עד היום הזה, — כל אלה

[1] מספר י"פלשהינא מהאריה באמר ותמונה להחכם ג'וקי א'ק'ק'.

יעשו את הרר הלבנון לשדה עבודה לחכמים וחוקרים: גִּזְלוּגִים, פִּתְגִּינִיקִים, אֶמְנוֹלוּגִים ואֶרְכִּילוּגִים, כלם ימצאו בו עבודה די רבת הערך. אפס, גם הנוסע הפשוט ימצא בסוירו על ההרים האלה ענג ושכר טוב ויקר מאד.

שמו "הלכנון" מורה בל"ס "הר הלבן", וכן קראוהו גם הסורים. ויש שחשכו כי השם הזה ניתן לו על אדות הזהר הלבן אשר יזהירו. צלעות אכניו (אבני השיד) אשר במרומי קציו מנוגה השמש. אך יותר קרוב להאמין כי טעם שמו זה הוא מפני השלג הנצחי הרובץ על ראשיו זה שנות אלפים ונראה למרחוק. במובן הגיוגראפיא יובן במלת "לכנון" ההרים אשר נצברו פסללה גבהה המקבלת מול גדות ים התיכון בין מרוצת לפני התחתון או ליוֹנֶטֶס בדרום, ובין נהר אל פְּבִיר בצפון הארץ. בימים הקדמונים כלל השם הזה את כל ההרים על גבולות ירכתי צפון ארץ ישראל, בין מדבר סוריה במזרח ובין הים במערב, ערבת הירדן העליונה ונחל ליוֹנֶטֶס בדרום, עד שפלת אֶמְקוֹה ונהר אֶל פְּבִיר של זמננו בצפון. בכה"ק נזכר עמו עוד הרר מוֹן בשם לכה, לא כן בימי היונים אשר אז קבעו שם להרר המזרחי "מול הלכנון" (אנמי לפִּנּוֹן), והמבטא הזה התקבל ומבורר על פני יתר השמות עד היום הזה. ומראה פני הקרקע יחזק את דבר ההבדלה הזאת. כי בין הלכנון ומול הלכנון תשתרע רמה אשר רחבה בערך עשרים קילומֶטֶר, והיא כאלף מֶטֶר מעל פני הים, ותקרא "אל פְּקוּעָה". ובפי הקדמונים: "קואֶלֶה פִּירִיָּה". אליה יזלו ויזרמו כל מימי מורד מזה הלכנון ועמקי המערב שבמול הלכנון. שני נהרות גדולים יבלעו אל קרבם בדרכם את המים החיים הנובעים ממעינות והיורדים בפלגים. ובקעה גדולה תחוץ בין המים, אלה ישטופו לצד זה ואלה יחפזו ויזרמו בצפון והתאחדו להשתפך דרך פה אחד אל תוך "נהר אל אַצִי" אשר היונים והרומים יקראו לו אורֶנְטֶס.

הנהר הזה יעבור דרך ארוכה עד הגיעו קרוב לקו הרוחב
לפני אנטיוכיה, ומשם יסב מערבה ושפך מימיו מצפון לַגְבֵּל
אל אַקְרָה, (אשר בימי קדם קראו לו "הַר־קַזְיוֹס", ואשר עלמרום
קצו המקודש מימים קדמונים, הקריב הקיסר יוֹלְיָנוֹס קרבן לַיֹּפִיִּמָּר
קַזְיוֹס) אל תוך ים התיכון אחרי אשר עבר דרך שלשים פרסאות
גיוגרפיות ממוצאו.

העמק אשר בו יורם נהר אֹרְזֶנְטֶס, לא נזכר אמנם בשום
מקום, בכל זאת הערים אשר סביבותיו ורוזניו משולבים ומקלעים
בדברי ימי מלכי ישראל. דוד הגבור היותר גדול של העם הזה
הסיע והוליך את גדודי צבאותיו עד רגל הצפון לההר הזה ויצא
בזר נצחון. בימי מלחמותיו נגד הסורים פרצה מריבה ומלחמה בינו
ובין הדרעזר מלך צובא, וכל גבול המלך הזה, עלינו לבקש בקרבת
העיר אשר תקרא כהיום הזה "עומק", (כמאה קילומתר מצפון בעל
בֵּיק) בשפת האורונטס הימנית. למצער נוכל להוכיח בכרוז את
מקום בירת הַעִי מֶלֶךְ חֶמֶת, ששלח את בנו יורם ובידו
מנחה יקרה לכרך בברכה את דוד מלך ישראל בנצחוננו את
הדרעזר כפעם הראשונה (שמואל ב' ח' י'), כי חמת לפנים היא
חֶמֶת הַיּוֹם, ונסהיא יושבת על נהר אֹרְזֶנְטֶס ורחוקה כחמשים קילומֶטֶר
מהעיר עומק, ועד גבולות הממלכה הזאת עשה דוד כי יראו ויחתו
מסניו. אך זכרון עוד עיר אחת קדומה הנודעת בדברי ימי ישראל,
שוכנת בעמק אורונטס היא רבלה הנקראת כהיום "רבל" ורחוקה
כארבעים קילומתר בדרום עומק, ששם נעשו שפטים לא מוכים
בשני מלכי בית דוד האחרונים. כי שם לקח פרעה נכה את יהואחז
מירושלים בשבי ויצו עליו לרדת מכסא מלכותו, ושם שפט
נבוכדנצר את צדקיהו על בלתי סרו למשמעתו, ויקח ממנו את
חרותו ואת אור עיניו יחדו, אחרי שהתאכזר ויראהו את הרג
בניו (מלכים ב' כ"ה ז').

ימים רבים לפני מעוראות דברי ימי ישראל אלה, כבר
 דרכה כף הנל מצרים כובשי ארצות בעמק האורונגס. על כותלי
 היכל קרנך ואיפסמבול ימצא כתוב: על דבר מלחמה אשר נלחם
 המלך רעמסס השני במלך חתה ובעלי בריתו אצל קדש, ועל
 שפת אחד הנהרים נפגשו שתי המחנות הצוררות אשה את רעותה.
 החתים השיבו מלחמה מתוך מבצריה, אשר התנשא על אי אחד,
 ומסביב לו יזרמו מי נהר שהתרחב והשתרע ויהי ליאור; והכתובות
 השפלים לכל הכתוב יודיעו, כי מלך קדש הגיח עם צבאותיו הרבים
 מהמארב לקראת צבאות מצרים אשר התיצבו במערכה בדרום.
 אלה נסגו אחור מפני כבד מלחמה כי התנפלו עליהם בעז
 וכגבורה, וידי המצרים היו על התחתונה במלחמה הזאת, לולא
 התיצב רעמסס השני בכבודו ובעצמו בעז רוחו וגבורתו לעצור בעד
 החתים המצליחים במלחמה תמיד, אז נסגו אלה אחור וילחצו עד
 הנהר, סים ורוכבו רמו בנהר ערנמטהא, והנצחון הזה הוא מנצחונות
 רעמסס השני היתר גדול והיתר מזהיר, אשר פנמור שר עליו שיר
 גבורים שנשאר עד היום הזה. החתים המה ה"חתים" שבכה"ק,
 ובנהר ערנמטהא נכיר את הנהר אורונגס אשר יזכירוהו סופרי יון.
 אבל יתר בדיוק יכולים אנחנו להוכיח את מקום המלחמה
 הקדמון והעתיק הזה. שתי שעות לצד דרום העיר עומק יתרחב
 נהר אורונגס והיה ליאור קמן, אשר נקוו מימיו מפני השכר שנעשה
 בימי קדם בידי אדם. ובדרום היאור ירום אי קמן מעל פני המים
 ויתראה לעיני הרואה בתל או גבעה. המקום הזה וסביבותיו תאר
 האומן המצרי ויתרות על קירות היכל מולדתו, והוא שדי הקרב
 אשר שם התגברו מלכי פרעה, והשם קדש הנזכר בהספור הזה
 דומה בכלל למה שיקרא הערבי קדס.

המים הנובעים מתוך הארץ או היוורדים מן הגבעות סביב
 אשר בדרום בעל-ב'יק יחסו לרדת ולהשתפך אל תוך הנהר לימני

או לִיִּנְטָם והוא יוריקם אל תוך ים התיכון. רבם ההררים במזרח,
 ילך הַלֵךְ והתקדם מערבה וְהָצִיר את שטח מרחב הַבִּקְעָה והיתה
 שם ערכת נהר ליטני צרה, ופה אך הנהר לבדו יחצה את
 ההררים לשנים, ומתחת למבצר קִלְעָת אֶלְשֶׁאֲקִיז העתיק, אשר
 יִכְתִּיר את מרום קֶץ הסלעים הזקופים מעל לחתחום, יפן הנהר
 מערבה לדרומית צירום אל תוך הים. גם בצפון תבדיל ערכת-נהר
 בין הלבנון ובין ההרים שבניו. אותה ימלאו מימי נחל-אל-קִבְעָה,
 שהקדמונים קראו לו בשם פְּלִיטְרוֹם. מוצאו הוא באותו קו הרוחב
 שעליו עומדת גם העיר "עומק" על שפת האֶזְרוֹנְטָם, וכפנותו מערבה
 יגיע אל הים כשש שעות בצפון טְרִיפּוֹלִים.

אלה הם הסמנים והגבולים אשר בפנים יתנשא הר הלבנון
 המשתרע באורך וצר ברחב. פְּשִׁיזוֹ היתר גדול מצפון לדרום
 הוא כמאה ושמונים קילומטר, בעת אשר רחבו רק מעט, כי גב
 ההר בהמדרו באויר מעל פני הים לא ירחק ממנו כי אם מששים
 וחמשה עד שלשים קילומטר. גבה ראשי ההרים ילך הלך וגבה
 מדרום לצפון. ההר גִּבְלֵי רִיחַן (הר הריח) בדרומית מזרחית לְגִבְעָה
 גבוהה 1830 מטר; וההר גִּבְלֵי קִנְיִזוֹ לא רחוק מדרך המלך ההולכת
 דמשקה, גבוהה 2030 מטר, הִגְבֵּל קִנְיִן 260 מטר, בעת אשר הגבה
 גִּבְלֵי מַקְמֵל הַדְּהָר אל קוֹרֵיב וּגִבְלֵי מְמֵרוֹן בדרומית מזרחית
 טריפוליס הוא 3212—3060 מטר מעל פני ים התיכון.

המרחק מחבל הארץ שעל שפת הים שאקלימו חם — עד
 ראשי ההרים המכוסים בשלג, לא יעלה יתר מכרי מהלך יום
 ארוך. ובכ"ז נפלאה כ"כ תמורת מזג האויר והאקלים. החוקר
 פְּרִיִּס יתאר את התמורה הזאת בדברים ברורים לאמר: "העליה
 מהעיר בירות על פסגת קנין אשר בראש הלבנון תדמה לנסיעה
 מִפְּרִיִּס לְאֶרֶץ גִּלְגָּל". ולכן הצמיחה של הלבנון עשירה כל כך

במיני פרחים שונים. אחד מעציו הוא התמר הנהדר בקומתו שאין דומה לו בחבל הארץ על שפת הים, ועץ הסבר ⁽¹⁾ מגין בעד הגנים עד שאי אפשר לחדר אל תוכם, קוציו וחדוריו הרבים וענפיו הגבוהים יחסו על רכוש בעליו יתר טוב מחומה בצורה, ועם זה גם פרותיו המלאים לשד, המה לההמוני מזון זול ומכריא מתמוז עד אלול. — באזור השני יגדל הזית, התאנה והתות. וזה האחרון נהיה במקומות ידועים בלבנון העץ היתר חשוב מיום שהנהיגו יושביו את גדול תולעת המשי וסחרו, כי עלי התות המה המזון ההכרחי לתולעת המשי במשך ארבעים יום, שהם כל ימי חייה מעת צאתה מביצתה עד מותה את פקעתה. והיה אם לא הפרעה בריאות היצורים הקטנים האלה, ותאות האכל התפתחה בשוכ אצלם; אז בקצה אייר נאכל כל העלים, והעץ תראה ענפים ערומים וחשופים על העצים הנמוכים אשר עוד באמצע גיסן, הזהירו בירקק עליהם בכל חבל הארץ. התאנה לבדר תשכן ותגדל, ויש אשר תמצאנה קבוצות קטנות, אבל הזיתים יעמדו תמיד במקום אחד במספר רב. אמנם ענפי הזיתים הדקים ועליהם הצרים לא יתנו צל רב כהבכאים והאלונים העבושים והרעננים אשר שליחותיהם יגשו כקשת גבוה לחסות בצלם על הניסע העץ. אבל תחת זה יצא ממקום גדולם בשפועי הררי הסלעים ריח נחוח מבושם המהנה את חוש ריחנה, הנאת משנה, תחת המראה הנאה, מראה ארץ שדשאה דשא עשב ירקרק; החסר שם, כי שם יעלו ויצמחו פרחי המור, שכלת הנדר ועוד דשאים רבים אשר ריחם הטוב נודף. ואם כי קרקע המקום אדמת חול היא, בכל זאת יתנשא שם האצטרובל ⁽²⁾ בגאון צמרתו אשר מראה פיראמיד לו לחסות עלינו בצילו.

(1) מין עץ שקליפת פירותיו מלאה קוצים (Stachlicher Feigenkactus).

(2) Piniezierbelnus

באזור השלישי, נראה עצים ידועים לנו היטב, אשר בכוא
האביב ילכשו תלכושת ירוקה, והם : האגוז, פֶּנֶעַ הַקֶּרְדָּנִי ⁽¹⁾
הַאֶפְרָסְקִי ⁽²⁾, ועל כלם הגפן; אשר פה יבשלו אשכולותיה ענבים יתר
יפים, במוחים ממשכלת מאשר באירופא. ביחוד במזרח הלבנון
בגובה 1000—1500 מטר, דרך משל, בסביבות סַחֲלָה יתעסקו
התושבים כמעט אך ולבד במטעי הגפן ודריכת היין. הגפן תנמנע
או על האדמה שעל שְׁנֵי הסלעים, אשר אז יתנו לגפן לטפס
ולחללות על קירות אבני-השדה, או כי תשתרע על אדמת משור;
אז ישכיבו את הגזע על הארץ ואת השרקות והזמורות ישעינו על
מוטות העשויות בתבנית הקלשון. את הענבים ישמחו על הגנות
ושפכה עליהם השמש את חם קויה, ואז ישחטו אותם בידים אל
תוך קערות פח או חרש. ויש לבני הלבנון יין מתוק ויין חזק.
המתוק יבושל, והחזק יושם בקנקני חרש אחרי תסיסתו והיה למשמרת
במרתף. כי דנאים ויקבים לא שכיחים בלבנון. בן ארצות הקדם
יבחר ביין המתוק כעת אשר אנחנו האירופיים מבכרים את החזק.
האחרון טוב ומשבח, וכל מי ששתה אותו יבין היטב נמוק ההגדה
המספרת : "כי קבר נח אבי הכורמים הוא בלבנון במקום היין".
הגפן הפרא תסתלסל בתשוקה עזה לטפס ולעלות על האלונים
ותתן את ענביה המתוקים לכל החפץ בהם לזכות מן ההפקר. אם
אך ישיגום.

באזור הלבנון הזה יראה בן דרומית מערבית אירופה את עצמו
כאלו הוא בארצו. פה ימצא את ידידיו הטובים אשר עזב בגניו
והם גִּדְלִים פה בני חורים : שושנים, חבצלות, תְּלַפְיוֹת, נֶרְצִיּוֹת,
הַיִּצְיָנִיּוֹת. גם עוד פרחים העולים כתערובות, בהם מפרחי הפלורה
הסורית אשר כורים יחשבו בעיניו. הַצִּיקְלָמֶן הסורי יזכירנו שנית

Pfirsichbaum 1)

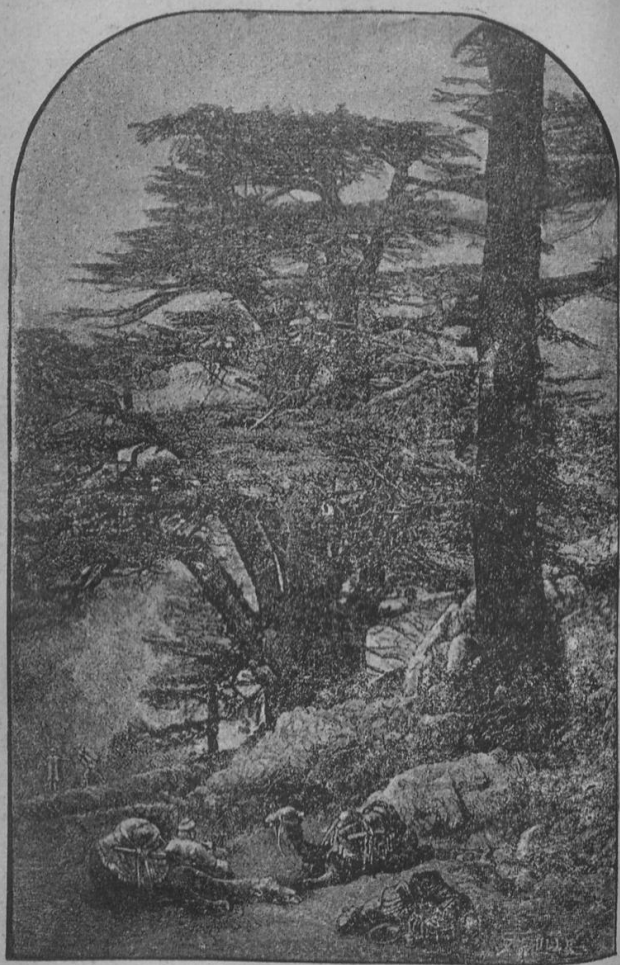
Aprikose 1)

בחבצלת שעל הררי אלף החביבה המענגת אותו בביתו הרבה
בעד השגחה קלה. בגובה 1500 מטר יחדל התכשיט הנאה הזה.
פה ושם יזרעו מעט שעורים; על פי הרוב ימצא עוד מרעה רזה או
סלע קרח. במקומות מוכשרים יכו שרש עצי הלבונה וקוניפרים
בודדים. גם השקמה התקימה, אשר נמלטו מהגרזן המכלה בעצי
הלבנון. בימי קדם אמנם נישאו הנכחות האלה עליהם יערים נהדרים
וחשובים; עצים גדולים אדירים וגאונים, אשר שם תפארתם יצא
למרחקים; ואלי הארץ הפילוס לבנות בהם היכלות וארמונים.
כי פה היתה מולדת הארזים.

היש עוד בארץ עץ יתר נכבד יתר חשוב מהארז אשר בלבנון?
גם חכמת הבתניקה לא העלימה עין מהשם הטוב אשר קנה הארז
בדברי הימים, ותקרא את משפחת הקוניפרים בשם Cedrus Libani
(ארז הלבנון). וידוע לנו כי הראשונים אשר ידעו להוקיר את עציהם
וישתמשו בהם לבנין ומלאכת עץ היו: הצורים; החרשים והחושבים.
עליהם יאמר בדברי הימים הקדמונים כי ידעו ערך הארז למלאכה.
חירם מלך צור שלח לדוד המלך ירושלימה מלבד בונים ומסתתים,
גם עץ ארז למען בנות בית בעיר דוד (שמואל ב' ה' י"א). וגם שלמה
רכש לו ממלך אחד, שישמו גם כן חירם מלך צור; רשיום לכרות לו
ארזים ושקמים בלבנון, אשר מצור הובאו בדוכרות וברפסודות ליפו
ומשם ירושלימה לבנין המקדש וארמון המלך (מלכים א' ה' כ"ג
דהי"ב ב' ב' ט"ו). עמודים, קורות, וביחוד תקרות לגג נעשו
מעץ הארז הלבן, וכשלמה כנגם זרובבל ויהושע קנו בהצידונים
והצורים ארזי לבנון לבנין הבית השני (עזרא ג' ז'). לפי דברי יחזקאל
(כ"ז ה') בנו בני צור מארזים את תרני אניותיהם. גם האשורים
הביאו להם את רוב עצי הבנין מהר הלבנון. עד עתה אמנם לא
הוברר השם "ארז" על כתובותיהם הנמצאות על שרידי מצבותיהם
וחרבותיהם; בכל זאת נעלה מעל כל ספק, כי הארזים הם אחד

ממיני העצים אשר חשבום לפני הלכנון. המשלים, השירים והמבטאים שכתנאך יזכירו במליצותיהם. לא אחת את הארזים העץ האדיר היה להם תעודה נאמנה על תוקף הבורא, ולכן יאמר במומור (תהלים פ' י"א) "ארוי אל"; ובין יתר עצי הארץ הזאת; אך להם נתן השם הזה. הארז הוא סמל התוקף והחזק (כמדבר כ"ד ו' הושע מ"ד ו'), הוא גם סמל הנבחות והאדירות (שיר השירים ה' מ"ו). כח דמיונו של יחזקאל הנביא יוצר מבטאים ורעיונות, לא מצא תמונה יתר מתאימה, יתר מכוונת לאדירת פרעה המצרי. מהארז הנישא אשר בלכנון. יפי עליו וסמיכות דליותיו וקומתו, אשר שליחותיו נמשו למרחוק, ובדליותיו בין העפאים יקנו כל צפרי שמים ובצילו יחסו כל חיתו שדה (יחזקאל ל"א).

מהעצים המפוארים האלה בארצות הקדם והמערב, תמצא היום הזה אך קבוצה אחת בלכנון. היא עומדת על גבעות נמוכות ממושכות באורך להנלי הדר-אל-קודיב, ובכן איפוא היא בקרבת המקום היתר גבוה הזה. במקום מוצא נהר קרישה המשתפך בקרבת מריפולים אל תוך הים ופה יקרא בשם הכפר הקרוב בארץ בשרה. גובה הממוצע של הגבעות האלה הוא 1920 מטר, ומספר אלה אשר עליהם ארזים חמש או שבע, על אחת הקצות אשר מדתה ערך 101,000 מטר מרובע עומדים 377 ארזים עתיקים שבעתיקים, זאת אומרת בני אלף ומאה שנה. הצמרות היתר גבוהות תעלינה בגובה 40—30 מטר, הארז היתר עב לא רחוק מבית תפלת המרוניתים בצפונית מערבית לכל החמם, מדת הקיפו 8, 13 מטר, ואחדים שאצלו מדתם מעשרה עד שנים עשר מטר. הדר פראס מנה את טבעות השנה בעבי ארז שהתפוצץ מברק אשר עבי מצבתו שני מטר, וימצא את מספר שנות קיומו מאלפים עד שלשת אלפים. עצים שצמחו מקרוב; אין. והיתר צעירים הם בני מאתים.

ארזי הלבנון

ואף שהארזים האלה בצמרתם הזקופה כבדוה יבשילו את
 זרעם כראוי, בכל זאת האדמה אשר בין הארזים המכוסה באבני
 שיר, לא תצמיח כל יונק חדש. ועד לפני שלש שנים היה היער
 הקדוש הזה כלי כל מגן וסתרה, באופן אשר לא אך נוסעים
 וחרים תקעו שם אהליהם ויבערו אש בתחנותיהם, כי אם גם
 עדרי עזים רעו וירבצו שם כאות נפשם. פחת הלבנון ורסקם פחה
 עזק את יער הארזים ויבן סביבו חומה ובה שני שערים ויושב שמה
 שומר להשגיח על הארזים, ומוב ונכון היה לוא נסה לגדל דור
 ארזים חדש ולהרחיב גבולו בדרכים שונים לאט לאט, למען
 הוכחאם האקלים אשר בגבהי ההרים מסוגל גם עתה לגידול הארז
 באותה מדה כבימים קדמונים, כי זה כעשרים שנה התבוננו אשר
 יער הארזים כלו גדל על תל אבנים מנופצות שנשארו מיסוד סלעי
 הרים מכוסים בקרח, שנמשכו בימי קדם מרגלי גִּבְלֵל מִקְמַל עד
 העמק בִּפְתָחָה. ואבר קרח מדולדל ישא על גבו את ערמות
 אבני הגיר המנופצות ויהדפס ויורידם מכין קירות העמק ולמטה,
 הקרח המדולדל נמס ויהי למים, אבל גל האבנים נותר במקום
 תחנותו האחרונה. מזה מוכח כי רגבי קרח התגלגלו לפנינו מעל
 הלבנון, כאלה הממלאים היום את עמקי הררי אלף. גם המחזה
 הזה יפליא כארזי הלבנון בעצמם, כי הוא יוכיח אשר תמירות וחליפות
 עברו בלבנון וגבוליו. אמנם אלפי שנים עברו מימי תקופת הלהול
 הררי הקרח עד ימינו אלה, אבל השתנות האקלים לאט לאט עד
 שנהיה השנוי השורר היום הזה, אשר השלג יפשר וימס מקוי
 השמש, הוא מופת חותך וברור. הד"ר פֶּרַאס מצא בשכבות השיד
 היתר קדומות שאצל מקורי הלבנון צורות עלי האלון התאשוה, התדוה
 והאנון; ומזה נוכל להחליט, שהיו על הררי סוריה מיני עצים
 הנמצאים כיום הזה באשכנו על ההרים הגבוהים 400 מטר מעל
 פני הים.

עלינו לשים לב; כי ספרי הקודש כחפצם לצייר ולתאר את

הנאון, הרוטמות, ההוד והתפארת ימשלום לארו. ואם כן בלי ספק רבים היו ארזי ענק כאלה לפניו מאשר הם היום. יש לאל ידינו להודיע את ההתמעטות המתונה בשלש מאות השנים האחרונות כפי שידענו מפי סופרים וספרים.

בשנת 1547 ספר וימנה הנוסע פ' בלון מן למנס 28 ארזים עתיקים. 1575 מצא הד"ר רזי וואלף מאויגסבורג 24. 1738 מצא הכשוף האנגלי בוקקי 15. 1818 מצא י. ל. בורהארד מבול 11 או 12 ארזים עתיקים, 25 גדולים מאד, וחמשים בינונים, 300 עצים קטנים מהם. 1838 מצא היועץ האוסטרי רופיר 7, והד"ר פראס משטוטגראד מצא אך 5 ארזים עתיקים. ואם כן איפוא הארזים החשובים האלה, אשר עוד בימי שלמה המלך עלו וגדלו, הולכים וכלים. ויען כי באקלים היתר קר באירופה התיכונה עד שהלנד, ארז הלבנון יצמח היטב. אך ספק בדבר אם יעלה בידי האדם לקיים ולהחזיק את הארז כמו במקום מולדתו ימים רבים. היום הזה יגדל הארז וישגא במספר רב על רוב הרי מזרחים כסציליה, ההרים האלה ביחוד המה בית הארז ומולדתו בצפון אסיה. גם ארזי ההימליה והאטלס לסוג ארזי הלבנון יחושבו. לפי דברי נוסעים אנגלים ישנם מלבד יערי הארזים הנזכרים, עוד יערים עשרה, והד"ר פראס עמל וחפש, אבל גם מצא כי התחלף להאנגלים ארז הלבנון כשקמה הוריצונטלית היא שקמת עץ הלבונה ¹ אשר עצה טוב למלאכה ומחירו יקר ביותר, בחיצוניותו אמנם דוכה הוא לארז, אבל יצמח באזור יתר נמוך מהארז, לאמר: 1200 מטר למטה ממנו. ואם כן אך יער הארזים אשר מעל ל"בשרה" הוא האחר הנשאר לפלטה מ"ארזי אל". ובפי תושבי הלבנון ספורים על דבר מצבת הזכרון הטבעית הזאת: "האלהים נטע

Wachholderzipresse (1)

סה את העצים האלה בששת ימי בראשית, למען לא ישלטו בהם מי המכול להרע להם, והמה גדלו ורמו רק יען כי האלהים חפץ להכין לו עצים לבניי בית מקדשו בירושלים. בעמוד איש תחת צמרות הארזים הנוראים, תסובב השקפתו וסקירתו בלי מפריע מעל ההרים הנבוהים וזויותיהם החדות וכותלי עמקיהם הזקופים בשפוע תכלת ים התיכון מתחת. וכל אשר יעפיל לעלות יתר, יתר תתענג העין בהביטה לתוך חגוי ההרים הקרועים והבקועים ועל הקיים אשר נצטירו על ידי השקבת השכבות מבלי סדרים ולוא השכבו גלי השכבות אך באופן רבוע (הוריצונמאל) זו על גב זו, כי אז היה ללבנון תמונה מעציבה, לא כן עתה אשר מצפון לדרום ימשך הבקע ופיו פעור, שהיא ה"בקעה" אשר תלך ותשתרע בבקעת הירדן. כפנות מרבעות תתארנה הבקועים אשר יאריכו את קרעי ההרים עוד יתר ממזרח למערב, מהם רבוצים ומהם בשפוע זקוף. בבקעי ההרים הנמשכים ברלוגים ובסרוגין, בחרו להם המים הנזולים מן גובה הלבנון למשכב למו, במשך הזמן הלכו הלוך והתפשט. נפוצות שכבות הררי הסלעים אשר התהוו מרעירת הארץ בחזקה, ציור נפלאה לדברי נעים וזמירות ישראל: "ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן, מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב" (תהלים קיד ו—ז).

העמקים אשר בהם תעבור דרך לבקעה, קצרים הנה, לא כן משכבי המים הפונים מערכה להשתפך הימה, יתר שיתארכו יתר ישונה מראיהם וכדאים הם על דבר יפים הנפלא ועל דבר תושביהם. ודברי ימיהם להתבונן בהם ולשים עליהם לב. מגלי השכבות מתחת ליער הארזים יחל לזנק המקור הראשי לנחל "קדישה" אשר קילומטר אחדים לפני אשרתו הימה יעבור דרך העיר מרבלום היא טריפולוס העתיקה. והוא זרם המים הראשון והחשוב בצפון הלבנון, הישובים אשר מוצאיו העליונים, יציגו לעינינו תמונה

נפלאה ומדויקת מדרכי חיי אכרי ההרים אשר שם. מהם תלויים
בקו עטלפים בסעיף סלע הר גבוה; מהם מכסים מקום צר על אחת
המדרגות הרבות אשר במורדי הלכנון; ומהם כשפועי הזקופים
מפסיקים בין ההר ובין הים כפעם בפעם. חומותיהם תזכירנה
את הנוסע הבא מהבקעה בדיקי המבצרים אשר תהיינה לשמן
מקרב לההרי חרות אלה:

פה בצפון העמק הראשי כפר הנוצרים הגדול "בשרה"
ומדרגותיו נעבדות בחריצות. ועליהן יגדלו האגוז, התות והתרזה;
המזהירים בירקרק עליהם. ממולו מערבה הכפר "חקרון" הידוע ביפי
כניתו ועתיקותיו אשר תפלאנה את עינינו; ולמטה מהם יושב
בגובה 120 מטר מעל פני קרקע הגיא המוקף הרים משפעים, בית
תפלה העתיק "קנז'ין"; המתפאר, כי נבנה בידי הקיסר הבצנתי
תודוס הגדול. ממזרח נוכל לתור ראשי ההרים היתר גדולים
וגבוהים, ומסביב רואים את הכפרים ובתי תפלותיהם המתנוצצים
בלבנתם בתוך הירקרק אשר סביבם כשפולי הר אחד היתר קצוני
תלוי הכפר הגדול "עדן" אשר יושביו הם נוצרים; ומשם יראה הים
וחוף מריפוליס, והמראה יפה מאד. מהמעין הוקר שאצל "מר סרקיס"
יקיר ויזרום נחל בפלג מלא מים זכים כבדולח וקרים כקרח העובר
דרך הכפר ומשקה עצי אגוז ותות, אלוץ וזית, גם ירקות גנה הרבה
וצמחה טובה לרוב.

הכפר "עדן" הוא דוגמא אמיתית. מכפרי הלכנון, פה לא יחסר
תמיד הדיר או הבית הגדול, שסביבו יתגודדו כל בתי הכפר וגני
החמר שלהם אשר ליושביהם הפלחים. פה יתגשאו בתי תפלה
במספר רב, ופעמוניהם משמיעים קול צלצלם החד, וכקרבתו בית
התפלה "מר סרקיס". תנוריהם המה פשוטים מכלי חרס שנקבעו
בקרקע. בחוצות ישוטמו אותם בני הנערים אשר נפגש בם בכל
הכפרי ההרר. הילדות השלוחות כאיליות תתכסנה גם פה כמו בכל
מקום בצעיפן היא תכשיטן הנפלא. אשר מראהו ככוס כסף

מהופך ועל גבו פרוש הצעיף הלבן. כתי האכרים ריקים מכל כלי בית להרחבת הדעתו וגריהם ישנים על קרקע הכית מטיט אדום, והאולם רחב הידים הוא מרבץ הבקר, העזים והצאן. אדוני הבית, הגכרת אשתו עם בגיו וכנותיו יחד.

הלאה מזה יפן זרם הקדישה כקשת גדול צפונה והולך ושוטף בבקעת המחוז הפוריה "אלקורה", ומזרח יבואו אליו הנה אחדים מהנחלים החשובים; ואשדתו ליסהתיכון הוא מאחורי טריפולים. את העמק החשוב השני מירכתי מערב ימלאו מי הנהר "אלדשום". גם מקוריו מסבבים הם קורות גבוהים אשר כבד לקרב אליהם. בדרך זרמתו צפונה ישנה מערה קטנה אשר מימנה עליה כימינו עיני חוקרי הטבע. ומערות לא דבר חשוב הן בלבנון. הטבע בעצמו בנה לו פה המון רחנות במעבה האדמה, גם חדרים ובתים אשר על פי רוב יקוו שמה המים ומשם יצאו לשטוף מרחק הרבה פרסאות הלאה. מרם יגלו לאור היום בתור נהר רחב ידיים אשר לפעמים בלתי רחוקות ישובו ויתעלמו מן העין; אחרי אשר ילפתו ארצות דרכם על פני הארץ. אפס; כי כמו על גב הלבנון יבואו ארזיו העתיקים והשיבו אותנו אחור בדרך ארוכה של שנות מאות שכבר חלפו, כך גם המערה שעל יד נהר אלדשום תכיל שרידים רבים מזמנים שלפני ההסתוריה, כמו למשל: עצמות; שנים מחיות שכבר פסו. ובשכבות השיד יראו הפוסי צמחים אשר זה עדן ועדנים אינם גדלים עוד על הלבנון, גם כלי מלאכה באש כאלה שנמצאו בבקעת הירדן; על חצי האי סיני ועל גדות הנילים. תמונת הסכינים תוכיח כמו בדברים ברורים שנעשו על יד הלמות פטישים בידי אדם המכון להוציא כלי מיוחד למעשהו. בזמן אשר מלאכת כלי מתכת היתה עוד אמנות בלתי גודעה. המה מזכירים אותנו את סכיני האבן הנמצאים במערות אשר בבצות התורף באירופא. ההיה גם לארצות הקדם זמן האבן?

ומלבד שריד מערות הלבנות הנפלאות נזכיר עוד את הדגים
המאובנים הנפלאים הנמצאים במספר רב אצל "הקל" ואצל "שייל
עלמה". הראשון מקומו בערך 10 קילומטר מעיר החוף ג'פיל
בארץ פנימה, והשני במפרץ דשונם. דגי "הקל" הפליאו כבר את
לודוויג IX מלך צרפת בימי היותו בסוריה. הרעפים הנמצאים שמה
יכילו דג ממין הדגים אשר ימלחו ועוד מיני דגים שונים.
מימין לנהר אלדשום, לא רחוק מאישרתו על אדמת יערים
הגדולים על סלעים משופעים יש טירה ערבית (קזלת מוצ'ליחה).
ובימים מקדם יצאו שורדים והתנסלו על עוברי דרך אשר עברו
במקום הנאה הזה.

הנהר הנודע בשם "נהר אברהמים" מהולל בפי הקדמונים.
אליו יקו המים מבין סלעי ג'בל א-מוגטירי. לרגליו יושב הכפר
"אכורה" אשר יושביו יעבדו היטב יצמיחו ויפריחו את העמקים
והישפלות, ויהפכו לשדות מלאים חמה ושעורה, פרדסי תותי
אגוזים ועצים שונים. העמקים הפוריים האלה המה משן הסלע
הקרח המתנשא מעל להכפר: מתחת לקיר הסלע תשתרע הדרך
המובילה על הגשר המבטי של "אכורה". והוא סד של אבן גדול
אשר בימי קדם היה לגג מעל למבוא אחת המערות והים יכנס
אל אפיק המעין המתפרץ מתוך נקיק הסלע. המערה תשתרע
בדרך כפולה ובאה לתוך ההר. קרקעיתה אדמת רקק חלקלקה.
וחלק ממנה כמו מרוצפת או מרבק אבני-טפות עגולות אשר
ביניהן יזל פלג מים זכים כנדולח. המכסה התהוה מאבני טפות
יפות כעין כפות תלויות; עד אשר פתאום תתרחב הדרך והנה
כעין חדר גבוה אשר משם תחל עוד מערה שקרקעיתה יתר
גבוהה. המקור הראשי של "נהר אברהמים" מוצאו מבין הכפרים
אלמוגטירי ואפקה. המון המים המרובים יתפרצו מתוך מערה
זיורדים ומתנפלים מעל שכבות אבני שיר ממדרגה למדרגה לתוך

ג' הרים. וקיר סלע אדיר יתנשא פתאום מעל למעין העולה
בגובה 300 מטר, ובאופן זה תתהוו מצפון לדרום מערה, כמכתש
עמוק שבו המים נמוכים בחמשה עשר מטר מאשר במקום מוצאם,
ורצים ושוטפים למקום אחד משלש רוחות. ואנחנו עובדים את
הפלג ההומה בגשר המוביל אל היכל עתיק שאך חרבותיו נשארו
היום, ארכו 30 ורחבו 15 מטר. ומתחת לגלי חרבותיו יזרמו עד
היום מי מעין. כנראה כי לפנים היו במקומות שונים מתחת
המקדש הזה מוצאי מים מעשי ידי אדם. מראה העמק נהדר ויפה מאד.
מאפקה והלאה תביט עין הרואה על ז' ר' ה נפלאה במראה;
אשר על מדרגות הסלעים הטבעיים. ומקן ירד ויתגלגל
הפלג הפרא הזה לתוך העמק. המדרגות התחתיות מכוסים שיה
רענן ואילנות נבוהים. ויפי משכב הפלג העליון עולה כמעט על
כל משכבי הפלגים האחרים שבחלבנון. זרם המעין הזה, אשר
לפי ספורי היונים הקדש להאלילה וינוס אורניה, עוד היום צנע
דם לו. כי כאשר יסחפו ממרות עז או שישתכבו בשעת הפשרת
שלגים היוורדים מן הלבנון ושוטפים על אבן-התל האדום מאד
יבואו ויתאחדו עם מי המעין הזה. והמה ישארו אדומים עד האשר
וגם רחוק רחוק עוד בתכלת הים יראו גליו האדומים.

הנהר הנקרא בשם "נהר אֶלְפֶּלֶב" (נהר הכלב) הנופל שעות
אחדות בצפון בירות לתוך הים יתפרץ מעל לראשי ההר
גיבל קנין. ושני מעינות יחשבו ביחוד למוצאיו, המעין נַעֲפַע־אֶלְאֻל
(מעין הדבש) והמעין נַעֲפַע־אֶלְלֶפֶן (מעין החלב). הראשון נובע מבין
שפעת סרי סלעים מפרדים ושופך מימיו הזכים לתוך משכב סלעים.
ששום עץ ושום שיח לא יצלו עליו אף צל משהו. בחורף יכסהו
שלג עד כי כבד לגשת אליו. והשני הוא כחצי שעה רחוק ממנו
מערכה ונופל למטה לתוך בקע צר. פה יגלה לעין ופה גם יתעלם
בתחתיות ארץ במהירות. וכה יאמרו הערבים בנוגע לשמות

מוציאו : "מענות החלב והדבש יזלו לתוך פי הכלב". אך חמש עשרה דקים מאחרי המעיין השני ירקיע גשר טבעי אדיר גדול וחזק מעל הבקעה הנזכרה, ושמו אשר יקראו לו "גישיר אלחנר" (גשר האבנים). הוא אחד המחזות היתר נפלאים ממין זה בלכנון והרואה אותו בעמדו למטה ישביע את עינו ממראה נאה רב הענין. הגשר ירקע מעל לראשנו כקשת עגולה גדולה אשר מדת הרקעתו 38 וגבהו 24 מטר. עבי הסלע ממעל לקשת 9 ורוחב הדרך המובילה על הגשר 30 מטר. לרגלינו מונחים שכרי סלעים בתכנית ודמות נפלאה, אשר הזמן בכח ההרס שלו הפרידם ממקומם ופילס ארצה. בחבל הזרם "נהר אלפל" גם בחלקו התחתון ישנם הרבה חלקי אבנים יפים. וכן רואים אנחנו תמונות מאבני שיד אצל בית התפלה ב"אגולתון". ואחרי שזה שנים רבות גשם ורוחות סערה מחקו ושטפו תמיד את חלקי החמר הרך אשר בהם, ולא נותרו כי אם השכבות הקשות; עומדים עתה עמודי ענק גבוהים וזקופים 12—13 מטר. ואלה קבלו תמונות וצורות מפליאות מאד. מהם דומים לעמודים ויתדות ומהם למגדלים עגולים ומרובעים, לארמונים ומבצרים וכו' וכו' עוברת הדרך אשר תלך על ידם הלוחצו. שקידת האבנים התושבים וסכלנותם בחבל הזה, הנקרא קוֹרְנָן. כדאי להזכירו, כי הם אשר הפכו את קירות הסלעים הזקופים והנצבים כנה, למדרגות פרויות, אשר מאדמתם יוציא עתה את מחיתם. כמעט כל פסיעת אדמה נטועה עצי תות, והם על ידי גדול תולעת המשי העולה יפה ומתברך פה ערכם גדול ונעלה לתושבים האלה.

בקרבת הכפר "גשתה" מגבעות צפון ישקיף הרואה על ערבת ה"נהר אלכלב" ועל מפרץ גיורג הנגהדר וגדותיו בדרום, ועל ההרים שלפני בירות, אשר במורדיו ימשכו ויעלו בתי העיר עד שיגיעו לשפת יער האצטרובול הירוק המכסה את גב ההרים

האלה. המשה ששה קילומטר לפני אשר נהר אלבלב תמצאנה בצפון משכב־האבנים שלו, שלש מערות. מתוך האחת יונק זרם אדיר, אשר לא יכזבו מימיו בזמן אשר מעיני הנחלים "אלאזל" ו"אללבן" יובילו מימיהם להשקות את אדמת המקום. בירח ספטמבר לשנת 1873 באו אנגלים אחדים כלוית אמריקנים ובראשם המהנדס האנגלי מקסויל, ויבדקו את פנימיות המערה שלש פעמים זו אחר זו. על רפסודה עשויה לדבר ועוד אניה קטנה עמוסה די צדה, גרות וחוש־ברזל וגר מגנזי חדרו האדונים לתוך המערה וישאו עמהם את רפסודם ואניותם על נתיבה המשתרעת בשפוע הכותל המכוסה שכרי אבנים, לבוא לתוך המערה כתחתיות ארץ. פה הניחו שנית את כלי מסעם על פני מי היאור הזכים וילכו למסעם. והיו אחרי ששם כה דרך מאה ושמונים מטר ויתצב צור מכשול לשמן על הרכם אשר הכריחם לעזוב את אניתם. ויספסו ויעלו על הצור וילכו עליו דרך מאתים מטר. ויגלה לעיניהם פתאום, כהדליקם גר מגנזי, תמונה נהדרה מאד. בספון המערה הרקוע בגובה, תלויים המון אבני סַמְלִקְתִּית ⁽¹⁾ כיתדות ארוכים ודקים מפזרים. ומקרקה עולים לעמתם יתדות אבני סַמְלִגְמִית ⁽²⁾ כיתדות ארוכים עד אשר כמעט התחתונים עולים ונוגעים בחכריהם העליונים. קצה המערה לא יכלו להשיג גם סיעת התרים השלשית. —

⁽¹⁾ בנמוך תמיד מיני משקה מחומרים שונים מספון איזה מערה כתחתיות ארץ. יתעבו יקראו ויקפאו כטיפות מים נוזלים מן הגג ביום הקרה, והיו ממש כיתדות שפודים נקרשים. וכמו שנקראו אלה ויהיו לקרה, כך נהיו אלה ליתדות אבן. אלה בין לילה נחפכו ממים לקרה, ואלה — במשך שנים רבות — לאבן. והמסות הדולפות מלמעלה ונתקשו ברצפה הקשה. ירתיע לאחורו ויקפאו, ועליהם ילך הדלף הלך ודלף והתקשר עד כי יתהוו יתר כשפוד ויהיו אלה כנגד אלה כאותן מסות הנשם אשר בתלמוד "אמר עליהם יוצא חתן לקראת בלה". והסַמְלִגְמִית היפך הסַמְלִקְתִּית הראשון מן הארץ והאחרון מספון המערה.

במערה שניה הקרובה נסו גיולוגים שונים לחפור לשש חקירה
ויצליחו למצוא כלי מלאכה מאבן ועצמות חיות קדמוניות.

עוד נשוב לדבר על אדות אשרות "נחר אלכלב" ועל

הכתובות הנמצאות חרות על האבנים בקרבתם. פה נזכיר עוד
שלשה נחלים חשובים המובילים את מי הלכנון הנותרים מצרכי
התושבים, אל הים. הלא המה : נהר בירות המשתפך לתוך מפרץ
ג'ורג הקדוש, נהר ד'אמור אשר חבל מעינו בצד הדרומי של
דרך הפוסתה המוביל דמשקה, והנהר אלאבלי, אשר מקורו הצפוני
מוצאו עם ראשית נהר ד'אמור. ואך קילומטר אחדים מצפון קנה
ישתפך הימה. — ולפני סיום מאמר הלכנון נתן ידיעות אחדות
על דבר תושביו וסדרי הנהגתם המדינית בהוה.

הדרוזים והמרזוניים המה מתושבי הלכנון היותר ידועים
והיותר מרובים. המהומות והמרדות אשר התחוללו ביניהם למיום
הוסד אמינות הראשונים במאה העשתי עשרה ויעוררו וירעישו
את עממי סוריה בכל תוקף; לא נגעו בהם הרבה. ויחיו בכני חורים
חיים פשוטים על הרריהם הבמוחים בלי כל שומר ומושל כללי.
אך קרוב לסוף המאה השש עשרה נאנסו התורקים, בסיבת התאינונות
תושבי הארצות שלפני הלכנון על הדרוזים שהם מתנפלים עליהם
לשלול ולכוז בו, להכריח את העם ההררי הזה לקבל עליהם עול
ממשלתם. אחרי מלחמות כבדות וממושכות גברה ידי התורקים
ויכבשו את כפרי הדרוזים אשר עד הנה לא קרב עליהם איש
ויכניעו את יושבי ההר. ולאות הכנעה העמיסו על המנוצחים מס
קבוע. ולמען גבות אותו בנקל, עשו שנוים בחוקי המדינה, וכל גביות
המסים יהיו בידי שר אחד דרוזי. במצב כזה השתמש האמיר פֶּחֶר
אלדין האוהב כבודו לקחת לעצמו את תוקף אצילי העם ויאחד
תחת פקידתו את כחותיהם ויתקשר עמהם להתקומם נגד התורקים.
ויהי בהוכיחו כי נאמן הוא ונכנע תחת ממשלת השולטן, ותאמן בו.

ולא נודעה תרמיתו להממשלה עד אשר לכד את ערי החוף בירות,
צידון וצור, וגם את פנים הארץ מבעל פיק עד צפת לכד. והיה
כאשר בא צבא תוגרמא להלחם בו, עזב את הנהגת ומלחמת
ממשלתו הצעירה בידי בנו עלי והוא נסע באניה לחצר המדיצין
בפלורנץ, אשר עמם כות ברית ידידות, וימי מגורו במקום ההוא
הסבו כי התקבלה הדעה הנפלאה רבת הערך, כי הדרוזים מוצאים
ממושב צרפתי שעוד בימי מסעי הצלב נושבו בהרי הלבנון תחת
פקידת גרף אחד ששמו Dreux ושםם דרוזים מעיד כי מוצאים
מהאיש Dreux, והיה בשוכו אחרי תשע שנים, מצא בארץ ממשלתו
סדרים היתר טובים, כי בנו עלי התגבר על התורקים ותהי ידו על
העליונה. אבל פחר אלדין קלקל בעצמו את מפעלו. חיי
התענוגים, התפארת והמותרות כחצר פלורענץ הכוהו בסגורים
ומבטו החד לא היה לו עוד, ויבקש לפאר את ארץ ממשלתו בכנינים
יקרי הערך לתת להם פאר והוד המושכים עליהם את העין, כי
את ציורי האמלקים ואמנותם בעשית פסלים לא אצל מהם. אפס
כי על ידי זה לא רק כי הסיר מאחריו את לב נתיניו הנאמנים,
כי אם גם עבר על דתי המושלימים האוסרים כל פסל וכל
תמונה. וידעו התורקים להשתמש במשטמת הסרים למשטעתו;
אחרי כי גם להם נפל עליהם כמות עלי בנו במלחמה השלישית
וינצחו התורקים את פחר אלדין נצחון גדול, כי זקן מפונק ורך
היה האיש הזה. ובני חברתו בעצמם מסרוהו בידיהם בשנת 1680.
ואף שבראשית כואו לסמטבול, התקבל בסבר פנים יפות מאת
השולטן, צוה בכל זאת לתלות אותו על העץ.

בראשית המאה השמונה עשרה בחרו שיכיי הדרוזים בראש
המשפחה המיוחס שיח אב וישימוהו לנסיך הלבנון; אחרי כי הנכרים
יוצאי חלצי פחר אלדין מתו. הנסיך המושל היתר מפורסם והיתר
מהולל פכית המלוכה הזה היה האמיר בשייר, אשר לכד את ידיר

אלקטת "ובית דין" אחרי מות דג'פר פחה בעכו. ויעל על לבו לשבור מטה עז יתר ראשי הדרוזים המה האמירים ויתר השרים ממדרגה תחתונה למען הרם וגשא את כבודו הוא; ויסב את מזמותיו ונכליו ביהוד נגד השיך בשיר מבית דשומקלאט, אשר הי' לו במזכרת ארמון מפואר, ואשר כרוב עשרו וזוכמתו נהיה לאחד מצוריו היתר מסכנים. אז עזב האמיר בשיר את אמונת אבותיו וימירה באמונת המרוניתים, למען פתח והרחב את אדירת הסיעה ותקפה וייסב את הכח הזה נגד צוררי השיך בשיר. גם קרא לעזרתו את פחת עכו והוא הבטיח לעזרו נגד השיך אשר צוררו התנפלו עליו וילחצוהו להרים את דגל המרד. אבל הכה מכה רבה ויפל בידי התורקים, ובעכו הסירו ראשו מעליו וישפך האמיר בשיר את ממשלתו על מדינות שונות ממלכת מתנגדו אשר הכחיד בהצליח ביום מלחמה. אמנם את תקון עניני המרוניתים והדרוזים דחו לעתיד לבוא. ולמען באר את כל הנזכר; נחוצים ידיעות אחדות על דבר המרוניתים.

מספר האחרונים היושבים בהרי הלכנון מצפון לג'בל קניזה עד ג'בל תימרון, יעלה לערך 250000 נפש. בגלילות בשורה וקורבון. אבל גם מקומות חשובים להם בהר הזה מדרום, כמו למשל: אלקמור אשר מספר התושבים הוא 7000.

במאה השביעית והשמינית ישבו המרוניתים בארץ השפלה. וישבו בעמק האורונטס ובחבל ארץ אהל'ב. רדיפות תקיפות מצד הכנסייה האורתודוקסית הכריחום לשוב ולהתיישב על ההרים שעליהם היו בני חורים ועומדים ברשות עצמם ימים רבים, וגם מס לא נתנו למושל סוריה. ויהי ביום שהכניעו התורקים את הדרוזים; לאמר: בסוף המאה השש עשרה, נאנסו גם המרוניתים לקבל עליהם עול שלטונם הראשי. בכל זאת התנהגו עניני האחרונים בדרך אחרת מהראשונים. סדרי כנסיותם הנכונים הם המה אשר אנדו ואחרו

איתם, וההבדל בין ההמון וזקניהם ואציליהם חדלו מעט, בזמן אשר
אצל הדרוזים דברי ימי אציליהם המה דברי ימי עמם. ומסבה זאת,
והדרוזי וחברו בידו ירדוף תמיד אחרי שם גבור מלחמה ונצחון,
והמזרינתי עם כל נשקו וכלי זינו ישתמש אך להגן על כפריו
ובתי תפלותיו, אשר יתנשאו כמבצרים על שפועי ההרים, ויקדיש
בחה יתרה את עתותיו לעבודת אדמתו, לנטיעת כרמיו ונידול
תולעת המשי. ולתכלית עבודת האדמה הקילו מאד הדרוזים על
הנוצרים להתישב בארצם, כי לא ראו כזה כל סכנה לתקפם
ולשלטונם, ובזמן קצר הלך מספר הנוצרים הלך וגדל מאד; בעת
אשר הקרבות והמריבות אשר בין הדרוזים, המעיטו מאד את מספרם.
אך בכל ארץ "שוף" אשר שם המה המושבות הגדולות למשפחת
דג'ומבעלאט העשירה, שם התישבו והתבצרו באיתן. בהמהפכה
הממשכה הזאת השתמש האמיר בשיר בראשית המאה הזאת בכדי
שבעזרת המזרינתיים ירום וינשא את חוסן בית מלכותו על כל
צוריו צאצאי משפחות הדרוזים החשובים.

ויאמר בלכו להחזיק ביד את הארצות אשר לכד על ידי
שימכרם למתי סודו. והי כאשר לא יוכל עוד בשנת 1840 להחזיק
דסן הממשלה בידו וישובו כל נכבדי הדרוזים מגלותם ויחדשו
תביעותיהם ויתהוו איפוא סכסוכים ומבוכות מסבכות. ויעל בידם
במשך שנים אחדות להשיב אליהם חלק גדול מהארצות אשר
נקרעו מעליהם. ויכריחום אחרי כן לשלם קנס סכום גדול.

המצב הזה הועיל לא במעט להגדיל המשטמה בין הדרוזים
והמזרינתיים; אשר בלא זה כבר הרחיקו ללכת בשנאתם מפני
התנגדות דתית, עד כי התפרצה רוח קנאית בלי מצרים שהולידה
את הרצח בשנת 1860. התערבות ממשלות אירופא ביחוד צרפת.
קבעה סוף סוף משמר קים וממשלה מסודרת בלבנון. מחוז הלכנון
עומד עתה ברשות שר סלך נוצרי, הוסתם פחה אשר כל דאגותיו

המה להעלות לרומם ולנשא את מדינת ממשלתו. הוא ישב בעיר
 בהזבד אשר בדרום בירות. במשך ירחי הקיץ ישכון הפחה בארמונו
 אשר ב"בית-דין" (שהיה ארמון האמיר הגדול "בשיר") להתענג על
 הצגה בימי חום ושמש. בלי כל מתוך ישא ויתן עם הממשלה הראשית
 בתור ואלי תורקי וכמהו עליו להביא מס שנתי. הממשלה הקבועה
 הזאת נתנה לנוצרים זכות הכרעת הכף לצדם, על פי אמנת
 שנת 1862. בזמן אשר הדרוזים גולים בכל פעם יותר לארץ
 מולדתם מאז היא חורן, ומשפחת מלכותם אכדה מעט מגאונה
 והרכה מעשרה. בקיץ לשנת 1881 בקרית כבית אחד מבית מלכות
 האמיר בשיר, הוא האמיר אסעד קעדן שיעב, אשר מושבו עם
 משפחתו הגדולה בבית יפה בסבני כשתי שעות בדרומית מזרחית
 לבירות. הזקן (הוא מת בינתיים) שאל מכן ליתתי ד"ר הארמון
 מזכיר ציר גרמני בבירות, אסאפשר כי הציר ימציא לו משמרת כהונה
 בלשכת שר הפלך רוסתם פחה, כי הכנסותיו מעטות מלכלכל
 את משפחתו הרבה.

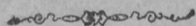
עוד עלינו להזכיר שתי סיעות מושלימיות, האחת היא סיעת
 מוטבולי הנזמים אחרי השומים הם המה הטודים בנביאת עליחתו
 מוחמד, מרביתם יושבים בין המרוניתים והדרוזים, חיהם פשוטים
 והמה רועים ועובדי אדמה, אשר על פי רוב יחזרו את האדמה
 בעלי האחוזות ילוו להם לפעמים לא רחוקות כסף למסחר בנשך
 רב, ואם ספק בידם כי יושב נשים, יקחו במשכון גם את קציר
 השנה במרם התבכר. בכל זאת לא יעזוב המוטבולי את מקומו
 והוא אחרי לחץ הנשך והדחק יפרנס את משפחתו ונשאר בארץ.
 ואף על פי שלא יחסרו להמוטבולי כל המדות של הררי: אומץ
 הלב, סבלנות וזריזות, בכל זאת ידועים הם בלבנון למגאלים
 ונכערים מדעת. ועם זה יתרחקו מכוא במגע ומשא עם מאמיני
 דת אחרת, לא יסבו עמם יחד לשלחן אחר, ובכלי אחד לא

ואכלו אם לא נקו אותה תחלה. העומד בראשם בעניני דת הוא הש"ך עבדאללא אשר במקום מושבו "בדשבע" עומד בקשרי יחס עם בני דתו אשר בפרס.

כנראה אך מפני האמונה נזרו המוטבולים מיתר תושבי הלכנון ומול-הלכנון. ואם כן לא יחשבו כשארית איזה לאסגדול. בחצי הראשון למאה השמנה עשרה ישבו בבקעה סביבות בעל-ביק ובמורד מול הלכנון. אולם משנת 1750 התקדמו עד חוף-הים וילכדו את צור. האמיר זֶהַר אֶלְאֶמֶר, אשר על אדותו נרחיב הדבור בדברי ימי עכו, השתמש בערמה בשנאתם לעוררם נגד תוגרמא, למען יהיו עמו יחדיו בהצותו את האויב הכללי. וכל זמן שהתקיימה ממשלתו הכה אחור את הדרוזים בכל פעם אשר התנפלו עליו. אבל אחרי מפלתו נענשו המוטבולים עונשים קשים על עזרם בכח ובגבורה את זֶהַר אֶלְעָמֶר מיד דְּשַפֵּר פחה, אשר הממשלה נתנה בידו את גלילות עכו וצידון. ואף שכרתו ברית עם הדרוזים להגן עמם יחד על ארצם מפני התורקים; בכל זאת הכה אותם דשפר פחה בלכדו את הבקעה ובעל ביק ויכרות את שרשי עוזם להכחידם מן הארץ. המשפחות הישודות והגולות ברחו ויעלו על מרומי הלכנון ויתכדו, וסדרי התנהגותם חדלו חדלו. בכל זאת בימי ממשלת מצרים 1840—1832 עברו אחדים מראשיהם לצד אברהים פחה המנצח הגדול; ויתמכו בידי האמיר-בשיר לבית שיחב. הרבה מאדמת המקום סביב דְּשַבַּע באה לידם; והארמון אשר שמה אשר נכנה מאחד מוקניהם(שיך) אבל מפלת האמיר-בשיר הפתאומית משכה גם אותם לבאר שחת, והבאים אחריהם הצילו אך חלק מאחוזותיהם הרחבות. ומרבית המוטבולים נושאים בעול הלחץ הנזכר למעלה.

משנת 1862 חדל ויאלם הכרוז : למלחמה ! למלחמה !
בעד אליהנו ! קנאת ד' ! קנאת מלחמה ! אשר גישמע תמיד

מהר להר. עתה הקדישו יושבי הלכנון את מחשבותיהם וכו' ידיהם למסחר ועבודת השלום. ואף יששקושה העבודה בשלום את לכות הלכנונים, בכל זאת לא נמחו ולא אבדו מלכ העם הגבוה והאמיץ הזה, רגשי החרות והקוממיות. כל מבט אשר ישליכו אל הבקעה אשר לרגלי ההר ואשר ישאו עיניהם למרומי קצי ההרים, יזכירום כי יושבים הם בארץ מולדת אשר כוננה לא בידי אדם, כי אם הסבוע בעצמו בנהו למבצרה, אשר כל צר לא יבוא בו לנצח.

זמרת הארץ.

בהמאמר הזה נאספים:

- (א) הספרים שחבירו ונדפסו בארה"ק במשך השנה החולפת.
(ב) הספרים אשר נדפסו בארה"ק מאת נוסד כה הדפוס הראשון, אשר הרבה מהם נעלמו גם מעיני הביבליוגראפים המובהקים. וכמובן לא נוכל לתת את שמות הספרים האלה עפ"י סדר זמן הדפסתם, כי הם מפוזרים ומפורדים. ורובם יקרי המציאות גם פה. ולכן נביא שנה שנה מספר מהם, כפי סדר בואם לידינו.¹
(ג) כתבי היד הנמצאים בארה"ק, תכנם, מהותם וזמן כתיבתם.

א.

כפתור ופרח להרב איש תורי הפרחי הראשון בחוקרי ארה"ק. כולל כל דיני ארץ ישראל וביהמ"ק בישוביהם ובחורבנם; תכונת הארץ וחלוקתה; המשקלות המדות והמטבעות, הנצנים העצמחים הנזכרים בכה"ק ובדרו"ל, דיני ועניני הכותים והצדוקים.

¹ בהמאמר הזה אין מקום להודעת מחיר הספרים (כאשר בקשו אחרים) ולהספרים ממין השני אין כל מחיר קצוב, כי רובם כבר ספו תמו. אך יען כי אין פה בית מסחר ספרים העומד בברית המסחר עם המו"ס שבחול, לכן נכונים אנחנו להמציא את הספרים הנדפסים פה, לאלה אשר ישלחו לנו כסף מחירם (בערך) בהקדם.

זכרון קשת הראי באופק ירושלם וזמן השמטות והשבון השמטות ועוד. נדפס ראשונה בווינעצא שנת ש"מ. ובשניה כבר לין בשנת תרי"א (ע"י הרצ"ה הן טוב), ועתה יצא לאור בתקוני כל המעיות שנפלו בהתוצאות הקודמות ובלוית הערות והגהות מגאוני וחכמי הזמן העבר וההווה ומפתחות מפורשות ותולדות המחבר. חלק א', בלוית תמונה נהדרה מתבנית בית מקדשנו השני. ע"י אברהם משה לונץ עורך ה"ירושלים" לוח ארץ ישראל⁸⁰. תרגומו. דפוס העורך. המאסף, גליון שבועי מקדש לתורה ולחכמה, יו"ל בעזרת גדולי רבנינו וטובי חכמי זמננו בארץ ובחו"ל. ע"י העורך בן ציון קואינקה. שנה א', ב', דפוס מערכת הצבי⁸⁰.

תורה מציון, חדושי תורה מאת מרנן ורבנן גאוני וחכמי הזמן הי"ו מארץ ומחו"ל, יו"ל חוברת אחת בכל שלשה חדשים ע"י הר"ש צוקערמאן, ושותפו, שנה ב' חוברת א' וב', מחדש ניסן עד חדש אלול, דפוס המו"ל, 80 תרגומו.

קובץ ציון וירושלם, יבואו בו חדושי תורה על ש"ס בבלי וירושלמי בהלכה ואגדה וביאורים על המקראות בדרך פרד"ס ושו"ת ודיני ארץ ישראל מתוך כתבי יד עתיקים מגאוני וגדולי הראשונים ז"ע א, וממור וגאוני ירושלם כמאה הקודמת, ומן החיים אשר הם חיים עדנה הע"א, ומגאוני ואדירי התורה שבחו"ל חובבי ציון וירושלם הי"ו. יצא לאור לפרקים ע"י יצחק ב"ר מיכאל באדהב נ"י. שנה ראשונה. דפוס הרי"ד פרומקין תרגומו⁸⁰. עמרת זהב, מכלכל בו חידושים ופסולים ושו"ת על ש"ס בבלי בהלכה ואגדה על הרמב"ם והמוש"ע ונ"כ ודרשות יקרות בפסול חריף ושנון משלשה גדולי ורבני ירושלם ת"ו. יצא לאור ע"י יצחק ב"ר מיכאל באדהב תרגומו, דפוס הרי"ד פרומקין⁴⁰.

כתר תורה הנקרא בלשון קדמונינו תאג' והוא חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ועם תרגום רבינו סעדיא גאון

זל"ה בלשון ערבי [שני התרגומים האלה נדפסים אחרי כל פסוק
ופסוק של המקרא] מועתק מספרי תימן המדויקים ישנים נושנים
מכמה מאות שנים כאשר עין הקורא תחזינה מישרים, ונלוה
אליו ס' חלק הדקדוק על המקרא. חיברו המאוה"ג הר"ר יחייא בן כה"ר
יוסף צאלח זל"ה שהיה ראב"ד ור"מ ומ"ץ בעי"ת צנעא ואגפיה;
עם דקדוק התרגום, הועתק מכתובת יד ומספרים ישנים נושנים
כאשר עין הקורא תחזינה בהקדמתו, ועם ההפטרות, מקרא עם
תרגום יונתן בן עוזיאל זל"ה. חלק ראשון ספר בראשית, יצא לאור
פעם ראשונה ע"י השתדלות המגיהים הר"ר נ' שלום כה"ר יוסף
כראקי כ"ץ הי"ו, ומשנהו הר"ר נ' כה"ר חיים נדאף הי"ו; פאליא.
דפוס ש' צוקערמאן, תרנ"ד. ספר שמות תרנ"ז.

סדור כולל כל תפלות השנה הנקרא בלשון קדמונינו
תכלאל חלק ב' כמנהג כל ק"ק תימן יע"א, עם פי' עץ חיים
מהרב וכו' כקש"ת כמוהר"ר יחיא בכהר"ר יוסף צאלח ראב"ד
ומ"ץ בעי"ת צנעא ואגפיה. וכל ערי התימן יע"א. תרנ"ז. דפוס
צוקערמאן 4⁰.

שפר"א והר"א וסדרא דאגדתא דפסחא עפ"י נוסח
הקדמונים ע"ה אשר נמצא בכ"י ישנים נושנים מכמה מאות
שנים. ומוסכם הוא מגאוני עולם הרב רבינו סעדיא גאון והרב
רבינו משה בן מיימון זצ"ל, ונלוה אליו פירוש עץ חיים אשר טפחה
וכוננה יד הק' מאור הגולה ה"ה הרה"ג כקש"ת מהר"ר יחיא בכהר"ר
יוסף צאלח זצוק"ל שהי' ראב"ד ור"מ דק"ק צנעא וכל ערי תימן
יע"א. בו בירר וליבן וצירף וזיקק כל דיני ה' ל' ה' מפי סופרים
וספרים ראשונים ואחרונים, גם פירושים, וביאורים נעימים ונחמדים
וכו'. דפוס ש' צוקערמאן, תרנ"ז 8⁰.

תקוני הזהר אותיות גדולות ומנוקדות, דפ' צוקרמאן 4⁰ תרנ"ז.
מדרש שיר השירים ע"פ כת"י ישן נושן הנמצא בעיר

קאהיר כאחת מהגניזות שם. יצא לאור בפעם הראשונה עם הערות ותקונים, מראה מקומות ומבוא בראש הספר, ונלוו אליו ז' הוספות בסוף הספר, ע"י אלעזר הלוי ד"ר גרינהוט, תרנ"ז⁸ דפוס מו"ל הצבי, בתי מדרשות קובץ מדרשי רו"ל מכת"ישנים, ב י ת ר ב י ע י.
 כו' ח' חדרים. א) מדרש שני כתובים; ב) שלש פסיקות; ג) מדרש לפרשת ראה, שופטים, תצא, ד) לקוטי נוסחאות ממדרש שה"ש כ"י, ה) מדרש כתפוח בעצי היער, ו) לקוטים משוחר טוב כ"י, ז) גדולה ענוה, ח) מעשה ברב כהנא, דפוס ליליענטאל, תרנ"ז⁸ יו"ל מאת ש. א. ווערטהיימער.

אזהרות בלשון הקדש ובלשון פרסי שחיבר הרב המצוין מוהר"ר סימן טוב מלמד זצוק"ל; ובסופו פיוטים נאים לכבוד ברית מילה ולכבוד שבת קודש ולכבוד הרשב"י ז"ל זע"א. הובא לדפוס ע"י מ' מתתיה כה"ר מ' מרדכי נ"ע, תרנ"ז. דפוס א' מ' לונץ⁸.
 הפועלים והאכרים היהודים בארץ ישראל. דרוש שדרש אליהו שייד באספת חברת ישוב ארץ ישראל בפריז במוצאי שבת י"ג שבט תרנ"ז. הדפסה מיוחדת מהצפי גליון י"ט כ' ב"א, שנה י"ג. א' תתכ"ז לחרבן. (תרנ"ז⁸ דפוס בן יהודא.
 שירת ישראל. ביאורים נחמדים וכו' על מקרא קדש מתנ"ך ועל מאמרי חז"ל במדרשים פליאים וכו' אשר השאיר אחריו ברכה וכו' רבן ומאורן של ישראל וכו' כקש"ת מוהר"ר ישראל יונה הלוי לאנדא ז"ל אבד"ק קעמפנא והגליל בעהמח"ס "מעון הכרכות" שנדפס בדיהנפורט שנת תקע"ו, בן הגאון מוהר"ר יוסף סג"ל אבד"ק חמערלינק בן הגאון מוהר"ר חיים יהודא לייב הלוי אימינגא אבד"ק לבוב. נעתק ונסדר לבית הדפוס ע"י חתן נכד המחבר צבי יחזקאל ב"ר אברהם חיים מיכלזאהן ומלפנים אבד"ק קראסניבראד וכעת אבד"ק פלונסק והגליל. ד' פרומקין⁸.

מורה דרך בדבור בלשון ספרדית מאת ד"ר דארבלה:
א' תתכ"ז לחרבן (תרנ"ז) 8⁰ דפוס בן יהודא.

אסיפת שאלת החשבון חלק א' מכינה. מאת ישראל
בלקיןד מורה מדעים בבתי הספר ביפו 8⁰ דפוס בן יהודא. תרנ"ז.
תרגומים מאת אחדים מתלמידי מחלקת "ויסוצקי" בבית ספר
העברי ביפו. חלק א'. מוגה ומסודר מאת ה' יצחק כהןמורה עברית
בבית הספר לכנות ביפו. הובא לדפוס ע"י ישראל בלקיןד מורה
מדעים בבתי הספר הנ"ל. 8⁰ דפוס בן יהודא. תרנ"ז.

נגינות ציון, והוא אספת שירי ציון נודעים במנגינותיהם
מגדולי משוררי עמנו. מאוספים ויו"ל ע"י שלמה וויינשטיין. תרנ"ז.
16⁰ דפוס הרא"מ לונץ.

המוכיח מוועקפילד תרגום דוד ילין, הוצאת "תושיה".
ווארשא, תרנ"ז 8⁰.

לוח על כ"ה שנה. בו ברכת החמה והדינים המסתעפים
לה. ודינים מלוקמים ומחודשים על ש' זמ"ו לפורים וע"פ שיחולו
בשבת, מולדות ותקופות והפסקות למחזור ג"ר ענין ההפסקות
ותועלתן, סדר הפרשיות בשנים פשוטות ומעוברות, סי' לפרשיות
וסדר הארת הלבנה בכל ימי החדש. מאת הצב"י רחמים יוסף
חיים מפראג רי"ח טוב ס"ט. תרנ"ז 8⁰ דפוס הרי"ן לעזרי.

סדר תיקון חצות וגודל מעלת הקם בחצות הלילה יבואר
בהקדמה אשר כתב איש רב"י הרב החסיד המקובל האלקי
מוהר"ר נסים הרייזל ומשאר ספרים הקדושים ר"ח זכור לאברהם
זכו'. נדפס בסיוע אחד הנדיבים מבני בוכארא בעיה"ק ת"ז, 8⁰
דפוס הרי"ן לעזרי. תרנ"ז.

פטירת משה רבינו ע"ה, והוא מדרש וזאת הברכה
שלומדים באשמורת הו"ה, ונלוה אליו פטירת אהרן הכהן
שנמצא כתוב שטוב לאומרה ג"כ באשמורת הוש"ר. תורגם ללשון

פרסית כפי שנוהגים לאמר בגלילות בוכארא. בהוצאת איש
 יקר ונכבד מו' יוסף כהן הי"ו המכונה חסיד ק' מו' יצחק ברוך צופי
 הי"ו ק' מו' קנד כהן גיעתושב ירושלם ת"ו. דפוס הרא"ם לונץ⁸
 חיבת הארץ אשר לקטתי ואספתי מאמרים מספרי ראשונים
 ואחרונים חדשים גם ישנים גודל מעלות וקדושת ארץ ישראל
 ומלהיבים לבאיש ישראל להשתוקק ולהשתפך נפשם אל חיק
 אמותם ארץ מולדתנו אשר ממנו חוצבנו. גם להתעורר ולהחזיק
 יושבי עומלי תורה מתוך הדחק. גם לזכות אותנו יושבי ארצה"ק
 לכל הכאים לישב שם לידע על מה ולמה באו ואיך יהי הנהגותינו
 על ארמת הקדש. מאת ברוך דוד הכהן מעה"ק צפת ת"ו. והוצא
 לביה"ד ע"י בן המחבר נחמן הכהן. תרנ"ו. דפוס הרי"ג לעווי⁴⁰.
 [בסוף הספר הזה נמצאים מכתבים רבים מגאוני ורבני פולין לדעת החסידים בחזק
 קופת רמב"ם ומנדולי עדת החסידים בצפת וטבריא אדות מצב ארצה"ק משיקל"ה עד תק"פ].
 ברית עולם — האחרון — ללמד בני ישראל קסת נגד
 הכופרים. למגן ומחסה על החוקרים. לדעת את ד' אלקי העברים.
 הדורש ציון ובונה ירושלם. נכלל בו "עין החסד" ו"עין הגבורה"
 (שכר ועונש) "עין יסוד החיים" (השארית הנפש ותחיית המתים)
 "עין המלכות" (גאולת הארץ וביאת משיח). ארבעה מעינות להשלים
 על הראשונים אשר הי' כלול "עין החכמה" (תורה מן השמים) "עין
 הבינה" (תושבע"פ) מדרש חכמים מן השמים ע"פ מופתיו. "עין
 הדעת" (השגחה פרטית) אלו שכעה העינים על אבן האחת בשם
 "כונה" אבן אמונה" הנדפס פה מחדש. תרנ"ז⁴⁰ דפוס הרי"ג לעווי.
 [המחבר העלים את שמו בשער ספרו. אך מהאדרעסא הנדפסת מפורש על השער באותיות
 לע"ו. נודע כי מחברו הוא הר"ר עקיבא יוסף שלעווינגער בעל מחבר ספר "לב העברי"].
 שבחות לאל. שירים מיוסדים מזקני ישראל משנים
 קדמוניות הנוהגים לאמרם בכל מחוז ערי גורג"סתאן יע"א במוצאי
 שבתות וקודם תפלת ערבית בבתי כנסיות ומתקבצים שמה בחורי

חמר משמר מול משמר וכו', תרנ"ז 8⁰ דפוס הרי"ד פרומקין.

שמן ששון ח"ה, וספר "דרך חיים למוהרצ"ו ז"ל, סוכב הולך על כ' ספרים של הגאון הגדול המפורסם רבינו מוהרצ"ו זל"ה אשר קבל מפי התנא קדישא רבינו האר"י זל"ה, אשר קיבל מפי אליהו זל"ה, והוא פ"י ואסיפה גדולה מכמה מקומות על שער הפסוקים וספר הלכות וזהו ע"ד הרבה חלקים ראשונים שחיברתי על עץ חיים ושער ההקדמות ושער הכונות ושער מאמרי רשב"י ושער מאמרי רז"ל ושער המצות בכל פרשה ופרשה, ונודע דכן דרכו של רבינו במקום א' סוגר ובמקום א' פותח וכו'. תרנ"ז, 4⁰ דפוס ר' משה ליליענמהאל.

מעיני הישועה עם "פנים מאירות" חדושי הלכות על מסכת כבאקמא, ונלוה אליו באחריתו כלל בחלוקת תביעות אינן משתוות. חברתיו אני הצעיר חיים יהושע לבית קאסאווסקי מו"ל "התושיה". תרנ"ז 4⁰ דפוס הרי"ד פרומקין.

טובת מראה. סוכב הולך למאמרי פנת יקרת וכו' זו טבריא וכו' ואחריו מאמרי רמב"ה וכו' מאמרי רע"ק וכו' כ"ד וכו' רפאל אוחנא ס"ט. תרנ"ז דפוס מ' ליליענמהאל 8⁰

משכנות לאביר יעקב. אשר חנני ד' יתברך לחדש בתורתו הקדושה דורש טוב לעמו הלל משה מעשיל בהר"ר צבי ז"ל מביאליסטאק יושב פעה"ק ירושלם ת"ו, על שמעתתא ראשונה דמסכת תמיד. חלק שני והוא ספר טהרת הקדש, ובו יתבאר דכל הטמאים מכני ישראל המשולחים מהר הבית גם בזמן הזה אסורים להזיז או להכניס ידיהם או ראשם בפרצות או בחורי כותל מערבי וכן בכל כותלי חומות הר הבית אם נפרצו ח"ו. וע"כ בכותל מערבי מצות שמירת מקדש החיוב גם בזמן הזה וכו'. תרנ"ז פאליא.

ב.

שפת אמת. סדר תפלה כמנהג ק"ק ספרדים עם קצת
כוונות ממך הקדוש האר"י זצוק"ל אשר לא נדפסו עד הנה
מלוקמים מספרים שונים וביחוד מהרב חיד"א ז"ל: וצריכין אנו
למודעי כי זה באותיות חדשות והוד"ב א"י כי כל זעוסקים
במלאכת הקודש בני ישראל המה מראש אמנה ועל מהרת הקדש
בני ישראל המה מראש אמנה. צפת, תקצ"ב. תחת ממשלת השר
הגדול מחמד עלי באשא. דפוס הר' ישראל באק.

פאת השלחן והוא סוף וסיום לארבע שלחן ערוך
אשר נחמר בסדרי השלחנות אלו הלכות מהלכות א"י והם הלכות
פאה והלכות לקט והלכות שכחה והלכות ט"ע והלכות דמאי
והלכות שביעית ועוד כמה דיני א"י הנוהגים, ומבאר פנימה לשון
רבינו הרמב"ם ז"ל, ונתוסף הרבה הגהות ודינים מרבותינו
הצופתים הר"ש הוקן ורש"י ותוספות ובה"ג ורמב"ן וראב"ד וש"פ
וכמה הלכות מתוספתא אורושלמי אשר נשממו וגם שיטות עמוקות
וגירסאות נפלאות בסדר זרעים ירושלמי ממך הגאון האמתי
דשכבה"ג אור עולם רבינו אליהו החסיד נ"ע מוילנא. וסדרתי
בקצרה בלשון שלחן ערוך ומצידו ביאור ארוך על כל ההלכות
והסעיפים ולשונוות הרמב"ם ז"ל וישובים לקושיות הגאונים, ונקרא
בשם "בית ישראל". ומעם שם הספר ותוכן ענינם יכואר בהקדמת
הספר וכו'. חכרתיו אני זעירא דמן חבריא עפר ארץ ישראל
בע"מ ס' "תקלין חרתיך" מעה"ק צפת בגליל העליון ת"ו. דפוס ר'
ישראל בק. צפת, תקצ"ז 2. [בהקדמת הספר הזה נמצאים זכרונות הנוגעים
לעיה"ק צפת' בימי המהומות והרעש. בסוף המאה הנוכחית, והוא כעת יקר המציאות].
לדוד אמת. דיני ס"ת וכל המסתעף לה הן וגרעיניהן
ועוקציהן, נשפע ונאצל מספר "אמת ליעקב" להרב מהור"ר יעקב
אלגאזי, הובר מאת הרב הנודע כמהור"ר חיים יוסף דוד אזולאי,

ובסופו: א) השמטות שונות מספריו. ב) "תורת השלמים" קיצור
מדיני פרשיות המועדות שבספר שלמי צבור וקיצור מדיני כתיבת
ס"ת (ע"פ הפשט) מהרמ"ז ז"ל, ג) סדר לימוד לחנוכה הבית וסדר
למוד לרפואת החולה. ירושלם תר"ד 8⁰ דפוס ר' ישראל בק.
שערי צדק כולל שני שערים: שער מצות הארץ על כל המצות
התלויות בארץ ונוהגים בזמן הזה, והם: התרומות והמעשרות והדמאי
והחלה ושביעית ולקט שכחה ופאה ודומיהן. ושער משפטי ארץ,
בו מבוארים שאר הדינים הנוהגים ויש מהם גם בחו"ל והם הערלה
והכלאים והחדש ומתנת כהונה וראשית הגז ופטר חמור ושאר
דינים המפורים בש"ס וכיש"ע. להרב הגאון בעהמ"ח ספר חיי אדם
וחכמת אדם. נדפס פעם ראשונה בוויילנא בחיי המחבר, ועתה
הבאתיו לבית הדפוס לתועלת לאחינו היושבים בהררי קדש, ואם
יהי' ד' עם חברת ישוב ארץ ישראל כאשר נקוה כי יוכלו לחוציא
מחשבתם הטובה לפעולת אדם, והארץ הנשמה תעבד, הנה עובדי
אדמת ד' ימצאו חפץ בהספר הזה; יהושע ב"ר דוד מביא מלאמזא,
תרכ"ד, דפוס הרי"מ סאלאמאן.

ספר הגורלות של הרב זמקובל האלקי מהור"ר חיים
ויטאל זיע"א והם רנ"ו שאלות ומיוסד על י"ב מזלות ושבעה כוכבי
לכת, גם כתובים בתוכו המלאכים הממונים על הז' כוכבי לכת
והמלאכים הממונים על י"ב מזלות. וכל יום ויום איזה מהז' כוכבים
ומן הרנ"ו שאלות הנז' א' מהן סוד הגלגול לידע גלגול של מי
וג"כ בשביל איזה מצוה שעדיין לא קיים בא בגלגול כדי שידע
ויתקן כאשר תראה בהקדמה. הביאו לדפוס מכת"י עתיק הרב
השלם מו"ה יעקב ספיר הלוי. דפוס השותפים יחיאל בריל, מיכל
הכהן, יואל משה סאלאמאן. תרכ"ג 8⁰.

שמש ומגן. הקונטרס הזה דולה ומשקה מתורת רבינו
שמשון מאוסטרופולא זיע"א אשר נגלה אליו בחלום חזיון לילה

על באור דברי רבינו הקדוש הארי החי זע"א בקונטרס יציאת מצרים הנקרא "פלאות רבות בסתרי עשר מכות". ומן המודיעית ולפנים תוקף סגולת העיון בסתרי עשר מכות ורמזותיהם וכו' וקראתי הקונטרס הזה "שמש ומגן" כי הוא צירוף אותיות "גם שמשון" ר"ל תוספות ביאור על ביאור רבינו שמשון זע"א וכו'. חובר מאת ח"ד חמ"ה ס"ט. דפוס לעווי. תרנ"א 8⁰.

הגורלות לאחיתופל. והוא סוד גדול בדוק ומנוסה לחכמי ישראל יניד לאדם מה שיחו כמבואר בהקדמה דפוס הר"ר אג"ן ע"י ש' צוקרמאן. תרמ"ג 8⁰.

אבודת אגדות כולל : א) אקטן דמר יעקב. ב) אלה המסעות : רשימת קברי אדמ"ק מאת נוסע קדמון. ג) מבשרת ציון. ד) מכתבים עיר עשרת השבטים. הוצאת ודפוס אברהם משה לונץ 16⁰ תרמ"ה. הנהגות הבריות או "אגרת הרפואה אשר שלח הרמב"ם לאחד ממלכי ישמעאל". נדפס מכ"י עם הקדמה קצרה. מאת הר"י שפיר. הוצאת ודפוס הר" אברהם משה לונץ. 16⁰ תרמ"ה. יבל יעקב פזמונים הנהוגים לשורר בכל עתות השנה באר"ק ובסופו ספר הפרקים. דפוס אברהם משה לונץ 8⁰ תרמ"ה. אלפסי זוטא על מסכת ברכות. כולל קיצור האלפסי. חובר מאת ר' מנחם עזרי" מפאנו ונדפס בפעם ראשונה מכ"י בהוצאת הרנ"ג קורניל ז"ל. דפוס א. מ. לונץ 4⁰ תרמ"ה. חידושי הרז"ה (ר' זאב הלוי מבראדי), על שו"ע ח"מ. דפוס אברהם משה לונץ 4⁰ תרמ"ו.

מקרא לילדי בני ישראל מאת אליעזר בן יהודה ודוד לין. נדפס בהוצאת בית הספר התורה והמלאכה אשר לחברת כל ישראל חברים, בירושלם. 8⁰ תרמ"ח. דפוס א. מ. לונץ. מקרא לנערי בני ישראל. כולל תולדות גבורי ישראל, משלי ישראל. מוסר תורת ישראל ופרקים רבים מתולדות עמנו

וגדוליו. ונלוה אליו ספר "ארץ אבותינו" מאת דוד ילין מורה
שפת עברית וערבית. נדפס בהוצאת בית הספר התורה והמלאכה
אשר לח' "כל ישראל חברים" בירושלם. 8⁰ תרמ"ט, דפוס א. מ. לונץ.
ירושלים, מכלכל קבוצת מאמרים בחקירת ארה"ק, מצבה
קורותיה וכל הגוגע לה בשכבר הימים ובימינו אלה. יוצא לאור
בעזרת חכמים וסופרים מצוינים בארץ וחוצה לה בעברית ואשכנזית
(וגם בעברית-אנגלית) מאמרים נפרדים. שנה ראשונה וזיען תרמ"ד.
שנה שניה ירושלם תרמ"ז דפוס המו"ל; שנה שלישית ירושלם
תר"ן דפוס המו"ל, שנה רביעית ירושלם תרנ"ב דפוס המו"ל,
(השנה השלישית והרביעית יצא לאור רק עברית-אשכנזית) 8⁰.
מורה דרך בארץ ישראל וסוריא, לתועלת העולים לראות
אותה להאחזו כה ולכל הכמהים לדעת ידיעה ברורה ונאמנה
מתכונת וקורות ארץ אבותינו ויושביה; מצבם ומצב המושבות אשר
נוסדו בה, מאת אברהם משה לונץ. תרנ"ג 8⁰ דפוס המחבר.

ג.

חדושי הריטב"א על מס' שבת. בחקמת הריטב"א למס' גדה
דפוס האלבערשטאט מבוואר כי הריטב"א למס' שבת הנדפס
בסאלוניקי הוא חידושי הר"נ. וח"י הר"נ למס' שבת הנדפס בווארשא.
הוא שיטה לאחד מרכותינו הקדמונים אשר שמו לא נודע לנו
למי עדיין. והריטב"א האמיתי למס' שבת עורנו בכתובים פעה"ק
רבים מגדולי עירנו עיינו בהכת"י הזה וכולם הכירו מסגנון לשונו
כי החידושים האלו הוא לרבינו הריטב"א. נכתב על נייר עב בכתב
ספרדית ונוטה לכתב רש"י. איתיות גדולות ובנקל ללמוד בו.
גליונותיו גדולים. פאליא קטן, מחזיק ש"כ דפים; בן כ"ח שורות
מצד אחד.

חזון נחום על משניות זרעים, להר"י אליעזר ב"ר יעקב

נחום, מחור"י ירושלם בחמאה החמשיית להאלף הזה, יזכר בשח"ג מערכת ספרים אות ח', ובמערכת גדולים אות א) הרב המחבר חיבר לפי הנראה פירוש על כל ששה סדרי משנה, ופירושו סדר קדשים מהרות. נדפס מכבר בליווארנא — ובמס' כלאים ימצאון בו ציורים — כתב ספרדית, אותיות קטנות, מהכתב והנייר נוכל לשער כי הוא גוף הכתב ולא העתקה; כי נמצאים בכמה מקומות אשר נחק בקולמוס ונתקן בצדו, ורוחב גליונותיו איננו שוה. קווארטא קטן. מחזיק ש"צ דפים, בני ל"ב עד ל"ה שורות מצד א', חזון נחום להרב המחבר הנ"ל. קובץ כולל א) חדושים וביאורים כעין ופלפול על משנה ו' פ"ג ממסכת פאה. מכיל ר"כ דפים. ב) פלפולים בסוגיות הש"ס, מכיל ה' דפים. ג) שאלות ותשובות מ' דפים, ט"ו שאלות. והשאלות האלו חידש הרב המחבר, ולא נשאלו ממנו להלכה. זכין החמשה דפים הראשונים של השו"ת והל"ה האחרונים יש מפתחות מפורשות (המכיל בערך עשרה דפים מכל המאמרים מש"ס ככלי וירושלמי עם נושאי כליהם הרמב"ם עם נושאי כליה, מורים ונו"כ, רב אלפסי והר"ן; תוספות, הרא"ש, שו"ת ראשונים ואחרונים המובאים בספרו זה. כתב ספרדית, אותיות קטנות. פאליא גדול, וכל הקובץ מחזיק ו"צ דפים בן חמשים שורות בכל צד. (שלשת כתבי היד האלה ימכרו במקח לא יקר, אך בתנאי כי יודפסו והחפץ בהם יפנה אל העורך).

ספר מישרים לרבינו ירוחם, לפי הנראה הכת"י הזה הוא הוא הכת"י אשר הרב חיד"א ראה אותו פעה"ק ואומר כי בו נמצא הוספות רבות על הנדפס, נכתב על נייר עב, בכתב משיטה ישי, מכיל רס"ח דפים, קווארטא גדול. (הכת"י הזה נמצא פעם באוצר הספרים של הרה"ח וכו' שו"ח בכ"על י"פ).

אלפסי זוטא כולל קיצור האלפסי מכל הש"ס. חובר מאת הר"ר מנחם עזרי מפאנו, כתוב על נייר, כתב רש"י, קווארטא. [מקבת"י הזה נדפס רק מסכת ברכות, ראה למעלה אות ב' עמוד 97.]

—

תולדות הרב אִישְתוּרִי הַפְּרָחִי

הראשון בחוקרי ארה"ק¹.

עוד כשש מאות שנה לפנינו. במרם עלה על לב איש מאחינו לעסוק ביהוד במדע ארץ קדשנו לגבולותיה וחלוקתה. דרך כוכב מבית יעקב המנורשים והנרחים מארץ צרפת. וזקרני אור הקירות העמוקה, הפיץ את העכים אשר העיבו את פני המחקר הזה מעת הגלינו מארצנו. — מכארי החורה ומפרשיה אשר לפנינו. עמלו אמנם לבאר את גבולי הארץ וחלוקתה ע"פ רוח מבינתם. אך מאשר כי רגלם לא דרכה על אדמת ארה"ק, לכן לא תמיד התאים ביאורם את המציאות. ועוד זאת כי ביאוריהם הועילו רק להכנת חתובים, לא לדעת איה הם המקומות בארה"ק ומה שטם בעת, עד כי יושבי ארה"ק אשר ראו בעיניהם את הארץ, ואחינו בחו"ל אשר שמו עינם במפת הארץ מעשה ידי התרים מבני העמים. לא ידעו לכוין את שמות גבולי הארץ ומקומותיה הנזכרים בכה"ק ובדברי חז"ל. עם המקומות אשר ראה עינם ואשר שמעה אזנם. רק אִישְתוּרִי הַפְּרָחִי הי' הראשון מיושבי ארה"ק אשר שם

[1] המקור האחד לתולדות אִישְתוּרִי הַפְּרָחִי הוא ספרו כפתור ופרח. וכבר שאבו ממנו החכמים הנודעים הריט"ל צונץ בראש הספר "מסעות בנימין" בתרגום אנגלי. הוצאת החכם א. אשער [ונדפס אה"ב בספר I Gesammelte Schriften Band I] והחכם דר' נייבויער בספר Les Rabbins Francais אשר הו"ל רנאן חלק ב' ער 57. והרצ"ה חן טוב הוסיף דברים אחרים בתרגום דברי החכם צונץ אשר אסף בראש תוצאותיו. ואנחנו התאספנו להשלים את תולדותיו לשכללה ולסדרה בסדר נכון ככל האפשרי.

לבו לחקרה ולררשה. ולכן בצדק נקראה הראשון בחוקרי ארה"ק.
האמנם גם כהמאה שלפניו היא המאה האחרונה להאלף
החמישי העיר ד' את רוח אחדים מגדולי עמנו וחכמיו לתור את
ארה"ק, וארכעה מהם הואילו עוד לרשום בספר לזכרון לדור אחרון
את כל אשר ראה עינם ואשר שמעה אזנם בארץ חמדתנו, הלא
הם: הנוסע ר' בנימין מטודילא אשר עשה לו שם עולם בספר
מסעותיו, לא רק בין עמנו כי אם בין כל העמים הנאורים, המסבב
ר' פתחי מרגנשבורג, הרב ר' שמואל ב"ר שמשון וחרב ר' יעקב
שליח ישיבת פריז. אולם את ארכעה ממימי לבת האלו לא
נוכל לכנות בשם "חוקרי ארה"ק", כי המה כבואם לארה"ק הלכו
רק בדרך הסלולה דרך השיירות, ולא נטו אף שעל אחד
הצדה למען דעת את תכונת המקום היותר גודע בקורותינו ודברי
ימינו, ולכן נשמע מכלם כמעט שפה אחת ודברים אחדים. —
זאת ועוד אחרת, המה ספרו לנו רק את אשר שמעה אזנם מיושבי
ארה"ק על אדות שמות העתיקים של המקומות אשר עברו בהם,
מבלי להביא תחת שבט הבקרת את המסורות האלו, אם מתאימות
הן את כל המסופר על אדות המקומות האלה בכתבי הקדש ובדברי
חז"ל. — לא כן הרב החוקר הזה אישתורי לבית פרחי; הוא כבואו
לארה"ק גמר אומר לתור אותה לארכה ולרחבה, לחקור ולדעת
את שמות כל עריה, כפריה וחרבותיה, ולהשוותן עם שמות ערי
ארה"ק הנמצאים בכה"ק ובדברי חז"ל. ולכן רק אותו נוכל לכנות
הראשון בחוקרי ארה"ק.

החוקר הזה ידע היטב כי בהמלאכה הגדולה והקדושה הזאת
אשר קבל עליו, ברוך עמל ויגיעה רבה וגם מסירת נפש ממש.
ידע גם כן כי המלאכה הזאת לא לחדש ולא לשנה היא, ולכן
הקדיש שבע שנים תמימות ורצופות לעבודתו זאת. ולא רק למדע
ערי הארץ, גבולותיה וחלוקתה, כ"א גם לחקר תכונתה וקדמוניותה,

טבע עציה וצמחיה, משקלותיה, טרותיה, מטבעותיה ודברי ימיה, שם את לבנו, ואשר שמעו אזניו העלה ראשונה בכור הבקרת, ובגודל בקיאותו בכל מקצעות התורה הכתובה והמסורה; כחנם, צרפם ויוככם לדעת ולראות אם נקיים הם מכל סיגים, ואם לא הועם זהרם מאבק הזמן הרב אשר רכץ עליהם. לאיש מצוין ומורם מעם הזה הלא חובת חובכ נפשנו להבטיר בשם הראשון בחוקרי ארה"ק.

א ר צ ו ו מ ו ל ד ת ו .

הרב אישתורי הפרחי הנהו חסר מגזע רבנים וחכמים גדולים אשר העשירו את ספרותנו עושר רב. — אביו הרב ר' משה הפרחי היה חכם תלמודי מצוין, ויחבר ספרים שונים אשר לדאבוננו נאבדו מאתנו וגם מהותם לא נודעו לנו אל נכון⁽¹⁾, רק בנו הרב ז"ל מזכירו פעמים רבות כספרו כפתור ופרח⁽²⁾. זקנו⁽³⁾ הי' הרב ר' נתן מטרונקטילא⁽⁴⁾, מחבר ספר "שער התפיסה" על דיני ממונות

(1) הרצ"ה ח"ט משער כי ר' משה הפרחי חיבר פירוש על מדרש חוה"ט וספר כולל חדושי מסכתות או דינים. אולם כבר העיר החכם ד"ר נייבויער כי ההשערה הזאת איננה מוכחת כלל. היא נשענת רק על מה שבנו מביא פעם אחת ממנו פירוש על מאמר אחד במדרש חוה"ט ופעם אחת פירוש במסכת כתובות, ופעם אחרת חידוש בהלכה, והלא יוכל היות כי ספר ר' משה הפרחי כלל ענינים שונים ונפרדים כדרך ספרי רבני ארצו. אך זאת נראה ברור מהמקומות הנזכרים כי ר"מ הפרחי חיבר ספר או ספרים כי בהמקומות אשר הוא מביא ביאור או פירוש אשר ש מ ע מ ס י אביו, הוא אומר בפירוש "מ ס י אבא מורי וזה"ה" או "קבלתי מ ס י אבא מורי וזה"ה".

(2) פרק ד' ה' י' י"ב י"ג כ"ה מ"ח.

(3) הרצ"ה ח"ט חושב את ר' נתן מטרונקטילא לאביו אביו. — אולם כבר העיר החכם ד"ר נייבויער, כי לא יתכן לאמר שר' נתן זה אשר הי' מצרפתו כאשר העיר עליו שם עירו, הי' אביו אביו ר' משה אשר הי' יליד ארץ ספרד, ולכן משער הוא כי ר' נתן זה הי' זקנו מצד אמו.

(4) ונקרא גם מטרונקטיל או מטרונקטילויש והוא פרנץ העיר Arles בצרפת.

וגם כיאור על התורה והוא נזכר פעמים רבות בבעל התרומה והמאיר,
ונזכרו מכיאו פעמים רבות בספרו כפ"פ⁽¹⁾. אבי זקנו היה הרב ר' מאיר
מקרקסון (ד"א תתק"פ) הנודע ע"י ספרו "העזר" הכולל תשובות
להשגת הרו"ה על הרי"ף. וגם אותו מזכיר בן נדדו זה פעמים
רבות בספרו זה⁽²⁾. — משאר בני משפחתו נודעו לנו: הרב ר' יעקב
בן מכיר אבן תבון ממונטפישלייר⁽³⁾ מחבר ספר "עקר הדחיות"
ועוד, והוא חי גם רבו ומורו של הרב אישתורי כאשר נזכר הלאה.
מקום מולדתו היא העיר פלוראנצה (Florenza) אשר בארץ ספרד⁽⁴⁾
ועל שמה נקראה משפחתו בשם הפרחי⁽⁵⁾. — שנת לידתו בדיוק
נעלמה מאתנו, אך זאת נדע כי הוא נולד בסוף העשר השלישי

(1) פרק ד', י"י, י"ד, נ"ט.

(2) פרק ד', ה', י"י, י"ג, ס"ז, כ"ה, מ"ב, מ"ד, מ"ח.

(3) הוא העיר Montpellier בצרפת.

(4) בן הוא אמר בעצמו בפרק נ"ה מספרו זה: "העיר מקום מושב אבותי ושמה
פלוראנצה בארץ אנדלוס" וכו'. והנה המקום פלוראנצה בארץ ספרד הוא כעת רק
א ה ו ז ה של איש יחיד, והוא איננו במחוז אנדלוס אשר בצפון ספרד, כי אם במערב
הארץ, אך אין ספק כי המחבר קרא את כל ארץ ספרד בשם "ארץ אנדלוס", כאשר
בן יחשב את העיר ברצלונה לאחת מערי אנדלוס, וגם הרמב"ם וכל חכמי הזמן ההוא
קראו את כל ארץ ספרד בשם "אנדלוס".

(5) תרגום "פלארא" בעברית "פרח". אולם בדבר שמו הפרטי נעלה הוא מעל
כל ספק כי הוי "אישתורי", אם כי השם הזה איננו מצוי. (לא כהשערת הרצ"ה ה"ט
שהמחבר העלים שמו, ובאמרו בראש הקדמתו "אמר העבד העברי איש תור", כונתו
כי הנהו ממקבלי התורה), ורק בדרך מליצה חלק אותו בראש הקדמתו לשני מילים
"איש תורי" להראות בזה כי הוא התייר אשר תר את הארץ לארצה ולרחבה. ובראש ספר
הכבושים אשר תרגם משפת רומיל כאשר נזכר הלאה, הוא כותב בעצמו בזה הלשון: "אמר
המעתיק אישתורי ב"ר משה הפרחי ז"ל" וכו'. והשם "אשתורי" או "עשתורי" נזכר בירושלמי
בכורים פ"א ה"ד. ואחדים מרושמי הספרים קראוהו בשם "יצחק הכהן" ואנחנו לא נדע
כל מקור לשם הזה.

או בהתחלת העשר הרביעי¹ של המאה הראשונה להאלף הששי.

בשרונותיו, חנוכו ומוריו.

איש תורי הפרחי חונן מאת ההשגחה בכשרונות נעלים ונפלאים. הוא היה בעל שכל זך וישר ודעת רחבה להבין דבר מתוך דבר². וכשרונו היותר נעלה ונפלא הי' ב ח ז כ ר ו נ ו, עד כי כל מה שקרא ולמד הי' כמאן דמנח בקופסיה ויהיו שגורים על פיו כמעט בלשונם ממש³ עד כינוכל לתארוהו בשם ב ו ר ס י ד ש א י נ ו מ א כ ר ט פ ה. אך לא הי' סיני ועוקר הרים כפלפול וסברא.

ראשית למורי התורה למד כלים אצל אביו הרב ר' משה⁴, ובעודנו נער שלחוהו אביו לארץ צרפת ללמוד תורה מפי זקנו הרב ר' נתן מטרונקטילא הנז' ולצקת מים על ידי שאר גדולי הארץ

(1) בסוף הקדמת ספרו כפזים הוא אומר בזה הלשון: "... בעוצם למודי נרשנו מבית אבי ומארץ מולדתי ערום יצאתי שולל הלבתי, נער הייתי מנוי אל נוי וממלכה אל עם לא ידעתי לשונו נודחתי ...". וטרבריו אלה כי בעת קרוש צרפת בשנת ס"ו לאלף הששי הי' עוד נער, נראה אמנם כי הוא נולד בסוף העשר החמשי, אולם מאשר כי מיד אחר הברוש העתיק וחבר כמה ספרים שונים (כאשר נזכר), ובבואו לארצה"ק בשנת ע"ג כבר הי' רב חיליה בתורה ויחל מיד בעבודת ספרו זהו לכן אין כל ספק אצלנו כי הי' אז כבר כבן שלשים, ומלת "נער" הנזכר בדבריו הוא רק ליוסי המליצה. [2] במקומות רבים מספרו כפזים הוא מכנה הלכות רבות הסתומות בדבריו חז"ל על איזה ענינים הם מוסבים. ולדוגמא ראה פרק ט"ד פסקא "כד מעיינת".

[3] ראיות חזקות להשערתי זאת הן: (א) כי מן הנמנע הוא שבעיר הקטנה בית שאן אשר בה התישב אחרי בואו לארצה"ק ימצאו כל הספרים הרבים, וביחוד ספרי דקדוק, מחקרי רפואה ועוד (אשר רבים מהם נתחברו מהכמי העמים) אשר הוא מביא בספרו זה. (ב) שנוי נוסחאות שאנו מוצאים בדבריו, אשר רבות מהנה חזותן מוביה עליהן כי אינן אלא סרי שגירת הלשון מבלי היות הקשר בעצמו מול עיניו.

[4] במקומות אחרים מספרו הנז' הוא מביא מאמרים ופרושים מפי אביו וז"ל וכותבו "מ פ י אב מורי ז"ל" או "קבלתי מ פ י אבא מורי ז"ל".

הזאת וחכמיה. ויהי רבו העקרי הרב טהור קדוש ר' אליעזר ב"ר יוסף דיניון הנשרף על קדושת השם כיום שני של ר"ה ¹ (ה"א פ"ב), אותו מזכיר פעמים רבות בספרו כפ"פ ביראת הכבוד, ובשנת ס"ב (בערך) הלך למונטיפיזלייר (Montpellier), ושם למד תורה מפי קרובו הרב ר' יעקב בן מכיר אבן תיבון ממונטיפיזלייר (ולפי הנראה למד ממנו גם חכמת התכונה), ואח"כ מפי הרב רבינו אשר ב"ר יחיאל (הרא"ש) אשר בא אז מאשכנז ².

בהיותו עוד צעיר לימים מלא כבר את כריסו בכל מעדני התורה הכתובה והמסורה ומפרשיהם, וכל איש ישתאה לראות את עצם בקיאותו בכל חדרי המשנה, התוספתות, התלמודים והמדרשים וכל הספרים אשר חזברו אחריהם עד זמנו, ובספרו כפ"פ לכד הוא מביא מאמרים ודעות משבעים ספרים ויותר ³ שחזברו אחריו חתומי התלמוד, ומלבד ידיעתו העצומה בתורה"ק, רחש לו ידיעה רבה ועמוקה בחכמות ומדעים ושפות עתיקות. וידע על בורין שפת רומי וערבי ומדע-הארצות וחכמת התכונה והרפואה, ויהי בקי בספרי החכמים: אריסטו, אלפרגני, אבוקראט, בטלמיוס, גאלינוס, אבן סינא ועוד,

(1) זה לשונו בכפ"פ עמוד ר"ח: "הבאתי את זה מדברי רוח הקודש מורי כי ענמה נפשי לקדושתו ולנשרפים בגורתי, על דבר אמת היתה שרפת גוף, ונשמה קיימת, יום שני אל הקסא אחוז פני כסא, היו בחטאינו מאד, מהרונני לוד, קדושים כלם מספר כלם צדיקים, מי יתן בספר ויחקו ספרי המלך מלכו של עולם, לפניו יתנו עודיהם ויצדקו, היו עובדי ברית דת משה עברית שגפרעין מן העידית והידים ידו עשו, עושה שלום במדומיו יאמר, די לצרותינו ושלום יעשה לנו.

(2) הרדב"ז בחשובותיו סימן ל' כתב כי אישתוריו היו תלמידיו של הרמב"ם, והרב בעל שה"ג רוצה לפרש את כונת הרדב"ז לאמר כי הוא היה מהחולקים בעקבותיו של הרמב"ם וז"ל, אולם הרואה בשו"ת הגו' ובסימן ר"ט יראה כי הרדב"ז במחילת כבודו לא כיון את זמן המחברו כאשר כבר העיר על זה הר"ד קונטרסו בעל קה"ד.
(3) ראה מאמר "זכרון שם" בסוף הספר.

תכונותיו ומדותיו.

כגדל ידיעתו כתורה ומחקר, כן רמו ונעלו תכונות נפשו ומדותיו. הוא ה' מיחדי הסגולה אשר תורה וחכמה, תבונה ואמונה במ יחד נצמדו, ואשה לא צרה לרעותה. ובידיעותיו בחכמה ומחקר, השתמש לרומם ולפאר את דברי חכמינו ולהראות לעין כל כי רבים מהו"ל בעלי התלמוד ידעו ידיעה ברורה בכל החכמות כפי מצבם בימיהם. ועוד בהיותו כברצלונה חבר ספר מיוחד על הדבר הזה (ראה הלאה ספריו), וגם בספרו זה מבאר הוא איזה מאגדות הו"ל בדרך המחקר והמדע המתקבלים על הלב (1). אולם ככ"ז קבל לפעמים דברי אגדות הו"ל כפשוטן, אם כי עין כל חוקר ובקי בדרכי אגדת רז"ל וסגנונם תראה, כי נאמרו רק בדרך מליצה או הפלגה (2).

בדרכי ההוראה נטה לבו בכלל להקל בכל מה דאפשר באופני קיום חקי תורה"ק, בהמצאות נכחות על פי הדרכים והכללים אשר המציאו הו"ל ורבותינו הקדמונים ז"ל (3), וירבה להוכיח כראיות נכחות כי יש הרשות לחכמי כל דור ודור ופרנסיו

(1) לדוגמא ראה ביאורו בסופ"פ על המאמר: שלשה פתחים לגיהנם (עמוד צ"ה) וביאור להמאמר "ירושלם יושבת בסבורו של עולם" (עמוד ק"ג). ומאמר "ארץ ישראל נבזה מכל הארצות" (עמוד ק').

(2) לדוגמא ראה שם עמוד ק"א בדבר מאמר הו"ל: "עתידה ירושלם שתגבה למעלה שלש פסאות וכו'" ובהערותנו שם, ובעמוד רמ"ב.

(3) שם בספר מ"א פסקא "האמנם" צהר וימציא עצה ליושבי ירושלם כי יוכלו לפדות את המעשר שני שלהם בחלק העליון של העיר שהיא בל"ם ציון, ובציון מותר לפדותו למען לא יצטרכו יושבי ירושלם להעמיס עליהם את המרה הגדול ולהוליך את המעשר שני שלהם לים המלח. ובפרק מ"ד פסקא "לכאר" התיר להלות ברבית לשוחרי הים בתיספת אחרי שיש אפשרות שיופסד הקרן.

להתיר איזה אסור מאסורי ז"ל בשעת הדחק ואין להם לחוש לסבת האסור¹, ולעומת זה לא נמנע מלאסוף בפרק ה' מספרוכס"פ אסורים רבים הנזכרים בדורו² ובני אדם מקילין בהם. וכן ה' מנגד חזק לאלה המסגפים עצמם בתעניות, ולכן אסף בפרק ל"ט מספרו זה כל מאמרי חז"ל המנגדים לתעניות גדבה, וכ"כ מאמרי חז"ל רבים המורים כי היהודי יוכל להנות מעוה"ו אם רק יכוין ליהנות למען יוכל לחיות ולעבד את בוראו. הוא ה' בעל לב טוב, נפש עדינה, אוהב שלום ובורח מן המחלקת, רחוק מכעס וקפדנות; וגם בדברו בפרק ה' מספרו הגו' על אדות דיני הקראים ודעותיהם הנפתלות בבאורי מצות התורה, הוכיח את משוגעתם רק בדברי חז"ל ולא כשנאה וכעס. ולהיפך יצטרך לקרבם לדתנו, ומספר כי הקראים שבזמננו אינם מוסיפים גרעות; והרבה מהם עברו בימיו במצרים לדעת הרבנות³. הוא הוקיר במאד את מוריו ורבותיו, ולא רק את רבותיו אשר יצק מים על ידם, כ"א גם את גדולי המורים אשר שאב מים מבאר חכמתם. וביחוד הוקיר וכבד במאד את מורינו ומאורינו הרמב"מ ז"ל, עד כי כמעט בכל הלכה אשר התחיל לישא וליתן בה, הביא מתהלה דעת הרמב"ם ואח"כ דעת משיגיו; ונשא ונתן בהם⁴. וכן

[1] זה לשונו בכס"פ פרק ה' עמוד ס"ו: נמצא שדור דור ופרנסיו דור דור וחכמיו כשהובר הדבר להם באיסורין כיוצא באלו שאין לחוש לסבת האסור שבעבור אסורו חכמים ז"ל בשעת הדחק מתירין אותו. ובכ"ז בסוף דבריו הוא מסיים לאמר: ועל הכל אני אומר בעל נפש שומר פיו עם שהאמת הביב.

[2] שם פרק ה' יספר כי בארץ הצבי היו משתמשים בספר תורה שכתבו קראים, אך הוא מנגד לזה ואומר כי בעיבוד העורות וכתובת הזכרות לשמן לא נוכל להאמין בהם.

[3] בפרק מ"ו אחר שהוא מביא דברי הר"ם ז"ל ומסלפל בהם, הוא אומר בזה הלשון: וזאל הרב ז"ל יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין.

ה' נזהר במאד להזכיר את כל דבר הלכה או חדוש בשם אומרו⁽¹⁾. אך על כלן גדלה מדת ענותנותו, וכאשר השלים את ספרו כס"פ, הביאו לאחד מחכמי ירושלם למען הגיהו⁽²⁾. וגם בעבודתו כתכונת הארץ, גבולותיה וחלקיה אשר עבד בה שבע שנים תמימות בשקידה רבה ומסירת נפש ממש, עבודה אשר לא קדמהו אדם מעולם, גם בעבודתו זאת לא התגאה ולא התרברב, רק חשב את הדבר לעבודה ויגיעה פשוטה ולא לרוח יתירה ויתרון השגה⁽³⁾. וענותנותו הרבה הזאת הסבה לפעמים אריכות גפרוה בספרו הנו' כאשר נבאר הלאה.

את ארץ אבותינו אהב, כבד והוקיר במדה שאין למעלה ממנה, ומה מאד גדלה שמחתו, כאשר זכה לבוא אליה ולהסתופף באחת מעריה, וביחוד אחרי החילו לחקור בגבולותיה, מקומותיה וקדמוניותיה, ויעריץ ויקדיש במאד את חרבותיה ושרידי זכרונותיה, וכל האגדות והמסורות אשר הקשיבו אזניו אדותם, ויחפץ בכל לבבו ונפשו בהתרחכות ישוב אחינו בה⁽⁴⁾.

קורותיו ודברי ימיו.

בעודנו צעיר לימים כבן עשרים וחמש נגרש הוא עם יתר

[1] גם פירוש מלה אחת שמצא אח"כ בעצמו את הפירוש הזה בספריו, לא נמנע מלכתוב: "מפי מהר" ברוך ד"ל, אח"כ מצאתי" וכו' (עמוד קכ"ז).

[2] הוא הרב ר' ברוך ז"ל.

[3] זה לשונו בעמוד רפ"ב: עתה אקום ואמר ה' וכו' בעורו. אגלה הנעלם בדור הזה לשאינו יודע מא"י מגבולי השבטים ועוירותיה וכו', וזה החפוש הביב אצלי מחפוש מקומות הכוכבים ברקיע וכו'. על כן באתי אני הדל השפל לספר לאחי ועמי מה שמצאתי בזה המבוקש ואין זה מיתרון השגתי על השגת מי שאינו מדבר בזה אלא מיתרון הקירתי על הקירתי ותנועתי על תנועתו.

[4] ראה להלן "קורותיו ודברי ימיו".

אחיו מארץ צרפת ברשעת המלך פיליף האכזר ביום עש"ק עישירי
לחדש אב ה"א ס"ו (1) (22 יולי 1306). וכיתר הגולים הלך גם
הוא לפרפיגנאן (Parfignan) ומשם לברצלונה ובה ישב כשבע
שנים (2), ויעסק בתורה וחכמה ויתרגם וגם חיבר ספרים שונים
אשר נזכרים הלאה. ואחרי כן גמר אומר לעזוב את בני משפחתו
וארץ מולדתו ולעלות לארצה"ק ולהאחו בה. ובשנת ה"א ע"ג בא
לקאירא בירת מצרים ויתעכב בה זמן קצר, ומיד כבואו הכירו כל
חכמי העיר הזאת וגדוליה, וביניהם גם הרב ר' שמואל הנגיד נכד
הרמב"ם ז"ל, את גודל ערכו ומעלתו, ויקירוהו ויכבדוהו
במאד ויבקשוהו כי יתאחו בעירם. ולא נעתר להם ויעל אחרי
ימים מעטים ירושלימה. ויחל מיד אחרי כואו לעסוק
בחקירת ארה"ק, וביחוד בחקירת תכונת ירושלם וחלקיה⁽³⁾,
וכל הענינים הנוגעים לקדמוניותיה, ומדת הר הבית, למען
נוכל לדעת את המקום אשר נוכל לגשת אליו כעת במומאתנו.
גם חכמי עיר קדשנו זאת ורבניה הכירו את ערכו ומעלתו
ויקבצוהו כמו נגיד ויקצבו לו הספקה למחיתו מקופת הקהל כלשאר
החכמים הגדולים אשר תורתם אומנתם⁽⁴⁾. אך כראותו את פירוד
הדעות פלגת הריב אשר פרץ בה ע"י מתנגדי הרמב"ם (ובראשם
ה"ר שלמה פטיט) ומצדיקיו, השורר בה, החליט לעזוב⁽⁵⁾ את ירושלם,

- [1] כן הוא מספר בעצמו בפרק נ"א מספרו כפ"ס, ונתן סימן להשנה הזאת אב
ה'ט' מא' ה' וכן ויגרשוהו ו' לך.
[2] כי בשנת ע"ג כבר ה' במצרים.
[3] ו'ל פרק מ"א ספקא "האמנם": ולזה תמצא כפות ישנות תחת הבתים וכו'.
[4] ראה הקדמתו בכפ"ס עמוד נ' ובהערה 2, 3.
[5] כן דבריו בהקדמתו: . . . דירת הברכים לשבת בצער עובתי עם שיושביהם
בחסידותם עונות ממועטים ידעתי ידעתי, גם בגדולות ללכת בהם לא נסיתי, בנפלאות
כמי לא עאלה נכשי, ואלהם לבי לא הטוה ולאסיו נפשי מ' ל' ג' א' . . .

עוד לפני מלאת לו שנה לשיבתו¹, בה ולהאחו באחת הערים הקטנות, למען יהי רחוק משאין קריה, ויוכל לעסוק בתורה ומחקר כחפצו, ויבחר לו את העיר הקטנה והנעימה "בית-שאן" למושב לו, אשר בה הי' אז ישוב קטן מאחינו; למען יוכל לשבת במנוחה ולעסוק בחקירת ארה"ק ולהכיר חכור מיוחד מתוצאות חקירותיו², ובה בלה את כל ימיו. אך כפעם בפעם הלך ירושלימה לבכות על שמטותה, לחקור על תכונתה ולהתייעץ את רבניה וחכמיה בחקרי דת והלכה.

לא נוכל לדעת אם כבר הכה רעיון חקירת ארה"ק שורש בלבו עוד בהיותו בחו"ל, ובעבורו גמר אומר לעזוב את בני משפחתו ולעלות לארה"ק; או כי אחרי עלותו אליה, בראותו כי אף גדוליה וחכמיה לא ידעו מאומה מגבולי הארץ וחלוקתה; וגם להלכות התלויות בארץ. אין ספק מיוחד אשר יבארם ויבדרם כל צרכם; ואין רק אז עלה על לבו לקחת עליו את העבודה הגדולה והכבדה הזאת. אך בזה אין ספק כי עוד רעיון אחד מאד נעלה עורר אותו להעבודה הזאת. הוא חשב והאמין כי הרדיפות והגזרות אשר מצאו את אחינו בארץ צרפת, הם הם "חבלי-משיח", וכי קץ הפלאות עומד כבר אחר כתלנו³. ולכן מצא לו לחוב קדוש ולדבר בעתו לחבר ספר

[1] כן נראה מפרק ה' עמוד קמ"א שכתב: ואני בביאי אל הארץ הקדושה בחסד עליין שמעתי כי בנוש חלב וירושלם היו קרין המגלה י"ד ומ"ו וכו'. ובתבתי על זה אל הדר מתתיהו ז"ל וכו'.

[2] זה לשונו בספרים בהקדמה עמוד נ' וד': "... בפלגת ארצות ישראל בחסד עליו עברתי, עיירותיה מדינותיה וברכיה רובם דרכתי. הרי בשמים כפרים עם נדרים ביניהם מצאתי בבית שאן למנושה אשר בולחבר את זה ישובתי בחרתי, יושבת על מים רבים מי מנוחתו. ארץ חמדה מבורכת, ושבעת שמחות כגן השם תוציא צמחת ולגן עדן פתחה".

[3] ראה שם עמוד ק"ג אשר שם קבץ דעות אחדים מהנאומים על זמן הקץ, והיותר מוקדם שבהם הוא הי' קי"ח שהוא ל"ג שנה אחרי חתימת ספרו. ובפרק ו' עמוד ס"א מביא מה ששמע מפי מהר"ך ברוך ז"ל בירושלם כי בשנת י"ז לאלף הששי אמר ר' יהואל מפרוז לבוא לירושלם ולהקריב קרבנות.

על כל הדינים והמצות התלויות בארץ על גבולותיה וחלוקתה וכל חוקרי קדמוניותה.

ובהיות רבינו זה חכם וחוקר לכל תכלית, לא מהר בכתיבת ספרו כפ"פ עד אשר עבר את ארץ ישראל לגבולותיה, עריה ובפריה. לא חדש ימים ולא שנה תר את ארצ"ק, כי אם שבע שנים תמימות ורצופות הקדיש לעבודתו זאת, שתי שנים בחקירת ותיור ארץ הגליל וחמש שנים בתיור ובקור שאר חלקי הארץ⁽¹⁾. ויתחקה בידעת והגבלת גבולי ארצ"ק הנזכרים בבה"ק ובדברי חז"ל. אך באהבתו וחבתו העזה לארץ אבותינו, הרחיב מאד את הגבולים הנזכרים בתורה כאשר העירונו בפנים⁽²⁾. ומה מאד גדלה שמחתו כאשר עלה בידו למצוא ולברר שמות מקומות אחדים בבה"ק ובדרז"ל⁽³⁾. ובבקיאותו הגדולה התאמץ לבאר את מעלות וקדושת ארץ ישראל לחיים למתים, ולהשיג על דברי אלה אשר רצו לחשב איזה ערים מא"י כחז"ל מאשר כי חז"ל קראום לפעמים בשם חז"ל או ארץ העמים. ויבאר בראיות נכחות כי אף אם אמנם לענין דיני תרומות ומעשרות ושאר המצות אינם נחשבים בארץ ישראל ממש, מאשר כי לא נתקדשו בקדושה שניה, אך בערכם, מעלתם וקדושתם אין ביניהם כל הכדל. ועוד זאת כי מעלת וקדושת א"י חלה עליה משעת ההבטחה לא

(1) הלא בה דבריו בפס"פ עמוד רפ"ג : הן היותי בשני שנים בגליל דורש וחוקר ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ביום העוד.

(2) ראה שם פרק י"א עמוד ר"ג ור"ב ובהערותינו שם.

(3) זה לשונו שם בפרק עשירי עמוד קצ"א : ופירוש האי מימרא (של סולמא דצור ומחנא דדרז) לא ידעתי עד כי זיכני אלהי וראיתי שני המקומות הללו ודע וכו'. ובפרק י"א עמוד ר"ג הוא כותב : "לדעת זה ההר (הר ההר) איזה הוא ואנה מקימו, שדחתי זמן מרובה ינעתי ומצאתי ת"ל וכו'.

מעת הכבוש, ולזה יחד את הפרק העשירי מספרו זה, וביחוד
התאמץ לבטל את דברי אחדים מיושבי אר"ק אשר מנעו את
העולים החדשים מלהתישב בערים אחדות העומדות בטבור הארץ,
כבית שאן ומלחה מהטעם הנזכר (1).

ומלבד מחקרו במדע הארץ, שם את לבו גם למבעה, מזנה
וקדמוניותיה, חקר את טבע עציה וצמחיה (2). התוה את תבנית
יצורת בית מקדשנו כאשר מסרו לנו חז"ל ומדת הר הבית וחומתו
ושעריו לכל רוחותיו. בקר ושקל בפלס את כל המדות, המשקלות
והמטבעות הנזכרים בכה"ק ובדרו"ל, ולהשוותם עם ערך ומשקל
המטבעות אשר שררו בזמנו באר"ק ובחו"ל, ופרק גדול מיוחד
הקדיש למחקרו זה, ויברר את תכונת קשת הראי' באופק ירושלם
ואר"ק, ויחשב וימנה בחשבון ברור את שנות השמטה והיובל ע"פ
כל הדעות השונות בלוחות מקבילות, וחשבון השמטות; וייחד גם לזה
פרק שלם בספרו זה, ויתחקק בסדרי זמני הנשיאים ובדיני ותכונת
כתות הכותים והקראים, ויאסוף בחפניו את כל המסורות, המנהגים

(1) זה לשינוי בכפ"ס פרק ו' עמוד קכ"א: על בית שאן להודיע לבני אדם שהוא ארץ
ישראל ושהנזכר בנויר יכול לישב בה ומינצא בזה בשאר הדינים, אינו צריך לבשר
אלא לסוסים וממלים, אבל מה אעשה הנה היום נמצאים פה עמנו אנשים מקרוב באו
מחזקים בידעם מניאים לב נשים ועמי הארץ לשבת שם, ואומרים להם שאינה ארץ
ישראל במיחלם אלא הוצה לארץ, ואלו אמרו שיש חלוק בחיוב תבואת ארצה מוולתו
ההרשתי, על כן להאריך בזה הוצרכתי להחיות לב נדבאים וכו'. ובסוף מאמרו זה עמוד.
קכ"ו הוא כותב: ומה שרדסתי אחר זאת החקירה לא מפני שזיכני האל ית' לשבת בה
לבד, אלא שלא למעט נבולי נחלתינו ממיעוט ידיעה ומרצון, ושלא להקל במצותיה.
ולאחר זמן מרובה באי הנה האנשים ההם וחזרו בהם וכו'. . . וכן מזה הטעם בעצמו
רדסתי אחר זכות עיר אחת הסמוכה ללוד ושמה רמלה קודם שאחפש בנבולי הארץ כי
הוציאנו גם כן עליה דבה וכו'.

(2) ראה שם פרק ל"ו ופרק נ"ב ובזה הוא מבאר את שמות הצמחים כמו שהם
נקראים בארץ ישראל ומצרים.

והתפלות אשר היו נהוגים בזמנו בארה"ק (1). וכל שריד וזכרון מזכרונותינו וקדמוניותינו היו יקרים אהובים וחביבים בעינינו מאד, ובכל לבו הי' חפץ כי גם בזמן גלותנו יתרבו מספר אחינו בה (2). ובמרידות לב נאנח על השפלת מעלת אחינו היושבים בחו"ל לפי דברי אחדים מרבותינו ז"ל (3). אך בכ"ז התאמץ להראות כי אלה מערי חו"ל המכוונים במצבם בכדור הארץ נכח א"י, יש להם ג"כ בצד מה, מעלה כארץ ישראל. ובמאמרו זה מנה שמות ערים רבות בארץ אפריקה המכוונות כנגד ארץ ישראל. ובה היתה לו כוונה כפולה לחזק ולנחם את לבות אלה מאחינו אשר לא יעלו לשכון בארה"ק אם מאונס גמור או מאונס הרצון (4).

כתום השנה השביעית לעבודתו. החל להעריך ולסדר את ספרו זה אשר כנראה כתבהו במשך שנות סיוור, ובשנת פ"ב (5) השלים אותו עד תומו. ואז הלך ירושלימה להראותו לאחד מגדולי חכמיה הרב ר' ברוך ז"ל למען יוכח אם צדקו כל דבריו. כי

(1) בכפ"פ פרק ששי עמוד ק"ד מביא תפלה אשר אולי חבר בעצמו או היתה נהוגה כבר לאמרה אצל שערי רחמים, ובפרק שביעי עמוד קכ"א מביא תפלה בחרוזים אשר נהגו לאמרה אז אצל הירדן. ושם מזכיר כי בהר הכרמל ראו עיניו את המקום אשר בו בנה אליהו ז"ל את המזבח. ובשונם את העליה אשר בה ישב אלישע.

(2) שם פרק י"ג עמוד שמ"ב בדבריו על המצות התלויות בארץ, הוא אומר בתוך דבריו: מיציתן והיינו אנחנו המתקבצים מקרוב לארץ ישראל משקנים היום פרותינו כלנו בהלכה.

(3) שם עמוד רי"ד ופה ערה 2.

(4) הלא כה דבריו שם פרק תשיעי עמוד קמ"ח: ומה שדברנו עד הנה בזה המבוקש להוק את לבב אחינו ורעינו האנוסים והמזרחים להתעקב בארץ ההיא אם להכרה גמור אם שהרצון יכריחם ובמעגלותיו ינחם. אבל לא לפטור הוריו המהיר והחרוץ, בית אלקיו הולך בדגש נחפז לרוץ, ולארה"ק ירוץ, עד אשר לא ירתק חבל הכסף גולת הזהב תרוץ, ויזכה בבנין רחב וחרוץ.

(5) בפרק נ"א בדבריו על השפון השמיטות: מזכיר כי השנה אשר הוא עומד בה: היא ה"א פ"ב.

ברוב ענותנותו לא האמין בעצמו ויפחד לפרסמהו כמרס יסכים עליו אחד מחכמי ירושלם הגדולים. וגם להרב ר' מתת' אחד מהחכמים הגדולים בבית שאן, מסר את ספרו להגיה. ואחרי אשר החכמים הנז' הסכימו למרבית דבריו, ויעוררוהו להוסיף בו איזה דברים נחוצים, עבר שנית עליו לצרפו וללכנו ולהגיהו, ויכתב בעצמו את מפתחות הספר לפרקיו. אולם — כאשר נשער — הכת' האחרון המוגה והמצורף נאבד מאתנו; והעתקות האחרים אשר ישנם מהספר הזה, נעתקו כלם מהעתק הראשון מרס הגיהו. ולכן מוצאים הננו בספרו זה לפעמים לא רחוקות מאמרים אשר באו שלא במקומם, חסר ויתיר וכדומה, כאשר העירונו בפנים הספר דבר דבר על מקומו.

דרכיו בחבור ספרו כפתור ופרח.

בספרו זה הוא מביא על הרוב ראשונה את לשון הכתוב על כל דבר המפורש בתורה, ואח"כ את דברי רז"ל המפורשים בספרי, מבילתא, תוספתא, משנה, תלמודים מדרשים וכו'. ובמקומות אשר סגנון המשנה והתלמוד איננו מכואר כל צרכו, לא נמנע מלהעתיק אות באות את דברי מפרשיהם הרמב"ם, הר"ש ורש"י ז"ל. ובמקומות אשר ישמותיהם חלוקות, מכרר את ישמותיהם בבירור מפורט. ואח"כ מביא ראשונה את דברי רבינו הרמב"ם ז"ל בפסקיו, ולפעמים גם את דעת משיגו הראב"ד, ונושא ונותן בהם לבארם בביאור ארוך ומפורט למען תקל הבנתם, ובאחרונה יחזה את דעתו והחלטתו. ולפעמים מביא את דעות כל הגאונים שקדמוהו ושמותיהם, ולגודל ענותנותו איננו מכריע כלל ביניהם. ויש אשר הוא מכאר מהות המצוה וגדרה בקצרה, ואח"כ יביא את דעת הרמב"ם ונושא ונותן בה מהמקומות השונים בתושבע"פ. — ומלבד דעות עמודי באור תושבע"פ וההוראה האלה, הוא מביא באורים ופסקים כמעט

מכל הספרים שנכתבו עד זמננו ובהם ספרים וכתבים
 רבים אשר נאבדו מאתנו (כלם יוזכרו בפרט בחמאמר "זכרון שם"
 בסוף הספר כפ"ס) וגם מה ששמע מפי רבותיו ושאר חכמי הדור.
 כהוראה מרבה הוא להביא את דברי בעל העמור ובעל התרומה
 ובבאור המקראות, יבוא, מלבד באור רש"י והרמב"ן, גם את תרגום
 הרס"ג ובאורי הר"י אכן גאנח (כשפת ערבית), הראב"ע, הר"י
 בן בלעם, הרד"ק ועוד. במקצוע התכונה יזכיר את דברי ר' אברהם
 ב"ר חייא הנשיא, אלפרגני, בטלמיוס ועוד. אך איננו
 מזכיר כל ספר בחכמת הקבלה. — והנה כבר העירונו למעלה
 כי מן הנמנע הוא כי כל הספרים האלה נמצאו בבית שאן
 הקטנה עיר מגורו. ולכן אין כל ספק כי מרבית הספרים האלה היו
 שגורים על פיו. ולפי הנראה גם הספרים אשר נמצאו
 בבית שאן, כספרי התלמוד והמדרש, לא עיין בהם בעת כתבו
 ספרו הנז', רק הביא אותם כמו שהיו קלופים בזכרונו. ולכן ככל
 בן תמותה נכשל גם הוא לפעמים והחליף שמות הפרקים או
 המסכתות ולפעמים טעה מעיות קטנות בנוסח המאמר (מלבד שנויי
 הנוסחאות אשר היו בהספרים שלפניו), כאשר העירונו על כל זה
 במקומם. וכ"כ הראנו לדעת, כי בדרכי ההוראה נטה ויצדד להקל
 בכל מה דאפשר כאופני קיום חקי תורה"ק, ויגד להמסגפים
 בתעניות ומפרישים את עצמם מתענוגי העוה"ה, אך לעומת זה בכל
 המצות התלויות בארץ, השתדל להחמיר, ויחקר אחרי הלכות
 רבות הנוהגות בארה"ק, וביחוד בירושלם, ואינם משימים לב
 עליהם כעת. ופעמים רבות הכניס בתוך דברי ההלכה, מאמרים
 ורעיונות קצרים מעוררי אהבת קדש וחבה פנימית לארה"ק ולזכרונותיה,
 וגם אסף וקבץ את כל הדינים הנזכרים בדרו"ל ובני אדם מקילין
 בהם. את כל מאמרי דו"ל הנוהגים לחכמת החשבון, ביאר בבאור
 ברור ומפורט במאד כיד הידיעה הטובה עליה ואף השתדל להראות

כי היתה לרז"ל שטה קצובה במדותיהם ושעוריהם. וכן התאמץ לחשוף ולגלות ממאמרי רז"ל לספוריהם, רבים ממנהגיהם ודרכי חייהם¹. סגנון לשונו בסגנון לשון הפוסקים, ולפעמים מתנהג בכבודת ואיננו נזהר במשפטי הלשון ובסמני המין והמספר, אם כי מתוך הקדמתו ומקומות שונים בפנים הספר, נראה כי ידיו הי' רב לו לכתוב על מהרת לשון הקדש. גם נסה לכתוב במליצה וחרוזים לפעמים גם בחדודים ושנינות, אך נסיונו לא עלה יפה. — גם בסדר הענינים. לא נזהר כלל, ואם כי חלק את ספרו לפרקים, ויחד לכל פרק ענין מיוחד, בכ"ז נמצא בפרקים רבים, הרבה דברים שאינם מענינם כלל², כי למרות חפצו ורצונו לסדר את ספרו בסדר נכון³, לא יכל לתת מעצור לשטף המון רעיונותיו, ויחבר רעיון ברעיון וענין בענין עד שיצא מענין לענין שלא כענין.

שאר ספריו.

מלבד הספר הגדול הזה שאחבר בארז"ק, חבר בשבע שנות נדודו עוד ישה ספרים, ושנים מהם הם תרגומים משפות אחרות, ואנחנו נזכירם פה לפי סדר זמן חבורם.

א) תרגום ספר רפואות של החכם Armengaud Blaise

[1] ראה פרק מ"ד פסקא "בחכמים".

[2] כמו למשל פרק ה' "ענין קים לך" פרק כ"ב בדבר הרשות לרז"ל ופסול קרובים, פרק כ"ה מדיני נשים ונאמנות, פרק מ"ב מדיני שכירות, פרק מ"ד מדיני צדקה, וכן בהזכירו בפרק כ"ב כי העושה שתי גרנות מחויב לתת שתי פאות שהיא הלמ"ס. הוא הולך ומונה הלכה למשה מסיני רבות, ועוד ועוד.

[3] את ספרו חלק לששים פרקים, ובראש כל פרק הודיע בקצרה את תוכנו, והדינים הנזכרים בפרקים שונים, לא נמנע מלהזכיר בכל פעם את הפרק אשר בהם הוזכרו. ובראש הספר כתב בעצמו את סמני פרקי הספר, ובהם פרט עוד יותר את תוכני הפרקים מאשר בפנים.

הרפא נודע ממונפליר⁽¹⁾, בהקדמתו להספר הזה יאמר, כי הוא תרגם אותו כברצלונה בשנת שעבודי תחלת גלותי לאמר מיד אחר שנת ה"א ס"ו. ואהרי אשר ידבר על מרירות הגלות כדרך שאר בני גילו, יספר : "מצאתי פה ברצלונה ספר "יקר מאד בשפה זרה על חכמת הרפואה מיוחס לחכם נוצרי יארמנגב בלדי (הוא Armengaud Blaise, כי הז' והד' יתחלפו "בהכת"י) ממונפליה, ותרגמתיו ללשוננו כיד ד' הטובה עלי, ואיזה "ימים הנחתיו אצליו ולא חפצתי להוציאו חוצה, והנה בא הנשיא(?) "לברצלונה ומסרתיו לידו".

הספר הזה נחלק לשבעה פרקים, והם : (1) שמות הרפואות. (2) תועלתם. (3) מאיזה חמרים הם מורכבים. (4) לאיזה מחלות תביאנה תרופה. (5) סגולתן. (6) הכמות שצריך לקחת. (7) באיזה זמן. הוא נכתב כראשונה בל"ס ממחברו בשפת רומי וגקרא בשם De remedis, וכל התרגומים הנמצאים עד היום מהספר הזה תורגמו מהתרגום העברי.

ב) ספר הכבוסים⁽²⁾. מכיל קובץ מאמרים והערות בחכמת הרפואה אשר נקבעו כנראה על ידי הרפא אליהו בן יהודה⁽³⁾. גם אותו תרגם בל"ס משפת רומי. ראשיתו נמצא בהכת"י אשר ברומא (Casanatensis No. 1 IV 5). אבל הכתב-יד הזה הוא במצב נורא, מרבית דפיו נשטמו ונתחלפו ממקומם וגם כמה דפים חסרים. הוא יחל בדף 182, ומתחיל בזה הלשון : "אמר המעתיק אשתורי ב"ר משה הפרחי ז"ל, יען אשר

(1) כת"י ברומא; מכיל ששה דפים וחצי, קווארטא קטן, ודיו רומי כתב בטעות שם המתרגם "אשתוד"י, ולא ידע כי הוא אשתורי בעל הכפוסים.

(2) בשם "כבוסים" השתמשו הקדמונים לסמים משלשים.

(3) אין להחליף את הספר הזה עם יתר הספרים על הכבוסים, כמו ספרי Gerard de Bututu, de Sol, Dantis, ועוד, הנודעים לנו ע"י דר. שמוינשניידער.

"ראיתי תועלת זה הספר הנקרא ספר הכבוסים שהוא טוב מאד, ולכן העירני חזי לתרגמו מלשון. . . . (1) ללשון הקדש. הספר נחלק לשבעה שערים. הראשון ידבר במטהרי הדם ומשלשלי הנדורה² והאחרון במשלשלי הלחות וכו'. ואח"כ יבואו בו הערות וזכרונות שונים. והמשך ספר הכבוסים קשה למצוא בהכת"י. (ג) מאמר בכאור דעת החכם הערבי אבן סינא 'בהקאנון, ע"ד שוכני קו השוה³).

(ד) בתי הנפש. נזכר רק בספרו כפ"פ פרק ה' וי"ח, ולפי הנראה כלל תוכחה ומוסר, וביחוד על כמה אסורין שבני אדם מקילין בהם. (ה) שושנת המלך. נזכר בספרו כפ"פ פרק ו' וז"ד, ולפי הנראה ביאר בו את כל החכמות והמדעים הנזכרים בתלמוד.

(ו) שער השמים. גם הוא נזכר רק בספר כפ"פ פרק ששי, והוא כלל לפי הנראה דינים והוראות או ביאורים וחדושי מסכתות. ארבעה ספרים האלו נאכדו מאתנו לראב"ן לבבנו. --

אחרית ימי האיש המורס מעם הזה כוסו כליל במשאון, ומאומה לא נודע לנו על אדות זרעו וצאצאיו אחריו. וגם שנת ומקום פטירתו נעלמו מאתנו. נוכל להחליט כמעט כי הוא הלך לאור באור החיים שנים אחדות אחרי השלימו את ספרו כפ"פ, כי הרב ר' יצחק חילו אשר בא לארה"ק בשנת ה"א צ"ד, ובמכתביו אשר כתב לכ"ב הנודעים בשם "שבילי ירושלם"⁴, הוא מזכיר את כל הערים שכארה"ק ושמות חכמיהם ונכבדיהם, לא יזכיר שם הר"ר א'שתורי הפרחי ואף לא שם העיר בית-שאן. ואף אם נאמר לרגלי איזה סבה לא הי' הר"ר צ' חילו בבית-שאן ולא שמע את שם

[1] בכתי' נמחקה המלה הזאת ודר. נייבויער כתב במקומה "הגרי" ר"ל רומית.

[2] צ"ל "הדרא" והוא בני המעיים, כמו הדרא דכנתא (חולין ק"ג א').

[3] אותו מזכיר בספרו כפ"פ פרק ו' עמוד ק"ד.

[4] Itinéraires la terre sainte להכנס אליקים כרמליוזיל (צר 217).

הרב אישתוריי — הנה זאת נוכל להחליט בהחלט גמור, כי נפש רבינו שבה למקור חוצבה לפני שנת ק"ח, כי בפרק ששי עמוד ק"ג מספרו כפ"פ הוא מביא דעות שונות של מבארי כתבי הקדש על זמן הקץ, והיותר מוקדם שבהם הוא שנת ה"א ק"ח. והנה אין ספק כי גם אחרי כלות לחבר את ספרו הנז', לא נמנע מלעבור ולתור את המקומות היותר רחוקים והיותר עזובים בארץ אבותינו אשר עוד לא דרכה רגלו בס. ומי יודע אם סוף סוף לא נרצח בידי מרצחים אשר ארבו לדמו . . . וחיוו עלו לקרבן על מזבח עבודת חקירת ארה"ק. והדבר הזה גרם אולי כי ההעתק המוגה והמצורף של ספרו הנז' אשר הי' אז עמו נאבד כליל, כי מרצחיו קרעוהו לגזרים לבלי יודע עונם ויבולע להם.

* * *

כמאתיט שנה לא נודע כלל הספר כפ"פ ומחברו, ורק העתקה אחת מהספר הזה שנעתקה לפי הנראה בטרם הגיהו וצרפו, באה ונתגלגלה לידי הנגיד הגאון הנודע ר' יצחק כהן שולל במצרים. ואחרי אשר נודע לרבינו הנגיד ערך הספר ומעלתו, נעתקו ממנו בזמן קצר העתקות שונות והם נפוצו בין גאוני וגדולי הדור ההוא שכארה"ק ומצרים, וכלם השתמשו בו בכל דבר הנוגע להלכות א"י, מדת חר הבית וכו'. וישמחו כאל מלקושי כאשר עלה בידם לאסוף את הסגולה היקרה הזאת לבית גנזי ספריהם. ואף נשלחו ממנו העתקות אחדות לחו"ל, ובשנת ה"א ש"ו או ש"ט (כי על השער חסר שנת הדפוס), נדפס לראשונה בוויניציא בדפוס יפה בתבנית קווארטא קטן, ע"י הבחור מאיר בן יעקב איש פרעניץ. מספר דפי הספר הם קפ"ג, ורק במעיות נסמנו תמ"ח. אך כאשר העירונו בהקדמתנו לתוצאתו החדשה, הדפיסו מוציא לאור כמו שהוא מבלי תיקון ושנוי כלל. וזה נוסח השער:

ספר "כפתור ופרח" אשר נמצא בבית גנזי
החכם סיני ועוקר הרים הלא הוא הגאון נגיד
ממצרים עשיר עניו בו נמצא תורה וגדולה במקום
אחד כמהר"ר יצחק כהן שולל. ובו נמצא
רוב התועלת שמדבר דיני ארץ ישראל הנהוגות
היום בארץ ובשאר דינים יפים כאשר תראה
בסמני פרקים שלו.

אותו העיר : הבחור מאיר : במשפחתו הצעיר :

פה וויניציא

ואת מנורת המאור הוא

בן יעקב איש פרענק¹

ובסוף הספר כתוב לאמר :

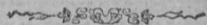
"אמר מאיר בר יעקב איש פרענק, כאשר ראיתי ספר
הנותן אמרי שפר ודיניו מיושרים ודבריו מתוקים ונופת
צופים עכד לחם רב לכל תלמיד רוב, רוב התועלת לכל
מעין בו, נכנסתי בעובי הקורה להדפיסו בתכלית היופי
"בכל דבר, הן בנייר הן בדיו, הן באותיות, כי נשאו
"הן בעיני כל רואיהם. ובהיות כי משגיאות לא יוכל אדם
"להנצל ובפרט במלאכת הדפוס, אפיל תחנתי לפני כל
"יודעית ודין החוגים בספר הזה שידגיגני לכהזכות ולהוציא
"לאור משפטי. ולחזק בדקו, בררתי למגיה בחור אשר
"מעם זקנים לקח, בקי בחדרי תורה שתורתו אומנתו הנכון
"החריף מהר"ר משה כהן בכמהר"ר זכרי' כהן מקרפו".

הספר הזה נדפס כנראה במספר קטן מאד, וחכמי ורבני
כל הארצות בלעוהו מיד בצאתו מבית הדפוס. וזמן לא כביר אחרי

[1] שתי שורות האחרונות נדפסות לאורך העמוד וביניהן צורת המנורה.

הדפסתו. נהי' כבר ליקר המציאות. אולם גם אחרי הדפסתו, לא
 נודע שם המחבר, יען כי המו"ל הראשון חשב את השם אישתורי
 המפורש בראש הקדמתו, לשם כנוי או אלמוני; ולכן לא הדפיס
 את שמו האמיתי "אישתורי" על שער הספר. וכל הגאונים והחכמים
 אשר שמו ממימי תורתו וחכמתו נקבחוהו רק בשם הרב . . . בעל
 כפתור ופרח, עד אשר בא הרב ר' יוד קונפורטו בעל ספר קורא הדורות
 ויקראהו בשמו האמיתי אישתורי הפרחי. אך רושמי הדורות והספרים
 זולתו כהרב בעל סדר הדורות ובעל שפתי ישנים, וגם הרבה מחכמי
 העמים לא כינוו שמו על נכון, ומהם קראהו בשם "יצחק הכהן"
 (כאשר הבאנו למעלה). — משך יותר משלש מאות שנה לא נדפס
 הספר הזה שנית למרות יקרת ערכו ויקרת מציאותו, מאשר כי הוא
 כולל הלכות הנוגעות רק בא"י, וביחוד בעת אשר ימצאו בה יהודים
 עוסקים בעבודת האדמה ולכן נחשב "כהלכתא למשיחא". אך בשנת
 תר"א התעורר הרב ג' וכו' כמוהר"ר צבי הרש חן מוב להוציא
 לאור מחדש, וישוה את נוסחת הדפוס עם נוסחת הכת"י הנמצא
 ב"בית הספרים באדליאנו" אשר באקספרד. (אולם שנויים רבים
 ונכבדים לא מצא בהכת"י, כי גם הוא נעתק לפי הנראה מהכת"י
 אשר הי' בירי הנגיד במצרים), ובראשו הוסיף בקונטרסים מיוחדים
 ציוני דפי התלמוד ותקונים והוספות רבות ממנו ומחכמי הזמן. אך
 כאשר העירונו בהקדמתנו להתוצאה החדשה של הספר הזה, מעיות
 עקריות רבות השאור בו וחדשות נוספו עליהן, ותקונים נחוצים
 רבים לא ידע לתקן מהערר ידיעתו כמדע ארה"ק, ונס בהתוצאה השניה
 לא זכה המחבר כי יודפס שמו מפורש בשער ספרו, כי גם הרצ"ה
 ח"ט ספק אם שמו הוא באמת אישתורי, וישה יותר להאמין
 בהשערות ופולפולים דחוקים כי השם אישתורי הוא רק צעף
 העונה אשר פרש המחבר על פני שמו האמיתי, ויכנהו רק "חכם
 קדמון לבית הפרחי". ורק בהתוצאה השלישית אשר הננו

מוציאים לאור בעת כתור הקובץ הראשון ל"אוצר ספרות ארץ ישראל" בתקונים והערות רבות, וזה המחבר כי שמו יקרא מפורש בשער ספרו ומעומד בשם הכבוד "הראשון בחוקרי ארץ"ק", כאשר לו נאה ולו יאה.

ההתגליות החדשות במחקרי הארץ במשך שלשת השנים החולפות ⁽¹⁾.

(מאת Baurath Dr. C. Schick)

במשך עשרים שנה האחרונות הרבו החוקרים לחפור ולחפש במקומות שונים בארץ"ק. ודברים יקרי הערך כתכונת ערים רבות וקדמוניותן נגלו על ידם. אולם כמובן בהשנים האחרונות של התקופה הזאת, הלך מספר ההתגליות הלך וחסר. בכלל ראינו כי ההתגליות והמציאות היותר חשובות נגלו ונמצאו בדרך מקרה; וההתגליות אשר נגלו לרגלי חפירות תמידיות, היו מעטות ביחס אל העבודה. — והנה כראש ההתגליות אשר נגלו במשך שלשת שנים האחרונות, עלינו לחשוב :

א) חפירות "חברת חקירת ארץ פלשת" Palestine
Exploration Fund אשר בכריטיא.

חפירות החכרה בפעם הזאת ארכו שלש שנים; וכל הפרטים והמציאות שנגלו על ידי החפירות האלה, הלא הם כתובים

⁽¹⁾ לפרסום ההתגליות ב"לוח ארץ ישראל" העיר אותו האדון הנכבד ח"יבב אדווקט מר. Dennis Edwin Samuel Esq. בלאנדאן. ומעתה נפרסם שנה שנה את כל ההתגליות החדשות.

ומבוארים בהחבורות של החברה הזאת, ופה ניתן רק תמציתם.
 (1) ע"י החפירות האלה נודע כעת אל נכון מהלך
 צד מערב ודרום של חומת העיר הישנה. היא עמדה כמעט ברגלי
 הר ציון. ומהנדבכים האחרים אשר נמצאו בעמק האדמה, נראה
 בעליל כי חלקים ממנה נבנה מחדש בזמנים שונים: ולא לבד
 שאינם נשתוים בסגנון הכנין, כ"א במקומות שונים, הכנין החדש
 נוטה מהקו של הכנין הקודם. לפעמים מתקרב, לאמר נכנס לצד
 צפון, ופעמים מתרחק, לאמר יוצא לצד דרום. — כן נמצאו שרידי
 שני שערים של החומה, וגם בהם נראה כי נהרסו ונבנו מחדש, או
 תוקנו בזמנים שונים. השער האחד הוא בפאת מערב החומה. ובהשער
 הזה נראה עוד שני ספים, וממנו הלך רחוב מרוצף העירה. ומתחת
 להרחוב והשער, עוברת תועלה חצובה בסלע ההר הכלה בהעמק שבין
 הר ציון וההר אשר ממולו הנודע בשם הר עצה הרעה. וכנראה נעשתה
 להוציא את מי השופכין של העיר, הוצה לה. ולכן יאבו אחדים
 מהחוקרים לשער, כי השער הזה הוא שער האשפות הנז' בנחמ"י
 (ב' י"ג). והשער השני נמצא בקצה דרומית מזרחית הר ציון אצל עמק
 המירופיון, והשער הזה הוא בל"ם שער העין הנזכר בנחמ"י (ג' מ"ו).
 (2) גם שרידי צד המזרח של החומה נגלו במרחק לא קטן.
 ועי' נודע לנו כי בפאת מזרח הוקפה העיר בשתי חומות, החומה
 האחת או הפנימית הקיפה את הר ציון, והשניה או החצונה עמדה
 בקצה נחל קדרון מסביב הר העפל (זרוע הדרומי של הר המורי).
 (3) בחלק התחתון של עמק המירופיון חפרו הרבה, ועי' נז'
 נגלה תכונת העמק הזה, ותכונת ומדת ברכת ה"שלה". וגם נגלו
 שרידי המרחצאות אשר עמדו מלפנים מעל ואצל הכרכה הזאת.
 (4) גם נמצאו שרידי כנסיה כיצנמינית, אשר מקום המזבח
 שבה עמד מעל מוצא המים של תעלת השלה. ועוד שרידי בנינים
 עתיקים אשר עמדו במקום הזה. הכנינים האלה נזכרים עוד

במכתב הנוסע ר' בנימין מטוילא בשנת תתקל"ג.

(5) לצפון ברכת השלח, לאמר לצד החומה הנכחית, נגלו מדרגות רחבות ויפות העולות העירה, וגם רחוב מרוצף, ומשני עבריו שרידי בתים ישנים.

(6) ע"י החפירות נגלו ברור כי גם בפאת מערב ה' נבנת העפל זקוף.

(7) בן גלו החופרים כי מלבד החומה החיצונה אשר עמדה כמעט כרגלי הר ציון, הקיפה חומה אחרת את חלק העליון של העיר. חלק מהחומה הזאת נגלה להחופרים, אך לא יכלו למצא את כל סדר מהלכה.

(8) בין החומה הזאת להחומה החיצונה לא רחוק מהדרך ההולך משער ציון להעמק, נמצא שריד מגדל קמץ חזק מאד, אשר עובי קירותיו הוא יותר משנים עשר רגל, והוא בנוי על סלע ומתחתיו מערה, ומאשר כי המגדל הזה לא נבנה באחת מהחומות המקיפות את העיר, כ"א בפנים העיר, לכן לא נוכל להחליט בהחלט, מהותו ותשמישו, ואנכי אוכה לשעה כי המגדל הזה ה' רק בית האוצר לכלים וחפצים יקרים.

עתיקות וחפצים יקרים לא נמצאו בכל החפירות האלה, רק דברים קלי הערך כמנורות, אבני מוֹזַאיק וכדומה, והמה נשלחו להמוזאום אשר בעיר הבירה.

(ב) ההתגליות שנתגלו ע"י חפירות בדרך מקרה.

(1) בתוך חומת הר ציון, לרגלי תקן דלתות השער, נגלה אבן גדולה ישנה בעלת כתובת רומית אשר הוקבעה בבנין החומה הנכחית. השורה התחתונה של הכתובת חסרה, כי האבן נחצבה בתחתיתה כנראה בעת אשר קבעוה בהבנין הנכחי. אך מהשורות העליונות נראה כי היא היתה קבועה מקודם במצבת זכרון אחת אשר הציבו להם הרומאים אחרי כבשם את הארץ.

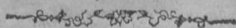
(2) במקומות שונים בפנים העיר נגלו ונחשפו סלעי רחבות העיר העתיקה, אשר על ידם נודע לנו יותר מהלך ותכונת ירושלים העתיקה, ובמקומות שונים מחוצה לה נמצאו קברים חדשים ונפתחו אחדים מהישנים, אך כל דבר נכבד בשדה המחקר, לא נגלו על ידם.

(3) אבני מוזאיק רבים ובהם יפים ומענינים ומלאכת מחשבת, וגם שרידי כנסיות קטנות נמצאו בצפון שער שכם ובמקומות שונים בהר הזיתים.

(4) במערב העיר, רחוק 1800 מטר משער יפו בקו ישר (סמוך לשכונת אהל משה) נגלתה ברכה עגולה ישנה המלאה על כל גדותיה עפר. כמעט נעלה הוא מעל כל ספק, כי אצל הברכה הזאת, הי' לפניו מעין קטן, אשר מימיו נקוו לתוכה, כי באופן אחר א"א להבין את המטרה והתכלית אשר הציבו להם חוצבי הברכה הזאת. אך מה שם הברכה הזאת בכתבי הקדש?—אולי ימים יודיעו.

(5) מפת מוזאיק נפלאה. בהעיר העתיקה מ"ד ב א אשר מעבר לירדן, מצאו היונים, בהחילם להגדיל ולתקן בית תפלתם, עתיק יקר מאוד והוא כי ברצפת הכנסיה החרבה שלהם, אשר היא סלע חהר, מצויר מפה וציור מחלק גדול מארץ ישראל, הלבנון ומצרים. והציור נעשה לא בדיו וצבעים, כ"א מתשכצת אבנים קטנים (מוזאיק) בעלי צבעים שונים. שטח המפה, או יותר נכון הציור, הוא שמנה על שישה מטר, אך חלקים רבים ממנה נשברו ונמחקו כליל, ולכן לא נוכל לדעת מהות חלקים רבים ממנה. היא איננה עשויה באמת המדה, אך מלאכתה יפה ונפלאה כמאד, וביחוד יפים שמות הערים והמקומות הקבועים באבנים שחורות בשפת יונית. היא נעשתה לפי הנראה בשנות 350 — 450 למס"ה. ואשר יחזק את ההשערה הזאת הוא, כי בכתבת אחרת מלאכת מוזאיק הדומה בסגנון מלאכתה למלאכת המפה, נמצא מפורש הזמן 406, — מהמפה

הזאת נראה כי אז הלכו על ים המלח אניות הלך ושוב. ובירושלם
עמדו שני טורי עמודים בשני עברי הרחוב ההולך מצפון לדרום
על פני עמק המירופיון, לאמר משער שכם או שער דמשק, עד
השער הקטן או שער האשפות. ועי' נגלה המעם האמת
של השם "שער העמודים" (באב אלעמוד) אשר הערבים יקראו להשער
הזה, לאמר על שם רחוב העמודים שהחל אצלו. לא כאשר חשבו
עד היום כי לכן נקרא "שער העמודים" ע"ש העמודים הקטנים
העומדים עליו ומשני עבריו. ובאמת נראה עד היום במקומות
רבים מהרחוב הזה שרידי עמודים קבועים בארץ. ובכותלי הכנינים.
המפה הזאת היא היותר קדומה הנמצא בידינו עד
היום. וערכה גדול מאד במחקרי הארץ, כי בה נמצאים שמות
רבים מערים, כפרים ומקומות קדושים שבארה"ק. כבר נסו אחדים
מהרושמים המהוללים שבעירנו ללכת למידבא ולעשות ממנה
ציור כגדלה האמתי בצבעיה. ואף עלה בידם לעשות
מהמפה בעצמה העתק בציור-אור. ופקיד בית הספרים לכנסית
היונים הדפים כבר קונטרס מיוחד בשפת יון על אדות המפה הזאת
וערכה, בלויית ציור קטן ממנה. — וגם אנחנו נתאמץ לתת לקוראינו
בשנה הבאה תמונתה בצירוף הערות ובאורים להמקומות הנזכרים בה.
המסחר בעתיקות הארץ יגדל משנה לשנה, ולפיהו ירבה גם
מציאותם; כי יושבי הכפרים ירבו לחפר ולחפש בכל החורבות,
המערות והקברים הישנים למצא דבר מה. ביחוד ימצאו בקבוקי
זכוכית ממינים שונים ומצבעים שונים, מגורות חרס קטנות
בציורים ובלי ציורים ועוד חפצים שונים. הראשונים יבוקשו מאת
מאספי העתיקות, מאשר כי לרגלי הנחתם זמן רב במעבה האדמה,
עלה עליהם (כעין החלודה העולה על הברזל) מבחוץ ולפעמים
גם מכפנים כעין קרום ממראה זהב ולפעמים בשלל צבעים. — והדבר
הזה יביא אולי תועלת מדעי במחקרי קדמוניות הארץ.

החפצים אשר יצאו ונכנסו דרך חוף יפו

בשנת 1896¹ (תרנ"ו-תרנ"ז)

ה י ו צ א ה נ כ נ ס

המחיר בלי"ש	הכמות	החפצים	המחיר בלי"ש (2)	הכמות	החפצים
59250	3950 חבילות	בגדי צמ"ג	1920	14183 קילו	חטים
14350	164 טון	קווה	14178	" 271050	חמי תרומ
11200	" 1120	ארו	6050	" 198213	שמן זית
35750	" 2280	סוקר	59800	4600 טון ³	שומשמן
17450	50000 תבנית	שמן אדמה	113114	" 4418	בורית
4500	" 810	כלי מתכות	5320	" 155000	צמר
15400	" 2340	חפצי קשוח	72600	242000 תב	תפוחי זהב
13490	25000 יארד	ארג צמר	2500	15934 קילו	חנטל ⁴
6710	" 37500	" " פשוט	14274	" 233617	עורות
2900	1405 חביות	יין ויי"ש	16830	" 195000	פולים
4325	2850 טון	פחם	4177	" 67301	תורמוס
16250	7750 מטר	עצי בנין	635	" 163000	שעורים
4980	675000 מעיקב	רעפים	2020	500 טון	עצמות
3575	438 טון	מלח	4032	5000 תב	יין
14510	14500 שק"	קמח	56000		חפצי שונים
4850	895 טון	ברזל	373447		ס"ה
26800		חפצי שונים			
256090		ס"ה			

(1) ע"פ הודעת קונסול בריטאניה בירושלם האדון John Dickson Esq.
(2) הלירא שמרלינג הוא 25 פראנק. (3) הטון הוא 1000 קילו בקרוב. (4) Coloquint.

הסכומים האמורים יצאו ונכנסו להארצות
השונות עפ"י ערך זה :

הארצות	היוצא	הנכנס	הארצות	היוצא	הנכנס
בריטניא	55800	27900	רוסס"א	4100	28300
תוגרמה	68700	44500	אשכנז	7400	22800
צרפת	59320	42600	אמריקא	1650	2200
איטליא	7680	15800	קפרוס	—	2700
מצרים	125300	59200	שאר הארצות	43497	10090
			ס"ה	373447	256090

מספר האניות שנכנסו בחוף יפו בשנת 1896
אניות תרן אניות קטור ס"ה

הארצות	מספרם	משאם בטון	מספרם	משאם בטון	מספרם	משאם בטון
בריטאניא	—	—	80	75406	80	75406
תוגרמא	360	13070	23	21644	386	34714
אוסטריא	1	261	107	142896	108	143157
צרפת	—	—	72	112929	72	112929
מצרים	—	—	58	59788	58	59788
רוסס"א	—	—	51	73723	51	73723
שאר ארצות	16	4031	7	7587	23	11618
ס"ה	377	17362	401	493973	778	511335

שמות הכפרים אשר במחוז ירושלם

תכונתם ושרידי העתיקות אשר בסביבותיהם¹.

לער דרום.

בית לחם. נודעה למדי בכה"ק. מספר יושביה ראה למעלה
 "ערי הארץ ומספר יושביהן" בה כנסיות ובתי מקלט שונים וגם בתי
 חרשת רבים למלאכת הצ'פדליקליפת המרגליות, וכלים מאבן שחור.
 בית ג'אלה. כפר נוצרים גדול. יושביו עוסקים בסתות
 אבנים, שרפת הסיד ובהכלת משאות כגמליהם, ולהם כרמים רבים.
 בה כנסיות ובתי ספר ליונים, קתולים ופרושיסיתנטים, ועל הגבעה
 אשר מחוצה לו יסרו הרוסים זה מקרוב בית ספר לילדות.

בית סאחור אלעתיקא (העתיקה). כפר קטן, ובמורד ההר
 נמצאים קברים רבים. בימי הקיץ הוא על הרוב עוזב מיושביו.

בית סאחור ען-נאצ'אר (הנוצרי).

סור-באהיר. כפר עתיק ויפה העומד על הר. וצנורות המים
 ההולכים מכרכת שלמה ירושלימה, עוברים מתחת לבתי הכפר
 הזה. וכו נמצאים גם בורות ישנים החצובים בסלע ההר.

ארטאם. עומד בעמק הנקרא ג'כ ואדי-ארטאם. יושביו
 מושלימים. אצל הכפר נובע מעין חזק ומימיו ירדו לתוך הגנות
 היפים אשר בתוך העמק. והמלך הורדוס הוליך את מי המיען הזה דרך
 צנורות לה"ה-הורדוסים הנקרא כעת בערבית "ג'בל פורדים" ובפי
 התריסבשם "פראנקנברג", בו יושבים גם משפחות ארופיות אחדות.

(1) את הרשימה הזאת של שמות הכפרים השגנו מאת "חברת הבית המאבק"
 אשר השתדלה לאסוף את שמות כל הכפרים. אך גם היא איננה עור בחכלית השלמות.
 ובשנים הבאות נשתדל להשלימה ולשכללה. — זאת תכונת הכפרים ועתיקותיהם תרגמנו
 רובם מהערות של ההכם Baurath Dr. C. Schick למפת "סביבות ירושלם" שלו הנדפס
 בהעתון לחקירת ארץ פלשת הוייל בלייפציג, ולפעמים העירנו עליהם.

אלכאדר. אצלו כנסיה יונית הנודעת בשם "סט' גיורג".
והכפר והכנסיה עומדים בעמק קטן המסובב בהרים, ולפי אמונת
ההמון תרפא הכנסיה הזאת מוכי מחלת-הרוח.

ביתיר, כפר גדול במורד הדרומי של עמק עמוק ובו מעין
חזק. פה התחנה הא' של מסלת הברזל מירושלם ליפו. וממול הכפר
הזה על הר גבוה ועגול נמצאים שריד מכצר ישן הנודע בשם
"חירבת אליהוד" (חורבות היהודים), ופה ה' לפי הנראה העיר הבצורה
"בתר" הנודעת ב-מלחמת בר כוכבא.

אלוואלאג'י. כפר גדול. יושביו ירבו לעסוק בשרפת פחמים
ובהולכת משאות כגמליהם. מעינות אחדים ישקו את גנות הכפר.
עין כארים. בו מעין חזק הנקרא ג"כ בשם הזה. אויר המקום
טוב מאד. ומסלה סלולה מירושלם עד הכפר. ואחדים מיושבי
ירושלם ישבו שם כימי הקיץ, ואולי הנהו במקום העיר העתיקה
"כרם" הנזכרת בתרגום השבעים ליהושע (ט"ו ס'). והנוצרים
יקראו לו "סט' יוהאן", ובו כנסיות שונות.
אלג'ורה. תרגומו: הכור, והוא כפר מיושב.

סאטאף. כפר קטן, עומד על אחת המדרגות במורד הר,
בו גנות רבים ומעין.

חירבת אללוה. כפר כינוני במורד הר גבוה, ערך 250
מטר מעל העמק. מתחת להכפר מדרגות גדולות וקברים חצובים בסלע.
אלמאלחה. כפר גדול העומד על גבעה שטוחה, ובו מסגד,
הרבה קברים עתיקים, גבעות מלאכותיות וכוזות רבים.
בית-ספאפא. כפר קטן בעמק רפאים. יושביו מושלימים
הרוצים בעבודתם.

דיר-יאסין. עומד בראש מורד הדרומי של הר ארוך.
בסביבותיו מחצב אבנים אשר מהם יובאו ירושלימה אבני-רצפה.

לצד מורה.

סילוואן. עומד במורד מערכית-דרומית הר הזיתים. מול מעין "השלח". ומאשר כי הלועזים יקראו להמעין הזה "סילאָאָן", לכן נקרא הכפר הזה בשם "סילוואן". בתיו חצים בנוי וחצים חצוב בסלע ההר, אשר לפנים ישבו בהם כוֹמְרִים נודדים. כמחצית יושביו באו אליו מדיבון אשר בעבר הירדן, ורובם מביאים ירקות וזרעוני גנותיהם ירושלימה. ובכללות ימי הגשמים יביאו מי השלח ועין-רגל העירה למכור. מעל בתי הכפר ואצלם בנוים שכונת חברת "עזרת נדחים" ועוד בתים רבים של אחינו התמנים והפרסים. אלמור. עומד כראש הר הזיתים. בו מסגד ומגדל אשר ממנו יראו את תכלת ים המלח ומחזה יפה מחלק גדול מארץ ישראל. ומסורה עתיקה תראה בו את קבר חולדה הנביאה, אך אין ממש בפיה כאשר העירונו במאמר "קברי ארץ-הצבי" בה"ירושלים" שנה א'. אבורדים. עומד על גבעה, יושביו מושלימים, ולהשיך של הכפר הזה נתן הזכות בימים מקדם ללוות ולשמור את הנוסעים אל הירדן וים המלח.

אלעזרייה. עומד במורה הר הזיתים. ובשמו הנוכחי נקרא ע"ש קבורת אחד מקדושי הנוצרים "אלעזר" אשר יראו שם. והתרים יקראו לו בעתאניא, והוא בית-היני הנזכר בפסחים (דף נ"ב ע"א). מעליו יש חורבות מכצר או כנסייה ישנה. אלעיסאווייה. כפר קטן, יושביו חרוצים בעבודה.

לצד צפונית-מורחית.

חיסמא. כפר גדול עומד על גב הר (1).

(1) החוקרים האנגלים וגם האשכנזים אהרו את השם "חיסמא" (אשר בהברתם הלועזית קראוהו "היומא") עם השם "עזמות" הנזכר בדברי הימים ועוד. אך כל איש יפין כי אהרו את המרחקים.

ענאחא. היא ענתות עיר מולדת הנביא ירמיהו. עומד על גבעה, ובו נמצא חרבות כנסייה ישנה, אשר ברצפתה יש תשכין של טחאיק יפה.

ג'אבע, בו נמצאים מערות רבות ומכצר קטן, ולפי הנראה היא גבעת בנימין הנזכר בשמואל א' (י"ג ג'). מאכמאש, עומד על גבעת סלע, ובו בורות וקברים עתיקים, והיא מכמש הנז' בשמואל א' (י"ג ה'). בירקה. דיר דיכוואין.

רמון. כל הכפר עומד כמעט על סלע אחת, ואולי עמדה פה העיר "סלע רמון", הנזכר בשופטים (כ', מ').

דיר איג'ריר. כופור מאלק. חירבית אלג'ירדה¹. תורמוס עיידה. כארבע שעות לצפון הכפר רמון. ובירושלמי ברכות פ"ב נזכר ר' יעקב תורמוסיה.

סינג'יל. סילוואד. אלטאייבע. יאברוד. עין יאברוד². אלביריא. עומד במקום גבוה כשלש שעות מירושלם בהדרך ההולכת שכמה יושביו מושלימים; בו חורבות כנסייה ומלון ישן מחוץ להכפר מעין טוב, ואולי הוא בארות לבנימין הנזכר ביהושע (מ' י"ז). אלראם. כפר גדול העומד על גבעה עגולה. ובו שרידי כנסייה קטנה, ואצלו עצים יפים.

בית-איקסא. יושביו החרוצים באו ממקומות אחרים. כחצי שעה לצפון-מזרח הכפר יש אלה ישנה. בית חנינה. כפר גדול העומד על גב הר ומשני עבריו

עמקים עמוקים, והרים גבוהים מקיפים את המקום הזה, ולפי הנראה עומד הוא במקום העיר "ענניה" הנזכר בנחמ' (י"א ל"ג), כי העיר חצור הנזכרת שם, נודעה ממיל הכפר הזה, ונקרא כהיום "חירבת חצר".

(1) על תכונת והעתיקות אשר בסביבות הכפרים האלה נדבר, בהוספות אשר

ניתן להמאמר הזה באחת מהשנים הבאות.

קאלאנדייה. כפר קטן עומד על גבעה ומוקף בגנות ועצים,
בו בורות וקברים ישנים.
ג'דירע. בידו.

אלב"ב. כפר גדול עומד על הר בורד ורחב. בו עצים רבים
ושמונה מעינות, וגם מערות וקברים עתיקים, ואולי הוא במקום
העיר גבעון הנזכר ביהושע (ט' ג').
ראפאת. כפר קטן העומד על גבעה שטוחה, בו מעין,
גנות וגם קברים החצובים בסלע ההר.
בית סוריק, עומד במקום גבוה, בו מעין יפה וגנות.

לצד מערב

קאסטאל. מקור השם הזה הוא בהשם הרומי castellum
אשר הוראתו מבצר. כפר קטן העומד על ראש גבעה עגולה, רחוק
כשעה וחצי מירושלם בדרך העגלות יפו־ירושלם.

בית איג'א. כפר קטן העומד במקום גבוה ובמערבו מעין,
סובה. עומד על גבעת סלע עגולה, לפניו היה פה מבצר.
ואיברהים פחה הרס אותו. אחדים מהתרים הראשונים אבו למצוא
פה את העיר מודיעית עיר מולדת החשמונאים, אך אין השערתם
נכונה והיא נמצאת כעת בקרבת לוד.

בית נקובה. עומד על גבעה צרה העובר דרך שני עמקים.
קיריאת אבו ג'וש. השם העיקרי של המקום הזה הוא
"קיריאת אלענב" (קרית הענבים), וכעת נודע בשם "אבו־ג'וש"
על שם השיך העריץ אבו־ג'וש אשר התבצר בהמקום הזה. —
כפר גדול אשר בתוֹ בנינים בתכונת מבצרים, בו מעין יפה ועצי זית
רבים, קברי קדושי מושלימים וכנסיה מימי מסע הצלב אשר נקראה
ע"ש הנביא ירמיהו. יען כי בעת ההיא חשבו למצוא פה את
העיר ענתות מולדת הנביא ירמיהו. ולדעת רבים מהתרים היא במקום
העיר העתיקה "קרית יערים" הנזכר ביהושע (ט' יז.).

אלקוביבע. כפר קטן, בהעמק אשר אצל הכפר נובע מעין חוק
מבין סדי סלע, עין-אלאג'וב, ואצלו ברכה וגנות אחדים, במזרח
הכפר יש חורבות רבות מימי מסע הצלב וגם שרידי כנסייה. כי
חשבו למצא בהמקום הזה—הרחוק כששים סמאדים מירושלם—את
העיר אמעוס הנז' בספרי השלוחים, אך ההשערה הזאת כבר נדחתה.
בית ליקיה. כ' ירבאתה. סאדים. ביתול.

בית-עור-תחתי (התחתון). כפר גדול העומד בירכתי הר
גמך, והוא במקום בית חרון התחתון הנזכר ביהושע (ט"ז ג').
בית-עור-פוקה (העליון). כפר קטן העומד בקצה הר גבוה
ובו ברכה. המחזה מהכפר יפה. הדרך הראשי מחוץ הים לירושלם,
עברה דרך המקום הזה, ועקבותיה נכרים עוד היטב, והיא העיר
בית חרון העליון הנזכר ביהושע (ט"ז ה').

סאפה. כפר קטן במקום גבוה.
עימוואס, סמוך להמלון "באב-אלואד" אשר בדרך העגלות
ירושלם-יפו. והיא העיר "אמעוס" הנודעת במלחמות היהודים
(חשמונאים א', ג' ל"ט, נ"ו), אשר הוסב שמה אח"כ לשם Nicopolis,
ולפאת דרום הכפר נמצא מעין מים אשר בימים מקדם שרתו מימיו
לרפואה.

בית-איענאן. כפר קטן על גב הר, ובו מעין.

ביתוני. כפר גדול גבוה מוקף בעצים רבים.

בית-דיקו. עומד במקום גבוה.

יאלו. דיר איוב. אלטירע. בית סירה.

ראמאלא, כפר גדול ויפה העומד במקום גבוה, יושביו
נוצרים יונים ובו כנסיות אחדים, בסביבותיו קברים הצובים בסלע
ועוד חורבות ושרידי בנינים מענינים, ואולי ה' פה העיר
רמה" הנזכר בשופטים (י"ט ג').

ג'יפנה. ביר זית. דורה. עין סיגיה. עמארה. עאג'ול.

עיבווען. גילגילע. ערעורה. אלמאזארע. דיר מודאן.
קאראווע. דיר גאסאני. בית רימה. כופור ניצמע. עאכוד.
דיר אבו משעל. דיר אינזאם. נבי סאלעה. כופור אישווע.
בורהאם. גיביא. אפו שחידעם. גימאלע.

קאטאנע. כפר קטן העומד בעמק צר, בו מעין יפה וגנות.
יושביו חרוצים בעבודה.

חירבת בית רומי. קאסלה.

ערטוק. רחוק כחמשה עשר רגעים מתחנת "דיר-עכאן" אשר
במסלת הברזל יפירושלם, בו יסדה המיסיון הכרימית מושבה
ליהודים, אך לא התאחוזה, ותמכר אותה ליהודי בולגאריא.

אעשוואע. בית שנה. סלבית. אלגאנייע.

אלראם. כפר גדול בראש צד הדרומי של ההר ואדי-
עס-סיקע, בו חורבות וקברים עתיקים.

ראם בני סמחאן. חירבת אבו רבאח. כופור עין.
עין שיבווען.

עין עריק. כפר קטן, עומד בעמק עמוק, ובו מעין חזק הנקרא
ג'כ כשם הכפר, יושביו יונים אורטודוקסים, בו כנסיה יוגית עתיקה
ואולי חי' פה העיר ערקי הנוכר ביהושע (מ"ז ז').

חירבת ביתונייע. מזרעת בני חארעם. ביתיללו.

"אזרחת המכבים" בירושלם.

מאת דוד ילין.

בני ציון הרגלו כבר ככה במראה הפנים החדשות, מראה
פני האדונים והאדונות, בני כל העמים והלשונות, הבאים מכל
קצוי הארצות השונות, לתור את הארץ הקדושה ולעבור בה לארכה

ולרחבה, עד כי זה ימים רבים המה שואלים לנפשם, לאמר : הן גם לנו אחים ואחיות שמה בארצות האדונים והאדונות האלה, הן גם לנו אחים ואחיות המדקדקים תמיד לעשות "כמתקנים שבהם" ומחזיקים בכל מנהג קל שהחזיקו בו, והלכו באשר ילכו, ובאשר ישכו ישבו — ולמה זה ישכו הפעם ספונים בבתיהם, ועקבותיהם לא נודעו בארצנו ? האמנם ככה דבקו צאצאי בני ארץ המזרח לאהבה שמה בארצות הגלות את החרף הנורא ואת כל תולדותיו : את הקר והכפור, את השלג ואת הקרח, את שמי העופרת, ואת הרוח הסוערת, עד כי לא יוכלו לעזבם אף רגע לבוא לראות שמים טהורים ושמש זורחת, וארץ פורחת, וכל יתר המראות היפים אשר אליהם ישתוקקו ככה בני הנכח, לראותם בארץ אבותיהם המה ? וגם אם בא יבוא אחר מהם לפעמים, מי יראהו ומי יכירוהו בין כל ההמון הגדול אשר הוא מתגנב בתוכם והוא בטל ביניהם כששים או כאלף.

אך אין לך דבר שאין לו שעה, ושעת עלות ישראל לרגל הגיעה גם היא; ומאנגליה ארץ התרים, מאנגליה ארץ חורי־ישראל המתפארים כשם עמם נגדה לכל העמים, יצאה השנה הזאת האורחה הישראלית הראשונה המסדרה בכל סדרי האורחות האנגליות; האורחה אשר צאתה ובואה, ושבתה וקימתה, ומאכל שלחנה, ומעמל משרתיה, הכל כאשר לכל כמשפט "האדונים והאדונות" ההם, לא נגרע דבר — ובכל זאת היה חותם "ישראל" טבוע עליה בכל הפנות אשר פנתה. לא בסתר באה כמתגנבת בין כל ההמון הגדול מדאגה מדבר פן יראוה אחיה בני ירושלים והיו עליה למשא; לא כמתחפשת באה לכל יכירוה אחריהם חלילה ואמרו : הגם בת־ישראל בעולי רגל ? — כי כתור "אורחה ישראלית" באה, ובתור "אורחה ישראלית" יצאה, ומן הבחינה הזאת ראויה היא

כִּדְאֵי לַחַיּוֹת לֹאֹת וּלְמוֹפֶת לְכָל אֱלֹהֵי הַמַּחֲפָשִׁים לָהֶם כָּל מִינֵי
סִפְּסוּקִים וְהַתְנַצְלוּת בְּכָל עֵת כּוֹא לִידֵם לַעֲשׂוֹת דְּבַר לְכַבּוֹד יִשְׂרָאֵל.
עוֹד בְּרֹאשִׁית הַחֶרֶף שֶׁעָבַר שִׁלְחָה "חֲבֵרַת הַמַּכְכִּים" הַלּוֹנֵדוֹנִית
דְּבַר בַּעֲתוֹנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעִיר הַהִיא לִשְׂאוֹל מִי הוּא הַחֶפֶץ לַעֲלוֹת לְחַב
הַפֶּסֶח אֶל "אֶרֶץ הָאֲבוֹת" בְּלוֹיֹת מַסְפֵּר חֲבֵרִיהַ הָעוֹלִים בַּעֲת הַהִיא.
עַל הַחֲתוּם הָיָה מֶרֶה. בְּנִטְוִימֵשׁ סָגַן חֲבֵרַת "חֹכְבֵי צִיּוֹן" בַּעִיר
הַהִיא, וְהַמְלִיץ הַנּוֹדֵעַ מֶר צַנְגְוִיל. וַיְהִיו הָעוֹנִים רִאשׁוֹנָה כַּחֲמִשִּׁים
אִישׁ, אָךְ מֵעַט מֵעַט יִהְיֶיֶשׁבוּ כִנְרָאָה אַחֲדִים מֵהַאֲדוֹנִים הָאֵלֶּה,
וְהַיּוֹצֵא מִכָּל הַיְּהוּדִים הָיָה כְּמוֹכֵן כִּי נִמְנוּ וּגְמָרוּ כִּי
יֵשֶׁב וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲדִיף, וַיֵּשְׁבוּ לִשְׁבַת. אָךְ אֶחָד וְעֶשְׂרִים מֵהֶם,
וּבִינֵיהֶם חֲמִשׁ נָשִׁים, נִשְׁאָרוּ נֶאֱמָנִים לְתִשׁוּבָתָם אֲשֶׁר הִשִּׁיבוּ עַל
הַקְּרִיאָה הָרִאשׁוֹנָה. וּבַיּוֹם ג' לַחֹדֶשׁ נִסָּן יָצְאוּ לְנִסְעַ אֶרֶצָה יִשְׂרָאֵל;
וּלְפָנֵי צֹאֲתָם רָאוּ בְּאֵר הַיָּמֶן עַד כְּמֵה חֲבִיב מַסְעָם גַּם עַל יְתֵר
אֲחֵיהֶם. הַעֲתוּגִים דְּבָרוּ בָּם וּבַמַּסְעָם, וּבְכָל הַיּוֹם אֲשֶׁר יוֹכְלוּ לְהֵבִיא
לְאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה בַּמַּסְעָם זֶה, וְהָרֶב הַגָּדוֹל לְאַרְצוֹת בְּרִיטָנְיָה כְּמַהֲרֵי
נִפְתְּלֵי דֹר' אֲדֹלָר דְּרִישׁ לְפָנֵיהֶם דְּרִשָּׁה אֲרוּכָה, וַיַּעֲזֹרֵם עַל תְּכֵלִית
מַסְעָם, וְאָף בִּרְכָתוֹ נָתַן לָהֶם — וַיִּסְעוּ.

גַּם בְּאַלְכֶם נִדְרִיָּה הָרָאוּ לָהֶם אֲחִינוּ אֶת רִגְשֵׁי חֲבֵתָם, וּמִשְׁתַּח
גָּדוֹל עָשׂוּ לָהֶם בְּבֵית הַבְּאֵרוֹן מִנְּשָׁה רֹאשׁ הָעֵדָה, וְגָדוֹלֵי הָעֵדָה
וּרְבֵם בְּרֹאשֶׁם בָּאוּ אֶל הַמִּשְׁתַּח לְבֹרֵךְ אֶת הַחֹגְגִים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ
מִרְחָק לִשְׁם הָאֶרֶץ הַקְּדוּשָׁה.

וּבְחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בָּאֲרֵבָה עֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ, הוּא יוֹם כּוֹא לְפָנִים
עוֹלֵי הָרְגֵלִים מִכָּל קְצוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַיִם, בָּאָה הָאוֹרַחָה
הַזֹּאת לִיפּוֹ שַׁעַר צִיּוֹן לִקְרֹא לְצִיּוֹן אֵת :

שְׁלוֹם רְחוֹק וְקָרוֹב — מִכָּל-עֲבָרֶיהָ
דּוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמָהּ, וְהֵם יְתֵר עֲדָרֶיהָ.

מִיד אַחֲרֵי כּוֹאָה הַלְכָה לְרֹאוֹת אֶת בֵּית הַסֵּפֶר לַעֲבוֹדַת
הָאֲדָמָה בִּימֵקוֹה יִשְׂרָאֵל, וְתַעֲבֹר דֶּרֶךְ הַמוֹשְׁכָה "רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן"

וממנה לתהנת רמלה, ולפנות ערב ליל התקדש חג הפסח עמדו רגליה בשערי ירושלם אשר שם חבו לה אחדים מנכבדי העדה. כל חבריה היו עיפים ויגעים מעמל היום הזה, ובכ"ז לא הלך איש לבית מלונו, רק כלם יחד הלכו כהמון חונג לראות ולהתבונן על השריד האחד והמיחד אשר נשאר לנו לפלטה הוא הכתל המערבי של הר בית מקדשנו.

בירושלם שהתה האורחה יומים, המה שני ימי חג הפסח הראשונים, ובמשך הזמן הקצר אשר נשאר לה בין עתותי התפלה הארוכה של ימי החג, והאכל בשפע שנתן לה בבית "מלון" קמניץ" הנהדר, והשנה אשר נאלצה לחאריכה מעט. למען חלץ עצמותיה הנדכאות מעבודת היום, והבקורים אשר בקרה היא את גדולי עירנו, והבקורים אשר שבו המה לבקרה — ראתה את כל אשר יכלה לראות בירושלם.

ובערב יום השני של פסח דרוש דרש אחד מחבריה, הוא אחינו האדון צנגויל, המליץ האנגלי הגדול, דרוש נחמד על אדות חיי הנצח לפנים, והדרוש נשא באנגלית בבית המלון "גרנדניר" הומילי בפני קהל גדול מנכבדי עירנו היהודים והנוצרים, ושני צירי אנגליה ואמריקה ככבודם ובעצמם הציגו את הדרוש לפני הכאים וציר אמריקה השיב על דברי הדרוש דברי כבוד וחק, ובפני כל הנאספים הודה לה. כי שם הורתו וילדתו בארץ אשר לא היה בה גשם מעולם.

וממחרת הערב ההוא עזבה האורחה את עירנו, ותסע הלאה ותעבר את ארצנו כלה לארכה מירושלם ועד שכם ועד טבריה ועד צפת וראש פנה, (ואחד מחבריה נפרד מעליה לצאת בעד פלה ידי חובת בקור כמושבות אחינו השונות) — ואחר שבה לארצה. כירח ימים ארכו ימי ההודעות בעתונים על דבר יסוד האורחה וסדורה, כירח ימים ארכו ימי הוכוחים והפלפולים על כל לית מסעה, כירח ימים ארכו ימי המסע בעצמו, וכירח ימים ארכו

ימי ההודעות אשר הודיעו חברה על אדות מראה עיניהם בארץ ישראל. ועתה אחרי חדול הרעש בכלל על אדותיה נתנה נא חשבון ברור לנפשנו מכל המאורע הזה החשוב בדברי שנתנו למען דעת את סך־הכל של התועלת שיצאה ממנו, ושל הלמוד אשר נוכל ללמוד ממנו.

אם נאמר ללמוד ממנו לדעת עד כמה שפל מצבנו, עד כי בהתנרב כעשרים איש מאתנו לעלות לשבועים אל ארץ אבותם, רעשו ההרים והגבעות התגעשו, בעוד אשר אלפי בני העמים עולים טרי שנה בשנה אל הארץ הזאת אשר אין כל יחס בינה ובין אבותיהם, ועל אדותם אין כל פוצה פה ומצפצף — יש עוד תשובה לדבר כי כל עקר הרעש לא היה אלא מפני חדוש הענין בכלל, ומפני היותו כ"פתיחה" לסדר של מסעות חדשים ותכופים. אך כי יכול נוכל לראות בו עד כמה פזיזים אנו, בזה אין כל ספק. "האדונים והאדונות" האחרים כשהם באים הנה יודעים הם לכתחלה כי באו רק לשם בקור הארץ סתם מבלי כל תכלית צדדית, ואם ישימו לפניהם תכלית ידועה, לא ידלגו על ההרים ולא יתבינו על הכל "על רגל אחת", כי התמהמה יתמהמהו בכל מקום בואם עד חקרם ודרשם היטב כל דבר על פדיו לפי תכליתם אשר שמו להם. ואדונינו אנו? שום שמו לפניהם תכלית גדולה ונשאה לחקור ולדעת את כל עניני הישוב, וכל זה במעט ריצה ומעט קפיצה, מעט ראייה ומעט שמיעה ברגעי הפנאי המעטים אשר נשארו להם, וגם זה מבלי כל סדר ומשטר. ולכן כשבאו לתת דין וחשבון מכל אשר ראו ושמעו, לא היה בדבריהם רק בלכול וערכוביה ככל אשר ראינו בהודעותיהם שהודיעו אחר כן בעתונים, אשר כל אחת מהן רחוקה מרעותה כרחוק מזרח ממערב, ואשר מהן ראינו כי כל אחד מהם שב לרון את כל הענינים אך לפי נטית לבו הקבועה בו מאז ומקדם.

ובכן אם נאבה לחשוב כי נסיעה כזאת יכולה להביא תועלת ממשית להישוב, בזה שהכירו אחינו בני חו"ל את מצב ישובינה, או לחשוב כי הבא תביא תועלת לבני ארץ המזרח בלמדם מכני ארץ המערב סדר ומשמעת (ככל אשר חשבו אחדים) — נשעשע נפשנו אך בדמיונות הכל. לא בקפיצת הדרך יוכל נוסע — שכל עניני הישוב מוזרים לו — להשיג מושג נכון בכל הענינים האלה¹⁾, וכן אין בנסיעת קפיצה והתרגשות כזאת כל מקום להוראת סדר ומשמעת.

אם חפץ נחפץ למצוא את מקום התועלת של נסיעה כזאת עלינו להסתפק רק בתוצאות האלה :

טובה היתה הנסיעה לאנשים האלה בזכרם כל ימי חייהם את הענג הרוחני והחמרי אשר התענגו ימים אחדים על אדמת הקדש ; טובה היתה הנסיעה להישוב בְּהִסְפָּה בי האנשים האלה יספרו גם לבניהם ולכל מכיריהם את דבר ענגם זה, ושם "ציון" יצלצל ימים רבים באזניהם, אף נתון יתנו אל לבם מהיום והלאה לעניני הישוב וירצו תמיד לדעת את הנעשה בציון, כי כן הוא טבע האדם שכל דבר אשר עלה לו כמעט יגיעה והתאמצות ימשך את לבו אליו בעל מרחו ; וכגלל הדברים האלה בלבדם כראית היתה הנסיעה הזאת ; ומי יתן והיה לב כל עם ה' לעשות ככה, אך התועלת היותר גדולה היא התקוה לעתיד, התקוה כי עורר

[1] מר, H. Bentwich Esq. מוסד האוירה הראשונה הזאת הודיע לנו במכתבו מיום 8 יוני (תרכ"ז) מלאנדאן, כי גם הוא וחבריו הרגישו אה"כ כי קבעו בפעם הזאת זמן קטן מאד לסדר מסעם, וביחוד לימי עיכובם בירושלם, ומאד הצטערו על המעוות הזה, ובהאורות אשר תוסדנה לעלות לארצה"ק בהשנים הבאות יסדרו את עת הנסיעה לזמן יותר ארוך ובסדר ומשמע אשר יתאים גם הפך היהודי ומשאת נפשו בעליתו לארץ אבותיו.

העורך

תעורר את יתר אחינו לקום ולעלות אל הרבית ה', וגם מנרעותיה
תהיינה למורות דרך לבאים אחריה ללמוד לדעת את אשר לפניהם
ולסדר דרכם לפי התכלית אשר ישימו להם. והאורחות אשר
תבאנה מבלי כל תכלית מיוחדת תקדשנה גם הן זמן יתר ארוך,
למען תספקנה לראות את אשר עליהן לראות למצער.

ירושלם, תמוז תרנ"ז.

חדשות וזכרונות:

ירושלם : גשמים מרובים ירדו כחף תרנ"ז, אך לא באו
תמוסים במאה, והימים שכיגיהם היו כהירים וגעשמים. וע"י הנשמים
הרבים גאו מי הירדן ויעלו על כל גדותיהם ומעל הגשר הכנזי
עליו. והמעלות המחברות אותו עם החוף נתקו ממקומם, וימים
מספר לא יכלו לעבור דרכו. — גם הגשר החדש הנבנה על פני
נחל מעסערארא, אשר בין יפו והמושבה פתח תקוה, נשבר.

בחצות ליל י"ט תמוז (תרנ"ז) 11 שעה 26 דקים רעדה הארץ
רעידה קלה במשך 3 סעקונדען. והדחיפה היתה מדרום לצפון.
אחרי עבור רגע, רעדה עוד הפעם רעידה יותר קלה ויותר קצרים
מהראשונה, אך לא אוגה כל רעה ליושביה. גם בחברון הרגישו
את רעידת הארץ.

חברת חקירת ארץ פלשת באשכנז כוננה בערים שונות
באר"ק מצב להשקפות מטרולוגיות.

מהקובץ "אוצר ספרות ארץ ישראל" יצא לאור הספר הראשון
הוא ספר "כפתור ופרח" להרב אישתורי הפרחי הראשון בחוקרי
אר"ק, בלויית צורת הבית השני ולוח המטבעות העתיקות.
האדריכל C. Schick הנודע בחקירותיו במדע אר"ק —

נתכבד ליום מלאת לו חמישים שנה בשנתו בירושלם מאת
האוניוורסיטעט אשר בטיבינגען (וויירטימבערג) בתואר הכבוד
Doctor der Philisophi und Magister der Kunst und Wissenschaft.

החכם הנז' עשה מחדש את תמונת המשכן, הר המוריה
(לפני הבנות הבית), בתי המקדש, הכנסיה הבצנטנינית, תמונת
המקום ובתי המסגד העומדים עליו כעת, הכל עשוי באמת המדה
בצכיונם ובצבעיהם, ואת תכונת ותואר כל הכנינים האלה פרסם
בספר מיוחד הנקוב בשם : Die Stiftshütte der Tempel :
in Jerusalem und der Tempelplatz der Jetztzeit,
dargestellt von Conrad Schick Königlich Württembergischer
Baurath, in Jerusalem mit 47 in den Text gedruckten
Abbildungen und 11 lithographischen Tafeln, Berlin
Weidmannsche Buchhandlung 1896.

הצייר והחובב ציון מר יצחק דן עלה ירושלימה, וכשנה
תמימה ישב בה וכשאר ערי ארה"ק ומישבותיה, למען הכין ציורים
מהמקומות היותר יפים ומרהיבי עין בארצנו. ואחרי הכינו מספר
הגון מציוריו יציגם למכירה באחד הכתים בלונדון.

גם הפוטוגראף החובב ציון מר דניאל מפיאטרא ברומעניען,
עלה ביתוד לארה"ק ויצייר בציור האור את כל מקומות הקדושים
והעתיקים אשר בהערים, והמושבות. ומכלם יוציא לאור הוא או
אחת החברות, אלבום שלם ומשוכלל מציורי ארה"ק.

להתערוכה הכללית לכל מיני אלניות וצמחים אשר היתה
בהאמבורג בקיץ תרנ"ה, שולחו מטעם פקידת הנדיב כשלשים
מיני אלנות הגדלים בהמושבות, ועמם שולח גנן מיוחד אשר
יפקח עליהם, למען ישגשגו ויוציאו ציץ בעתם בהתערוכה, והמה
וגם שאר הצמחים והפרות אשר שולחו מארה"ק, יוצגו כלם

בחדרים מיוחדים אשר הוקדשה לה מאת פקידת התערוכה.
חברת עולי רגל. ילידי ציון תלמידי בתי המדרש אשר
בפריו יסדו "חברת עולי רגל" אשר תעודתה תהי' לשלח בכל
שנה מספר מחבריה לארץ אבותינו ע"פ הגורל. מטרת החברה
הזאת נעלה ונכבדה במאד, ומאמצות שינות דרשו מהחברה
הזאת את סדר תקנותיה למען ייסדו גם הם חכרות כאלה. וחברת
המכנים אשר בלאנדאן הוציאה כבר את הרעיון הזה לפעולות.

על מקום הבאנק פרוטיגער את קאמפ' — אשר נפל
לרגלי ירידת מחיר הקרקעות — נוסד באנק חדש בשם:
Deutsche-Palästina Bank והוא סניף של החברה Deutsche
Palästina-und Orient Gesellschaft בברלין.

בית לחם. בפקודה הממשלה נוסד בה בית מועצות העיר.
ותהי ראשית מלאכתו להרחיב את הרחובות הצרים אשר בה
ולרצוף את כלם באבנים. גם הוקמו פנסים בכל הרחובות להאיר
את השכת הלילה.

אנית קטור קטנה תלך על פני ים המלח. היא עוברת
מצפוני לקרן דרומית מזרחית. ותכלית הליכתה למחר ולהקל את
הנסיעה ומשלח חפצים להעיר "קיראק" (קירמואב) אשר בעבר
הירדן אשר בה יושב כעת פחה. ועתה יוכל כל איש ללכת
מירושלים במרכבה עד ים המלח וממנו לקיראק במשך 24 שעה,
במקום אשר לפניו הי' דרוש לזה שלשה ימים.

ראש בית מקלט היונים אשר בקרבת יריחו הנודע בשם
"סמ"י-האן" והילודים יקראו לו "קאסר-אל-יהוד" (מבצר היהודים)
כונן אנית קטור קטנה אשר תלך הלוך ושוב מ"מקום המכילה"
בהירדן עד סוף ים המלח. אניה אחת הביא מארופה ושתיים אחרות
נעשה פה כבית הספר התורה והמלאכה אשר לחברת כל ישראל חברים
חוראן. נפתחה בפקודה הרוממה בתי ספר למתחילים

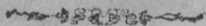
בהערים : שיד סאיד, נוי, דרעא, בצרי, אלחריר, כפר נג'ה ועין עישה
וחמשה בכפרי הדרוזים.

בארות. נגמר כליל בנין החוף. וכל האניות תוכלנה לגשת
עדיו. והדבר הזה יטיב במח את מצב הפסחור של העיר הזאת.

מסלת הברזל בארות-דמשק נגמרה כליל, והיא הולכת
פעמים בכל יום, וגם בימי החוף הלכה יום יום מבלי כל מפריע.
אך מספר הנוסעים איננו רב במאד ובעלי המניות אינם יכולים
לקוות עוד על ריוח.

קיראק (קיר מואב). העיר הזאת גבוה 1036 מטר מעל
פני הים התיכון. מספר יושביה הוא בערך עשרת אלפים איש.
בהם 2000 נוצרים יונים והנשואים הם מושלימים. 1200 אנשי
צבא נמצאים בה תמיד ומאתים משערקעסים מחיל הרוכבים.
מהעיר הזאת יכולים הנוסעים ללכת כעת בלוית המשערקעסים
לפעמא ביומים וחצי.

איפא נמצאים כלי בית המקדש ? אחר מהחבטים
חוקרי קרמוניות כתב מאמר בהעתון לחקירת ארץ פלשת אשר
בכרימניא על אדות השאלה איפא נשארו כלי בית המקדש אשר
לקחום טיטוס עמו בלכדו את ירושלים. ותוצאות חקירתו היא :
הכלים הובאו ראשונה לרומא ובשנת 455 לקחום הוואנדאלים
ויובאו לקארטאגע. ובשנת 534 נלקחו משם ע"י ביליזאר ויובאו
לקונסטאנטינופול, ולכסף נשלחו מאת הקסר של ממשלת מזרח
רומא לכנסית הקבר אשר בירושלים. ולדעתו דרושים עוד להיות
שם, אם לא נלקחו מאת המלך כוזרוס השני בשנת 615. אך אף
אם לא לקחום כוזרוס, נשללו הכלים מאת המונגולים אשר
נצלו את הארץ בשנת 1260.

מהמושבות.

ראשון-לציון. בבית חרשת הברזל אשר בה; יעשו כל כלי המלאכה הדרושים לה וליתר המושבות. וכחמשה וארכעים פועלים עובדים בה. והמנהל הוא ה' פאפו יליד ירושלם. — ובבית מלאכת החביות יעשו בכל יום שמונים חביות כורדלן. ובשנה העברה הוכן גם בית מלאכה לגיגיות גדולות, אשר כל אחת תכיל מאה או מאתים הקטוליטר, והנה תעשנה ביד, ומרבית הפועלים בו הם ילידי ארה"ק. וכאשר יעשה די גיגיות להמרתפים הגדולים אשר בהמושבה הזאת, יעתיקו את בית המלאכה הזה לזכרון יעקב.

מחנת הקטור אשר נוסדה בה לפני שלש שנים נתרחה ונתגדלה הרבה, כי כל הערבים שכניה מביאים את תבואותיהם למחנה בהמחנה הזאת.

ואדי-חנין. המושבה הקטנה הזאת אשר נוסדה מפועלים עניים, נושעה תשועת עולמים ע"י "חברת יסוד מושבות". לאלה אשר לא ה' די אדמה, הוסיפו להם כרמים נטועים אשר נקנו מאת יחידים אחדים היושבים בערים ומושבות אחרות. ועתה תוכל גם היא להמנות בין המושבות שכארץ קדשנו.

פתח תקוה. הכרמים של הנדיב הנודע נתחלקה לששה ועשרים הפועלים שעבדו אותם, והם שמחים ומרוצים בחלקם.

פקיד המושבה ה' פארב הביא אורג יהודי דמשק ויכונן בהמושבה חרשת-בית לאריגת כגד כארג דמשק, אשר ממנו יעשו יושבי ארץ הקדם את מעיליהם, למען הרגל בהמלאכה הזאת את ילדי וילדות המושבה; ויש תקוה כי הנסיון הזה יעלה יפה.

בה נבנה ביהמ"ג גדול ומפואר. הנדבה הראשית לבנינה עזב אחריו אחד מטובי חו"צ ברוסיה; אך העזובין לא ה' די לגמר את בנינו ולשכללם, ויואל כבוד הנדיב הנודע להוסיף סך עשרים אלף

פראנק החסרים לגמר הבנין וליפוי מבפנים.

רחבות. חברת "עזרא" כברלין בנתה בהמושבה הזאת (לע"ע) חמשה בתים ורפתים ותחלקם להפועלים המצוינים והנצרכים העובדים בהמושבה הזאת. ולכל אחד מהם נתנה ג"כ חמש עשרה דונאם אדמה למען יוכל לעשות לו גן ירק ועצי פרי.

בבית"ם אשר בהמושבה ילמדו רק עברית ותלמוד, וגם המדעים היסודיים ילמדו בשפת עברית. — וילדי המחלקה הגדולה יתחנכו בעבודת הגן והכרם תחת השגחת גנן המושבה.

זכרון יעקב. להרבה מאכרי המושבה הזאת ובנותיה נתנה אדמה לחרישה אשר היתה להנדיב מסביב להמושבה, מחמשים עד מאה דונאם לכל אחד, לאמר: לאלה אשר אדמת כרמיהם לא מוכה כ"כ וכדומה. והמפקח הראשי של המושבות האדון הנכבד וכו' מר אליהו שייך הבטיח את האכרים כי יקנה עוד שלשת אלפים וחמש מאות דונם אדמה, ועד ראשית שנת תרנ"ח, יהי לכל האכרים אדמת זרע לא פחות מחמשים דונאם לאיש, ולבד זאת חלק לכל האכרים שלש מאות עצי תות לאחד, ויבטיח לחלק להם נכאת אלפי עצי הזית אשר יש להנדיב בסביבות המושבה.

בה בונים כעת יקב גדול אשר יוכל לאצור בו את כל יינות המושבה, וגם בית חרשת ברזל אשר בו יעשו כל כלי המלאכה הנדרשים להמושבה. — והאכרים מתאמצים ג"כ להראות את אהבתם לארצנו ושפתנו וייסדו בעצמם בית ספרים וחברות שונות לצדקה וחסד. חודירא. חלק גדול מהביצה נתיבשה, ובמקומה נוטע יער עצי קאליפטוס. — קציר השנה הי' טוב, ולפי ההשערה הביאה אדמתם שלש עשרי שערים.

ראש פנה. הגנן המובהק ה' חיים כהן (יליד ירושלם) הופקד לגנן ראשי בהמושבה הזאת (והמושבה יסוד המעלה ואדמת הנדיב שבגולן), ויש לקוות כי תחת פקודתו יוטבו מהר כל המגרעות אשר

נעשו בעבודת כרמי וגנות המושבה הזאת. וגם היא תתעורר ותתקדם ככל המושבות אחרותיה.

יסוד המעלה. ה' י. אסאוועצקי מי שה' פקיד ראש פנה. הראה— לפני עזבו את ארץ הגליל ללכת להתישב בבארות להיות שמה מסדר ומנהיג כל עניני המושבות לצרכיהם אצל הממשלה יר"ה— את חבתו להמושבות וכשרונו הגדול בקניית אחוזות. ויגמר: את קניית שטח אדמה של 2900 דונאם אשר הי' ישיך להכדוים והמה ישבו שם עם אחליהם, ועי"ז באו לפעמים סכסוכים.

בולן. כמאתים ושישים אלף עצי פרי שונים נטעו בהאחוזות השונות אשר בה, ובהחלק אשר לחברת יישיב ציון" בנוי יארק נבנו בתים אחדים. אך אסור הכניסה ליהודים בני חו"ל בתקפו עומד. ומה טוב יהי' אם חברות הישוב תשתדלנה להושיב באדמה הזאת ילידי ארזה"ק אשר רבים מהם חפצים לעמוד על הקרקע, ומהם כבר חונכו בעבודה הזאת בהמושבות הקימות.

בני יהודא. החברה הזאת נתכוננה כלה כמעט מילידי ארץ הגליל, ואת פרוטתם האחרונה השקיעו באדמה אשר קנו מעבר לים כנרת, ומסבות הזמן ומחסרון כסף לא יכלו להתאחז באדמתם. עתה בא גם עליהם הישועה, וחברת חו"צ בלאנדאן הועילה לתמוך בידה כהסכומים הדרושים, כי בניה יתאחזו על אדמתם.

הרמון. קוני הנחלה הזאת הלכו לבירת ממשלתנו למען השג מאמר המלך, כי נחלתם תעבר על שמם בערכאות הממשלה. מאשר כי בני בולגריא נחשכים כנתיני תוגרמה. המשפחות אשר נתאחו בה, מסרו את אדמתם בחכירה להפליחים.

יריחו. שבע משפחות (15 נפש) לקחו בחכירה את אדמת השולטאן יר"ה. הן עובדות את האדמה כ"כ בזריות וחריצות, עד כי שכניהם הערבים מתפלאים על חריצותם, ואחד מתושבי עירנו המושלמים אשר לו נחלאות רבות בככר הירדן, נתן להם מאתים

דגנם לזרוע שומשמים ולחלק את התבואה חלק כחלק.

משמר הירדן. מצב המושבה לע"ע ברע מאד. אך "חברת יסוד מושבות ליהודים" הנוסדה מאת באראן הרש ז"ל, מוכנת לעזור להם בכל הצרכותם, אך כתנאי אם קרקע המושבה תהי' חפשי, לאמר תהי' נקיה מפל משכנות וחובות. ועתה החובה מוטלת על חברות הישוב השונות, לפדות את אדמתה מידי בעלי החוב, למען לא יאלצו יושביה, אשר הראה כבר למדי את סבלנותם וכשרונם בעבודה, לסבול חרפת רעב.

ה ש נ ה

(מתמוז תרנ"ו עד אב תרנ"א).

המצב בכלל.

הקציר והבציר של השנה הזאת טוב הי'. ומחיר התבואה ושאר צרכי אכל נפש, לא עלו על מעמדם הרגיל. אך בכ"ז מצב החמרי של יושבי עירנו, וביחוד היהודים, רע במאד, כי גם שני צירי הפרנסה האחדים אשר עליהם תסב כלכלת העיר, הם הבנינים החדשים ועלית הנוסעים והתורים, גם הם נפסקו כמעט כליל בחשנה הזאת, הראשון מפני איסור הבנינים, אשר לרגליו ישנם עוד בתים יתר מדי לפי מספר התושבים, והשני מפני הפרעות ופחד המלחמה אשר החלו כבר בחרף תרנ"ז. ולרגלי הדבר הזה, גם אומנים רבים, אשר לפי הפתגם הידועה לא יראו לעולם חרפת רעב, סובכים כל היום למצוא טרף לביתם ואין. ורבים כבר גלו דעתם וחפצם לעזוב את אומנתם אשר בלו בה מרבית ימי עלומיהם, ולהאחז בעבודת האדמה, אם אך יותן להם ככרת ארץ קטנה לעבדה ולשמרה. ומהם הלכו בהמושבות לעבוד בתור פועלים

ושכירי יום. ורכים עזבו את ארצנו וילכו לארצות רחוקות למצוא שמה מרפ לנפשם ונפש עולליהם.

אך לעומת זה מצב הרוחני החל להתפתח, לעלות ולהתקדם. — למודים היו תמיד בני עולם־המעשה ושחורי הראש שבעירנו, לאמה, כי אינעליהם לעשות מאומה למוכת הכלל ולהתערב בהנהגת העדה וצרכיה ותקוניה, והדברים האלה מוטלים ושייכים רק לזקני העדה, רבניה וחכמיה. אולם בהשנה הזאת לבשה גם אותם רוח של חפץ והתעוררות לעסוק במוכת הצבור והכלל. וייסדו חברות שונות אשר תעודתן לעזור לחבריהן ולהכליל כלן, והעזרה תביאנה הן בעצמן, לא כאשר נהגו עד היום כי כל חברה ומסד יבקש גם בראשיתו עזרה מאחינו הנדיבים בחו"ל.

הראשונה בזמן בחברות האלו היא חברת "אחודה". וכמטרת חברה כזאת ככל הארצות, כן גם מטרתה לאחד ולאגד את חבריה ולעזור להנצרכים שבהם בעת צר להן. אך לפעמים רחוקות תשלח גם היא את קרני אור צדקתה על נדכאים ונגועי הזמן שאינם מכאי כריתה, ולפעמים גם על איזה ענין כללי. — אחריה תבוא "חברת ישוב ארץ הקדושה". שם החברה הזאת יורה בעליל את מטרתה ותעודתה, אך מאשר כי הכנסותיה עוד מעטות ודלות ולא תוכל ליסד מושבות, לכן החליטה לתמוך לע"ע בידי עולי ימים ואמיצי כח החפצים לעבוד בתור פועלים באחת המושבות. והדבר הזה הקטן בכמותו, גדול הוא בערכו האיכותי, כי הוא יחבב ויכבד את העבודה, יבזה את העצללות והכמלה. ויעמיד לנו מבני ציון היקרים — אשר לא עלה על לבכם מעולם כי יוכלו להחזיק את ומחרשת ולעבד עבודה קשה המפרכת את הגוף — דור של פועלים ועובדי אדמה.

ומספר קטן מאחינו אשכנזים וספרדים התאחדו יחד לחברה

בשם "בני ישראל"¹, והיא שלחה כבר את שלוחיה עד חברון יפו ובארות, וגם בהן נוסדו חברות כאלה העימדות תחת האגדה המרכזית אשר בירושלם. האגדה הזאת שמה לה למטרה לעבור למוכת אחרות העדות ולהטבת מצב הכלל. אולם אם יעלה בידה להוציא את מטרתה הנעלה הזאת לפעולות, עוד טרם נודע. אך הדבר אשר הוציאה כבר אל הפועל דרך אגב, יעניד על ראשה עמדת כבוד, ויראה בעליל כי אם אך תלך בדרך זו סללה לה וידיה לא תרפנה, אז תוכל באמת, בעזרת שאר החברות הקודמות לה, והכחות הנפרדים שבעירנו, להוציא גם מטרתה העיקרית לאור.

האגדה הזאת המילה חוב על כל חברה לשלם (מלבד הקצבה התמידית) סך 20 פראנק לשנה לשכר רופא, ובמחיר הסכום הזה יש לו הזכות לקרוא את הרופא לביתו במשך השנה. והיא עשתה חוזה את אחד הרופאים לענות בחנם לכל אחינו אשר ישאלו בעצתו, וגם יבקר את כל החולים בבתיהם, בפנים העיר וחוצה לה במחיר 60 סענטימים, וגם סמי מרפא יתנו בחנם. והדבר הזה בפני עצמו גם הוא הנהו חשוב ונכבד בהטבת מצב העיר, כי כנודע רב מאד מספר החולים בעירנו וביחוד בימי הקיץ, ולמרות בתי החולים ובתי המועצה הרבים אשר ישנם בעירנו על חשבון גדיבי חו"ל, לא לפעמים יעמוד העני זמן רב עד אשר יעלה בידו להשיג עצת הרופא או להביא את הרופא לביתו. אולם בהמעשה הזה נאחו ונסכך אח"כ גם מפעל אחר נשגב ונכבד במאד, הוא הכרת כבוד אומתנו ודתנו, אשר נרמס לעפר בעקב ההנאה הקטנה של סמי המרפא ועצת הרופא של המיסיון הבריטית. ויהי כאשר עשתה האגודה חוזה עם הרופא, ועמו סרה הנחיצות גם

¹ מלבד שלשת החברות האלו, נוסדה עוד שתי חברות מצעירי עירנו, והם "בני ציון" ו"עזרה בצר". הראשנים מבני האשכנזים והשניה מאשכנזים וספרדים יחד.

מהעניים היתר גדולים לבקש קרבת המיסיון, עזרה היא את רבני עירנו כי יחדשו את האסור והחרם העתיק הרובץ על הבית הזה עוד משנת תר"ז. והאסור נתחדש בכל תוקף, באופן כי כל אשר לא ישמע לקולו וימות בביה"ח של המיסיון, לא יקבר בקבורת ישראל, ואף אסרו אסור להקצבים למכור בשר כשר, כאשר ה' עד היום. — הפעם נוכחו רבנינו לדעת כי כל חרם אשר ברוח דת קדשנו וכבודו יסודו, קדוש הוא לכל בני עמנו מקצה, והחרם הזה לא ה' כחחרמים הידועים הנחרזים מעת לעת על השקאלעס ועוד דברים קלי הערך אשר כחרם הנשבר כחם. את החרם הזה קבלו כל יושבי העיר מקצה כקנאיה כמשכיליה. והתרגשות חזקה נגד קבלת חסד מהמיסיון נרגשה ונראתה בכל פנות העיר. ויבני ישראל יצאו ביד רמה ויעמדו בעצמם על פתחי בתי החולים של המיסיון להניא את כל איש יהודי מלדרוך על סף ביתם. ובית החולים של המיסיון הגדול והנהדר אשר בנו כעת מחוץ לעיר, הנהו כמעט ריק מבלי חולים. ואם אמנם לא נוכל עוד לדעת כי הנצחון הזה יהי' נצחון מתמיד וקיים ובית החולים של המיסיון יהי' ריק מיהודים, אך ההתעוררות וההתרגשות בעצמה טובה היתה במאד להרים את רוח בני עמנו וכבודו, והמיסיון בעצמה מוכרחת להודות כי מעולם לא פללה ולא עלתה על לבבה התנגדות כזאת. וההתרגשות של כבוד עמנו ודתנו המחולל ע"י קבלת חסד מהמיסיון עברה גם ללבות נשי עירנו וגם הנה יסדו חברה בשם "בית יעקב" אשר תכליתה תהי' להציל את ילדות בני עמנו מבתי הספר ובתי החנוך של חמסיונים. ויש תקוה כי גם החכרה הזאת תעשה חיל ותצליח.

פעולות הממשלה ובית מועצות העיר.

ממשלתנו הרוממה יר"ה חקקה חוקים חדשים אשר על פיהם

יוכלו גם היהודים—בכל מקום אשר מספרם עולה על מספר שאר
התושבים—לעלות במעלות גבוהות במשרת הממשלה.

בית מועצות העיר חצב בור גדול מתחת להמסלה העולה
לשכונת "משכנות ישראל". בו יקוו מי הגשמים מכל המקומות
הגבוהים אשר בסביבו, ומימיו יוקחו להרביץ את דרך יפו בכל ימי הקיץ.

התרחבות העיר.

בנינים גדולים ונהדרים לא נבנו בהשנה הזאת לא מעט
ולא מכני יתר העמים. ורק בסופה החלו אחינו לבנות בנינים
גדולים, והם : א) "נחלת יעקב" אשר בכתייה "גורו עני
כולל ווארשא מספר שנים חליפות, חנם. ב) בית החולים הנוסד
מנדיבי אשכנז (פרמיהם נזכיר להלן ב"גידול בתי החסד").

שכונת "ימין משה" נגמרה כליל. והיא כעת שכונה
יפה וקרובה לעיר. כל חכריה נכנסו כבר בכתייהם, ומהם בנו להם
אולמים ובתי אוצרי. והשכונה עומדת כעת תחת הנהגת ועד המקומי
הנבחר מהחברים, והועד הכללי מתעסק רק בסלילת הדרכים וישור
החלקה. (רופא "חברת למען ציון" ישב בה בכל יום, וגם בית רפואות
פתחה החברה בה).

מצב החינוך.

דברינו בהשקפתינו על השנה הקודמת יאמנו גם בהשנה
הזאת. ההשכלה בוקעת וחודרת גם בהמכאות האפלות. והורים
רבים, אשר לפני שנים מספר היו מהקנאים הגדולים לבתי הספר,
יביאו כעת בעצמם את בניהם אליהם או למצער לא יגדו לחפץ
ילדיהם וקרוביהם החפצים לחנכם בחינוך טוב לפי מצב הזמן.
וגם בהשנה הזאת הלכו אחדים מיושבי ארה"ק להשתלם בכתי
המדרש הגבוהים אשר בחו"ל.

בית הספר "התורה והמלאכה" אשר לחברת כ"ח.
ה' א. אנטיכי אשר השתלם בבתי ספר התכניקים הגדולים
אשר בצרפת, הופקד למנהל מחלקת המלאכה אשר בהכית
הזה. והוא ישים עינו על כל מחלקה ומחלקה כי תתנהג בסדר
נכון, ועי"ז יוכל מנהל הבית ה' ג' ס' י' ס' ב' כ' ר' לחאציל מזמנו
לשובת צרכי העדה אצל הממשלה הרוממה יר"ה.

מעל אחד הבתים נבנתה עליה גדולה, למען יוכלו להגדיל
את מספר הניכיו, והבית כלו הוקף בחומת אבנים יפה.

בית הספר "עוועלין דע ראטהשילד" העומד תחת חסות
חברת "אגודת אחים" בלאנדאן, נוסד אמנם "גן-ילדים", אך מורָה
מוסמכה מאירופה עוד לא באה; וחסרון מורות מוסמכות ומלומדות
נרגש בו במאד, כי מספר התלמידות ירבה משנה לשנה.

בחת"ת אשר לעדת אשכנזים-פרושים נוסד ישיבה קטנה
אשר בה יבואו בחיירי התלמידים מהחררים העליונים שבהת"ת,
ובה ילמדו כשנה או שנתיים אצל אחד מגדולי המופלגים שבעירנו,
ויכינו את עצמם להכנס לישיבת "עץ חיים" הגדולה.

בבית"מ "דורש ציון" (כלומענטאל-שולע), נתנו בשנה
הזאת להתלמידים העניים ארוחת הצהרים יום יום, כנדרבת
הנכירה רבת החסד ברונית דע הירש.
גידול בתי החסד.

בהשנה הזאת נוסדו שני מפעלים חדשים נחוצים מאד,
והרכה מהקימים נתגדלו ונתרחבו. החדשים הם :

בית החולים לבני ישראל הנוסד מנדיבי אשכנז. בקיץ
תרנ"ז החלו לבנות את בית החולים הזה אשר הוקף מכבר בחומת
אבנים וגם בורות נחצבו בו. הבנין יהי גדול ונהדר ומשובלל לפי
כל חקי שמירות הבריאות. הוא יהיה בעל שתי קומות (מלבד
המרתפים) ויקף שטח של 70 על 28 מטר, ומקום יהי בו לששים

מטות. ומלכד עצם בית החולים; יבנו בקצה החלקה שני בתים נפרדים בעד החולים במחלות מתדבקות. — כל כסף הדרוש לבנינו, נאסף כבר בידי הוועד¹, והוא מתאמץ בכל כחו לאסוף עוד סכומים גדולים אשר מפירותיהם יוכלו לכלכל את הוצאות הבית, ולא יצטרכו לבקש כפעם בפעם עזרה ותמיכה.

שכונת נחלת יעקב. הגביר המנוח מר יעקב מאנינווארציל מווארשא אשר עלה בשנה זו ירושלימה, נדב סך 55000 ר"כ לבנות בתים בעד עניי כולל ווארשא אשר ישבו בהן מספר שנים חליפות חנם. את הקרקע קנה בעצמו סמוך לשכונת "טאה שערים", ומחסכום האמור יבנה כששים בתים, עשרים מהם נבנו כבר והנשארים יגמרו עד שנת הדירות של שנת תרנ"ח². ואחד מיושבי עירנו נדב הסכום הדרוש לבנין ביה"כ בהשכונה הזאת. — את נפש הגביר הנז' ה' להקדיש עוד כמחצית הסכום הנז' לבנין בתים בעד עניי שאר כוללות האשכנזים, אך מרם הפיק את מחשבתו הטובה, קדמהו המות. תנצב"ה.

בית החולים לשרי בית ראטהשילד. באחד מחדרי ביה"ח נוסדה מחלקת ילדים, בה שש מטות. וגם אמות הילדים תקובלנה בעת אשר ילדיון לא יוכלו להפרד מהן.

בית החולים משגב לדך. שלשה חדרים מהבנין העליון אשר נבאו החלו לבנות בשנה העברה, נגמר כליל, ומחלקות

1) ראוי להחלה רופא בית המועצה של הוועד ה' דר' משה וואל אד אשר בלאכתו לאירוסה עבד בקנאה רבה לטובת הדבר הזה, ויעבור בערים רבות מארץ אשכנז לעורר את לב נדיביון לבוא לעזרת המפעל הנשגב הזה, וחפץ ה' בידו הצליח.

2) ומלכד טובות שני המפעלים האלה בעצמם יביאו שניהם טובה גדולה במשך ימי הבנותם. כי הועדים המוסקדים עליהם ישימו עינם כי כל המלאכות שאפשר להעשות ע"י יהודים, לא העשלה ע"י בני נכר. ומו יתן כי כל יושבי עירנו—וביחוד מפקדי ומנהלי בתי הסד— ישימו לבם להדבק הזה הנכבד במאד במצב כלכלת אהינו פה.

האנשים הועתקה כבר להבנין החדש. מספר המטות נתרבה בו עד כדי ארבע ועשרים.

בית מושב זקנים וזקנות. המכון הזה בנה כבר חמשה בתים גדולים בהכר הנרחב אשר קנה למענו על דרך יפו מחוץ לעיר, הגביר הנדיב וכו' כמוהרא"ל פרידלאנד בפטרבורג. ועתה החל לבנות עוד חמשה בתים כהראשונים, ואחרי אשר יושלם הבנין כליל, תעתק מחלקת הזקנים להבנין החדש הזה, והבית הגדול אשר בפנים העיר, יהי מושב זקנות. — בשנה הזאת נאלצו לשכור חצר גדול למעון הזקנות. ומספר הזקנים המוכללים בו הוא 56, והזקנות 35.

מקלט לחולי הרוח וחשובי מרפא של חברת עזרת נשים". המכון הזה התקדם הרבה בחשנה הזאת. בו נמצאים כבר 22 מטות (לאנשים ונשים) והמה יכולכלו בכל צרכיהם. והמנהלות הנכבדות ברגש החמלה אשר בלבבן, תפקחנה על מצבו ככל הנחוץ. מלאכה וחרשת המעשה.

כאשר אמרנו למעלה, הי' מצב חרשי הזית (המקיפים חלק גדול מהאומנים פה) רע מאד מפני מעוט התרים, אך לעומת זה באה להם עזרה ממקום אחר, והעזרה הזאת תוכל להיות להם לעזרה תמידית וממשית, אם רק אחינו חובבי ציון בכל מקום שהם יתאזרו עוז לעזור להוצאתה לפעולות, וזה הדבר: בהתערוכה לתוצאות המושבות אשר היתה כברלין בקיץ תרנ"ו (ואח"כ בברעסלויא וקעלן) הובאו גם כלי עצי זית הנעשה בירושלם, והכלים האלה משכו עליהם כיפים את עיני כל רואיהם. וע"י הדבר הזה עלה בידי הקומיסיונר ה' וו. גראס, אשר הי' גם הקומיסיונר של התערוכה, לשלח כלים וחפצים רבים ממלאכת ירושלם לערים וארצות שונות בחו"ל, וחובבי ציון בערים רבות השתדלו

והתאמצו להפיץ את מלאכת אומני ירושלם. ובשנת תרנ"ז לבד
נמכר ע"י ה' גראסס כלים בעד סך 10000 פראנק ויותר.
בענף המלאכה הזאת עוסקים אומנים רבים מאחינו וכבר
דברנו פעמים רבות על הנחיצות הגדולה של הפצתם, ובה"לוח
ארץ ישראל" שנה ראשונה פרסמנו אדות הדבר הזה מאמר
מיוחד בשם "למען האומנים" מאת מר יהושע אייזענשטאדמי
ובאמת רואים אנו, כי יש היכלת להפיץ את הכלים האלה במדה
מרובה, כי עין היות של ארץ אבותינו העולה ביפי ונתוח עורקיו
ושחרותם על עין איטליא, וחשם "ירושלם" הכתוב באותיות
עבריות על כל כלי וכלי, מושך עליהם את עין כל איש יהודי. —
אך בכ"ז נחוץ, כי הכלים האלה לא יעלו במאומה — או למצער
רק במעט — במחירם על מחיר הכלים הנעשים באיטליא, כי אז
רק אז יכנס הדבר הזה תחת סוג המסחר והעסק, ונוכל
לקוות ממנו תוצאה טובה לאומנינו. — ולמען יוכלו אומני ירושלם
להוריד את מחיר כליהם, נחוץ להמציא להם את המכונות הנחוצות
אשר על ידן תקל מלאכתם, והן : א) מכונה מנשרת, לכלי יאלצו
לחתך את העצים הגדולים והקשים במשוריד. ב) מכונה חושמת.
וכבר דברנו מזה חובבי ציון הנאמנים מיסדי התערוכה בברלין.
ומי יתן כי כל החברות לטובת הישוב תתחברנה יחד, ותמהרנה
להוציא את הדבר הזה לפעולות ככל האפשרי. כי כעת כאשר
החלו כלי עצי היות למצוא מסילות בחו"ל, נחוץ לאומניה ליפות
את מלאכתם ולשכללה, ולמכור אותם בזול ולהרויח לחמם בריוח.
והדברים האלה לא יוכלו להעשות מבלי עזרת המכונות הנחוצות.

(2) טוב יעשו ראשי החברות הנזכרות אם יפקידו על אחד מהאומנים בארץ
אשכנז ללכת ארצה איטליא למען יראה את כל הכלים הנעשים שם, ואת כל המכונות
הנחוצות מלבד השתים הנזכרות. ויפקידו פה ועד מאנשים מוטחים ובני סמך, ובידם
יפקידו את המכונות וכל מהלך המסחר הזה וענינו.

מהמלאכות הפרטיות אשר נוספה נוכל למנות : דפוס אבן אשר הוקם משנים ילידי עיר קדשנו אשר למדו את המלאכה הזאת בארץ אשכנז ומלאכתם עולה יפה. ועוד אחד מילידי עירנו למד בש"ז בארץ אשכנז מלאכת עבוד העורות. והחובב ציון הנאמן מר יהודא האמבורגר בפד"מ עזר לו; לא רק כימי למוד מלאכתו כ"א גם בהסכום הדרוש לקניית המכונה הנחוצה. ואם אך למד את המלאכה על בוריה יראה ברכה בעמלו.

בשאר ערי ארה"ק.

חברון. בית מועצות העיר חופר תעלת שופכים מתחת לכל רחובות העיר. ומלבד התועלת למצב הבריאות אשר תביא התעלה כבכל הערים, יש עוד לה בעיר הזאת תועלת גדולה אחרת, והיא: כי בהחרף אשר גשמי תכופים, ימלאו החוצות הנמוכות שבעיר מים עד כי אי אפשר לעבר כהם, ועתה ירדו המים דרך התעלה להעמקים אשר מחוץ לעיר.

נוסדה מחדש ישיבת "מגן אבות", ובה ילמדו כשלשים צעירים. ואחד מגדולי התורה שבהעיר הזאת יגיד לפניכם שיעורים בנפ"ת יום יום. בני הישיבה ישינו תמיכה קבועה מדי חדש בחדשו לפרנסתם, והרה"ג ר' דובער אפרת ראב"ד העיר הזאת מפקח על סדר הלימוד והנהגתה.

יפו. הממשלה הרוממה יר"ה העמידה שומרים בשכונת "נוה שלום" אשר מחוץ לעיר לשמור על שלום יושביה ושכונת "נוה צדק" הסמוכה לה.

נקנה כר נרחב בעד בתי הספר ובקרוב יחלו לעסוק בכנינם. ובהמחלקות התחתונות שבכה"ס ילמדו רק עברית, ובה ילמדו גם את ראשית המדעים.

בבית הת"ת "שערי תורה" אשר בעיר הזאת הגהיגו מנהיגיו לתת ארוחת הצהרים להתלמידים העניים.

בית החולים "שער ציון". אחד מיושבי "רל"צ" מר וואלף סג"ל ז"ל הניח לפני מותו כעשרים אלף פראנק לבית החולים הזה. מבריא, נפתח כבר הבית"ח הנבנה בנדבת הגביר המרומם מר אלעזר פאליאקאוו.

צפת. בית החולים אשר בה הנבנה זה כבר מאת הגביר מר טאלצינסקי ז"ל, אשר שערו היו שוממים ואיש לא שם לבו אליו, נפתח עתה בנדבת והשתדלות חתן המיסד מר רפאל עמלינגער בפפד"מ. — בו יש לע"ע שש משות, ובל"ס יגדל מספרן בקרוב. ורופא הבית ה' א. כהן (יליד ירושלים), אשר הוא גם רופא כבית מועצות העיר, הופקד לענות שלש פעמים בשבוע לכל השואלים בעצתו ולבקר מספר חולים בבתיהם, חנם.

בית הספר לבנות הנוסד מאת דר' בלידן, נסגר מאפס הכנסה, ומה מאד ראוי כי "חברת כל ישראל חברים" תמהר לכונן בית ספר לבנות בעיר הזאת, כי כל עוד אשר לא ה' בה בית ספר לבנות, לא ה' נחיצתו כל כך גדולה, אך עתה אשר הרבה מבנות העיר הזאת החלו כבר ללמוד בבית ספר, ומהן גמרו אותה, נחוץ מאד לפתחו מחדש לבלי יאלצו רבות מבנות העיר הזאת ללכת לבית הספר אשר להמסיון, ונקוה כי האדון הנכבד ס. בנדיקט הנשלח מאת החברה לפקח ולבקר את כל בתי הספר שלה בארץ הקדם, אשר היה בצפת והתכוון על מצבה, ישתדל כי ביה"ס יפתח בהקדם האפשרי.

בבית המטוה אשר ב"ראש פנה" עובדים שמנה ושמנים איש, ובלם יהודים אשר למדו מקדם בביה"ס בצפת.

קדמת רעיון הישוב ועבודת האדמה.

לשמחת לבב כל חובבי ציון התקדם רעיון הישוב והישוב עצמו קדמה גדולה, ועל ידה נתחזקו עמודי הישוב הקיים, ותסל מסילה חדשה להתרחבותו והתפתחותו, והבעשים הנכבדים שנעשו הם:

חברת יסוד מושבות ליהודים של הבאראן הירש ז"ל החליטה לתמוך בכל הדרוש לע"ע את המושבות הקימות שבארצנו הקרושה. את המושבה "ואדי-חנין" הקימה כבר משפל מצבה כאשר הזכרנו, ותשלח את קוי שמש צדקתה גם על המושבה "גדרה" לבנון בה מכוונת קיסור ומשאבה להעלות המים מהבאר העמוק של המושבה. ואין ספק כי גם יתר המושבות הדרושות עזרה, יישעו על ידה תשועת עולמים בישנה הבאה.

וטובי חובבי ציון ברוסיא יסדו חברת-מנית בשם כרמל לממכר יין המושבות. המרכז הראשי של החברה הוא בווארשא, ולא סגופים רבים ביתר ערי הארץ. ויין וקוניאק ראשון לציון יעלו לא רק על שלחן אחינו כ"א גם על שלחן אצילי ורוזני הארץ הזאת, וכלם מוצאים אותו נקי וטוב ומבריא. החברה הזאת נתנה שמחה רבה גם בלב נדיבנו הנודע בארץ עדמונד דע ראטהשילד היו, בראותו כי יין המושבות ימצא לו שוק גדול.

אחינו באשכנז יסדו בהתערוכה לחרשת המעשה אשר היתה בקיץ תרנ"ו בכרמלין, תערוכה מיוחדת מתוצאות המושבות וחרשת ארה"ק, ובה הי' גם בית-יין לממכר יין המושבות בכוסות. והתערוכה הזאת — אשר היתה לא רק תערוכת ארץ העברים, כ"א תערוכה עברית לכל פרטיה — כותליה היו מקושטים בפסוקי תנ"ך בכתב עברי, משרתיה היו בני ארץ העברים, וידברו בשפת עברית. וגם שירי ציון נשמעו בפיהם — משכה אליה כמעט את כל מבקרי התערוכה הכללית. וכל שועמי יין ראשון-לציון — וביניהם גם נסיכים ורוזנים — הללו אותו וישווהו ליין צרפת ואשכנז הטוב. ועי"ז נתעוררו טובי חובבי ציון בכרמלין ליסד בית מסחר תמידי לתוצאות אדמת ארה"ק וחרשת המעשה שבה. חשבו ועשו, ובמשך ימים מעטים יסדו חברת מנית בשם Import Palästina Gesellschaft יפתחו מיד חנות גדול באחד הרחובות הגדולים לממכר יין המושבות ומלאכת

ירושלם. ושלוחיה יוצאים בדוגמאות מסחורותיה בכל ארץ אשכנז.
ולפי הנשמע פתחו בקרוב חנויות כאלה ביתר הערים בארץ אשכנז.
והחברת המנית לתמיכת עובדי אדמה, גם היא יצאה כמעט
מבחי אל הפועל, מנותיה נמכרו כלם, ובחרף תרניח תפתח ביפו
השליחנות של החברה הזאת. ועתידות טובות למצב הישוב
ויושבי ארזה'ק בכלל צורות בהתיסדותה.
ומהפעולות בנוף הישוב נוכל להזכיר :

מושבת "באר טוביא" (לפנים "קאסטיניא"). אדמת המושבה
הזאת מכר כבוד נדיב נודע בתנאים נוחים ורצויים לחברת
"חיובבי ציון" אשר ברוסיה, והיא השיבה בה כחמשה עשר משפחות
מהפועלים אשר הצטיינו בחריצותם, זריזותם וסבלנותם. ואדמת
המושבה הזאת טיבה מאד למורע כל מיני תבואה, והחברה נתנה
לכל אחת מהמשפחות די אדמה, וכל הדרוש לשכלולם בעין יפה.
וגם מכוונת קצירה ודישה ועוד. וקציר השנה הזאת גם הוא עלה
יפה. ויושביה קצרו ברנה את אשר זרעו בדמעות של שמחה
והתרנשות, ושמחים בחלקם. והמושבה הזאת תהי' למושבת המופת
ליסוד מושבות פשוטות למורע תבואות בארזה'ק.

בית הספר לעבודת האדמה "מקוה ישראל" אשר לחכי"ח.
המכון הזה מתקדם ומתרחב הרבה, ותועלתו רבה במאד למצב
הישוב. ובשנה הזאת נכנו בו בנינים גדולים, למען יוכלו להגדיל
את מספר התלמידים מכני המושבות ומכני הערים המבקשים להכנס
בו, ומאפס מקום ישבו ריקם בפחי נפש. וה' יוסף נייגו מנהל
המכון הזה ישים את כל מעיינו להגדילה, להאדירו ולהעלותו
להשלמות היותר אפשרי. ולמרות העבודות הרבות המוטלות עליו
לרגלי משרתו, לא ימנע מלעסוק בכל כחות נפשו וגופו לטובת
הישוב בכלל. והוא וה' נסים בכר הופקדו מאת "חברת יסוד מושבות
ליהודים" לפעול כל הדרוש לחזוק המושבות הקימות.

—

הוֹדְעוֹת

בתי החנוך, החסד, החברות ועוד

בארץ אבותינו.

אוצר ספרות ארץ ישראל

ספר א' כפתור ופרח ב' חלקים

להרב אישתורי הפרחי הראשון בחוקרי ארץ"ק (ה"א פ"ב)
כולל כל דיני א"י ובהמ"ק מישובם ובחורבנם, תכונת הארץ וחלוקתה, המשקלות והמדות
והמטבעות, הנצנים והצמחים הנזכרים בהמ"ק ובדרו"ל—דיני הכותים והעדרקים ועניניהם.
תכונת קשת הראיה באופק ירושלם וארצה. זמן השמיטות וחשבון השטרות ועוד.

חוצאה חדשה בתיקוני כל הטעויות שנפלו בתוצאות הקודמיות, בליות הערות והנהגות.
מנאוני וחכמי הזמן העבר וההווה, מפתחות מפורטות ותולדות המקבד. בליות צורת
הבית השני ולוח תמונת המטבעות העתיקות פתוחי עץ.

מאת אברהם משה לונץ עורך ה"ירושלים" וילוח ארץ ישראל

מוקדש לכבוד

השר הנדיב הנודע אשר לא ייעף ולא ייגע
מלהפליא חסד עם בית ישראל וארץ ישראל.

ב א ר א נ

עדמונד דע ראטהשילד

לאות הכרת טובה הנובעת מקרב ולב כל
אחיו יושבי ארץ ישראל.

מחיר כל חלק 2 ר"כ, להשיגו מאת המו"ל בהקדם משלח המחיר.

בית הועד הכללי

אשר לכוללות האשכנזים בארץ הקדושה.
נתיסד ע"י הגאון מוהר"מ אויערבאך זצ"ל
והגאון מוהר"ש סלאנט שליט"א.

זה כאחד ושלישים שנה כשראו שנפרדו הכוללים למחוזות,
ווילנא לחוד, הוראדנא לחוד, מינסק לחוד, רייסין לחוד, וואלין
לחוד, חסידי חב"ד לחוד, ווארשא לחוד וכו', וחשו עתידות לא
טובות לעדת האשכנזים בכללם אם תעמוד בפרידה זה. ע"כ
עמדו ויסדו בית ועד כללי לכל הענינים הנוגעים אל כלל האשכנזים
כולם. ומהיום ההוא והלאה, כל כוללות האשכנזים הפרושים
והחסידים — זולת אחדים יוצאים מן הכלל זה שנים אחדות —
הם לעדה אחת לכל דבר המקהלה בכללה, ובפרט בעניני
הממשלה יר"ה, ובמילי דשמיא וצרכי הצבור בכלל. והבית הזה
הוא עליון על כל בתי החסד, כי הוא הסוכך על קיום הישוב
כולו בכלל, ועל צרכי עניים, זקנים, תלמידי חכמים ובעלי אומנות
ואלמנות ויתומים וכל כושל ונקשה ורעב בפרט, והכל לפי השג ידיו.
הכנסותיו תבאנה מהמדינות אשר אין להם כולל מיוחד
בארצנו, כגון אמעריקא, בריטאניא, פנימיות רוסיא, נגב אפריקא
אויסטראליא וכדומה.

הנהגתו ע"י חמשה ממוני הכוללים מהפרושים והחסידים
שנבחרו לכך, וסופר ראשי ושני סופרים משנים ועוזרים.
חשבוננו ומפעליו נדפסים אחת בכל שנה בחוברות "שמש
צדקה". שבעה עשר חוברות כבר יצאו לאור.

האדרעססא ע"ש הגאון מו"ה שמואל סלאנט נ"י :

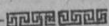
Samuel Salant Oberrabbiner d. A. G. für Central
Comite der vereinigten israel. Aschkenas. Gemeinde
in Jerusalem, Palästina

תלמוד תורה והישיבה הגדולה והכללית ישיבת עץ החיים בחצר רבינו יהודא החסיד ז"ל.

זה יותר מארבעים שנה ורבותינו הגאונים ירו אבן פנתו ומאז הגדיל ועשה פרי למעלה ראש; ועתה הוא תל תלפיות אשר רוב ילדי ציון פונים אליה לבקש דבר ה', ממנו תצא תורה לציון ולירושלם ולפרוריה. ויותר מחמש מאות תלמידים יתומים ובני עניים מתחנכים בו על ברכי ששה ושלושים מלמדים מומחים ומובהקים אשר ינהלום על מי מנוחות התורה והיראות מוסר ודרך ארץ; ועתה נתוסף בו ישיבה קמנה להתלמידים היותר מעולים. ורב מובהק יגיד לפניהם שעור בפלפול; בש"ס ופוסקים. וכמאה אברכים מופלגי תורה שוקדים על התורה בהישיבה הגדולה ונתמכים תמיכה הגונה תמידית מדי חדש בחדשו.

ראש הבית הוא מרן הגאון הגדול מו"ה שמואל סלאנט נ"י, כל הכנסות הבית אליו יבאו ומידו יצאו לבאנק במוח אשר יכלכל את צרכי הבית על פי שמרי המחאה מהרבנים, הגבאים והמנהלים.

האדרעסא למשלוח כסף ומכתבים :
Oberrabbiner SAMUEL SALANT
Jerusalem, Palästina

חברת גמ"ח שערי חסד הכללי

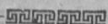
הנוסדה בשנת תר"ל.

זה יותר משבעה ועשרים שנה עברו וחלפו מאז נתיסדה החברה הקדושה מכני ציון היקרים למוכת כל עניי ציון וירושלם.

וב"ה כי גדלה והצליחה ועשתה לה שם כשם הגדולים גם מעבר
 לים, ופרי חסדה יהולל בשערים ובקריית חוצות, כי בצלה יחסו
 כל אביוני עיה"ק וגומלת חסד בעת צר לכל העניים וכפרט בעת
 שכירות הכתים אשר כפי חק המדינה על המשכיר לשלם כל
 הכסף במוקדם, וחסדי ה' גברה עליהם לקנות מנדבת יחידי
 החברה חצר גדול רחב ידיים, ובו בתים תחתים שנים ושלישים.
 ומשכירות הכתים האלו אשר הכנסתם עולה יותר מאלף פראנק
 לשנה, יוקח להוצאות שמירת התקנות אשר התחייבה החברה
 לבאי בריתה לכל יסוף זכרם עד דור אחרון מעיר אלקים סלה.
 ובתוך החצר הזה מה נעימה המחזה לראות בית המדרש גדול
 בנוי לתלפיות לתורה ולתפלה מנדבת אשה אחת נדבת לב,
 ומופלגי תורה אשר תורתם אומנתם הונים בתורת ה' במקדש
 מעט יומם ולילה, שומרים היארצייטין בתורה ותפלה ומתפללים
 בעד שלום כל בני החבורה ומקבלים משכורתם מהכנסת החצר
 שהוקדש גם עפ"י נימוסי הממשלה קודש לשמירת התקנות
 למען יהיו החברים בטוחים על כל התחייבות החברה לבאי
 בריתה, מהולל שם ה' על חסדיו הטוב אשר עזרנו עד כה וחסדו
 גבר על פעולת החברה, עד כי היא החברה האחת המאחדת
 ומאגדת את שלשה עמודי העולם: תורה, עבודה, גמילות
 חסדים, ובעזרת ה' החוט המשולש הזה עד עולם לא ינתק, ולכד
 מזה יתר שאת להחברה הזאת משאר חברת גמ"ח כי רק היא
 חברה גמ"ח הכללית, תשפיע מפרי חסדה הלואה חן וחסד לכל
 עניי ציון, ולא תפליא במעשה הצדקה בין כולל לכולל. כל
 העניים נהנים בכל עת וזמן מטובה וחסדה כפי כחה בסבר פנים
 שות. ע"כ בשם גמילות חסדים שערי חסד הכללי תקרא; זה
 שמה וזה תפארתה בציון נוה הצדק. ומבלי להכביר הענין הנשגב
 הזה על החפצים לבוא בבריתה נעשו תקנות ישרות השווה לכל

איש ישראל, היינו, איש או אישה אשר יש לחו 18 רובל (50 פראנק)
דמי קדימה וא' רובל כל שנה ושנה. אזי יכתב שמו בפנקס
הגדול ואאיר"ש על גבאי החברה לעשות לעלוי נשמתו. ביום
השמועה ילמדו עשרה ת"ח בביהמ"ד של החברה פרקי משניות
ותפלת אנא וקד"ר וגם ת"ח אחד ילמוד פרק משנה מדי יום
ביום ויאמר קדיש ותפלת אנא כל שנה הראשונה; ויוחק שמו
על לוח ביהמ"ד להזכירו בתפלת אמ"ר כל שנה הראשונה, ומשך
עשרה שנים ביום היארציית ילמד ת"ח אחד פרקי משנה אותיות
שמו ותפלת אנא וקד"ר והזכרה. וכל המוסף יוסיפו לו גבאי
החברה זכיות לעלוי נשמתו כמבואר בפנקס תקנות החברה וכל
אז"א כפי כחו והונו יקח חלק במצוה רבה הזאת!
גבאי החברה מאיר מייזיל. יוסף חיים זאנענפעלד.
יצחק זאב מיאדלע, נמע צבי האמבורג, אברהם אלקנה
זאקס; שלמה זלמן פרוש.

החפץ לבוא בברית החברה יפנה אלינו עפ"י האדרעססא
Meier Meisel für „Schaare Chesed Hakloli“
in Jerusalem, Palästina

ת"ת וישיבת "דורש ציון".

Blumenthal-Schule

בית המדרש דורש ציון (בלומענטאל שולע)
העומד לנש ולתפארה זה יותר משלשים שנה שבשנת
תרכ"ז יסדו התורני הנכבד הר"י בלומענטאל ז"ל מנדבות
אחינו ועומד תחת השגחת הנאון צ"ת כמנהג"ר יצחק
מפראג נ"י אשר לא יעף ולא יגע גם לעת זקנתו—ה'
יארץ ימיו ושנותיו—להשחדל לטובת הבית הגדול הזה

אשר הוא עדנה מלא כח עלומים, הגם שהכנסות הבית
 דללו וחרבו ציון היא דורש אין לה רק מעט מזער!
 ובשנה זו ע"י השתדלותו שלחה האשה רבת המעלות
 נדיבת לב מפורסמת מ' קלארה בארונה דע הירש תחי
 סך אלה פראנק, להאכיל את התלמידים היותר הגונים
 ונצרכים ארוחת הצהרים למשך חצי שנה, (ומי יתן והיה
 שתמיד להחזיקו כיד ה' הטובה עליה כאשר היא
 תומכת שאר כה"ס ובתי החסד) וניתוספו תלמידים הרבה
 עד כי צר המקום מלהכילם; והתקדמו הרבה בכל
 הלימודים כאשר עיני הקוראים תחזנה מישרים מהשתי
 תעודות הבאות הלאה מהאורחים היותר נכבדים שבקרוהו
 וכתבו תעודתם בספר, וכן נכתבו תעודות רבות מהאורחים
 טובים שבאו לבקר ולא נוכל להעתיקם כולם וילמד סתום
 מן המפורש! אך העיקר חסר הוא הכסף העונה את הקו"ל
 יעקב, ובה' שמנו מבטחנו שהפעם יגנסו הדברים בלבנות
 נדיבי עם ולא יהיה כקול קורא במדבר כשנים שעברו.
 ויחזיקו בידינו כשאר בתי ספר דפעה"ק, ויבנו להם בתים
 בחלקת השדה אשר לבית הגדול הזה לגדלו ולפארו.
 ומי האיש אשר ידבנו לבו לבנות לו בית בירושלם ות"ת
 כנגד כולם ישלח אלה פראנק (על האדרעסא הכתובה
 להלן) ויבנו לו בית לשמו ויכתבו שמו על משקוף הבית
 לדור דורים. ולזכר עולם יהי צדיק! והבית הזה יהי עליין.
 תעודת הרב הגדול בנש"ק כמוהר"א חזן נ"י
 אב"ד דק"ק גא אמן אלכסנדריא של מצרים.

אודה ה' מאד שזכני לעלות אל עיר מקום קבורת אבותי
 הק' היא ציון בית חיינו ובאתי אל המקום הקדוש

הזה אשר מחזה שדי יחזה שמשם תצא תורה והוראה ו
ואפריון נמטיה למע' הרב הגדול המפורסם תנא
דאורייתא רבי יצחק מפראג נ"י המשתדל במצוה
הגדולה הזאת להגדיל תורה ולהאדירה! יואל אלקים
להאריך ימיו בטוב וראוי לכל גדיבי עמנו לתמוך בידו איש
כמתנת ידו כברכת ה' אלקינו עלימו ושכמ"ה. והי' זה
ביום י"א סיון המב"ת ש' תנו"ר לבה"ע.
הצער אליהו חזן ס"ט.

תעודת שרי בתי המשפט שבעירנו.

היום 31 מארסו שנה 1313 (ט' סיון תרנ"ז) באנו לבית
המדרש הזה המשוכלל ובחנו התלמידים בשפת ערבי
וטורקי וששנו ושמחנו מהקדמתם בלימודים והעתרנו אל
ה' שתמיד ישלח ברכתו והצלחתו להבית הזה ובפרט
להמורה ערבי ס' אהרן ערד איפנדי; ולראש המורים
הרב ר' יוסף חיים מפראג, ולאות תודה על הפקת רצוננו
כתבנו התשואות חזן בדברינו אלה.

ראפאח חוסיני איפנדי.

מוסמנטיק בהג'נייה (חוקר הדין בבית משפט הקנסות).

חוסאם חוסיני איפנדי

סופר המערף (בית מועצות והשכלה).

האדרעסא

Rabbiner J. PRAGER

Director der Blumenthal-Schulle „Doresch Zion“
Jerusalem, Palästina

או לירי הרבנים פקוא"מ דאה"ק בע"ת אמשטורם יע"א .

בית הת"ת וישיבת חיי עולם

לכוללות רומיא וואהלין, ווארשא פוילין, אויסטריין
גאליציען, וכל המחוזות השייכים לכוללות האלה.

נתיסד זה עשתי עשר שנים בהשתדלות והתאמצות הרבנים
הגאונים המפורסמים כ"ש מו"ה חיים אלעזר וואכס האבד"ק
פיטורקאב, ומו"ה יהושע האבד"ק קוטנא, ואחד עמם הרב הגביר
האדיר המופלג בתורה ויראה כ"ש מו"ה פנחס נימינסקי זכרם
לברכה, וחפץ ה' בידם הצליח ליסד הבית הגדול והקדוש הזה
בית ת"ת כללי, בלי הכדל בין כולל לכולל.

שני חצרים לבית הת"ת והישיבה הנ"ל אשר הקדיש אותם
הרה"ג מוהרפ"ג ז"ל הנזכר, בעד תכלית קודש הזה.

סדר הלימודים בתוכו, ממדריגת דרדקי עד המדריגה היותר
גבוה בלימודי ה' בגפ"ת! — שלשה עשר חדרים לבית הת"ת תשכ"ה,
ובערך שני מאות נערים בני ציון היקרים [יוסף ה' עליהם]
יחונכו בו על ברכי התורה, ויראת ה' מחורה, ומורה מיוחד ללמדם
גם מלאכת הכתיבה, מלבד לשכה אחת גדולה בעד הישיבה המהוללה
ישיבת "חיי עולם", ורב גדול אחד מגדולי וחכמי העיר יכהן פאר
בתור ראש הישיבה, והי' כל מבקש את דבר ה' יקובל
באהבה בהיכל התורה הזה.

הנהגתו ע"י שלשה גבאים מיקירי ירושלם המשמשים שלא
על מנת לקבל פרס, ושני משגיחים המלאים כל כשרון בסדר
ההנהגה הישרה.

בכל תקופת השנה בימי החורף, ילבישו וינעילו את התלמידים
בכנגי חרף, וכפי מצב הקופה יכלכלו אותם גם בלחם ומוזון.
בני הישיבה יקבלו כל אחד לפי מדריגת לימודו וחצטרותו
תמיכה הנונה מקופת הת"ת מדי חדש בחדשו.

זאת תורת הבית הזה המתנוסס כאבן נזר לתפארת ציון
 וירושלם, ומעושר בתפארה בתעודת גדולי דורינו, וביחוד מאת מרן
 הרב הגאון המובהק מו"ה שניאור זלמן לאדו"ר של"מ"א
 האבד"ק לובלין מלפנים, אשר נתן מהדורו עליו עת עמדו התלמידים
 לפניו על המבחן הלא הם כתובים בספר התקנות אשר לחכורתא
 קדישתא הדין.

יסוד מוסד לההוצאה הנצמרכת גם ע"ד הצימצום. אין
 ביחוד בעת הזאת אשר הגביר הנדיב מוהרפ"ג ז"ל הנוכח הלך
 לעולמו וחדל צדקת פורונו בעד הבית הזה דללו וחרבו מקורי הכנסתו.
 ומנהלי הכוללות מוכרחים לקמץ מכסף החלוקה בעדו, ויתר ההוצאה
 כי רבה הוא יבוקש מאת אחינו שבגולה נדיבי עם א' אברהם!
 האדרעסע למשלוח כסף ומכתבים הוא כזה:

An Vorstand Talmud Thora & Jeschiwa Chaje Olam
 Jerusalem, Palästina

בית חרשת עצי זית

מפותחים ופשוטים

בבית חרשת הזה נמצאים למכור כל מיני כלים וחפצים
 מעצי זית ואבן ועוד, אשר עליהם מפותחים זכרונות קדושים
 בפתוח נאה, הכל במקח השווה.

מרדכי קעללער

מפתח ויוצר פסילים

בית החרשת עומד על דרך יפותחת האטעל האיוארד.

M. Keller, Jerusalem, Palästina אדרעססא:

בית מושב זקנים וזקנות בירושלם ת"ו.

ב י ר ו ש ל ם העיר הקדושה אשר אליה יעלו משנות דור,
נמצאים במספר רב זקנים באים בימים לבלות בה שארית ימיהם,
ולחקר בין רגבי אדמתה. על הרוב באים פה זקנים כאלה אך
בסך מצער למאד, ולפעמים גם בידים ריקניות, בחשבם, כי חיש
אחרי תדרוך רגלם על אדמת הקדש יקדם המות ויגאלם מעניים
ולחצם, אבל כמעט כלם חושבים וטועים, בעל כרחם הם
חיים, — למען ירבו ימיהם על האדמה כתיב, — ובאין עזר
וסעד, באין בית לשבת, ומטה לשכב, באין מי שיסעדם וישרתם
כדרוש לזקנים באים בימים, נפשם ברעה מתמוגגת, ומצבם מרגז
כליות ולב כל רואיהם.

שנים רבות עברו על ירושלם באין בית מיוחד למושב
זקניה העניים, ויהיו הזקנים האומללים מפוזרים בכתי המדרשות,
שמה ישבו יומם ויהנו בתורת ה', וישביעו רעבונם בלחם צר ומים
לחץ, ולילה היו ספסלי בתי המדרשות מפותיהם, ועליהם שכבו
למעצבה. במצב כזה לא נפרזו על המדה אם נאמר כי רבים נאספו
בלא עת, כי עוני וחוסר כל קרבו קצם. . . .

וישימו אנשי לבב לבם למלא את החסרון הזה באשר יוכלו,
וייסדו בית מושב זקנים קטן אשר מעט מעט הלך הלוך וגדל
ומטלטול אחר מטלטול בבתיים שכורים, עבר וכא למקום קבוע לבית
גדול ורם, אשר קנה גביר אדיר ונדיב נשא ומרומם, ועתה הנהו
ב"ה במצבו הנוכחי אשר בו ימצאו מחסה חמישים ושישה
זקנים, רובם תלמידי חכמים, וכולם אנשי מדות, אנשים ישרים
אשר ראו ימים טובים בחייהם, ולבד אשר לא ידעו עוני וחוסר
גם נתנו מכספם לרל, והרבו לעשות צדקה.

לא כחיל ולא ככה, כי אם ברוח ה' צבאות, אשר עזר לב
נדיבים לעשות צדקה וחסד, ולעמוד לימינו כדבר הגדול הזה.

הצלחנו להביא את הבית למצבו הנעלה הזה. בו חדרים מרווחים ומטות מוצעות לזקנים האלה, ולחקים בו בית המדרש גדול לתורה ולתעודה, בו יהגו הזקנים יומם ולילה בתורת ה', ומתפללים בעד אחינו שבארץ וחוצה לה, תומכי הבית ומחזיקיו, לומדים משניות בעד החברים הנפטרים לב"ע משך השנה הראשונה אחר פטירתם, וכן ביום הפטירה בכל שנה ושנה—כפי התקנות המבוארות הלאה — וביה כי לא יחסר להם כל; לחמם ניתן פעמים בכל יום, מאכלים טובים ומכריאים, וגם בשר פעמים בכל שבוע לבד שלש סעודות השבת המוגשות לפניהם ביד רחבה ומלאה, כמנהג ישראל שומרי שבת ומכבדיה, ומימיהם נאמנים, משקה המהעע יותן להם פעמים אחדות ביום ובלילה. וכי גם מבלעדם יותן בבית הזה משקה המהעע חנם, למאות עניים זקנים ובחורים אלמנות ויתומים מהבקר עד חלק מהלילה. משרתים משגיחים על גקיון הבית ומהרת חדריו והיושבים בו, ומשרתות כובסות את בגדי הזקנים ומתקנות אותם כדרוש. בקצרה, את כל אשר בידינו אנו עושים להקל עול סבלם, והם שבעים הצון ומודים לה' שבע ביום על כל הטוב אשר גמלם, ויתן רחמים בלב רחמנים בני רחמנים, תומכי הבית הזה, לחננם לכל תזנח משלום נפשם.

לפני שנים אחדות עוררתנו השאלה: "גברי בעו חיי, גישי לא בעו חיי?" לשים לב גם לגשים זקנות אשר מספרן לא מעט בירושלם בכל עת, ובהן אלמנות עניות ומרודות אשר מצבן נורא מאד; ונשכור בית למושב זקנות אחדות, ומעט מעט גדל גם המפעל הזה, ועתה מכלכלים אנו ב"ה בעזרת אחינו רבי' גם חמש ושלישים זקנות בכל הדרוש להן, ולכל אחת ממה מוצעת ונקיה בחדרים מרווחים, ומשרתות מפקחות עליהן וב"ה לא יחסר להן דבר. ובכ"ז עוד רבה העזובה בעירנו במקצוע הזה, עוד רב מספר הזקנים המתגוללים על ספסלי בתי המדרשות מאין מקום עוד.

בבית מושב זקנים, וזקנות רבות דופקות על שערינו יום ויום ואין
לאל ידינו לאספן כי אפס מקום. הנדיב המרומם מקדיש החצר לבית
מושב זקנים, הקדישו על תנאי כי אם יעזרנו ה' לבנות בית
מושב זקנים יותר גדול מחוץ לעיר, יהי הבית הזה לבית מושב
זקנות, ובחסדו קנה לנו גם כבדת ארץ גדולה מחוץ לעיר והקדישה
למטרה הזאת, ואנחנו כבר החלנו לבנות עליה בתים אחדים, ואם
יעזרנו ה' ונוכל לבצע את אשר החלנו, נוכל להוסיף הן על מספר
הזקנים בבית החדש מחוץ לעיר, והן על מספר הזקנות בבית אשר
בעיר, אבל עד כה הבנין מתנהג בכבודות, כי הנהגת שני הבתים
האלה וכלכלת הזקנים והזקנות העמיסו עלינו הוצאה רבה למאד
בשלשת אלפים פראנק לחדש, ואך כנדבות נדיבים וותשלומי
חברים וחבירות בארצות שונות אשר בבני ישראל נחתים בהם,
מפעלינו זה קיים, ועל הבנין אין אנו יכולים להוציא כי אם כסף
הנועד מאת בעליו הנדיבים למטרה הזאת.

כי ע"כ אחים ואדונים; הושימו לנו יד לעזרתכם, השתתפו
גא איש איש כי כלתו ובגדבת לכו במפעל הגדול הזה
לקימו ולהגדילו ולהרבות תועלתו. באו גא בברית חברתנו כפי
תקנותיה המבוארים הלאה, קחו חלק במצוה הגדולה הזאת, מצות
החזקת זקנים ת"ח בירושלם, ה ט פ ל ו ב צ ד ק ה ה ז א ת ו ת ז כ ו
ל ז ק נ ה ! העלו גא את זכר הזקנים היושבים לפני ה' בהר
הקודש בירושלם על לוח לבבכם, פקדום בפקודת ישועה ורחמים
וירחמכם ה' אלקים ויושיעכם תשועת עולמים, וגם עד זקנה
דשיבה אל יעזבכם, ולא תדעו חוסר, וחיותם ורבותם והיותם
כגן רוה וכמצא מים אשר לא יכזבו מימיו, ויקום בכם מקרא
שכתוב עמרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא.

גבאי בתי מושב זקנים וזקנות בעיה"ק ירושלם ת"ו.

האדרעססא : Altenhaus MOSCHAB SEKENIM
Jerusalem, Palästina.

חברת "משכיל אל דר"

בעידה"ק צפת ת"ו.

נוסדה מבעלי נפש ואנשי מעשה לאושר והצלחת
אחיהם פה בנליל העליון עידה"ק צפת ת"ו.

אשרי משכיל אל דל ביום רעה
ימלטהו ה' (תהלים מ"א ב').

- (א) יסודתה בהררי קודש על אחדות נאמנה בין כל איש ישראל
אשכנזים וספרדים כאין הבדל.
(ב) מטרתה לסעוד חולי ישראל עלי ערש דוי ברופא וסמי-טרפא
בחנם ויתר המחסורים הדרושים לכלכלת מחלתם, ולהושיב
אנשים אשר יעמדו לשרת החולה ביום ובלילה.
(ג) ללחום מלחמת מגן נגד המסיתים, לרומם כבוד לאומתנו
הק' בגשם ורוח.
(ד) לכונן בית אוסף זקנים וזקנות בכלות כחם, ולכונן דלים
וחלכאים לעתות בצרה.

החברה עשתה חוזה עם רופא מומחה ומצוין יהודי נאמן לעמו
ודתו ועם בית מרקחת, ות"ל כי רבת עשתה ידם תושיה למוכת
ערתה ולהחליש כחה של המיסיאן. החברים המנוים אתנו פה, מאה
ועשרה בערך, בפ"י יקמצו מעיסתם לתשלומין כסף חדשי להחברה.
נשענים וכמומים אנחנו בחסדי אחב"י גדיבי עם אלקי אברהם
וראשי הקדש המתנוססים בלבכם המהור לעמם ודתם, כי ישמחו
עלי המפעלים הנשגבים הנז' העומדים ברומה של עולם היהודית,
ותקותינו תשעשינו כי יקחו חבל במצוה רבה הלזאת להצלת
אלפי נפשות מישראל ברוחנית וגשמית, והתומכים ביסוד המפעל

הזה יוחק שמם לזכרון לפני ה' תמיד בספר חבתנו הק' לכבוד
ולתפארת עולמים כאשר ירכש לו עפ"י תקנות החברה. ולהביא
עליו ברכה. הון ועושר בביתו יצדקתו עומדת לעד. כעתירת ועד
החברה "משכיל אל דל" החותמים כברכה בחדש סיון תרנ"ו צפת'ו
אהרן בכור אלחדיף ס"ט

צבי הכהן ברעכיר

(רב הכולל לעדת הספרדים הי"ו)

חיים חייקיל שפירא, הסוכן

מכלוף אלדאודי ס"ט

ישראל ליב הכהן ברעכיר

(ויקל הכס-באשי בעכו)

אלטער טייכער

יואל בר"מ שור

(מקום חותם החברה).

נחמן עבו ס"ט

אדרעסין :

נדיבי אחב"י באשכנו יוכלו לשלוח פרי צדקתם ע"ש הוד
נשיאנו הרב"ג הצדיק ארי שבחבורה ד"ר ארי' ליב סאלפענד'י
הגאבד"ק דירקהיים ואגפיה כזה

Herrn Dr. Salvendi Bezirksrabbiner

in Dürkheim a. d. h. Baiern Deutschland

ברוסיא ופולין ע"ש הרב הגאון וכו' בקש"ת מוה"ר משה

נחום ירושלמסקי הגאבד"ק קאמינקא, מחזק קיעוו כזה

Раввину М. Н. Ерусалимскому.

Въ М. Каменка Киев. Губ.

מכתבים ושטרי מחאה מאחת מבתי הבאנק ישלחו ישר

ע"ש סוכנינו פה (באחריות)

Mr. CHAIKEL SCHAPIRA

KASSIER DES COMITE „MASKIL EL DAL“

à SAFED (Palästina)

בית התבשיל הכללי.

אם בכל מקום רב מאד ערך בית כזה ורכה נחיצתו, אם בכל עיר ועיר אשר זקניה מקרבה יצאו ובודדיה ועוזביה לאו מעלמא קאתי לה, ועשיריה בקרבה לפי קצב המקום ותכונת עסקיה, ואין עניים בה אלא לפי חשבון הרגיל, אנו רואים כמה ידים עמלות בהכנת בית תבשיל כללי לערוך שלחן וארוחת חמים מבריאם, כעד זקנים וחלושים בודדים ויחידים — על אחת כמה וכמה בעיר שעניי זקני הארץ אליה נשואות, ואליה יבואו לבלות בה אחרית ימי שנותיהם; בעיר שעניותה עוברת כל קצב וגבול, כל מספר וכל חשבון, בעיר שהחולי והחולשה ירדו בה קבין קבין לפי ערך העוני והזקנה והבדידות, בעיר כזו, על אכו"כ שנית תבשיל כללי נחוץ בה, וכמה מעלות טובות להבית הזה אשר יקרי ירושלם המה הרבנים הג' ראשי העדה לעדת האשכנזים הי"ו ירו אבן פינתו זה השנה הרביעית וכמה מיני תבשילים מתבשלים בו, ומאות נפשות ימצאו מחיה וישקוי לעצמותיהם יום יום, באין חבדל בין אשכנזי לספרדי, בין מערבי לתימני וכו'. אבל, כגודל ערך הבית הנשגב הזה, כן תרבינה ההוצאות, וכבר השתרנו עליו עלינו חובות רבות — כמבואר בספר החשבון שיצא לאור — ובית התבשיל הכללי המתנוסס לתהלה בשערי בת ציון, כמצור ובמצוק הנחו, ובכן מצוה רבה על אחביי נדיבי הלב לקום לעזרת הבית הנעלה הזה, לתמכה ולעזרהו איש כפי אשר תשיג ידו ותרכ גדולתו ותועלתו למוכת עניי בני ציון היקרים מכל המפלגות. וה' יתן הטוב לכל עושי טוב, ישלח עזרם מקדש ומציון יסעדם. כעתירת וברכת.

אדרעסא : S. Salant, Oberrabbiner der A. G.
in Jerusalem, für die allg. isr. Volks-Küche

בית החולים הכללי בקר חולים האספיטאל בעה"ק ירושלם ת"ו.

- (א) בירושלם עה"ק ישנו בית חולים גדול למראה ונכבד בפנימיותו. אשר חמשים ממות יכיל, ושמו: "דייטש איזראעליטישעם ביקור חולים האספיטאל" והוא מלא חולים מפה לפה, כמעט בכל ימות השנה⁽¹⁾, מכל מפלגות אחינו בני ישראל מבני העיר ומבני המושבות. הוא מבצר משגב מפני המיסיון, והוא עמוד התוך שהישוב נכון עליו.
- (ב) בבית הזה ישמשו: שני רופאים מצוינים, שני רוקחים, ששה שומרי-חולים אנשים ונשים, שתי מבשלות, שתי משרתות, כובסת-ראשית אחת, שני סופרים, אחד פקיד נאמן על כלכלת הבית, אחד שמש ואחד שומר הפתח.
- (ג) הבית הזה מתנהג על פי חמשה גבאים הממונים מטעם כל העדה האשכנזית, ועומדים תחת פקודת ראש העדה הרב הגאון המפור' רבינו שמואל סלאבט'ני. וכולם עוסקים בצרכי הצדקה הזאת באמונה ובלי שום קבלת פרס.
- (ד) הפקוח על החולים מצוין במדת הרחמים והחמלה שהוא מתנהג על פיה, וכלכלת החולים מצוינת בטובה; שפעה ויקרותה, ולא יחסר להחולה כלום מכל מה שמחלתו דורשת ואין בין חולה עשיר השוכב בתוך ביתו בין בני משפחתו לבין חולה עני השוכב בבית הזה, אלא שזה נהנה משלו וזה נהנה משל אחרים.

(1) מספר החולים אשר שכבו במשך שנת תרנ"ו עילת לסך 971, ומספר ימי מחלתם 15015, ומספר התרופות שיצאו מחוץ לבית לחולי העיר 12893.

ג

(ד) מלבד החסות אשר ימציא הבית להחולים הנכנסים לתוכו, עוד יוסיף להשפיע ברכתו לחולים לאלפים מחוצה לו, כי רופאי הבית יענו לדורשיהם בכל יום — חנם. בית הסמים פתוח יומם ולילה להמציא תרופה לנזקקים לה כמעט אין כסף. וכמה אלפי פרנקים יוצאים מדי שנה בשנה לעזרת החולים העניים השוכנים בבתיהם.

(ז) הוצאות הבית חמשים אלפים פראנקים לשנה או אלה פראנקים לשבוע; ובמעות אמעריקא עשרת אלפים דאלאר לשנה או מאתים דאלאר לשבוע. ובמעות מדינת רוסיא עשרים אלה רובל לשנה או ארבע מאות רובל לשבוע. (ז) פרנסת הבית תלויה אך ברוח, לאמר לך: ברוח נדיבה של אחינו בני ישראל בכל מקום שהם. כל זמן שרוח זו עומדת — בית זו לא ימוט.

(ח) רוח נדיבה נחלת בני אברהם היא. כל זמן שישראל אינו מכחש באבותיו, רוח נדיבה לא תסור ממנו.

(ט) כשם שרוח נדיבה ירושת אבות כך ארץ ישראל ירושת אבות, ולכל ישראל חלק בה. לפיכך נמנו וגמרו כל חכמי התורה והסברה, כי ארץ ישראל לכל ישראל נדונה כארצו וישראל כעירו, ועניי עירך ועניי ירושלם דין אחד לשניהם.

(י) לפיכך כל מי אשר דם האבות נוזל בעורקיו ורוחם תחיהו, לא ימנע עצמו מלהמנות לדבר מצוה זו והביא חלקו אם רב ואם מעט לתמיכת הבית והחזקתו. ושכרו יהיה להזכר לפני ה' בהר הקדש בירושלם כמבואר בהתקנות.

האדרסא היא: „Deutsch Isr. Bicur-Cholim-Hospital“

Jerusalem, Palästina

או על שם הרב הנאון ר' שמואל סלאנט נ"י בעד הבית הזה.

תעודות מבקרי הבית היותר חדשות :

עם זיינען שוין זיבען יאהר (18 מאי 1888) אז איך האב אפגענטליך ערקלעהרט מיין מיינונג וועגען דעם "בקר חולים האספיטאל" אין פאלגענדען ווארטען : איך בין ארס אין ווערטער אום אים צו דריקען דעם פֿערגניגען וואס איך האב געפֿיהלט בעזוכענדיג דעם האספיטאל. איך בין פֿארמגעשריטטען פֿאן איין איבערראשונג צו דער אנדערע. איך האפֿע דאסס דיא יעניגע פֿערוואנען וועלכע זא מוטהיג אונד אויפֿאפֿערנד איהר אמט פֿערוואלטען, וועלען שטעטס געפֿינען דיא קראפט אונד דיא מיטעלן איהרע טהעטיגקייט פֿארמצוועטצען.

אונד יעצט וויל איך נור דיא אייגענע ווערטער נאר מיט מעהר נאכדרוק ווידערהאלען, אינדעם איך פֿרעג מיך אלליין שמוינענד : וואו געהען דען דיעזע אויסגעצייכעטע מענער וועלכע שמעהען אס שפיטצע פֿון דער אינסטיטוציאן, אזוי פֿיעל מיטטעל אונד אזוי פֿיעל אויפֿאפֿערענדען מוטה, אזוי פֿארמייל-האפט צו אונטערהאלטען איינער זאלכען וואהלטהעטיגען אנשטאלט וועלכע האט נישט איהר גלייכען אונטער אללע איהר עהנליכע אנשטאלטען וואס זיינען גענייטיגט זייער בעשטאנד צו פֿערוויכערן נור דורך פֿרייוויליגע נדבות

ירושלם 2 מאי 1895

אליהו שייד.

שבע שנים עברו מאז בקרתי את ביה"ח הזה, ועתה בבקרי אותו שנית מצאתיו יצירה חדשה, אשר מתוך זה למדתי כי ירושלם של עכשיו שמה לה את ההתקדמות לקו כן תרבה חיל וכן תוסיף.

א. נ. אדלר 5/1 96

ראיתי הבית "בקר חולים האספיטאל" ושמחתי, אונד בעציגע היר מיט, (נעמליך מיט זיין 10000 פֿר' דיא ער פֿיר דיא אנשטאלט

יגעשפערנדעט האט, דאסס דיא איינריכטונג פֿארצייגליך איזט אונד
דיא לופט פֿיר קראנקע געזונד. וו' ירפא כל חולי וכל מדה.

יום ב' כ"ג סיון תרנ"א פעה"ק ירושלם ת"ו

יצחק צבי ראטצערסדארפער.

התענגתי למראה עיני לראות את בית החולים "בקר חולים
האספיטאל" בתבניתו, בהנהגתו וכנקיותו. ולא יבצר מכל הבתי
חולים אשר באירופה מאומה. ומחויב אנכי להודות למנהלי וגבאי
בית החולים הזה בכל לבבי ונפשי. יאריך ה' ימיהם וישלם להם
כמפעלם ונתתי נדבתי סך מאה פֿראנק.

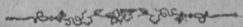
יום א' 9טן להדש השון תכ"ו יעקב יוסף ברוידא.

היום בקרתי את ביה"ח "בקר חולים האספיטאל" ואשמח
מאד להעיד בזה כי הנהגת הבית וכלכלת החולים הפיקו רצון
ממני עד מאד. ובאמת חזון יקר הוא לראות איך ישתדלו מנהלי
הבית לכלכל בערך חמשים חולים על צד היותר טוב בהכנסות
בלתי קבועות התלויות רק כרצון המוכן של נדיבי עמנו.

12 השון תרנ"ו.

דר' מאזיא.

ואני צר לי מאד להעיד בתור עד ראיה, ויודע כי ביה"ח
המהלל הזה נמצא כעת במצוקה גדולה מרוב עבודה ומעוט תומכיה.
יחיאל מיכל פינס.

ע"ד הישיבה הגדולה תורת חיים הננו נותנים פה מה
שכתב אודותיה החה"ש מר בן יהודה בגליון הצבי 17 ש
שיצא לאור יום י"ט שבט שנה 12 ואלה דבריו:
הכל מודים כי ראוי ונכון שבירושלם תהיה ישיבה גדולה
אשר תגדיל ת"ח אמיתיים ולהמעלה הזאת מתאמצת להגיע הישיבה

"תורת חיים" אשר דברים אחדים אדותה ימצא הקורא להלן. אנו מכירים אחדים מתלמידיה, בחורים חריפים ובקיאים בתלמוד ונושאי כליו, בחורים אשר יוכלו ברבות הימים להיות מגדולי חכמי התלמוד בישראל, וראויה היא כי נדיבי עמנו אהבי תורה יתמכוה בנדיבות לבם. זהו תוכן המאמר שנדפס בהצכי גליון ה"ל :

להישיבה הזאת עשר שנים מיום שנפתחו דלתותיה בעיה"ק ת"ו ע"י מוסדה הרב הגאון מו"ה יצחק וינגראד נ"י, וגבאי ומנהלי המסד הזה קוראים מנהמת לב בספר שהוציאוהו בימים האחרונים לאמר: מי מאחב"י לא שמע שמע ישיבת תורת חיים הכללית, אשר כבר מלאו לה עשרה שנים מיום שקבלה את מציאותה וקיומה בעיה"ק ת"ו מרכז תורה"ק בעה"ק ירושלם תובכ"א, אשר זהרי נגהת אמתה יצאו כבדק שלחו קום בכל הארץ, ממקור חיים הזה ישתו בני ציון היקרים לרויה, בה נראה סמל עמלה של תורה לאמתה; תלמידים הגדולים מהדרים את הקטנים ובספרי התלמוד כל הגיונם, תתפעם רוחנו וחרדת קדש תאחזנו מפני הוד והדר מטרפולין של תורת חיים, המצוין בשיא חסנו וגאון עוזו בקרית עוזנו, אך לדאבון נפשנו אין משען ומכמח עוז לבית הגדול והקדוש הזה, והעוני והחוסר מבצבץ וכולט בכל מקום תעופת עין, כי חובות רבות עלו והשתרגו עלינו, והננו נמוגים בים דאגות למצוא מצוא לכסף לשלם נשינו.

ואנן מה נענה אבתריהו? כבר איתמחי מפעל הזה מכל מפלגות הסירים אשר בקרוהו ומלאו פיהם תהלתו, ואחרים מהם הננו נותנים פה לפני הקוראים, ואלה הם :

כאשר זכני ה' לבוא לעיה"ק ירושלם תובכ"א ובקרתי גם את הת"ת ובתי הישיבות אשר כתוכה, בקרתי גם את הישיבה הנכבדה "תורת חיים" אשר יסדה ידידי הרה"ג מ' יצחק וינגראד נ"י ומצאתי בה מופלגי תורה הוגים בתורה בהתמדה גדולה. ע"כ מצאתי חובה

לב בכל מקום שהם.

הבית הזה מתנשא בנס "אהבת הבריות" בשלש קומות מעל לכל גג העיר ונשקף על פני הים הגדול ושובל באוויר המבריא. תחתיו הבית : מרתפים. שניי הבית : בית הסמים, בית דירה לרוקח, בית מועצה להרופא, בית הועד לטובי העיר, בתי גניזה לחפצי הבית, בית הכביסה ובית המתים. ושלשי הבית : ישיבה חדרים מרווחים מלאים אורה ואויר לשמנה עשר ממות קבועות (כי לעת הצרך עולות מספרן עד ארבעים), בית דירה לשומרי החולים, בית התבשיל ובית הרחצה. הבית הזה פתוח לכל הולה מבני ישראל, אישכנזים או ספרדים מבני העיר או מבני המושבות, או מבני שער העירות שבא", ואפילו לאורחים העוברים ממקום למקום או הבאים הנה לרחוץ בים. והוא מתנהג ע"פ ועד של ישיבה גבאים. אישכנזים וספרדים, שהם גם בני "ועד העיר".

הבית הזה מתכלכל בהשגחה מעולה, בפקוח מצוין, במפול מרובה, ועל כלם : ברחמים רבים. הרופא העומד בראשו מאחינו הוא מוסמך ומומחה ומנוסה. והמשרתים את החולים, אנשי אמינה העושים את חובתם כהוגן.

הבית הזה כבר התמחתה נחיצותו להישוב למעלה מכל ספק, והכל מודים בה, והכל מהללים אותו, והכל דורשים בשבחה, אך לא המדרש עיקר אלא המעשה. תחת שבה תנו ריוח, ותחת הודאות הביאו מעות.

לאדרעסא: Rabbiner H. Halevy, Jaffa, Palestine

תעודת האדון הנעלה וכו' כמוהר"ר אליהו שייד נ"י
מפקח ראשי על כל מושבות הנדיב שיחי באה"ק.

בנוהג שבעולם כי בבקר איש, אחת ממסדות החסד. יעשו בעלי המוסדה (אשר ידעו את דבר הבקור מקודם) עוד יותר מכדי כחם למען הראות לו את הכל בצבעים חיותר יפים, ולכן בקרתי אנכי את

בית החולים לבני ישראל "שער ציון" כיפו כבקר פתאומי לנמרי
מבלי הודיע זאת מקודם לכל נפש חיה. ואתי לא היה רק מתרגמן
ושמח הנני תכלית שמחה להגיד דבר אמת גם לוא היו מקוים
לבואי לא הייתי יכול למצוא יותר סדרים ויותר נקיון בכל האדריס
ובכל השמושים מאשר מצאתי בהם הפעם הזאת. ואך לעתים רחוקות
ראו עיני כי מוסדה ממין זה תחי נהיגה באופן יותר טוב מזה.

שׂוֹיֵד.

יפו 28 אפריל 1895

WILHELM GROSS

Commission, Export

Oesterr.-ung. Handels-Agentur

Jaffa und Jerusalem.

Liefert palästinensische Producte.

בית סוכנת קאמיסיאן עמ ספעדיסיאן.

"בית קאמיסיאן ביפו" של האדון ר' יצחק שמערלינג,
אשר זה שלשים שנה אשר הכית הזה הי' השם הר'
חיים שמערלינג, ובעת אחר פטירת אביו ז"ל ממלא מקומו
בנו ר' יצחק שמערלינג והוא ממלא רצון כל איש ואיש
הן בחוצאת הסחורות מהמכס ביפו והן במשלוח סחורה
לח"ל וכל דבר הנצרך, הכל על צד היותר טוב.
הממלא מקומו בירושלם הוא ר' יעקב משיוף.

Isaac Schmerling, Jaffa, Palästina ;
Jacob Mascheyoeff, Jerusalem, Palästina ;

בית הספרים שער ציון ביפו.

האוצר בקרבו כשלושת אלפים ספרים ישוטר ממחציתם כתובים בשפתנו, והמטלא חובתו ותעודתו באמונה, והספק יספיק ספרים ועתונים לבני המושבות, וגם יתמוך שני כתי עקר בכסף, מבקש מאת כל האוהבים שערי ציון, כי יזכרו את השער המצוין למבקשי תורה וחכמה אשר ביפו. והענק יעניקו לו ספרים מועילים אשר יגדילו כבוד הכית ויביאו תועלת לקוראיהם. וביחוד ישים פניו אל חכמינו וסופרינו, ובקש יבקש לכבדו בספרים ישים למען יחקק שמם לברכה על "שער ציון".

המנהל

Die Bibliothek „Schaar Zion“ in Jaffa,

welche ca. 3000 Bände grösstenteils in hebr. Sprache zählt und den an sie gestellten Anforderungen entspricht, welche alle Kolonisten mit Büchern und Zeitungen versorgt und auch zwei öffentliche Bibliotheken mit Geld unterstützt, ersucht alle Freunde Zions, ihrer zu gedenken, in dem sie ihre Sammlung mit nützlichen Werken bereichern, zum Nutzen aller ihre gelehrten und gebildeten Besucher. Insbesondere aber bittet die Bibliothek unsere Schriftsteller, sie mit ihren eigenen Werken beehren zu wollen,

Der Bibliothekar

Adresse : Bibliothek „Schaar Zion“, Jaffa
(Palästina).

יין ירושלם טוב ומשובח (כשר גם לפסח).

אנכי הח"ט בעל בית מעשה ומסחר גדול מיי"ג ויי"ש בשר
לפסח, הנני מתכבד להודיע לאחב"י כי אוכל לשלוח כל מיני
יי"ג ויי"ש לכל הארצות במקחים המבוארים בהקאטאלאג שלי, וכפי
המבואר הלאה בקיצור בלע"ז. ואני מקבל עלי אחריות כל המשקאות
שלא יתקלקלו בדרך ושלא יחסר ממשקלם עדי יגיעו למקומם,
ומכטיח אני כי כל מיני היי"ג שלי יעמדו ימים רבים.

עיני נשואות לכל חובבי ציון וירושלם להעלות את ירושלם
על ראש שטחיתם ולהנות מיינה, ובה ירימו כבוד ויקר לארץ
צבי נחלת אבותינו.

לייב ליפשיץ

Dem geehrten Publicum empfehle ich meineen
Wein. Rot & Weissweine aller Sorten zu billigster
Preisen nach allen Welttheilen expotirt. Meine
Weine sind ausschliesslich aus Trauben von besten
Lagen Jerusalem und Hebron etc., alle sind

כשר גם לפסח עצהו"ט בלי שום חשש ופקפוק.

Worüber ich הכשר von hisigen Oberrabbinat
auf Wunsch stets beilege.

Die Preise von meine Wein sind :

Weisswein herber kräftiger Tischwein

per 100 Liter fres. 60

Dieselbe Süßweine " " " " 80

Rotweine herber " " " " 60

Dieselbe süßlich Stärkungswein " " " 80

— כה —

Dieselbe frühstücks & dessert

Rotwein (Süss) per 100 Liter fres. 100

Rotweine von schwarze Trauben

Kräftiger Wein " " " " 75

dito etwas süß " " " " 95

dito ganz süß " " " " 115

N. B. Preise verstehen sich frei Triest Marseille.

Für streng reine und gute Waare, sowie für sorgfältigste Ausführung aller werthen Orders leiste ich Garantie.

Hochachtungsvoll

Leib Lipschitz

אדרעססא LEIB LIPSCHITZ, Weinhandlung
Jerusalem (Palästina).

אתרוגים יפים ומחודרים

מבלי כל חשש הרכבה, מיפה וכן מהכפרים חטין, אמ-
אל-פאחס וכו' נמצאים למכירה אצל ר' בנימין ביניש סלאנט

B. Salant, Jerusalem, Palästina : אדרעססא

ה צ ב י

העורך א. בן יהודה

עתון שבועי לחדשות לספרות ומדע, להלשון ועניני המדינות.
מחיר הגליון בירושלם לשנה שתי מג'ידות. והגליון אחד גרוש.
בארצנו שתי מג'ידות וחצי בחו"ל עשרים פראנק.

Ben Jehuda Red, d. Hazewi Jerusalem Palestine : אדרעססא

— כט —

HOTEL JERUSALM, Jerusalem

Proprietaire E. L. KAMINITZ

בית אשל "ירושלם" בירושלם לה' א. ל. קאמיניץ.

עומד על דרך יפו, במקום גבוה ונעים. בכית המלון הזה חדרים מרוחים ומפוארים, מאכלים טובים וערבים, מרחץ וגן גדול למיול, ומרכבות מיוחדות להוליך את האורחים למחוז חפצם. מתורגמני ומשרתי הבית עומדים הכן למלאות רצון וחספה הנוסעים בכל עת, הכל בסדר ומשפט בתי המלון הגדולים באירופא, דבר לא נעדר. ישרים ורוחני מאחינו ושלא מאחינו מתאכסנים בבית המלון הזה, והוא מסיקר צון מכולם. כאשר יעידו תעודותיהם אשר בספר האורחים אשר להבית ובמכ"ע.

HOTEL PALESTINE, Jaffa.

Proprietaire E. L. KAMINITZ

בית האורחים "פאליסטינא" ביפו לה' א. ל. קאמיניץ.

אתכבד להודיע כי העתקתי משכני אל החצר הגדולה הנכונה מחדש ברחוב המפורסם רחוב נגיב בוסטרום. המקום הזה הוא מפואר עד להפליא. מעבר מזה הים הגדול וכל בתי העיר יפליאו עין הרואה, ומעבר מזה יסבוהו גנות יפו המפורסמות, בריח נצני ופירות תפוחי הזהב, צימראנען וכו'. החדרים מרוחים ורמים וערוכים על צד היותר טוב. תחנת מסילת הברזל, הפוסט והתלגרף מול הבית הגדול הזה. בית מאכל (רעסמאראציאן) מיוחד במקח השווה לכל דורשיו, הכינותי באחד הבתים אשר מתחת להוטיל על יד הדרך.

בית מסחר הרפואות
בעיה"ק ירושלם ת"ו.
מ א ת
מנחם מענדל קרעמער

במאה שערים, נומר 107

בבית מסחר הרפואות הזה נמצא כל מיני
רפואות חדשים למכור. גם נמצא למכור הרבה
ספציאליטעטען מארץאשכנז צרפת ואנגליה, וסידור
מינים ממינים שונים להמתיק שתיית המים. גם נמצא
הרבה מיני יין רפואות לחלושי כח ולחסורי דם להרכות
הדם ויין שאמפאגניע מעדיצינאל המוכר ע"פ רופאים
רבים באירופא, והרפואה החדשה למחלת הקדחת
מין מינעראל וואססער ימכר במקח זול.
גם יעשה שמה הרעצעפטין מכל הרופאים במקח
השזה.

בית הרפואות הוא פתוח לכל הדורש מידי
יום ויום מהבוקר עד שעה שלשה בלילה והרופא
המפורסם ד"ר הופמאן יושב שמה בכל יום בבקר בשעה
שנים עשר 12 מורקי לענות לכל הדורש בעצתו.
האדרעססא לבית הרפואות :

Mendel Kremer „Pharmacie Jerusalem“
in Jerusalem Palästina.

בית סוכנת האמיס'אן ע"פ ספערדיטיאן לה' בצלאל לאפין ביפו ת"ו.

הבית הזה עומד זה שנים רבות ומשתדל בכל עוז
להפיק רצון כל הבאים אתו בברית מסחר. כן להוציא
הסחורות הבאות והגשלות מבית המכס בזריזות
עצה"ט ובהקדם האפשרי.

גם נכון הוא למכור את הסחורות ביפו ע"פ רצון בעליהם,
בית הסוכנת הזה עומד בברית המסחר עם סוכנים
ושפידטערן הנודעים לשם בכל הערים הגדולות, וכל אלה
אשר באו בברית המסחר אתו יעידו ויגידו על חריצותו.
כשרונו וישרו. אדרעסא C. Lapin, Jaffa, Palästina

האמעל הרש כהן ביפו.

חדריו גדולים ומרווחים מאכלי טיבים ומבריאם. ובית המלון
הזה הוא מבתי המלון הראשונים אשר הפיקו רצון ממבקריהם.
המקחים כול.

אדרעסא : Hirsch Cohen, Jaffa, Palestine.

ספר אמת ואמונה.

יכלכל דברים במשפט ובמיטב הגיון נגד מהרסינו ומחריבינו
אשר ממנו יצאו להרוס יסודי דתנו ותורתנו הקדושה.
מאת זלמן יעקב בלא"א ברוך מרדכי ז"ל פריערמאנקוב כבאסטאן.
להשיגו מאת המחבר ע"פ האדרעסא :

Rabbi S. J. Friederman 19 Stilmonstr, Boston Mass, America

— לב —

Restaurant

פ א ר י ז

מאכלים ערבים וכשרים בתכלית ההכשר. המקחים
בזול. יין מראשון לציון.

A. Grosblad, 4. Lamartine, 4 Paris
Références : M. le Rabbin M. Weiscopf

האמטל משה סלאנט ביפו

בבית המלון הזה ימצאו הנוסעים חדרים גדולים ומרווחים
ומאכלים טובים, מבריאם וערכים. והמשרתים מוכנים למלאות
את רצון וחפץ המתאכסנים בו כדיוק. וכבר נודע שם בית המלון
הזה למדי. אחד ממשרתי בית המלון יעמוד תמיד אצל החוף ואצל
תחנת מסלת הברזל לקבל את הנוסעים ולהביאם לבית המלון.
המחיר בזול.

Hotel M. Salant in Jaffa

In this Hotels the travellers find large, comfortable
rooms and good meats, tasteful and wholesome. The atten-
dants are always ready to fulfill exactly the good wishes
of the guests. This Hotel is already much celebrated.
One of the attendants of this Hotel stands constantly on
the harbour of the ships as well as on the station of the
rail-way to welcome the voyagers and to bring them into
the Hotel. All prices are cheap.

Adress : Hotel M. Salant, Jaffa, Palestine

ס פ ר י ם

מדפוסים חדשים וגם ישנים וכת"י עתיקים נמצאים
להמכר בבית ר' צבי סלאנט בירוש' אצל חורבת ר' החסיד
H. Salant Jerusalem Palästina.
אדרעססא :

ת"ת "שערי תורה" ביפו ת"ו .

יותר ממאה ועשרה נערים מקשיבים לקח בהבית הזה מהתחלת הקריאה עד למוד גפ"ת ומפרישיהם, וגמקדוק שפת עברית, כתב וחשבון, הלמודים מסודרים בסדר נכון, והתלמידים רואים ברכה בלמודם. בית הת"ת הנהו כעת בהבתים החדשים אשר נבנו בשכונת "נוה שלום". ומלבד חדרי הלמוד יש גם בבנין הת"ת בית הכנסת בעד יושבי השכונה, ובשנה הזאת הגדילו מנהליו לעשות, וייסדו באחד מחדרי הת"ת בית תבשיל, וארוחת הצהרים תנתן להנערים העניים מדי יום ביזמי .

והנה כל הכנסה קבועה וקרן קיים להוצאה התמידית אין להבית הזה, ורק על גשמי נדבות יושבי יפו ושאר ערי ארצה ואחינו שבגולה יתקיים. ולכן כמאד מאד ראוי ונגון כי כל נדיבי לב יתמכו בידי הבית, למען יוכלו מנהליו להחזיק מעמד ולבצע את אשר החלו.
Rabbiner N. H. Halevi, Jaffa, Palästina האדרסא:

כל הרוצה להפיק רצון מאתרוגי ארצה"ק יקנה אצל הר' יצחק נחום לעזרי.
I. N. Levy Jerusalem Palästina אדרסא:

פרחי ארץ הקדושה

אלבום בעל פרחים טבעיים

מאוספים מהמקומות היותר נכבדים בארצה"ק. מחותל 1 ר"ב — 2,50 פראנק — 60 סענט, מכורך בכריכה יפה וכלוחות עצי זית 2 ר"ב — 5 פראנק — 1 דאלאר. להשיגו בהקדם משלח המחיר
A. M. LUNCZ Jerusalem Palästina עפ"י האדרסא:

פֿיר 50 קאפ' אדער 60 קרייצער (30 סענט) אמריק.

דורך פארעסטיג א

אללע וועלכע קענען ניכט בעזוכען פאלעסטינא וועגען
טאנגעל אן געלד אונד צייט; קענען ויצענדיג צוא הויה זעהן
גייסטיג פאלעסטינא מיט איהרע בערג אונד טהעלער, ימים
אונד טייכן, קוועלען אונד בהונען, שטעדט אונד דערפער, אללע
ידישע קאלאניען אונד זייער איינוואהנער. אלטערטהימער אונד
סינאגאגען, וויא אויך ערציהונג אונד וואהלטהעטיגקייטס אנ-
שטאלטען. אללע הייליגע קברים אונד זאנסטיגע אלטערטהימער,
פערפאסט פֿאן אברהם משה לונץ.

נעכסט מעהרערע אינטערעסאנטע אבבילירונגען אין האלץ-שניט.
צו בעקאממען אין בוכהאנדלונג פֿאם-פֿערלאג אחיאסף אין ווארשא
אדער דירעקט פֿאן פֿערפאסער אויף דיא אדרעסא :

A. M. LUNCZ Jerusalem (Palästina)

האכר (דער קאלאניסט)

עברייאיש אונד זשארגאן.

ענטהעלט וויסענשאפטליכע ארטיקעלן, פראקטישער ערפֿאח-
הונגען, אויספֿיהרליכע בעריכטע איבער דעם לעבן, צושטאנד אונד
פֿארטשריט דער קאלאניען אונד קאלאניזאציאן אין ארץ ישראל.
זא דאסס-דער קאלאניסט "פֿערשאפט פֿערנגיגען אונד נוטצען אללע
ציגונספֿרינדע אונד אקער-בויער אין דער גאנצען וועלט.
פֿאן דיעזען אינטערעסאנטען פֿירטעל-יאהרע שריפט איז
ערשינען נור 6 העפטע, צום פֿרייז 1.25 פֿר. יעצט אלע 6 העפטע
צוזאמען פארטא פֿרייז 6 פראנק.

צוא בעקומען גענען איינועהנדונג דעם בעטראג פֿאן :

A. M. LUNCZ Jerusalem (Palästina)

